

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ»
SCIENTIFIC JOURNAL «ECONOMICS and FINANCE»

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Колективна монографія

Том 2

*Монографію включено
до наукометричної бази РИНЦ*

Дніпропетровськ

2014

УДК 351.863:339.9
ББК 65-98
Е45

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, академік УАН,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Київ
М.В. Мних

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів і банківської
справи Дніпропетровського університету ім. А.Нобеля
Г.О. Крамаренко

*Рекомендовано до друку Редакційною радою
наукового журналу «Економіка і фінанси»
(протокол № 4 від 31.03.2014 р.)*

Автори розміщених матеріалів висловлюють власну думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За вміст матеріалів відповідальність несуть автори.

Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна
Е45 монографія у 2т.]. - Дніпропетровськ: «ФОР Дробязко С.І.», 2014. – Т. 2. - 349 с.

ISBN 978-966-97392-8-5

Колективна монографія видається у рамках комплексної теми дослідження «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0113U007516).

В колективній монографії розглядається широкий спектр актуальних проблем економічної та соціальної безпеки на всіх рівнях системи: держава – регіон – бізнес – особа, з урахуванням досвіду та специфіки країн СНД. Розглядаються теоретичні та прикладні основи організації економічної безпеки. Проаналізовано найважливіші складові економічної безпеки (сировинно-ресурсну, енергетичну, фінансову, воєнно-економічну, технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, криміналістичну) та окремі аспекти: (фінансовий, соціальний, демографічний, екологічний, інноваційний).

Особлива увага надається економічному аспекту процесу глобалізації та участі у ньому країн СНД.

Колективна монографія призначена для політиків, науковців, підприємців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться питаннями економічної безпеки.

УДК 351.863:339.9
ББК 65-98

ISBN 978-966-97392-8-5

© Автори статей, 2014

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ	6
ГЛАВА 3.1. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ. Антоненко І.Я., Мельник І.Л.	6
ГЛАВА 3.2. УТОЧНЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА».	
Башинська І.О.	14
ГЛАВА 3.3. МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА. Бєлова Т.Г., Крайнюченко О.Ф.	21
ГЛАВА 3.4. РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ.	
Бондаренко Т.В.	27
ГЛАВА 3.5. ОЦІНКА ДОСТАТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ. Булкот Г.В.	34
ГЛАВА 3.6. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.	
Бутенко К.В.	44
ГЛАВА 3.7. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ. Гнаткович О.Д.	56
ГЛАВА 3.8. ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.	
Гордієнко Н.І., Гордієнко Т.В.	72
ГЛАВА 3.9. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА. Гросул В.А., Антонова О.В.	78
ГЛАВА 3.10. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ІЄРАРХІЧНОЇ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА. Довбня С.Б., Гулик Т.В.	88
ГЛАВА 3.11. DEVELOPMENT OF INTEGRATION SPACE FOR MINERAL WATER MARKET. Zaiinchkovskiy A.O., Kushnirenko A.M.	98
ГЛАВА 3.12. КАДРОВА БЕЗПЕКА, ЯК ПРОВІДНА СКЛАДОВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.	
Калініченко Л. Л.	101
ГЛАВА 3.13. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА НА ФІНАНСОВУ СКЛАДОВУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.	
Кирилюк В.С., Сомова Л.І., Проха Л.М.	109
ГЛАВА 3.14. ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.	
Кожушко О.В.	116
ГЛАВА 3.15. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ. Корнєєв М.В., Македон В.В.	123

ГЛАВА 3.16. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА. Лазаренко Д.О.	131
ГЛАВА 3.17. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. Люта О. В., Пігуль Н. Г.	138
ГЛАВА 3.18. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В ОЦІНЦІ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ. Мізіна О.В.	145
ГЛАВА 3.19. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА. Никифорова В.Г., Кравченко В.О.	152
ГЛАВА 3.20. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ ПІДПРИЄМСТВА З ДЕБІТОРАМИ ТА КРЕДИТОРАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЗЕД. Шталь Т.В., Носач Л.Л., Козуб В.О.	160
ГЛАВА 3.21. СУЧАСНІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ІРАКУ. Овечкіна О.А., Абасс К. Джауд	166
ГЛАВА 3.22. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ВЛАСТИВОСТІ, СТРАТЕГІЯ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. Орлик О.В.	176
ГЛАВА 3.23. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР. Парубець О.М.	183
ГЛАВА 3.24. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ШИННОГО ВИРОБНИЦТВА. Паршина О.А., Чернишева О.М., Зибайло С.М.	188
ГЛАВА 3.25. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. Пойда-Носик Н.Н.	197
ГЛАВА 3.26. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ПОСКРИПКО Ю.А.	207
ГЛАВА 3.27. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ. Рудковський О.В.	220
ГЛАВА 3.28. МОДЕЛІ ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ. Сергієнко О.А., Чуйко І.М., Солдатова Я.С.	225
ГЛАВА 3.29. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА. Степанова О.В.	236
ГЛАВА 3.30. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПРОМЫШЛЕННОЙ ГРУППЫ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА. Стрельников Р.Н.	247
ГЛАВА 3.31. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ І ТУРИЗМУ. Сугоняко Д.О.	258

ГЛАВА 3.32. СИСТЕМАТИКА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ. Сумець О.М.	265
ГЛАВА 3.33. ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ. Супруненко С.А.	272
ГЛАВА 3.34. ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ АВИАЦИОННЫХ НАУКОЕМКИХ ПРОИЗВОДСТВ ЧЕРЕЗ ИЗМЕРЕНИЕ СВОДНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. Федорова Л.А.	278
ГЛАВА 3.35. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ: СЬОГОДЕННЯ. Шамота Г.М.	285
ГЛАВА 3.36. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ. Ярема Б.П., Остафій М.М.	292
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ.....	300
ГЛАВА 4.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ. Бойко В.С.	300
ГЛАВА 4.2. ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. Горин В.П.	307
ГЛАВА 4.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ. Коленда Н.В.,	317
ГЛАВА 4.4. МОДЕРНІЗАЦІЯ НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА. Кучин С.П.	326
РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	336
ГЛАВА 5.1. СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ. Баранова В.В.	336
ГЛАВА 5.2. AGROPOLISES DEVELOPMENT AS A FACTOR OF INCREASING AGROINDUSTRIAL CORPORATION ENTERPRISES COMPETITIVENESS. Drobyazko S. I.	344

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ

ГЛАВА 3.1. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Антоненко І.Я.,

доктор економічних наук, доцент,

Київський національний торговельно-економічний університет

Мельник І.Л.,

Київський університет туризму, економіки і права

Туристична індустрія сьогодні має значний потенціал в світовій економіці. За даними Всесвітньої туристичної організації, в країнах Європейського союзу туризм сприяє підвищенню сукупного валового внутрішнього продукту на 8%, економічному зростанню на 11%, а кількість робочих місць в туристичній індустрії становить близько 12% від загальної чисельності [1]. Прогнози по кількості міжнародних туристичних прибуттів, незважаючи на глобальні економічні виклики, перевищують очікування експертів: у 2013 році 1,087 млрд. осіб здійснили туристичні мандрівки в світі (5% приросту), в тому числі додатково 52 млн. осіб [2]. Зростання обсягів туристичних потоків збільшує антропогенне навантаження на природні рекреаційно-туристичні ресурси та актуалізує основну проблему розвитку туризму – збалансоване природокористування.

Фахівці вказують, що одним із шляхів забезпечення збалансованого природокористування є екологізація туристичної індустрії [3]. Таким чином, збалансоване природокористування – це стратегічна мета суспільства по збереженню умов для відтворення біологічного різноманіття на об'єктах природно-заповідного фонду, у зонах санітарної охорони та рекреаційних територіях, створенню сприятливих умов для проживання, а екологізація туристичної індустрії є один з напрямів, який, поряд з екологізацією промислового сектору економіки, повинен забезпечити умови для відтворення та рекреаційного використання природних комплексів. Відповідно, екологізація включає процеси направлені на збереження природних територій від забруднення промисловими, транспортними підприємствами, відходами життєдіяльності місцевих громад та змін пов'язаних з функціонуванням інфраструктурних туристичних об'єктів, сконцентрованих у популярних рекреаційних зонах, наслідків туристичного перебування, включаючи і відпочинок неорганізованих туристів у необлаштованих для цього зонах.

Питання екологізації туризму пов'язане не тільки з прямою залежністю туристичного ринку від стану рекреаційно-туристичного потенціалу окремих територій, оскільки міжнародний туризм, займає четверте місце (після ринку пального, хімікатів та автомобільної продукції) у структурі світового експорту, то мова йде і про формування екологічної культури та екологічно освіченого суспільства [4]. Таким чином, процеси екологізації, проявляючись через економіку, право, політику, освіту та культуру, формують загальнокультурні

норми і цінності з урахуванням концепції соціальної відповідальності та фокусують увагу сучасного суспільства на збереженні природних ресурсів для майбутніх поколінь.

У найбільш загальному вигляді під екологізацією можна розуміти науково обгрунтовану діяльність людини, яка направлена на розумне управління процесом взаємодії людського суспільства з оточуючим, і перш за все, природним середовищем. Тобто екологізацію можна визначити як сукупність засобів і методів, які допомагають раціонально використовувати, охороняти і відтворювати (де можливо) природні ресурси у повній відповідності з основними принципами функціонування біосфери [5]. Екологізація туризму передбачає ощадливе використання рекреаційно-туристичних ресурсів під час діяльності туристичних організаторів та при безпосередньому відпочинку – самими туристами. Зокрема, за оцінками Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (UNEP - United Nations Environment Programme) один середньостатистичний турист створює за день близько 1 кг твердих відходів [6].

Екологізація туристичної діяльності – це складне явище сучасного суспільного розвитку. В процесі її реалізації відбувається взаємодія різноякісних матеріально-речовинних та ідеальних об'єктів і явищ природного, соціального та економічного змісту. Основна мета екологізації полягає у зведенні до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на процеси кругообігу речовини і енергії в природі, зменшення рекреаційного навантаження на туристичні об'єкти [5].

До функцій екологізації туризму, так само як і екологізації промисловості, слід віднести відтворювальну, просторову та соціально-екологічну. Відтворювальна функція передбачає створення умов, за яких забезпечуватиметься природне відтворення рекреаційно-туристичних ресурсів території. Просторова функція дозволяє вивчити рекреаційні райони, враховуючи особливості їх природних комплексів, та визначає ступінь їх оптимального навантаження. Соціально-екологічна функція відповідає за формування екологічно освічених громадян. Для конкретного суб'єкта господарювання функції екологізації проявляються у підходах до екологізації туристичного та готельного продукту, екологізації роботи офісу тощо.

Однак, слід зауважити, що процеси екологізації носять комплексний характер та пов'язані із зростанням масштабів природокористування. В той же час вплив туризму на довкілля є прихованим, оскільки його вивчають в розрізі окремих галузей економіки, які формують туристичний продукт [7].

Формами екологізації туризму на державному рівні є цільові управлінські заходи прямого та непрямого впливу, спрямовані на зменшення рівня виснаження рекреаційно-туристичних ресурсів. Пряме управління в даному випадку передбачає нормативно-правове регулювання туристської діяльності, обмеження загальної кількості відвідувачів відповідно до гранично допустимого туристського навантаження на природні комплекси, регламентації та зонування природоохоронних територій, використання спеціальних технологій мінімізації забруднення навколишнього середовища

тощо. Непрямий метод управління ґрунтується на зміні поведінки самих туристів та представників туристичної індустрії шляхом підвищення рівня їх екологічної освіти, екологічної просвіти місцевого населення, використання засобів інформаційного впливу (екологічний PR, іміджеві стратегії тощо), виховання культури спілкування (між людьми різних соціальних прошарків, різного майнового стану, міжетнічного, міжрелігійного тощо), формування поважного відношення до місцевих жителів, формування культури екологічного відпочинку (екорекреаційної культури). [3].

Серед форм екологізації туризму в приватному секторі виділяють процеси спрямовані на екологізацію технологій обслуговування туристів, які передбачають зменшення сировино-, водо-, енергоємності туристичного продукту, впровадження замкнених технологічних циклів. На світовому рівні цей рух очолює «Міжнародна ініціатива готелів з питань оточуючого середовища» (IHEI - The International Hotels Environment Initiative) з центром у Лондоні, яка представлена 11200 готелями у 111 країнах. Вона орієнтує своїх членів на ведення бізнесу більш екологічними та соціально відповідальними способами (встановлення в готелях енергозберігаючого освітлення та обладнання, закупка побутових товарів, здатних до біологічного розкладання, відмова від щоденної заміни рушників та білизни з метою економії води тощо). Зокрема, готелі мережі Inter-Continental повинні впровадити 134 екологічних заходи по відношенню до водо-, енергоспоживання та боротьби з відходами [6].

Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та діяльність інших міжнародних організацій, в тому числі і «Міжнародної ініціативи готелів з питань оточуючого середовища», діє за принципами сталого розвитку, одним з основних індикаторів якого є екологізація туризму. Розвиток туризму за критерієм сталості закріплено на міжнародному рівні у «Хартії зі сталого туризму» (1995 р.) та «Міжнародній програмі зі сталого розвитку туризму» (1999 р.). Зокрема, зазначається, що «туризм має бути екологічно прийнятним на тривалий період часу, економічно життєздатний, а також етично та соціально справедливий і рівноправний щодо місцевих громад» [7]. Крім того, протягом п'яти років Всесвітньою туристичною організацією, Світовою радою з подорожей і туризму, Радою планети Земля реалізовувався Порядок денний на XXI століття для подорожей і туризму (1996 р.), що передбачав проведення регіональних семінарів з метою формування відповідального ставлення та використання природних і культурних ресурсів.

Сталий розвиток туризму, як зазначається у Порядку денному на XXI століття для галузі подорожей і туризму, - це здатність туризму упродовж тривалого періоду зберігати свої кількісні і якісні показники, тобто виправдовувати очікування резидентів і туристів як у короткий, так і більш тривалий період, без шкоди довкіллю тієї території, яка зацікавлена у його розвитку. Крім того, підкреслюється, що сталість у туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціокультурних та економічних впливів туризму [8].

Напрямок на сталий розвиток туризму в Україні підтверджується ратифікацією у 2004 році Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток

Карпат (ратифікована Законом України від 07.04.04 р. № 1672-IV). Однак на сучасному етапі не затверджено навіть «Концепцію про перехід України до сталого розвитку». У працях вітчизняних вчених детально вивчається питання реалізації стратегії сталого розвитку туризму. Зокрема, у дослідженні Т.Ткаченко розкриваються: історичні передумови переходу на концепцію сталого розвитку туризму, її зміст та принципи, особливості управління туризмом на засадах сталого розвитку в умовах глобалізації [9].

Одним з принципів сталого розвитку туризму є екологічна коректність (ефективність) туристського руху та туристичного бізнесу, сприяння збереженню та поетапному відтворенню цілісності природного середовища та культурної спадщини. Принцип передбачає, таким чином, раціональне використання туристичних ресурсів і підтримання біорізноманіття [9].

В туристичній індустрії також діють світові сертифікаційні програми, спрямовані на екологізацію та сталий розвиток туризму, зокрема:

- Blue Flag Campaign – добровільний екологічний знак присуджений більш ніж 3850 приморським районам у 48 країнах світу, в тому числі у 2750 районах у 21 країні Європи;
- Green Globe (включаючи Green Globe Travel) – ініціатива, що передбачає видачу сертифікату відповідності на основі 41 критерію і 337 показників та охоплює підприємства з понад 90 країн світу;
- Certification for Sustainable Tourism Program – CST [6].

Визначені ініціативи, виступаючи інструментами екологізації туризму, реалізують і маркетингові функції, забезпечуючи іміджеві підтримку учасникам своїх програм.

Однак науковою спільнотою обґрунтовується думка, що вивчати сталий розвиток в розрізі конкретної галузі економіки недоцільно, адже його принципи можна реалізувати лише за умови системного і функціонального взаємозв'язку між усіма блоками (економічним, соціальним, демографічним, культурологічним, технологічним, технічним, транспортним, екологічним тощо) кожної цілісної геосоціосистеми. Стратегія сталого розвитку не відкидається взагалі, підкреслюються її стратегічні орієнтири, але в сучасних умовах пропонується діяти за принципами еколого-економічної безпеки. Тому що, еколого-економічна безпека передбачає досягнення максимальної продуктивності системи, мінімального порушення її рівноваги при різноманітних зовнішніх впливах, підвищення стійкості до цих впливів та збереження здатності до саморегенерації [10].

Еколого-економічну безпеку галузі економіки країни визначаються особливості технологічного процесу та господарської діяльності її підприємств, режим правового регулювання та ступінь залежності від інших галузей, а також стан розвитку галузевого національного ринку та його можливості впливати на світовий ринок (формувані тенденції). Комплементарність туристичного продукту формує стійкі зв'язки між суб'єктами туристичного ринку, які виступають носіями-гарантами еколого-економічної безпеки всередині галузі в умовах динамічної зміни бізнес-орієнтирів економіки. Через забезпечення кожним суб'єктом господарювання власної еколого-економічної безпеки

бізнесу на внутрішньому ринку, формується загальногалузевий туристичний потенціал країни, який набуває здатності до зростання через пропонування внутрішнього туристичного продукту на міжнародних ринках. Поняття «еколого-економічна безпека» за своєю суттю розкриває основні завдання господарської діяльності кожного суб'єкта туристичного ринку, які полягають у формуванні, позиціонуванні та продажі туристичного продукту з метою забезпечення беззбиткової діяльності та реалізації наявних можливостей для розвитку.

Масштаби туристичної діяльності дають можливість визначити еколого-економічну безпеку не тільки на рівні галузі та підприємства, а і на рівні дестинації та кластеру. Всі зазначені об'єкти еколого-економічної безпеки мають прямо пропорційний зв'язок: безпека окремого підприємства посилює кластерне об'єднання чи формує основу туристичної дестинації, впливаючи на потенціал галузі.

Еколого-економічну безпеку туризму, в широкому розумінні, визначають умови за яких всі суб'єкти туристичного ринку працюють на збереження та відтворення рекреаційно-туристичних ресурсів. У вузькому розумінні, – це збереження підприємством своєї ринкової частки через екологізацію технологій обслуговування туристів. Еколого-економічна безпека визначає стан досліджуваного об'єкту за якого всі його ресурси, знаходячись у стратегічній взаємодії з ресурсами зовнішніх партнерів-суміжників, задіяних у формуванні конкурентоспроможного продукту, не здійснюють надмірного навантаження на природне середовище. Відповідно, якщо економічна безпека визначає поточний стан об'єкту, враховуючи здатність своєчасно виявляти кризоутворюючі фактори чи «симптоми» кризи, то еколого-економічна безпека враховує допустимий рівень екологічного ризику, пов'язаний з усіма господарськими процесами. Підсумовуючи, можна говорити, що параметрами еколого-економічної безпеки є економічний та екологічний ефекти, які, знаходячись у оберненій залежності, формують правило – отримання максимального економічного ефекту при мінімальному екологічному збитку.

Екологічні питання повинні бути інтегрованими в економічну сферу туристичної діяльності, тобто вимагається розробити такі економічні важелі, які б дозволяли «повернути» назад взяте у природі з урахуванням специфіки функціонування туристичної галузі. З цією метою необхідно:

- розробити і реалізувати в Україні головні принципи розвитку туристичної галузі на основі «Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різномайття». Відповідно до цієї стратегії, туризм, як ресурсоспоживаюча галузь економіки, повинен мати більш високу якісну основу для своєї життєдіяльності;

- удосконалити на державному рівні механізм проведення екологічної політики в житті, взагалі, і в туризмі, зокрема, закінчивши при цьому розробку нормативно-правової бази природоохоронної діяльності;

- підняти рівень науково-методичного забезпечення по здійсненню екологізації туристичної діяльності;

– забезпечити якісно новий рівень підготовки фахівців для сфери туризму, особливо спеціалістів з екологічного менеджменту. Останні повинні мати інший кругозір знань, керуватись зовсім нетрадиційними правилами про пряму екологічну зацікавленість підприємств туристичної галузі у підвищенні якості природного середовища. При цьому, особлива увага повинна приділятися контрольним функціям за діяльністю туристських організацій (екоревізії);

– вдосконалити, розширити і зміцнити систему екологічного моніторингу на базі існуючої мережі спостережень за станом компонентів природного середовища. Принциповою при цьому повинна бути позиція стосовно виробки єдиної методики спостережень і обробки інформації, яка проводиться різними відомствами і організаціями;

– відпрацювати чітку систему екологічної освіти і виховання населення нашої держави і, в першу чергу, туристів. Для цього необхідно розробити новий моральний кодекс природокористування, опираючись на ідеї природоцентризму (екоцентризму) і коеволуції [5].

Визначені напрями сформують систему еколого-економічної безпеки туристичної індустрії, яка на рівні кожної складової характеризуватиметься індикаторами фінансового, кадрового, інтелектуального, технічного, інформаційного забезпечення, формуючи базу даних для проведення комплексної оцінки процесу екологізації галузі. Індикатори безпеки як внутрішньо контрольовані параметри певного об'єкту (підприємства, дестинації, галузі) дають можливість розробити прогностичні сценарії його розвитку та провести порівняльні дослідження для виявлення ключових чинників успіху – конкурентних переваг, оскільки, саме за рахунок формування конкурентних переваг досягається оптимальний рівень еколого-економічної безпеки бізнесу.

На сучасному етапі оцінку еколого-економічної безпеки туризму України можна визначити за результатами рейтингового дослідження «Індекс конкурентоспроможності подорожей та туризму», яке раз на два роки проводить Всесвітній економічний форум [11]. За результатами 2013 року Україна посідає 76 місце з 140 країн світу, що відповідає оцінці 3,98 бала з семи можливих. У 2011 році Україна посідала 85 місце з 139 країн, однак 2007 та 2009 років – 78 місце з 124 країн та 77 місце з 133 країн, відповідно. Експертно-аналітики визначають, що дані результати свідчать про відновлення втрачених після кризи позицій. Порівняємо елементи Індексу України та Швейцарії, яка у 2013 році очолила даний рейтинг, у блоках, які виступають індикаторами оцінки процесу екологізації туризму (табл.1), а саме: «Екологічна стійкість» (2) та «Природні ресурси» (13). За індикатором «Екологічна стійкість» Україна посідає 92 місце (4,3 бали з 7), враховуючи низький рівень дотримання законодавчих норм у сфері охорони довкілля та незважаючи на ратифікацію 19 договорів з охорони навколишнього середовища (країнами, що перебувають на чолі рейтингу ратифіковано 24 договори). Швейцарія ж займає 2 місце з 6,0 балами з 7 за рахунок жорсткого регулювання у сфері охорони довкілля та

навіть не зважаючи на значні обсяги забруднення її території підприємствами промисловості.

Таблиця 1

Порівняння екологічних елементів Індексу конкурентоспроможності подорожей та туризму України та Швейцарії, 2013 р.*

Показники	Україна		Швейцарія		Відхилення значення
	Значення	Місце	Значення	Місце	
Загальне значення індексу, бали	3,98 (max 7)	76	5,66 (max 7)	1	-1,68
Екологічна стійкість (сталій розвиток), бали, в тому числі	4,3 (max 7)	92	6,0 (max 7)	2	-1,7
Жорсткість регулювання у сфері охорони дозвілля, бали	3,2 (max 7)	111	6,3 (max 7)	3	-3,1
Дотримання норм законодавства у сфері охорони довкілля, бали	2,8 (max 7)	114	6,2 (max 7)	2	-3,4
Стійкість (стабільність) розвитку подорожей та туризму, бали	3,2 (max 7)	128	5,6 (max 7)	7	-2,4
Викиди CO ₂ , метричних тон на душу населення	7,0	98	5,3	83	1,7
Концентрація шкідливих проникних часток, мг/м ³	16,6	26	22,0	43	-5,4
Під загрозою зникнення у відсотках від загального числа видів (ссавці, птахи, земноводні), бали	5,9 (max 7)	79	1,5 (max 7)	3	4,4
Загальна кількість ратифікованих договорів з навколишнього середовища, од.	19	71	22	20	-3
Природні ресурси, бали в тому числі	3,03 (max 7)	102	5,03 (max 7)	19	-2
Кількість природних об'єктів Світової спадщини, од.	1	45	3	18	-2
Якість довкілля, бали	3,8 (max 7)	104	6,5 (max 7)	4	-2,7
Всього відомо видів на території країни (ссавці, птахи, земноводні), кількість	450	82	392	104	58
Наземний захист біорізноманіття, % (макс. 17%)	3,5	115	16,7	24	-13,2
Морські райони, що охороняються, % від всієї території районів	1,5	28	немає виходу до моря	-	-

* таблицю складено за [11]

За індикатором «Природні ресурси» Україною набрано 3,03 бали (102 місце), враховуючи показник якості довкілля – 3,8 бали (104 місце) та оцінюючи ступінь захисту біорізноманіття як 3,5% з 17%. Швейцарія отримала

5,03 бали (19 місце), набравши 6,5 балів за якість довкілля та 16,7% - за наземний захист біорізноманіття.

Зрозуміло, що ратифікація угод та складання планів по захисту довкілля не ведуть до одномоментного покращення еколого-економічної безпеки, однак, якщо Україна планує збільшувати надходження до бюджету за рахунок туризму, потрібно зменшувати екологічні ризики та не виснажувати потенціал природних територій. У довгостроковому періоді значення еколого-економічної безпеки туризму зростає, проявляючись у вмінні менеджерів перерозподіляти ресурси не тільки між підсистемами галузі (кластеру, дестинації) у конкретну точку часу, а й з урахуванням часових розривів.

У подальшому необхідно вивчати моделі еколого-економічних конфліктів через дослідження залежностей між потенціалом рекреаційно-туристичних ресурсів території, фактичним його використанням та мотивами туристів при виборі місця подорожі.

Література:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 [...] Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 01.08.2013 № 638-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-p>
2. Журнал Всемирной туристической организации "Туристический барометр" (UNWTO World Tourism Barometer) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>
3. Ніколаєв К.Д. Збалансоване природокористування на прикладі екологізації туристичної галузі / К.Д. Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М., Бабікова К.О. // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – Кременчук, 2009. – №5 (58) – С.117-120.
4. Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Программа ООН по окружающей среде, 2011г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unep.org/resourceefficiency/Business/SectoralActivities/Tourism/FactsandFigures/aboutTourism/tabid/78771/Default.aspx>
5. Падун М.М. Проблеми екологізації в туризмі [Електронний ресурс] / М.М.Падун. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2002/problemi-ekologizatsiyi-v-turizmi.html>
6. Яковенко Е.В. Сущность и типы инноваций в сфере туризма / Е.В. Яковенко // Культура народов Причерноморья. – 2006. – №95. – С.102-105.
7. Смаль В. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль // Вісник Львів. ун-ту. Серія географічна. – Львів, 2005. – № 32. – С.163–173.
8. Уварова Г.Ш. Сталий розвиток туризму в контексті рекреаційно-туристичного природокористування / Г.Ш.Уварова // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – Том 1. – № 1. – С.217-221.
9. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія] / Т.І.Ткаченко. - 2-ге вид., випр. та доповн. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. - 463 с.
10. Дребот О.І. Сталий розвиток чи еколого-економічна безпека? [Електронний ресурс] / [Дребот О.І.] // Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». – Вінниця, 2011. – Том.2. – С.677–680. Режим доступу: <http://eco.com.ua/>
11. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/travel-tourism-competitiveness-report-2013>

ГЛАВА 3.2. УТОЧНЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Башинська І.О.

канд. екон. наук, ст. викладач кафедри обліку, аналізу та аудиту
Одеський національний політехнічний університет

В умовах ринку ефективний розвиток національної економіки значною мірою залежить від забезпеченості її економічної безпеки. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та реалізації права на підприємництво є невід'ємною складовою розвитку та економічної безпеки України, пріоритетною функцією уряду. Належний рівень бізнесу економічної безпеки є ключем до соціально-економічного розвитку, так як ринок, в якому конкуренція є основним компонентом, що загрожує. Прогалини у правовому полі держави, загальна фінансова нестабільність створює додаткові труднощі для ефективного управління. З моменту здобуття незалежності, Україна поступово створює передумови для інтеграції української економіки у світові та європейські економічні процеси. Враховуючи цю лінію розвитку, найбільш загальне визначення економічної безпеки в сучасних умовах визначається як стан ефективного використання наявних ресурсів (інформаційних, кадрових, капіталу, техніки і технологій) і існуючих ринкових можливостей, що допомагає запобігти негативним зовнішнім наслідкам, щоб забезпечити довгострокове виживання і стійкий розвиток як на своїй власній території, і за його межами.

У вітчизняній літературі, категорія «безпека» майже не розроблено, тому що в нашій країні, безпека була монопольною, дуже закритою сферою вищих політичних лідерів і вчені у вирішення цих проблем не заохочувались. Однак природний розвиток суспільства викликав неминучу еволюцію у ставленні і підходах до вивчення цієї концепції, еволюцію категорії.

Серед існуючих в економічній науці підходів до дослідження безпеки можна виділити дві групи. Перша – це вузько спеціалізований підхід, який передбачає аналіз окремих сторін безпеки суб'єктів або окремих видів безпеки у відокремлені від інших, наприклад безпека праці, екологічна, та ін, тобто спрощене тлумачення безпеки, розгляд її тільки в якомусь одному аспекті. Автори, досліджуючи вибраний тип безпеки, дають часто суперечливі думки, не узгоджуються між собою щодо визначення даного поняття, вибудовуються лише на підставі авторської позиції. Друга – розширювальне трактування, розмиваються межі поняття. Економічна безпека розглядається, по-перше, як діяльність певних соціальних суб'єктів, як сфера відносин, що виникають між ними, і сфера, в якій функціонує і розвивається суспільне, групове та індивідуальне свідомість, по-друге, як предмет теоретичного і емпіричного пізнання і, в -третє, як об'єкт аналізу з позицій політики, права, моралі.

Ключовим для існуючих визначень безпеки є термін «захищеність», тобто безпека – стан захищеності життєвоважливих інтересів суспільства та його

структур від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для того, щоб зрозуміти сутність поняття «економічна безпека» необхідно дати характеристику поняттю «безпека» та визначити його суть. В перекладі з грецького «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто, безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу.

Суть економічної безпеки підприємства полягає у такому стані його економічної системи, який може бути охарактеризовано збалансованістю, стабільністю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечити на основі своїх власних економічних інтересів стійкий й ефективний розвиток. До складу економічної безпеки підприємства включено такі підсистеми: фінансова, внутрішньоекономічна, зовнішньоекономічна (економіка зв'язків підприємства з зарубіжними підприємствами) і соціально-економічна.

Економічна безпека підприємства – це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до зовнішніх умов без негативних наслідків для підприємства. Крім того, економічна безпека підприємства – найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства.

Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» на сучасному етапі існує велика кількість думок. Серед вітчизняних авторів, що займаються проблемами економічної безпеки підприємства, слід виділити наступних: Гічова Н.Ю. [4], Гладченко Т.М. [6], Грунін О.А. [7], Забродський В.Н., Капустін Н.Н. [8], Ільяшенко С.Н. [10], Камлік М.І. [11], Клейнер Г.Б. [17], Коженівський Л.І. [12], Омелянович Л.О., Долматова Г.Є. [13], Полушкін О.А. [14], Соколенко Т.М. [15], Соловійов А.І. [16], Філіппова С.В., Нізяєва С.А. [19], Фоміна М.В. [20] та Ярочкін В.І. [21].

Більшість дослідників розглядають економічну безпеку як бажаний стан підприємства – результат, а не процес [1; 4; 19]. Проте, на кращий розвиток заслуговує підхід, заснований на розгляді економічної безпеки підприємства як процесу.

Найбільш розповсюдженим вважається визначення економічної безпеки надане автором Груніним О.А.: «Економічна безпека підприємства – це такий стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику» [7].

У літературі немає єдиного підходу до визначення поняття економічної безпеки підприємства. Зробивши узагальнений аналіз наукових праць вітчизняних та російських вчених по даній темі, класифікуємо розуміння ЕБП за спільними та відмінними рисами (табл. 1).

Сутність поняття «економічна безпека»

Автор	Сутність поняття безпеки					Комплекс процесів, стандартів, відносин тощо.	Об'єкт уваги впливу		Цілі, що досягаються		
	Стан		Захищеність				Внутрішні та зовнішні загрози	Всі аспекти діяльності підприємства	Стабільне функціонування підприємства	Вживання, пристосовування	Розвиток та вдосконалення
	підприємства	використання ресурсів	діяльності підприємства	потенціалу підприємства	інтересів підприємства						
Бланк І.О. [2]		+		+			+			+	
Гічова Н.Ю. [5]	+							+			
Гладченко Т.М. [6]											
Грунін О.А. [7]	+						+		+	+	
Забродський В.Н., Капустін Н.Н. [8]					+		+		+		
Ільяшенко С.Н. [9]		+					+		+	+	
Камлик М.І. [11]	+						+		+		
Клейнер Г.Б. [17]	+						+			+	
Коженовський Л.І. [12]			+				+				
Омелянович Л.О., Долматова Г.Є. [13]					+			+			
Полушкін О.А. [14]		+		+				+			
Соколенко Т.М. [15]	+				+		+			+	
Соловійов А.І. [16]			+							+	
Тимофєєв Т.В., Наумова Л.Г. [18]	+				+			+			
Філіппова С.В., Нізяєва С.А. [19]							+	+	+		
Фоміна М.В. [20]		+		+							
Ярочкін В.І. [20]	+				+		+				

Таким чином, при розгляді питання про сутність поняття економічної безпеки можна виділити на чотири окремих напрямках. Відповідно до першого напрямку, економічна безпека розуміється як «свого роду» стан підприємства або ефективного використання державних ресурсів. Згідно другого, економічна безпека інтерпретується як безпека підприємства, його потенціалу і інтересів. Як комплекс різних процесів, стандартів, відносин тощо розглядаються поняття економічної безпеки, об'єднаних у третьому напрямку. Четвертий напрямок включає в себе всі інші умови економічної безпеки, які не можуть бути віднесені до жодного з вище наведених. За об'єктами впливу на економічну безпеку більша кількість авторів зосереджують свою увагу на внутрішніх та

зовнішніх чинниках, хоча зустрічається думка, що концентрує свою увагу на всіх аспектах діяльності підприємства.

Щодо досягнення цілей, то вони відрізняються за наступними напрямками:

- стабільне функціонування підприємства;
- виживання та пристосування;
- розвиток та вдосконалення.

Дослідники першого напрямку, такі як Соколенко Т.М. [15], Грунін О.А. [7], Гічова Н.Ю. [5], та ін. під економічною безпекою підприємства розуміють «особливий стан» господарського суб'єкта, в якому він працює. Визначення Соколенко Т.М. та Гічової Н.Ю. на відміну від Груніна О.А., Судоплатова А.П. надають критерії оцінки стану підприємства – границі пристосованість, ймовірність зміни параметрів і показників ефективного використання корпоративних ресурсів, відповідно. Не у всіх визначеннях даного напрямку надано критерій забезпечення безпеки підприємства. У визначеннях [5; 7] під критерієм забезпечення безпеки виступають конкретні цілі бізнесу, що досягаються, враховуються фактори зовнішніх умов (конкуренція, різні види ризиків). У даних визначеннях можна простежити спільну логіку міркування дослідників: Ці визначення можна віднести до спільної логіки аргументів дослідників:

- існує суб'єкт,
- має свою внутрішню структуру,
- взаємодіє з навколишнім середовищем [10].

Через специфічні властивості внутрішньої структури суб'єкт знаходиться в певному «стані», що називається «безпека». У такому стані підприємство має можливість функціонувати та досягати своїх цілей під негативним впливом навколишнього середовища. На наш погляд, недостатньо уваги зосереджено на самому стані підприємства, не завжди визначаються конкретні цілі, що повинні бути досягнуті чи взагалі відсутнє будь-яке посилення на них. Найбільш повне та точне визначення економічної безпеки в даному напрямі дає Гічова Н.Ю., вважаючи під економічною безпекою стан підприємства, що досягається найбільш ефективним використанням ресурсів у розпорядженні підприємства, в умовах макроекономічних та інших зовнішньогосподарських умовах, що визначають наявність, склад та інтенсивність використання цих ресурсів [5].

Визначення поняття економічної безпеки, що знаходить своє відображення в роботах [9; 14] характеризується вивчення важливих факторів, що впливають на забезпечення економічної безпеки. Спільною рисою цих визначень є умова здійснення економічної безпеки через ефективність використання наявних ресурсів у діяльності підприємства. Основна увага дослідників зосереджена на ресурсному забезпеченні підприємства. Автори вважають, що під ефективним використанням ресурсів потрібно розуміти таке функціонування підприємства, коли забезпечується максимальна та найшвидша можливість досягнення поставлених цілей. Дійсно, намічені плани не завжди виконуються повністю та в строк, але максимальне наближення до них, можна вважати, як успішно завершені. Слід зазначити, що ефективність використання

ресурсів виступає, тим не менш, в якості засобу досягнення економічної безпеки, а не її сутність.

Вішняков Я.Д. і Харченко С.А. [3], не розглядають такі важливі фактори, що впливають на роботу підприємства, як розвиток соціально-економічного та ринкового середовища підприємства. Не вказується на можливість використання некорпоративних ресурсів (державних, правоохоронних) для досягнення цілей підприємства, не вказано, чи входить швидкий динамічний розвиток підприємства в поняття стабільного функціонування або стійкого розвитку підприємства. Ці визначення економічної безпеки мають масштабний та комплексний характер, вивчаються основні процеси, які впливають на безпеку, аналізують розподіл і використання ресурсів підприємства. Основним недоліком є те, що економічна безпека розглядається дуже широко – як пристосування до впливу зовнішнього середовища, так і забезпечення ресурсів підприємства.

Інші [7; 16] ототожнюють поняття безпеки із поняттям «здатність» підприємства захищати свій потенціал та інтереси. Головною особливістю цієї «здатності» – це взагалі відсутність чи можливість усунення будь-яких загроз, які можуть негативно вплинути на економічну активність. У визначеннях зазначено, що якщо підприємство за допомогою системи заходів захищає свої інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз, то саме це і є економічна безпека. Але економічна безпека повинна розглядатися не тільки як ліквідація загроз і адаптація до зовнішніх економічних умов, але і як поліпшення господарської діяльності даного підприємства через використання різних стратегій.

Забродский В. [8] основну увагу зосереджує на тому, що економічна безпека – це комплекс заходів, правил (відносин) та якісних і кількісних характеристик, які беруть до уваги необхідність запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам підприємства. Таким чином, автор не розглядає конкурентні переваги, хоча саме вони визначають стан економічної безпеки.

Інші підходи до визначення економічної безпеки доцільно виділити окремою групою. Так, Тимофеев Т.В., Наумова Л.Г. [18] розглядають економічну безпеку як стан, що обмежується цілями або планами вищого керівництва. Це визначення не передбачає існування будь-яких загроз для підприємства. Інші не зазначають можливість досягнення конкретних цілей або чітко зазначає умови досягнення мети, але не вказує самі шляхи. Спільним у даних авторів є недостатнє акцентування уваги на ознаках кризового стану, не зазначаються цілі, що досягаються підприємством. Потрібно сказати, що такий підхід до визначення економічної безпеки підприємства практично не відображає самої суті поняття. Не враховуються важливі фактори, що впливають на господарську діяльність, такі як фінансова стійкість, конкурентоспроможність, стійка ринкова позиція та ін.

Як зазначалось раніше, у структурі поняття було виділено два важливих компонента, які є частиною терміну економічної безпеки. Вони є об'єктами уваги впливу та цілі, яких необхідно досягти. Під об'єктами уваги впливу вважаються всі фактори, що можуть впливають на функціонування підприємства та/або взаємодіють з ним. У більшості маються на увазі

внутрішні та зовнішні загрози. Через те, що в літературі немає чіткого визначення поняття «загроза», тому здебільшого воно замінюється поняттям «небажані зміни». Деякі вчені вживають поняття «внутрішнє середовище», хоча саме підприємство може і повинно виявляти, контролювати та усувати внутрішні дестабілізуючі фактори. Зустрічається також точка зору [5], яка під об'єктами уваги впливу розуміє всі події фінансово-господарської діяльності підприємства. У визначеннях зазначаються конкретні події діяльності підприємства, хоча вони можуть і не мати місце в конкретному проміжку часу. Тож під об'єктами уваги впливу слід розуміти постійну зміну навколишнього середовища, адже мінливість навколишнього середовища слід розглядати як постійний стан, а постійність протягом деякого часу – як тимчасовий стан.

Стосовно цілей, що фігурують у визначеннях, їх можна класифікувати відповідно до мети:

- стабільне функціонування підприємства [5; 7; 14; 18];
- виживання та пристосування [9];
- розвиток та вдосконалення [5; 9; 19].

Виділяючи цілі, більшість дослідників вказують конкретні задачі, що повинні досягатися. Потрібно враховувати, що вони можуть бути різними у короткостроковому та довгостроковому періоді.

Узагальнюючи розглянуті підходи до проблеми економічної безпеки підприємства, зробимо наступні висновки. На сьогоднішній день поняття економічної безпеки розглядається дуже широко, в результаті чого розмивається сама сутність визначення, або надто вузько, не розкриваючи економічного змісту терміну. Жодне з наведених визначень не можна заперечити, та з жодним не можна погодитись повністю.

Розглянувши існуючі підходи до поняття економічної безпеки підприємства, вважаємо, що найбільш ємним і повним є визначення Т.Б. Ігнашкіною та А.Л. Шатохіна [10], але і воно потребує доповнення та уточнення.

Так під економічною безпекою пропонуємо розуміти власне стан економічної системи, що характеризується наявністю конкурентних переваг, які досягаються ефективним використанням існуючих власних та залучених ресурсів, своєчасним впровадженням комплексу заходів з метою підтримання нормальних умов працездатності системи для максимального досягнення поставлених цілей у короткостроковому та довгостроковому періоді в умовах постійної зміни навколишнього середовища.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Изд-во «Эльга», «Ника-Центр», 2004. – 784 с.
3. Вишняков Я.Д. Управление обеспечением безопасности предприятий: экономические подходы / Я.Д. Вишняков, С.А. Харченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mevriz.ru/articles/2001/5/1533.html>

4. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. – Х., 2006.-240 с.
5. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: дис. на здоб. наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.04 / Н.Ю. Гічова.–Дніпропетровськ, 2010.–190 с.
6. Гладченко Т.М. Економічна безпека підприємницької діяльності / Т.М. Гладченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 26. – К.: ВПЦ «Київський університет», Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 295-299.
7. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
8. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – №15-16. – С. 35-37.
9. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки.-2003. - №3. - С. 12-19.
10. Ігнашкіна Т.Б. Економічна безпека підприємства та її трактування у наукових працях / Т.Б. Ігнашкіна, А.Л. Шатохін // http://mev-hnu.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_u_mov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-176
11. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібн. / М.І. Камлик. – К. : Вид-во «Атіка», 2007. – 432 с.
12. Коженевський Л. Управління безпекою / Л. Коженевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С.147-154.
13. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: (Монографія) / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – С. 153–163.
14. Полушкин О.А. Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики / О.А.Полушкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.it2b.ru/it2b3.view3.page180.html>
15. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // Сучасна наука ХХІ століття: Сьома Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку" (19-21 травня 2011 р.). – Київ, 2011.
16. Соловьёв А.И. Экономическая безопасность хозяйствующего субъекта/ А.И.Соловьёв. //Конфидент. – № 3. – 2002. – С. 46-50.
17. Стратегии бизнеса: справочник [Текст] / под ред. Г. Клейнера. – М.: Изд-во «КОНСЭКО», 1998. – 288 с.
18. Тимофеев Т.В. Экономическая безопасность и управление риском предприятий / Т.В. Тимофеев, Л.Г. Наумова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://btb-group.ru/publikacii/?art_id=6
19. Філіппова С.В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання: монографія / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 179 с.
20. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: (Монографія) / М.В. Фоміна. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
21. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М.: Изд-во «Ось-89», 2003. – 352 с.

ГЛАВА 3.3. МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Белова Т.Г., к.е.н., доцент;
Крайнюченко О.Ф., к.е.н., доцент,
Національний університет харчових технологій*

Позиція підприємства на ринку визначається його виробничо-господарською діяльністю, умінням протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Це є підґрунтям економічної безпеки бізнесу. Поняття «економічна безпека» – багатогранне і містке. Підтвердженням тому є безліч визначень, які наводять вчені. Це свідчить про те, що єдиної думки до питання, яке розглядається, поки що немає.

На наш погляд, найбільш повним є визначення, що сформулював С.Ф. Покропивний: «Це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам [2, с.401].

До категорії «економічна безпека» включають багато функціональних складових, але маркетингова там відсутня. Наявність такої складової дозволить підприємству більш повно врахувати всі чинники, які можуть сприяти підвищенню його економічної безпеки.

Проблемами забезпечення економічної безпеки бізнесу займалися багато закордонних та вітчизняних вчених. Серед них можна виділити праці Покропивного С., Хмельова С., Орлової К., Лебедевої Н., Шликова В., Зарудної Я., Ярочкина В., Бондара О., Вечканова Г., Отенка І., Іващенко Г., Воронкова Д., Реверчук Н., Папехіна Р., тощо. Ними було висвітлено різні аспекти цієї проблеми, але маркетинговій складовій цього процесу уваги не приділялося. Методики, які розглядалися, взагалі не враховували маркетингові аспекти діяльності в контексті економічної безпеки. Тому було б доцільним врахувати і маркетингові показники при оцінці загального рівня економічної безпеки підприємства.

Метою дослідження є розгляд сутності маркетингової складової у забезпеченні економічної безпеки промислового підприємства.

Функціональні складові економічної безпеки складається з наступних елементів: техніко-технологічної, інтелектуальної і кадрової, фінансової, політико-правової, екологічної, інформаційної та силової.

Техніко-технологічна складова враховує ступінь відповідності технології і технологічних режимів, які використовує підприємство, сучасним світовим стандартам; порівняння рівня організації технологічних процесів власного підприємства і основних конкурентів; можливості підприємства щодо сприйняття нових підходів до організації технологічного процесу; наявність нових наукових розробок.

Інтелектуальна і кадрова складові сприяють підвищенню рівня економічної безпеки бізнесу, тому необхідно слідкувати за кваліфікацією персоналу, його освітою і навчанням, мотивацією працівників.

Фінансова складова є важливим елементом економічної безпеки, тому що враховує забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами, ефективність їх використання. Якщо результати господарської діяльності підприємства є позитивними, можна говорити про фінансову стабільність. В іншому випадку вона може бути втрачена. Щоб цього запобігти, необхідно подумати про впровадження відповідної фінансової стратегії.

Політико-правова складова враховує ті загрози, які можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє походження. Негативними внутрішніми загрозами може бути низький рівень кваліфікації юридичної служби, недостатнє фінансування юридичного забезпечення. Негативними зовнішніми загрозами можуть бути політичні конфлікти і, як наслідок, виникнення політичної кризи.

Екологічна складова враховує національні і міжнародні норми мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, стан довкілля, екологічні параметри продукції. При порушенні таких норм підприємство буде сплачувати штрафні санкції, що негативно вплине на його фінансовий стан.

Інформаційна складова має на меті збір матеріалів щодо діяльності підприємства на відповідних ринках, тенденціях їх розвитку, ступінь конкуренції на них, поведінки конкурентів тощо. Зібрана інформація накопичується, групується, кодується, обробляється та аналізується. Для того, щоб ці дії здійснювалися професійно, необхідно мати достатній рівень тих працівників, які будуть приймати участь у цьому процесі. До того ж, завжди існує така інформація, яка не повинна бути у широкому доступі, яку треба захищати. Тому на підприємстві повинна бути створена група, яка б цим займалася.

Силова складова враховує можливості підприємства щодо фізичного захисту свого підприємства, майна, життя співробітників. Тому створюється відповідна служба безпеки, яка готова діяти в будь-якій критичній ситуації.

Всі перелічені складові мають велике значення в процесі організації економічної безпеки бізнесу, але пропонується додати і розглянути ще одну складову – маркетингову. Деякі автори, зокрема, Н.Й. Реверчук пропонували враховувати ринкову складову при визначенні економічної безпеки [6, с.7], але маркетингова включає більшу кількість показників, в тому числі і ринкових.

Маркетингова складова повинна враховувати стан ринку і конкурентного середовища, наявність конкурентних переваг, рівень конкурентоспроможності підприємства і продукції.

Щоб мати уявлення про загрози, які можуть негативно вплинути на діяльність підприємства і його економічну безпеку, щоб їм протистояти, доцільно здійснювати дослідження чинників зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище вчиняє вплив на компанію, що може виявлятися в різних формах, надаючи сприятливі умови і можливості для ефективного функціонування або створюючи загрози для її існування. Зовнішнє середовище неоднорідне за своїм складом: воно містить велику кількість компонентів, які

здійснюють різний за ступенем, характером і періодичністю вплив на компанію. Такі дослідження забезпечують отримання інформації про всі умови та процеси, що впливають на діяльність суб'єктів господарювання на ринку.

Найбільш відомим методом аналізу зовнішнього оточення підприємства на ринку є PEST-аналіз, який являє маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів зовнішнього середовища, що впливають на бізнес компанії. Деякі складові перегукуються з тими, які розглядалися вище. Але їх присутність в контексті проведеного PEST-аналізу не буде зайвим, тому що дозволить оцінити ступінь впливу різних факторів на діяльність фірми, а також показати, з боку яких з них можна очікувати негараздів.

Економічна складова зовнішнього оточення визначає загальний рівень економічного розвитку, ринкових відносин, конкуренції, тобто економічні умови, в яких працює компанія.

Її основними параметрами є: темпи інфляції, купівельна спроможність населення, розмір відсоткової ставки, валютний курс, дефіцит бюджету, рівень безробіття, норми оподаткування, конкуренція з боку транснаціональних компаній, тіньовий характер економіки, наявність необґрунтованих податкових пільг, доступність кредиту, членство країни у ВТО, членство країни у ТС, створення зони вільної торгівлі з ЄС, рівень заробітної плати тощо. Зміни цих макроекономічних показників впливають на рівень життя населення, платоспроможність споживачів, коливання попиту, визначають інвестиційну політику, рівень цін, прибутковість.

Політична складова представлена органами державної влади, а також партіями, блоками, групами та іншими компаніями. Вона визначає цілі та напрями розвитку суспільства, його ідеологію, зовнішню і внутрішню державну політику в різних галузях, а також шляхи і способи, за допомогою яких уряд має намір її здійснювати.

Політична система вчиняє сильний вплив на ділову активність компанії. Компанія повинна мати чітке уявлення про те, наскільки стабільна політична ситуація в країні. Правова складова містить закони та правові акти, які встановлюють допустимі норми ділових взаємин, права, відповідальність, обов'язки компаній, що регулюють діяльність, включаючи обмеження на окремі її види. Від знання і дотримання прийнятих законів і правових норм залежить правильність укладення і виконання контрактів, законність ділових операцій, можливість вирішення спірних та інших питань, пов'язаних з діяльністю компанії, яка здійснюється в межах існуючого законодавства.

Соціальна складова являє соціальні процеси та тенденції, що відбуваються в суспільстві і впливають на діяльність компанії. Вона ґрунтується на існуючих традиціях, цінностях, звичках, етичних нормах, стилі життя, ставленні людей до роботи, смаках і психології споживачів. До неї входять соціальна структура суспільства, її демографічні характеристики (рівень народжуваності, середня тривалість життя, темп росту населення, міграція, рівень освіти, кваліфікація).

Технологічна складова містить наукові і технологічні фактори, розвиток яких дозволяє компанії модернізувати стару і створювати нову продукцію, удосконалювати і розробляти технологічні процеси. Досліджуються умови формування науково-технічного середовища; темпи технологічних змін та інновацій; інноваційні можливості країни і підприємства; рівень витрат на наукові дослідження; розробки в галузі новітніх технологій, рівень розвитку науки і техніки, темпи науково-технічного прогресу в галузі, розвиток інформаційних технологій, можливість появи принципово нових технологій (нанотехнологій), рівень захисту інтелектуальної власності тощо.

Природно-географічні фактори пов'язані з кліматичними умовами, запасами природних ресурсів, екологічним становищем. Також враховуються природні катаклізми, зміна клімату, поява озонових дір, посилення сонячної активності, обмеженість природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища.

Щоб здійснити оцінювання впливу розглянутих чинників на стан економічної безпеки фірми, створюється група експертів, які повинні добре орієнтуватися в політичній ситуації в країні, знати тенденції розвитку економіки і науково-технічного прогресу, соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві. Також експерти мають бути обізнані з основними тенденціями розвитку галузі і підприємства. В компанії експертами можуть бути маркетолог, який відповідає за зв'язки з громадськістю, економіст економіко-аналітичного відділу, головний юрисконсульт, начальник дослідно-конструкторського відділу тощо.

Аналіз проводиться за такими етапами.

На першому етапі формується склад експертної групи.

На другому етапі експерти визначають фактори зовнішнього середовища, які можуть чинити вплив на діяльність підприємства.

За допомогою експертів на третьому етапі з'ясовують важливість фактора для галузі і підприємства. Оцінка здійснюється за трьохбальною шкалою: «3» – найважливіший, «2» – помірний, «1» – мало важливий.

На четвертому етапі експертами визначається вплив на фірму кожного фактора в балах за такою шкалою: «3» – сильний, «2» – помірний, «1» – слабкий.

П'ятий етап – це оцінка спрямованості впливу: «+» позитивна спрямованість, «-» негативна спрямованість.

На шостому етапі визначається інтегральна оцінка значимості фактору шляхом добутку значень показників важливості, впливу на фірму і спрямованості впливу.

Результати дослідження оформлюються у вигляді таблиці. Вони аналізуються і на їх основі розробляються рекомендації щодо покращення ситуації на ринку для підприємства. Такий аналіз дозволяє компанії своєчасно виявити ті чинники, які можуть негативно вплинути на економічну безпеку.

Перевагами даного підходу є те, що показники, які характеризують складові зовнішнього середовища, вже розроблені і відомі. Серед них необхідно вибрати ті, що є актуальними для даного підприємства (організації).

Такий аналіз може бути достатньо дієвим, якщо ретельно підійти до вибору показників, а також сформувати групу експертів, які мають високу кваліфікацію. Результати аналізу дозволять звернути увагу на більш небезпечні для рівня економічної безпеки чинники, врахувати їх дію, розробити та вжити заходів щодо її послаблення.

Щоб посилити маркетингову складову в забезпеченні економічної безпеки підприємства, доцільно розглянути групу показників, які допоможуть більш ефективно відобразити її рівень при розрахунку інтегрального показника. Необхідно, в першу чергу, розглянути такі показники, які мають кількісне вимірювання. Їх вибір доцільно здійснювати на основі елементів комплексу маркетингу, а саме, «Товар», «Ціна», «Розповсюдження», «Просування» [7, с.184]. Але враховувати тільки ті показники, які розглядаються у комплексі маркетингу, недостатньо, тому що вони не дозволяють мати повне уявлення про роботу підприємства і того становища, яке воно займає на ринку. Йдеться про сукупність показників, які допоможуть оцінити характер ринку і позиції підприємства на ньому. Ця група показників може мати назву «Загальні показники діяльності підприємства», до якої можна залучити такі: частка ринку підприємства; частка ринку відносно лідера; частка ринку відносно трьох найбільших конкурентів [1, с.112-115].

Ці показники відображають найбільш важливі результати конкурентної боротьби, фіксуючи ступінь домінування фірми на ринку, її можливості впливати на структуру попиту та пропозиції, ціни і динаміку ринку в цілому.

Також доцільно залучити показники, які дають уявлення про характер ринку, на якому діє підприємство, та рівень інтенсивності конкуренції на ньому:

- чотирьохчастковий показник концентрації ринку. Він являє собою частку чотирьох перших підприємств, що реалізують максимальні обсяги продукції на ринку, який досліджується [7, с.174];
- індекс Херфіндала-Хіршмана, який дорівнює сумі квадратів ринкових часток усіх галузевих організацій [4,с.141];
- індекс Розенблюта, який розраховується з врахуванням порядкового номеру підприємства, отриманого на основі рангування часток від максимуму до мінімуму [7,с.177];
- показник ентропії, який іноді застосовують при оцінюванні розподілу часток. В цьому випадку зважування часток відбувається за допомогою натуральних логарифмів часток [7, с. 177].

Звичайно, це не повний перелік показників, які можуть розглядатися у складі загальних, які характеризують маркетингову діяльність підприємства і умови його функціонування на ринку. В залежності від галузі, напряму хазяйнування, встановлених цілей цей перелік може бути доповнений ще низкою показників.

Наступна група показників у відповідності з комплексом маркетингу відноситься до елементу «Товар». До цієї групи можуть бути включені показники, які відображають різноманітні аспекти цього елементу: ширина, глибина, гармонійність та насиченість асортименту; коефіцієнт раціональності

структури асортименту [3, с.72-74]; стадія життєвого циклу, на якій знаходиться кожна асортиментна група товару; рентабельність продукції та окремих товарних груп; кількість нових видів продукції, які поповнили товарну номенклатуру; конкурентоспроможність асортиментних груп підприємства, якість продукції тощо.

Наступною групою показників, яка може бути застосована для визначення рівня економічної безпеки підприємства за маркетинговими показниками, є «Ціна». Вона характеризує стан цінової політики підприємства. До показників елемента «Ціна» можна віднести наступні: витрати на 1 гривню реалізованої продукції; ціна продажу; умови надання знижок з ціни (за обсяг купленого товару, знижки пільгові, експортні, спеціальні, дилерські, фінальні, клубні тощо).

Елемент комплексу маркетингу «Розповсюдження» характеризується показниками, які відображають стан збутової політики підприємства. До цієї групи можна віднести наступні показники: обсяги збуту продукції у вартісному і натуральному виразі; рентабельність продажів, що відображає дохід компанії на кожну зароблену гривню і є важливим показником для порівняння ефективності організації бізнесу в компаніях, що працюють в одній галузі; кількість рівнів каналів розподілу продукції; структура каналів розподілу (кількість продукції, яка була реалізована за допомогою кожного рівня каналу розподілу); кількість посередників, які допомагають підприємству у розподілі продукції; наявність фірмової торгівлі і власних точок збуту продукції; участь у виставках та ярмарках; ступінь розвитку інфраструктури (рівень організації транспортного та складського господарства, підтримання товарних запасів, розроблення системи оброблення замовлень тощо); рівень витрат на транспортування, складування, зберігання, оброблення замовлень тощо.

Елемент комплексу маркетингу «Просування» об'єднує показники, які відображають комунікаційну політику підприємства. До них відносяться: стан рекламної діяльності підприємства; можливість застосування стимулюючих засобів просування; наявність умов для персонального продажу продукції; можливості застосування прямого маркетингу; спонсорство; рівень витрат на просування тощо.

Після формування системи показників визначаються критерії їх оцінювання, розраховуються вагові коефіцієнти та присвоюється відповідний ранг (це робиться групою експертів). Шляхом добутку вагових коефіцієнтів і рангу отримується загальна оцінка, яка відображає рівень маркетингової складової у економічній безпеці.

В літературі розглядається багато методичних підходів до кількісного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Такі підходи пропонують Шлемко В., Покропивний С., Ілляшенко С., тощо. За методиками, наведеними Отенко І., Іващенко Г., Воронковим Д., розраховується інтегральний показник рівня економічної безпеки підприємства [5, с.101-113], який враховує всі складові, розглянуті вище. Доцільним буде врахувати в його складі і маркетингову оцінку.

Висновки. Запропоновані підходи щодо врахування маркетингової складової при визначенні рівня економічної безпеки можуть бути застосовані у практичній діяльності будь-якого підприємства. Повне врахування всіх чинників, які формують рівень економічної безпеки, допоможе підприємству стати більш стійким до загроз, які несе оточуюче середовище.

Література:

1. Белова Т.Г. Визначення конкурентоспроможності підприємства за показниками маркетингової діяльності / Т.Г. Белова, А.О. Крижко. – Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2012. – № 5, с.112-115.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 528с.
3. Крайнюченко О. Ф. Методичні підходи щодо оцінювання параметрів товарної номенклатури та асортименту продукції / О. Ф. Крайнюченко, І. М. Фещенко. – Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2011. – № 7/8, с.72-74.
4. Крикавський Є.В. Маркетингові дослідження [Текст]: навч. посіб. / Є.В. Крикавський, Н.С. Косар, О.Б. Мних, О.А. Сорока. – Львів: Нац. Університет «Львівська політехніка» (ІВЦ «Інтелект» + ІПДО), «Інтелект-захід», 2004. – 288 с.
5. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства [Текст]: навч. посіб. / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 252 с.
6. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємства в Україні :Автореф. Дис. канд. екон. наук 08.02.03/ Н.Й. Реверчук. – Львів: Нац. Університет ім. І.Франка, 2004. – 22с.
7. Шевченко Л. С. Введение в маркетинг [Текст]: учеб.- практ. пособ. / Л.С.Шевченко. – Х.: Консум, 2000. – 671 с.

ГЛАВА 3.4. РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Бондаренко Т.В.

фахівець

Харківський національний економічний університет

В умовах ринкової економіки економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, бо спирається на їхній наявний фінансовий, сировинний та виробничий потенціал, на перспективи розвитку. Значний вплив на економічну безпеку підприємства виявляє ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ до світових ринків збуту, інвестиційна привабливість регіону та держави загалом.

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища та факторів, що зумовлюють процеси управління. Принциповою відмінністю запропонованого розуміння економічної безпеки підприємства є визнання неможливості цілковитої захищеності діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища оскільки підприємство здійснює свою діяльність у цьому зовнішньому

середовищі і поза ним діяльність підприємства неможлива. До того ж треба визнати і позитивний вплив зовнішнього середовища на його діяльність.

З розвитком ринкових відносин вітчизняні підприємства зіткнулися з проблемою суттєвого зменшення підтримки з боку держави та необхідністю створення власними силами умов для безпечного розвитку. Ефективне функціонування підприємства залежить від рівня його економічної безпеки. Оцінювання рівня економічної безпеки здійснюється на основі наукових підходів та за допомогою розроблених методик. Не варто ототожнювати ці поняття, що в економічній літературі зустрічається часто.

Окремі питання означеної проблеми розглядалися у наукових працях вчених-економістів. Так, процеси планування діяльності підприємств у ринкових умовах досліджувалися А.Кофманом [4], Г.Саймоном [5], А.Хексом [6], Н.Чумаченком [6].

Для визначення кількісного рівня економічної безпеки промислових підприємств машинобудування, а саме: ПАТ «Автрамат», ПАТ «Харківський завод «Гідропривід», ПАТ «Електро-машина», ПАТ «Завод ім. Фрунзе», ПАТ «РОСС», ПАТ ХМЗ «Світло шахтаря», ПАТ «Турбоатом», ПАТ ХЕЗ «Укрелектромаш», ПАТ «ФЕД» ПАТ «Харківський тракторний завод ім С.Орджонікідзе» використовується декілька підходів: індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий. Індикаторний підхід полягає у встановленні рівня економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами, що виступають пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки.

При неточному визначенні значень індикаторів неправильно буде визначений рівень економічної безпеки. Ресурсно-функціональний підхід передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства. При застосуванні цього підходу оцінювання рівня економічної безпеки підприємства ототожнюється із аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. Програмно-цільовий підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Значну увагу при використанні цього підходу необхідно приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування.

Для реалізації вибраного підходу необхідно виділити певні методи, які використовуються для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. В результаті проведеного аналізу існуючих методів (табл. 1.) виявлені недоліки, які можуть негативно вплинути на визначення рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств.

Зокрема, метод експертних оцінок передбачає здійснювати прогнозування можливих загроз підприємства на основі висновків, зроблених експертами. Основними недоліками цього методу може бути недостатня кваліфікація спеціалістів та суб'єктивізм при прийнятті рішень. Крім того, можливий вплив одного спеціаліста на решту членів групи, якщо застосовується метод колективних експертних оцінок. Метод аналізу і обробки сценаріїв призначений для прогнозування різних варіантів розвитку ситуації, метод оптимізації – для вибору варіанту, за якого досягається найбільш бажаний результат, теоретико–

ігрові методи – для визначення варіантів розвитку підприємства у непередбачуваному зовнішньому середовищі.

Таблиця 1

Методи, які використовуються для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства

Автори	Методи
Т. Васильців [1]	Експертна оцінка, моніторинг соціально-економічних показників, аналіз й обробка сценаріїв, оптимізація, багатовимірний статистичний аналіз, теоретико-ігрові методи, теорія штучних нейронних мереж
С. Міщенко [3]	Екстраполяція (екстраполяція параметричних залежностей, екстраполяція тимчасових тенденцій); експертні методи (опитування, експертні комісії, складання аналітичних доповідних записок, «мозкова атака», «Делфі»); структурно-аналітичні методи (моделювання, ієрархічна декомпозиція, морфологічний аналіз, матричний метод, мережевий аналіз, SWOT-аналіз, побудова семантичного диференціала, побудова профілю середовища, складання сценаріїв)
С. Довбня [2]	Методи комплексної оцінки загроз (інтегральна оцінка ризику, оцінка ефективності захисних заходів); методи комплексної оцінки економічного потенціалу підприємства (оцінка конкурентного статусу фірми, інтегральна оцінка додержання інтересів компанії, SWOT-аналіз, багатовекторна ресурсно-функціональна модель економічної безпеки, багатофакторна лінійна модель); методи прогнозування банкрутства (багатофакторні дискримінантні моделі та інші методи інтегральної оцінки фінансово-економічного стану підприємства).

Теорія штучних нейронних мереж базується на моделюванні нелінійних залежностей при вирішенні задачі. Вважаємо, що цей метод є складним для використання у діяльності машинобудівних підприємств на сучасному етапі їх розвитку. Основною умовою використання методу екстраполяції є відносно стабільний розвиток підприємства, адже висновки про значення прогнозних показників у майбутніх періодах робляться на основі вивчення їх динаміки у попередніх періодах. Даний метод є неактуальним для застосування, оскільки теперішня ситуація машинобудівних підприємств характеризується нестабільністю та суттєвим коливанням фінансових показників. Методи прогнозування банкрутства зводяться переважно до виявлення симптомів фінансової кризи підприємства, тому значно обмежують сутність поняття «економічна безпека». Група методів комплексної оцінки загроз передбачає оцінку ризиків підприємства та виявлення загроз, не пов'язуючи цей аналіз із встановленням рівня економічної безпеки підприємства.

Методи, які використовуються для оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств повинні відповідати обраним підходам. Здебільшого всі ці методи потребують значної кількості статистичних даних. Часто опрацьована інформація носить суперечливий характер, оскільки базується на використанні різних джерел. Правильність вибору методу залежить від цілей підприємства. Для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за її складовими та для визначення загального рівня економічної безпеки використовуються різні методи.

Кінцевий економічний результат щодо розвитку економічної безпеки промислових підприємств машинобудування (ПАТ «Автрамат», ПАТ «Харківський завод «Гідропривід», ПАТ «Електро-машина», ПАТ «Завод ім. Фрунзе», ПАТ «РОСС», ПАТ ХМЗ «Світло шахтаря», ПАТ «Турбоатом», ПАТ ХЕЗ «Укрелектромаш», ПАТ «ФЕД» ПАТ «Харківський тракторний завод ім С.Орджонікідзе») визначається безперервним загальним внеском окремих засад безпечного функціонування у діяльність підприємств та у обсяги одержуваного ними прибутку.

При цьому окремі елементи управління діяльністю підприємства, органічно переплітаючись, доповнюючи та замінюючи один одного, утворюють дискретно-безперервний потік, миттєвим зрізом якого (статичною характеристикою в кожний момент часу t) є економічна безпека підприємства – стан його виробничо-економічної системи (ВЕС), котрий можна характеризувати збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, її здатність забезпечувати на основі реалізації власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток.

Саме таке розуміння економічної безпеки не суперечить існуючим інваріантам даного визначення, тому що виходить із прийняття визначного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на діяльність підприємства та необхідності врахування інтересів контрагентів при реалізації власного ефективного розвитку.

Даний підхід до трактування економічної безпеки підприємства дозволяє вирішувати основні завдання, що передбачає процес її забезпечення:

- визначення та прогнозування негативних чинників та загроз, що мають вплив на стан економічної безпеки підприємства;
- підтримку ефективного функціонування промислового об'єкта в умовах мінливості внутрішнього та зовнішнього середовища;
- оптимальний розподіл та раціональне використання наявних ресурсів;
- реалізацію функцій системи економічної безпеки відповідно до стратегічних орієнтирів розвитку підприємства, місії та основних цілей діяльності.

Слід зазначити, що ключовими елементами процедури комплексної ідентифікації стану економічної безпеки промислових підприємств, а також інструментів активізації процесів її формування та забезпечення є:

- 1) критерії економічної безпеки – реальні статистичні показники, за якими здійснюється оцінка стану економіки країни з точки зору забезпечення її сталого розвитку;
- 2) індикатори економічної безпеки – реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища та тенденції в економічній сфері;
- 3) оптимальні значення індикаторів - інтервал величин, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворюваних процесів в економіці;
- 4) порогові значення індикаторів – кількісні величини, порушення яких

викликає несприятливі тенденції в економіці;

5) граничні значення індикаторів – кількісні величини, порушення яких викликає загрозливі процеси в економіці;

б) складові економічної безпеки: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, інноваційна (науково-технологічна), енергетична, виробнича, демографічна, соціальна та продовольча безпека [1].

Слід зазначити, що на розвиток економічної безпеки промислових підприємств машинобудування Харківського регіону має значний вплив напрями організації економічної безпеки на підприємстві.

Середовище, в якому працює промислове підприємство машинобудування Харківського регіону, потребує постійної роботи управлінського персоналу над удосконаленням рішень щодо забезпечення його економічної безпеки. Одним із напрямів цього процесу є організація системи безпеки на підприємстві. У зв'язку з цим усі підприємства створюють власні або використовують міжвідомчі служби безпеки.

Міжоб'єктні служби безпеки, як правило, спеціалізуються або на чисто режимно-охоронних послугах (охорона будівель, споруд, транспорту, окремих працівників підприємств, установ, членів їх сімей тощо), або на суто економічних, правових чи консультаційних. Клієнтами таких служб є сукупність малих та середніх підприємств, організацій та установ, для яких важко утримувати власні служби безпеки. Більш великі підприємства, банківські чи інші установи кредитно-фінансової системи також звертаються з окремих питань у ці служби безпеки.

Такі суб'єкти економіки не зможуть забезпечити ефективного функціонування своєї організації без комплексного підходу до питань безпеки. Тому, як правило, вони створюють власні служби безпеки. Структура цих підрозділів залежить від рівня становлення підприємства, масиву питань, вирішення яких покладає на ці служби керівництво організації на тому чи іншому етапі її розвитку. Але в структурі типових служб безпеки повинні обов'язково бути підрозділи, до функцій яких входять такі елементи системи безпеки, як:

- розвідка, контррозвідка з економічних та інших питань;
- внутрішня безпека, режим діловодства, моніторинг факторів ризику;
- режим проходу на об'єкт та охорону його будівель, територій і споруд;
- фізична безпека персоналу;
- протипожежна безпека;
- технічна безпека, до якої входять:
- робота охоронно-технічного обладнання;
- захист засобів зв'язку, комп'ютерних систем та інших комунікаційних мереж;
- радіаційно-хімічна безпека, цивільна оборона;
- безпека перевезень;
- інформаційно-аналітична робота;
- психолого-соціологічна робота;

- рекламно-пропагандистське забезпечення діяльності суб'єкта підприємства;

- експертна перевірка механізму системи безпеки.

Для ефективного виконання перерахованих функцій важливо врахувати такі допоміжні елементи системи безпеки, як:

а) система повідомлення про екстрений збір;

б) типове планування дій особового складу служби безпеки (далі — СБ), персоналу організації в критичних ситуаціях;

в) нормативне регулювання питань безпеки;

г) режим ділових зустрічей та переговорів;

г) взаємодія з правоохоронними органами;

д) навчальна підготовка особового складу СБ;

е) навчальна підготовка персоналу об'єкта з питань безпеки.

Такі служби охорони, як правило, створюються при місцевих органах внутрішніх справ або при державній службі безпеки. СБ будь-якої фірми постійно виконує певний комплекс завдань. Головними з них для будь-якої фірми є такі:

а) охорона виробничо-господарської діяльності та захист відомостей, що вважаються комерційною таємницею даного підприємства;

б) організація роботи з правового та інженерно-технічного захисту комерційних таємниць фірми;

в) запобігання необґрунтованому допуску й доступу до відомостей та робіт, які становлять комерційну таємницю;

г) організація спеціального діловодства, яке унеможливорює несанкціоноване одержання відомостей, віднесених до комерційної таємниці відповідного підприємства;

г) виявлення та локалізація можливих каналів витоку конфіденційної інформації в процесі звичайної діяльності та за екстремальних ситуацій;

д) організація режиму безпеки за здійснення всіх видів діяльності, включаючи зустрічі, переговори й наради в рамках ділового співробітництва підприємства з іншими партнерами;

е) забезпечення охорони приміщень, устаткування, офісів, продукції та технічних засобів, необхідних для виробничої або іншої діяльності;

е) організація особистої безпеки керівництва та провідних менеджерів і спеціалістів підприємства;

ж) оцінювання маркетингових ситуацій та неправомірних дій конкурентів і зловмисників.

Сукупність конкретних завдань, що стоять перед службою безпеки підприємства, зумовлює певний набір виконуваних нею функцій. Загальні функції, що покладаються на службу безпеки підприємства полягають в такому:

- захист законних прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх співробітників;

- зібрання даних, їх аналіз, оцінювання і прогнозування оперативної обстановки та різноманітних ризиків на підприємстві, в організації, установі;

- пошук та здобування необхідної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики подальшої підприємницької діяльності;
- фізичну і технічну охорону будов, споруд, територій, транспортних засобів;
- формування в засобах масової інформації у партнерів та клієнтури позитивного іміджу про суб'єкт підприємницької діяльності, що повинно сприяти реалізації бізнес-проектів;
- відшкодування матеріальних та моральних збитків, спричинених неправомірними діями юридичних чи фізичних осіб;
- організація і забезпечення пропускнуго та внутрішньо-об'єктного режиму в приміщеннях; порядок несення служби; контроль дотримання вимог режиму персоналом підприємства і партнерами (відвідувачами);
- участь у розробці основоположних документів (статуту, правил внутрішнього розпорядку, договорів тощо) з метою відображення в них вимог організації безпеки й захисту (комерційної таємниці):
- розробка та здійснення заходів із забезпечення роботи з документами, що містять відомості, які є комерційною таємницею, контроль виконання вимог матеріалів інструктивного характеру;
- виявлення і перекриття можливих каналів витоку конфіденційної інформації, облік та аналіз порушень режиму безпеки працівниками підприємства, клієнтами та конкурентами;
- організація та проведення службових розслідувань за фактами розголошення або втрати документів, інших порушень безпеки підприємства.

Таким чином, можна зробити висновок, що на розвиток економічної безпеки має вплив багато чинників. Для того щоб стабілізувати роботу та розвиток на промислових підприємствах машинобудування Харківського регіону потрібно дотримуватися певних правил та норм поведінки персоналу, середовищ та багато інших чинників.

Література:

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. — Львів: Арал, 2008. — 386 с.
2. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. — 2008. — №4. С. 88-97.
3. Мищенко С.Н. Система обеспечения экономической безопасности организации: дис. на соискание учёной степени канд. экон. наук: 08.00.05 / С.Н. Мищенко. — Ростов-на-Дону, 2004. — 197 с.
4. Основні показники розвитку промисловості – Державний комітет статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Дис. канд. экон. наук: 08.06.01- Економіка підприємства і організація виробництва. – Луганськ, 2000.
6. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: Монографія. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 432 с.

ГЛАВА 3.5. ОЦІНКА ДОСТАТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

Булкот Г.В.

к.е.н., доцент

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

Перехід України до побудови принципово нових економічних відносин, підвищення самостійності підприємств різних організаційно-правових форм власності в реалізації фінансової політики, вихід їх на міжнародні ринки, подолання кризової ситуації докорінно змінили умови функціонування підприємств і детермінували необхідність рішення ряду проблем, тобто забезпечення стабільності та стабільності фінансового розвитку.

Головне питання, яке пов'язане з ефективним розвитком підприємств будь-якого типу – це економічна безпека бізнесу. На сьогоднішній день склалася складна ситуація, яка неодмінно вимагає задуматися над питання безпеки бізнесу. Конкретніше розглядаючи дане питання слід зазначити, що в економічній безпеці потребують як юридичні і фізичні особи, так і інтереси фірм або компаній, підприємств, установ, організацій.

Правильна організація економічної безпеки вимагає конкретного та лаконічного застосування всіх ресурсів, які мають підприємства, а саме: кадрових, економічних, інтелектуальних та інших. Тільки ефективна організація здатна запобігти існуючим загрозам для підприємств, забезпечуючи при цьому її правильне функціонування в майбутньому.

Забезпечення економічної безпеки бізнесу має сукупні характеристики, як якісних, так і кількісних показників. Організація систем, які мають економічну безпеку - це найважливіший етап в удосконаленні рівня безпеки всієї економічної складової підприємства. У зв'язку із цим потрібно дотримуватись правил безпеки у всіх складових роботи бізнесу.

Тому, головним правилом є вміло використовувати всі складові наявної справи, а також ефективно становити сукупність із правильними пропорціями корпоративного ресурсу. Дуже часто багато керівників і власники підприємств не логічно використовують дані ресурсу, що значно знижує ефективність у досягненні поставлених цілей підприємства. Тому, останнім часом багато підприємств через об'єктивні причини приділяють усе більшу увагу питання взаємодії фактору економічної безпеки бізнесу з внутрішньогосподарським контролем.

Даній проблемі присвячені праці вітчизняних учених, серед яких праці М.Т. Білухи, Є.В.Калюги, В.Ф.Максимової, В.О.Шевчука [6], В.П. Пантелесева, Л.В. Нападовської [3], О.В. Рогача [14] та інші.

Серед закордонних праць особливу увагу залучають роботи Д. Кліланда, Т. Коупленда, Г. Мюллера, Б. Нідлза, Дж. Робертсона, Д. Хана, Ч.Т. Хорнгрена [5], Э.С. Хендріксена [4], Р. Антоні [7], Дж.Ернеста та інші.

Разом з тим, комплексних наукових досліджень, присвячених питанням аналізу, економічної безпеки внутрішньогосподарського контролю, і результативності використання господарюючими суб'єктами в цей час недостатньо.

Отже, після одержання інформації про те, що таке система економічної безпеки підприємства і її структурні елементи, принципи побудови та завдання, виникає питання: «Яким чином будується система економічної безпеки?»

У кожного начальника служби безпеки свій підхід до розв'язку даної проблеми.

Тому, алгоритм побудови системи економічної безпеки повинен містити в собі наступні етапи:

1) Вивчення специфіки бізнесу підприємства, займаного їм сегмента на ринку, штатного розкладу, знайомство з персоналом підприємства.

2) Аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз в економіці підприємства. Одержання інформації про раніше кризові ситуації, що можливо мали місце, їх причини і вирішення.

3) Проведення контролю наявних (раніше введених) заходів щодо забезпечення безпеки та аналізу їх відповідності виявленим загрозам.

4) Моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: план усунення виявлених у процесі контролю зауважень; пропозиції з удосконалення системи економічної безпеки, розрахунки всіх видів необхідних додаткових ресурсів; плановані щомісячні витрати (бюджет) на забезпечення функціонування системи економічної безпеки.

5) Затвердження керівником підприємства моделі нової системи економічної безпеки і бюджету на її підтримку.

6) Безпосередня побудова системи економічної безпеки підприємства.

7) Експертна оцінка дієвості побудованої системи економічної безпеки, доведення її до удосконалення.

Разом з тим, навіть якщо сьогодні на підприємстві відпрацьована діюча система економічної безпеки, все одно не варто зваблюватися та «відпочивати на лаврах».

Система економічної безпеки — це живий організм, який вимагає постійного контролю, удосконалювання та управління у зв'язку з: змінами в чинному законодавстві держави; розвитком підприємства та обранням нею нових напрямків господарської діяльності; збільшенням кількості персоналу, змінами в штатному розкладі підприємства; зміною переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства; необхідністю вдосконалювання телефонної та комп'ютерної мереж підприємства; появою на ринку несумлінних конкурентів і зміною форм і методів їх протиправної діяльності та інше.

Організація контрольного процесу складається в створенні організаційних передумов для досягнення обробки економічної інформації в системі фінансово-економічного контролю з метою активного впливу на оптимізацію результатів фінансово-господарської діяльності.

При організації служби внутрішньогосподарського контролю необхідно створення системи контрольної інформації, склад, структура та конкретні функції якої можуть змінюватися в широких межах і залежати від конкретної специфіки діяльності підприємства. Система контрольної інформації включає у свій склад систему внутрішньогосподарської звітності, систему збору поточної інформації, систему аналізу та передачі інформації користувачам.

Створення системи контрольної інформації повинна базуватися за наступними вимогами: вірогідність, оперативність, доцільність, повнота, ясність і доступність користувачам.

Кожне підприємство при створенні та удосконалюванні системи контрольної інформації повинна виходити з конкретних цілей, завдань і функцій управління своєю основною діяльністю.

Автором даного дослідження запропоновано розглянути схему організації контрольної інформації, яка зображена на рис. 1.

Рис.1. Схема організації контрольної інформації в системі внутрішньогосподарського контролю

У системі внутрішньогосподарського контролю все більш чітко проявляється потреба в оперативному та повному визначенні складу та обсягу інформації, яка необхідна для якісного та ефективного здійснення управлінських функцій. Актуальність цієї проблеми обумовлюється також високими темпами розвитку сучасних комп'ютерних систем, що надають принципово нові можливості одержання інформації. При цьому на підприємствах відсутні методичні розробки, що дозволяють визначати та об'єктивно оцінювати достатність інформаційної бази управління і їх окремих функцій.

Інформація, як відомо, коштує дорого, і надлишок її, як і недолік, в кінцевому підсумку, веде до значних втрат. Тому склад і обсяг інформації, необхідний для реалізації управлінських функцій, повинні бути чітко визначені. Дослідження зазначеної проблеми становить інтерес для широкого кола користувачів інформації — не тільки суб'єктів управління і контролю, але і для зовнішніх аудиторів у процесі розробки ними власних внутрішньо-фірмових методик і стандартів проведення аудиторських перевірок.

Концептуально підхід до визначення та оцінки достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю, на думку автора даного дослідження, повинна виконуватися в наступному. Інформаційна база внутрішньогосподарського контролю може вважатися повною тільки в тому випадку, якщо вона забезпечує якісне рішення всіх вартих перед контролем завдань. Отже, основою для визначення складу необхідної інформації повинна виступати, насамперед, конкретними завданнями, яка пов'язана зі здійсненням контролю.

На підприємствах існує безліч завдань внутрішньогосподарського контролю, які розрізняються за рівнями ієрархії, суб'єктами і об'єктами контролю, видами господарських операцій і інше. Ця сукупність завдань контролю базується на цілях, стратегії та тактику діяльності підприємства, а також впливаючих із них потребах у певних управлінських діях.

Процес контролю повинен починатися з постановки глибоко осмислених цілей управління, які формують систему основних принципів і пріоритетів, що визначають стратегічну спрямованість діяльності підприємства за всіма рівнями їх напрямку. Опрацюванням цілей управління повинні займатися, насамперед, власники підприємства.

Реалізація стратегічних і тактичних завдань управління підприємства тісно пов'язана з рішенням завдань внутрішньогосподарського контролю на самому верхньому рівні управління. Не випадково в законодавчому порядку відповідальність за організацію внутрішньогосподарського контролю в усіх без винятку економічних суб'єктах покладає саме на вищих посадових осіб.

Контрольні функції забезпечуються, як правило, рішенням комплексних завдань контролю, які формулюються в самому загальному виді і являють собою не що інше, як більш-менш конкретизоване вираження цілей контролю, що досягають у результаті вирішення певної сукупності взаємозалежних завдань контролю. Тому, рішення всієї сукупності завдань контролю, що враховують організаційні, інформаційні, технічні, методичні та інші можливості його здійснення, забезпечує послідовний рух за цілями контролю.

Всі завдання внутрішньогосподарського контролю самого верхнього рівня конкретизуються та деталізуються в завдання контролю нижчестоящих рівнів управління - суб'єктів контролю (структурних підрозділів, окремих фахівців), а також завдання контролю за його об'єктами (окремими напрямками діяльності, окремими операціями і угодами, окремими проектами).

Завдання внутрішньогосподарського контролю повинно знаходити висвітлення, насамперед, у самих внутрішніх нормативних документах підприємства - положеннях про структурні та функціональні підрозділи

підприємства, посадових інструкціях (обов'язках) його персоналу і інше, а завдання контролю за об'єктами - у правилах і положеннях за вдосконалюванням окремих господарських операцій і угод і інших аналогічних їм внутрішніх нормативних документах. Ці дві групи завдань внутрішньогосподарського контролю тісно пов'язані між собою, які вирішуються тими самими фахівцями і у певній мірі дублюють один одного.

Таким чином, ієрархічну систему завдань внутрішньогосподарського контролю можна представити за допомогою рис.2.

Рис.2. Схема завдань внутрішньогосподарського контролю

Як видно з наведеного рисунка, кожне загальне завдання розбивається на кілька завдань більше низького рівня. На самому нижньому (базовому) рівні формуються конкретні (частки) завдання внутрішньогосподарського контролю. Саме вони і є первинними об'єктами інформаційного забезпечення внутрішньогосподарського контролю, об'єктами для визначення складу необхідної інформації.

Перед завданнями внутрішньогосподарського контролю варто розуміти певну та логічно ясну потребу управлінської практики в здійсненні конкретних

дій, які можуть бути представлені у вигляді чіткого алгоритму їхнього виконання. До таких завдань відносяться, зокрема, стандартні або типові завдання внутрішньогосподарського контролю підприємства, наприклад за правильністю розрахунків обов'язкових нормативів визначення собівартості продукції, виконанням працівниками посадових інструкцій, забезпеченням збереження майна та інше. Слід зазначити, що в загальному випадку і комплексні, і частки завдання контролю можуть перебувати на кожному з рівнів структури завдань контролю. Однак, як показує практика, більша частина комплексних завдань контролю одержує свою конкретизацію саме на нижньому (базовому) ієрархічному рівні.

В основі оцінки достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю повинно бути зіставлення інформації, яке необхідне для вирішення завдань контролю, з тією, що є в наявності. Під інформацією в цьому випадку варто розуміти конкретні дані (відомості) змістовного характеру, які дозволяють забезпечувати комплексне вирішення поставлених завдань, реалізувати в повному обсязі їх дії, що впливають, контрольні дії. Важливо розрізняти поняття інформація і їх джерела. Наприклад, інформацією, необхідною для перевірки правильності нарахування відсотків за користування кредитом, є дані про величину процентної ставки за договором і порядком їх нарахування, а джерелом цієї інформації можуть служити кредитний договір і додатки до нього.

За результатами порівняння інформації, необхідної для рішень завдань контролю, з тією, що є в наявності, виявляються відхилення (тобто відсутність тих або інших відомостей). На основі сумарної величини цих відхилень здійснюється оцінка ступеню повноти інформаційної бази контролю.

Поняття «оцінка» визначається як подання про кількісні і якісні характеристики розглянутого предмета. Таким предметом у нашому випадку виступає економічна безпека інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. Таким чином, при оцінці ефективності та надійності системи внутрішньогосподарського контролю рекомендується використати не менш трьох градацій: висока, середня та низька. Оскільки оцінка достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю, подібно оцінці системи внутрішньогосподарського контролю, є деякою мірою суб'єктивною, на погляд автора даного дослідження, можна обмежитися зазначеними трьома градаціями.

Якісні критерії, які використовуються в оцінці повноти інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю, повинні враховувати насамперед ступінь повноти рішення конкретних завдань контролю. Тому рівень достатності інформаційної бази контролю пропонується характеризувати в такий спосіб:

- високий - вся необхідна для рішення завдань контролю інформація є в наявності;
- середній - незважаючи на відсутність деякої частини необхідної інформації завдання контролю все-таки можуть бути вирішені у всіх суттєвих аспектах;

- низький - відсутність інформації не дозволяє вирішувати завдання контролю в їхніх суттєвих аспектах.

Кількісним критерієм повноти інформаційної бази контролю може виступати, наприклад, коефіцієнт достатності інформації (Кді):

$$Кді = Кн / Кні \times 100\%, \quad (1)$$

де Кн - кількість наявності, що є в наявності;

Кні - кількість необхідної інформації.

Базові граничні значення коефіцієнта Кді представлені в табл. 1 необхідно відзначити, що ці значення можуть бути в деякій мірі скореговані з урахуванням конкретних умов діяльності підприємства і особливостей проведення в ньому внутрішньогосподарського контролю на основі представлених вище якісних критеріїв рівня достатності інформаційної бази контролю.

Таблиця 1

Критерії оцінки достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю

Оцінка достатності інформаційної бази	Коефіцієнт достатності інформації, %
Висока	Більше 95
Середня	Від 80 до 95
Низька	Менше 80

Таким чином, розглянутий концептуальний підхід у визначенні та оцінці достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю пропонує наявність на підприємствах наступних важливих передумов:

- підприємство повинно мати змістовно сформульовані цілі своєї діяльності, стратегію та тактику, а також впливають із них чіткі і ясні завдання внутрішньогосподарського контролю;

- завдання внутрішньогосподарського контролю повинні бути відбиті у внутрішніх нормативних документах підприємства: положення про структурні і функціональні підрозділи, посадові інструкції його працівників, правилах і процедурах здійснення господарських операцій і інше;

- підприємство повинно мати у своєму розпорядженні фахівців високої кваліфікації, що знають технологію даного виробництва. Вони повинні виявляти та формувати ієрархічну систему завдань внутрішньогосподарського контролю, забезпечувати деталізацію комплексних завдань контролю до рівня приватних завдань, визначати на їхній основі перелік необхідної інформації, виявляти та формувати їх джерела.

Таким чином, автором даного дослідження запропоновано розглянути послідовність етапів проведення робіт у процесі визначення та оцінки достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю, який може мати наступний вигляд.

Етап 1. Здійснюється побудова ієрархічної системи завдань внутрішньогосподарського контролю на основі відповідної внутрішньої нормативно-правової бази підприємства. На цьому етапі всі наявні комплексні

завдання та завдання внутрішньогосподарського контролю розташовуються за ієрархічним рівнем системи завдань внутрішньогосподарського контролю (починаючи з рівня базових завдань контролю та закінчуючи рівнем власників підприємства), групуються за його суб'єктами і об'єктами.

Етап 2. Комплексні завдання внутрішньогосподарського контролю, розташовані на всіх рівнях системи завдань контролю, у розрізі суб'єктів контролю і його об'єктів, представляється у вигляді сукупності завдань, які забезпечують повне та всебічне рішення комплексних завдань.

Етап 3. Визначається інформаційна база внутрішньогосподарського контролю нижчого рівня, оцінюється ступінь їх достатності. Для цього стосовно до кожного завдання контролю реалізується наступна послідовність дій:

- визначення повного переліку інформації, необхідної для реалізації даного завдання;

- виявлення можливих джерел цієї інформації, при цьому береться за увагу, що деякі дані можуть бути отримані лише в результаті обробки інших первинних даних;

- визначення фактичної наявності необхідної інформації, пошук їх ведеться за раніш виявленими джерелами інформації;

- оцінка повноти інформації шляхом порівняння необхідної інформації з тією, що є в наявності;

- оцінка ступеню достатності інформаційної бази, необхідної для вирішення даного завдання внутрішньогосподарського контролю, розраховується за сумарними величинами виявлених відхилень.

Комплексне завдання контролю - перевірка операцій з обліку витрат на виробництві, може бути представлена у вигляді наступних завдань, представлених у табл.2.

Аналіз табл. 2 показує, що рівень достатності інформації, необхідної для вирішення завдання, можна оцінити як середній, оскільки відношення кількості наявної інформації до кількості необхідної становить: $KDI = (17:20) \times 100 = 85\%$. Таким чином, відсутня інформація підтверджує правильність і своєчасність розподілу витрат між готовою продукцією та незавершеним виробництвом, а також відсутній облік напівфабрикатів власного виробництва та документи з оформлення браку на виробництві.

Етап 4. Далі здійснюється визначення та оцінка ступеню достатності інформації, необхідної для вирішення завдань контролю наступних ієрархічних рівнів. Дана інформація являє собою в основному відповідним чином оброблену та узагальнену інформацію про результати вирішення завдань нижнього (базового) рівня. Узагальнюючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що методика визначення та оцінки достатності інформаційної бази внутрішньогосподарського контролю, використовуючи розкладання комплексних завдань контролю на безліч часток (базових) взаємозалежних і взаємообумовлених завдань як фактор економічної безпеки бізнесу, дає можливість суттєво поглиблювати та деталізувати окремі сторони процесу

Таблиця 2

Інформаційна база внутрішньогосподарського контролю під час перевірки операцій з обліку витрат на виробництві

№ пп	Перелік контрольних процедур	Необхідна інформація	Джерела необхідної інформації	Наявність інформації 0-немає, 1-є
1.	Вивчення наказу про облікову політику з обліку витрат на виробництві	Відповідність вимогам нормативних документів з обліку витрат на виробництві	Наказ про облікову політику	1
2.	Контроль тотожності показників фінансової звітності та регістрів бухгалтерського обліку	Виконання положень в бухгалтерському обліку	Баланс, Головна книга, журнали-ордери	1
3.	Контроль оформлення первинних облікових документів	Наявність обов'язкових реквізитів, застосування уніфікованих форм	Накладні, лімітно-забірні карти і інше	1
4.	Контроль матеріалів з інвентаризації незавершеного виробництва та правильності відбиття їх результатів	Дані з проведення інвентаризацій і обробки їх результатів	Накази з інвентаризації, відомість результатів інвентаризації, інвентаризаційні описи, Головна книга	1
5.	Контроль правомірності включення виробничих витрат на виробництві	Відповідність витрат основному характеру діяльності підприємства	Журнали-ордери, відомості	1
6.	Контроль підприємства аналітичного обліку витрат на виробництві	Роздільний облік витрат за видами виробництв і видами діяльності підприємства	Журнали-ордери, відомості	1
7.	Контроль застосування на підприємстві методики калькулювання собівартості продукції	Відповідність застосовуваної методики Методичним вказівкам з обліку витрат і калькулюванню собівартості продукції	Затверджена методика калькулювання собівартості продукції	1
8.	Контроль операцій з обліку витрат допоміжних виробництв:	Підтвердження витрат допоміжних виробництв технологічним операціям	Відомості з обліку витрат цехів з додатком первинних документів	1
9.	- методика калькулювання собівартості послуг допоміжних виробництв;	Відповідність застосовуваної методики Методичним вказівкам з обліку витрат і калькулюванню собівартості продукції	Довідка - розрахунок з калькулювання собівартості	1
10.	- контроль правильності списання калькуляційних різниць;	Вірогідність розрахунку та обліку калькуляційних різниць	Довідка - розрахунок з калькулювання собівартості	1
11.	- контроль правильності відбиття реалізації продукції, послуг допоміжних виробництв, обчислення ПДВ	Підтвердження правильності оцінки продажу продукції та визначення оподаткованої бази	Відомість	1
12.	Правомірність віднесення видатків до загальновиробничих витрат, порядок їхнього обліку та розподілу	Підтвердження обліку та списання загальновиробничих витрат елементами облікової політики підприємства	Первинні документи, відомості обліку загальновиробничих витрат, журнал-ордер	1
13.	Контроль правильності оцінки незавершеного виробництва і їх відповідності обліковій політиці	Вірогідність оцінки незавершеного виробництва	Наказ про облікову політику, журнали-ордера, відомості, зведені відомості аналітичного обліку витрат	1
14.	Контроль правильності та своєчасності розподілу витрат між готовою продукцією та незавершеним виробництвом	Підтвердження обліку та розподілу витрат	Відомість аналітичного обліку витрат, журнали-ордера	0
15.	Контроль правильності обліку та своєчасності списання витрат майбутніх періодів на витрати виробництва	Підтвердження обліку та списання витрат майбутніх періодів	Відомості аналітичного обліку витрат, журнали-ордера	1
16.	Контроль правильності створення, використання та списання резервів майбутніх витрат і платежів	Підтвердження обліку та списання резервів майбутніх витрат і платежів	Відомості аналітичного обліку витрат, журнали-ордера	1
17.	Контроль правильності обліку напівфабрикатів власного виробництва на підприємствах, ведучи їхній відособлений облік	Вірогідність обліку напівфабрикатів власного виробництва	Відомості аналітичного обліку витрат, журнали-ордера	0
18.	Контроль правильності включення заробітної плати та нарахувань на неї в собівартості продукції	Відповідність нарахованої заробітної плати вимогам Трудового кодексу	Штатний розклад, розрахунково-платіжні відомості, зведена відомість нарахованої заробітної плати	1
19.	Контроль правильності документального оформлення браку на виробництві та правильності його списання	Підтвердження підприємства обліку браку	Відомості, журнали-ордера	0
20.	Контроль правильності обліку нормованих витрат для цілей оподаткування	Відповідність зроблених витрат затвердженими нормами і нормативами	Відомості аналітичного обліку витрат, розрахунки (кошторису), журнали-ордера	1

здійснення контрольної діяльності, забезпечувати більш повне виявлення інформації, необхідної для вирішення комплексних завдань контролю, розробляти чіткі та конструктивні рекомендації, спрямовані на удосконалювання нормативно - правової бази підприємства, більш повне задоволення інформаційних потреб внутрішньогосподарського контролю.

Література:

1. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія / Калюга Є.В. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002 – 360 с.
2. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку / Максимова В.Ф. – К.: АВРІО, 2005. – 264 с.
3. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці. Монографія / Нападовська Л.В. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
4. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета / Хендриксен Э.С. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
5. Хоргрен Ч.Т., Фастер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Хоргрен Ч.Т. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 416 с.
6. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології) / Шевчук В.О. – К.: Держ.торг.-екон.ун-т, 1998. – 371 с.
7. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры / Энтони Р. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 560 с.
8. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. – К.: ПП «Влада», 1996. – 348 с.
9. Борисенко М.В. Організація і методика внутрішнього контролю на підприємствах: автореферат дис.на здобуття вченого ступеня кандидата екон.наук: спец.08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» - Борисенко М.В. – Київ, 2008. – 21 с.
10. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры / Энтони Р. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 560 с.
11. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія / Калюга Є.В. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002 – 360 с.
12. Мюллер Г., Гернон Х., Миик Г. Учёт: международная перспектива: Пер. с англ. – 2-е изд., стереотипное / Мюллер Г., Гернон Х., Миик Г. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 136 с.
13. Яровенко Г.М. Організаційні заходи забезпечення ефективного функціонування внутрішнього контролю підприємств / Яровенко Г.М. – Науковий Вісник ДАСОА – 2008. - №1. – С.80-87.
14. www.scip.org.ua

ГЛАВА 3.6. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Бутенко К.В.

викладач

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Питання оцінки фінансової стійкості висвітлено в роботах таких авторів як Базилінська О.Я., Буряк Л.Д., Бутинець Ф.Ф., Кіндрацька Г.І., Крамаренко Г.О., Чорна О.Є., Кононенко О., Савицька Г.В., Цал-Цалко Ю.С., Шеремет О.О. та ін. [1-8].

Основне завдання аналізу фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності підприємства протистояти негативній дії різних факторів (зовнішніх, внутрішніх та непередбачуваних), що впливають на його фінансовий стан. Результатом такого аналізу повинен бути висновок щодо його спроможності здійснювати господарську діяльність, отримувати прибуток в умовах економічної самостійності, а також вірогідність збереження такого стану підприємства [3].

На думку автора, саме можливість ефективного оцінювання фінансової стійкості підприємства та стійкості його протидії факторам зовнішнього середовища, зокрема податкового, забезпечить фахівців необхідним інструментарієм, щодо виявлення та попередження небажаних явищ у діяльності.

Проведений автором аналіз основних підходів та методів оцінки фінансової стійкості промислових підприємств виявив відсутність погодженості думок науковців та практиків щодо відбору та групування показників для такої оцінки, а також складність застосування математичного апарату у поточній практиці управлінського персоналу.

Виходячи з вищезазначеного, доцільною, на думку автора, є розробка методу оцінки фінансової стійкості промислового підприємства шляхом визначення її інтегрального показника з урахуванням загальновідомих та вживаних показників фінансової стійкості промислового підприємства з можливістю подальшої побудови оптимізаційної моделі з урахуванням фактору податкового навантаження на чистий працюючий капітал промислового підприємства.

Загальновідомо, що визначення будь-якого інтегрального показника передусім передбачає узагальнення інших показників, що визначають об'єкт дослідження. В даному дослідженні таким показником виступає фінансова стійкість промислових підприємств, а визначення інтегрального показника слід, на думку автора, здійснювати шляхом адитивної чи мультиплікативної згортки. При цьому зазначений показник має бути кількісним, виражатися одним числом, бути однозначним у статистичному сенсі; давати можливість дійсно ефективно оцінки функціонування системи; бути універсальним (здатним всебічно охарактеризувати об'єкт); бути простим і таким, що легко вираховується [5].

Досягнення зазначеної відповідності при визначенні інтегрального показника фінансової стійкості промислового підприємства, ускладнюється необхідністю вибору обмеженої кількості параметрів та їх узагальнення у єдину кількісну ознаку.

Для вирішення проблеми відбору показників, що характеризують зміни фінансової стійкості промислового підприємства, було проведено наступні дії.

По-перше, визначено на підставі аналізу спеціальної літератури (особливу увагу приділено роботам Ю. С. Цал-Цалко, О. О. Шеремет та іншим з найбільш повним переліком показників [7], основні показники фінансової стійкості промислових підприємств, які, в свою чергу, задовольняють зазначеним вище вимогам.

Розглянемо більш детально наведені показники та наведемо формули їх розрахунку (табл. 1). Далі автором була сформована експериментальна вибірка з 10 промислових підприємств та розраховані зазначені показники за результатами їх діяльності за 2006-2011 рр.

Таблиця 1

Перелік показників-індикаторів фінансової стійкості промислових підприємств

№ з/п	Назва показника та його зміст	Умовне позначення	Формула розрахунку
1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів - характеризує структуру фінансових ресурсів підприємства	U_1	частка від розподілу суми позикових коштів на суму власного капіталу
2	Коефіцієнт автономії (платоспроможності, незалежності) - характеризує частку коштів, вкладених власниками підприємства в загальну вартість майна	U_2	Власний капітал/Валюта балансу
3	Коефіцієнт маневреності власних коштів- характеризує степінь мобільності використання власного капіталу	U_3	відношення власних оборотних коштів компанії до загальної величини власних засобів
4	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в оборотні кошти, а яка частина капіталізована.	U_4	відношення вартості робочого капіталу (власних оборотних коштів) до суми джерел власних коштів
5	Коефіцієнт автономії джерел запасів і витрат	U_5	відношення власних оборотних коштів до загальної суми основних джерел формування запасів і витрат
6	Коефіцієнт короткострокової заборгованості	U_6	відношення короткострокових зобов'язань підприємства в загальній сумі зовнішніх зобов'язань
7	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	U_7	відношення кредиторської заборгованості й інших поточних зобов'язань у загальній сумі зовнішніх зобов'язань підприємства
8	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	U_8	відношення суми довгострокового залученого капіталу до довгострокового капіталу

Для оцінки та зменшення лінійного зв'язку між обраними показниками було використано кореляційний аналіз - метод дослідження взаємозалежності ознак у генеральній сукупності, які є випадковими величинами з нормальним характером розподілу. Розрахована кореляційна матриця взаємозв'язку показників має наступний вигляд (табл. 2), а значення самих показників наведено в табл. 3.

Таблиця 2

Кореляційна матриця взаємозв'язку показників

	y1	y2	y3	y4	y5	y6	y7	y8
y1	1,0							
y2	-0,4	1,0						
y3	0,1	-0,4	1,0					
y4	-0,2	0,2	-0,2	1,0				
y5	0,0	-0,2	0,2	0,0	1,0			
y6	0,1	-0,7	0,3	-0,1	0,4	1,0		
y7	0,0	0,3	-0,2	0,1	-0,2	-0,3	1,0	
y8	0,2	-0,7	0,3	0,0	0,2	0,3	-0,2	1,0

Отже, згідно проведеного аналізу, використання обраних показників є допустимим, оскільки загальновідомо, що тіснота зв'язку визначається наступним чином: коефіцієнт кореляції набуває значення від -1 до $+1$. Якщо $|r| < 0,30$, то зв'язок між ознаками слабкий; $0,30 \leq |r| \leq 0,70$ – помірний зв'язок; $|r| > 0,70$ – сильний або щільний зв'язок. Коли $|r| = 1$ – зв'язок функціональний.

Для побудови інтегрального показника фінансової стійкості промислових підприємств автором обрано узагальнену функцію бажаності Харрінгтона (табл. 4), яка встановлює відповідність між якісною оцінкою параметру та його кількісним значенням та має універсальне застосування.

Таким чином, функції Харрінгтона є результатом перетворення будь-яких натуральних значень показників в безрозмірну шкалу бажаності, яка встановлює відповідність між психологічними (суб'єктивна оцінка аналітика) та фізичними (значення показників) характеристиками об'єкту, що досліджується. При наведеному в табл. 3 шкалюванні значення функції бажаності Харрінгтона $d(x)$ змінюються в інтервалі від 0 до 1: значення $d_i = 0$ відповідає абсолютно неприйнятній величині i -го показника, $d_i = 1$ - ідеальній величині [9].

Таким чином, узагальнена функція є кількісним, однозначним, єдиним та універсальним показником якості об'єкта, що досліджується і може використовуватись у якості критерію оптимізації через свою адекватність, ефективність та статистичну чутливість [9].

Для можливості оцінки фінансової стійкості промислових підприємств, згідно запропонованої моделі, наступним кроком є визначення безрозмірних величин обраних восьми показників. Для цього, передусім, визначимо межі вихідних показників u_i задов та u_i задов в середині яких рівень фінансової стійкості промислового підприємства слід вважати «задовільним» (табл.5).

Таблиця 3

Значення показників-індикаторів фінансової стійкості промислових підприємств

Підприємство	У1	У2	У3	У4	У5	У6	У7	У8	У1	У2	У3	У4	У5	У6	У7	У8
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
	2 006р.								2 008р.							
Підприємство 1	0,77	0,77	0,57	0,88	1,54	1,34	0,42	5,86	0,02	0,79	0,56	0,51	7,52	0,52	0,42	4,83
Підприємство 2	0,39	0,39	0,66	0,79	9,45	0,28	0,21	7,03	0,04	0,47	0,68	0,77	1,26	0,31	0,25	5,56
Підприємство 3	0,08	0,08	0,92	0,89	4,91	0,20	0,08	6,74	0,00	0,10	0,91	0,90	6,13	0,18	0,09	7,38
Підприємство 4	0,65	0,65	0,61	0,72	4,32	0,63	0,24	5,06	0,26	0,81	0,55	1,00	1,40	0,43	0,26	4,80
Підприємство 5	0,30	0,30	0,77	0,37	9,85	0,29	0,09	9,01	0,17	0,42	0,71	0,62	2,96	0,33	0,24	5,30
Підприємство 6	0,33	0,33	0,75	0,88	4,70	0,12	0,21	7,87	0,05	0,57	0,64	0,88	4,71	0,03	0,14	1,27
Підприємство 7	0,33	0,33	0,75	0,60	3,82	0,68	0,22	1,33	0,04	0,23	0,81	0,63	7,77	0,41	0,19	1,94
Підприємство 8	0,07	0,07	0,94	0,72	4,26	0,52	0,05	1,12	0,00	0,15	0,87	0,76	4,06	0,52	0,12	0,58
Підприємство 9	0,42	0,42	0,70	0,67	8,96	0,93	0,30	3,33	0,00	0,12	0,47	0,97	2,03	1,13	0,31	2,85
Підприємство 10	0,76	0,76	0,57	0,98	1,93	0,66	0,30	0,99	0,23	0,14	0,42	0,97	9,96	0,25	0,33	0,80
	2 007р.								2 009р.							
Підприємство 1	0,70	0,70	0,58	0,57	2,57	1,12	0,40	6,31	0,01	0,27	0,79	0,31	1,97	1,25	0,18	6,31
Підприємство 2	0,65	0,65	0,60	0,77	3,13	1,36	0,39	6,11	0,02	0,20	0,33	0,24	2,32	0,08	0,37	3,01
Підприємство 3	0,07	0,07	0,94	0,87	5,50	0,16	0,06	6,89	0,00	0,14	0,88	0,93	7,07	0,23	0,12	4,82

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Підприємство 4	0,67	0,67	0,61	0,68	4,46	0,73	0,26	5,91	0,26	0,34	0,22	0,94	1,98	0,74	0,47	2,64
Підприємство 5	0,40	0,40	0,72	0,42	3,51	0,31	0,11	8,59	0,25	0,52	0,66	0,63	1,58	0,36	0,21	4,23
Підприємство 6	0,22	0,22	0,82	0,91	8,66	0,18	0,17	1,27	0,02	0,83	0,55	0,91	1,25	0,24	0,13	2,17
Підприємство 7	0,28	0,28	0,78	0,63	6,42	0,49	0,20	1,63	0,02	0,24	0,80	0,81	1,25	0,33	0,18	2,10
Підприємство 8	0,07	0,07	0,93	0,74	4,33	0,56	0,06	1,11	0,00	0,09	0,92	0,74	4,86	0,56	0,07	1,07
Підприємство 9	0,62	0,62	0,62	0,71	2,94	1,25	0,30	2,59	0,14	0,10	0,49	0,98	2,11	7,05	0,51	2,12
Підприємство 10	0,11	0,11	0,47	0,13	9,37	0,43	0,37	0,73	0,35	0,27	0,27	0,98	1,55	0,35	0,56	0,56
	2 010р.										2 011р.					
Підприємство 1	0,23	0,81	0,39	7,83	0,72	0,15	6,77	0,05	0,23	0,23	0,81	0,39	8,61	0,72	0,15	1,02
Підприємство 2	0,92	0,52	0,98	4,31	0,07	0,34	1,49	0,26	0,92	0,46	0,18	0,96	9,18	0,05	0,21	3,06
Підприємство 3	0,07	0,93	0,88	8,14	0,15	0,07	5,85	0,00	0,07	0,10	0,91	0,88	8,49	0,20	0,09	8,05
Підприємство 4	0,43	0,19	0,99	2,48	0,33	0,38	2,32	2,29	0,43	0,23	0,00	0,99	5,58	2,71	0,59	2,34
Підприємство 5	0,12	0,45	0,99	3,05	0,23	0,42	1,84	0,30	0,12	0,55	0,64	0,79	3,51	0,25	0,20	2,26
Підприємство 6	0,51	0,66	0,59	1,38	0,01	0,10	1,23	0,35	0,51	0,44	0,69	0,57	2,68	0,02	0,13	1,56
Підприємство 7	0,14	0,88	0,74	1,25	0,30	0,12	2,78	0,00	0,14	0,12	0,90	0,75	1,11	0,30	0,10	4,82
Підприємство 8	0,08	0,93	0,75	4,91	0,49	0,06	6,50	0,00	0,08	0,08	0,93	0,75	5,41	0,49	0,06	9,87
Підприємство 9	0,64	0,61	0,87	1,29	1,23	0,35	1,62	0,07	0,64	0,10	0,49	0,99	1,05	1,25	0,43	1,51
Підприємство 10	0,45	0,18	0,96	2,77	0,57	0,69	0,33	0,74	0,45	0,23	0,30	0,97	4,25	0,48	0,63	0,35

Шкала Харрінгтона [9]

№ з/п	Лінгвістична оцінка	Інтервали значень функції бажаності $d(x)$
1	Дуже добре	1,0-0,80
2	Добре	0,80-0,63
3	Задовільно	0,63-0,37
4	Погано	0,37-0,2
5	Дуже погано	0,2-0,00

Таблиця 5

Значення показників u_i задов та u_i задов для показників-індикаторів фінансової стійкості промислових підприємств за 2006-2012р.р. [розраховано автором на підставі даних фінансової звітності досліджуваних підприємств]

№ з/п	Показники	y1	y2	y3	y4	y5	y6	y7	y8
1.	Середнє значення показника	0,40	0,60	0,78	4,25	0,68	0,25	3,69	0,41
2.	Медіана	0,31	0,64	0,80	3,67	0,36	0,21	2,71	0,09
3.	Середньоквадратичне відхилення	0,35	0,26	0,21	2,68	1,19	0,17	2,67	0,84
4.	Верхня границя значення	0,31	0,64	0,80	3,67	0,36	0,21	2,71	0,09
5.	Нижня границя значення	0,03	0,38	0,60	0,98	0,83	0,04	0,04	0,75

Аналітична функція бажаності описується за допомогою формул [4]:

$$d = d(z_i) = \exp(-\exp(-z_i)), \quad (1)$$

$$z_i = \frac{x_i - x_{задов}^H}{x_{задов}^6 - x_{задов}^H}, \quad (2)$$

де z_i – кодоване значення i -го показника;

x_i – значення i -го показника вихідного масиву;

$x_{задов}^H, x_{задов}^6$ - нижня та верхня границі області «задовільно» у вихідній шкалі:

$$d_{i0} = d(z_i(x_{i0})) = 0,37; \quad d_{i1} = d(z_i(x_{i1})) = 0,63. \quad (3)$$

Механізм перетворення кількісних значень показника рівня фінансової стійкості промислового підприємства (x) в рівня бажаності по шкалі Харрінгтона - d (якісна оцінка) передбачає встановлення нижньої та верхньої границі вихідних показників, що відповідають області «задовільно». Значення $d = 0,37$ звичайно відповідає границі допустимих значень. Функція бажаності приймає значення, що дорівнює 0,37, при кодованому значенні вихідного показника $z = 0$ (нижня границя області «задовільно»). Рівень бажаності функції, що відповідає верхній границі інтервалу «задовільно», дорівнює 0,63 (кодоване значення z складає 1). Це призводить до розширення області «задовільно» з 0,37 до 0,63.

Для подальшої деталізації рівнів бажаності визначається нижня границя інтервалу «задовільно» та верхня границя інтервалу «задовільно» для масиву вихідних показників. Оскільки нижня границя інтервалу «задовільно» по шкалі бажаності Харрінгтона приймає значення $d=0,37$, саме це значення підставляємо у вихідну функцію, та отримуємо наступне рівняння:

$$\exp(-\exp(-z_i)) = 0,37 \quad (4)$$

Після проведення математичних перетворень, рішенням даного рівняння є:

$$z_i = -\ln(-\ln 0,37), \text{ тобто } z_i = 0,01 \quad (5)$$

Аналогічно, щодо верхньої границі інтервалу «задовільно»:

$$z_i = -\ln(-\ln 0,63), \text{ тобто } z_i = 0,77 \quad (6)$$

Знайдені значення $z_i = 0,01$ та $z_i = 0,77$ підставляємо у формулу (2) та знаходимо відповідні значення x_i .

Наступним кроком є розрахунок значення інтегрального показника фінансової стійкості промислових підприємств, що формують експериментальну вибірку. У загальному вигляді воно дорівнює:

$$D = \sqrt[n]{\prod_1^n d_i}, \quad (7)$$

де D – узагальнена бажаність;

d_i – частинна бажаність;

n – кількість показників оцінки стану об'єкту дослідження.

Таким чином, отримано наступні показники (табл. 6.):

Таблиця 6

Значення частинної бажаності показників фінансової стійкості промислових підприємств

№ з/п	Показники	y1	y2	y3	y4	y5	y6	y7	y8
1.	Часткова бажаність при нижній границі інтервалу «задовільно»	0,38	0,23	0,16	0,07	0,65	0,35	0,36	0,63
2.	Часткова бажаність при верхній границі інтервалу «задовільно»	0,48	0,43	0,21	0,71	0,84	0,40	0,88	0,78

Відповідно до табл. 5 та проведених розрахунків межі задовільного рівня інтегрального показника фінансової стійкості промислових підприємств становлять $[0,29; 0,54]$.

Таблиця 7

П'ятиінтервальна шкала оцінки рівня фінансової стійкості промислових підприємств [розраховано автором]

№ з/п	Лінгвістична оцінка	Інтервали значень інтегрального показника фінансової стійкості
1	Дуже добре	1,0-0,61
2	Добре	0,61-0,54
3	Задовільно	0,54-0,29
4	Погано	0,29-0,12
5	Дуже погано	0,12-0,00

Таким чином, зазначимо, що критичним рівнем інтегрального показника фінансової стійкості промислових підприємств, розрахованого на підставі сукупності загальноприйнятих показників її оцінки, є 0,29.

Наступним кроком проаналізуємо рівень фінансової стійкості досліджуваних підприємств за допомогою таксономічного показника.

Взагалі, розрахунок такого показника здійснюється в декілька етапів. Отже, по-перше, сформуємо матрицю спостережень, а по-друге, стандартизуємо ці спостереження. При цьому, слід зазначити, що стандартизацію виконано за формулою:

$$z_i = \frac{x_i - \bar{x}}{S}, \quad (8)$$

де z_i - стандартизована змінна;

x_i - спостереження;

\bar{x} - середнє значення змінної;

S - стандартне відхилення для змінної x .

Наступним кроком сформуємо вектор-еталон шляхом розподілу ознак на стимулятори (позитивно впливають) та де стимулятори (затримують розвиток) на підставі впливу кожного з показників на рівень розвитку досліджуваного явища (для цілей даного дослідження – фінансової стійкості промислових підприємств). Елементи даного вектору мають координати x_{oi} та формуються із значень показників: $x_{oi} = \max x_{ij}$ (стимулятор) та $x_{oi} = \min x_{ij}$ (дестимулятор). В нашому випадку стимуляторами є показники y_2 - y_7 , а де стимуляторами – y_1 та y_8 . Отже, координати вектору еталону мають наступний вигляд:

$$P_0 = (-0,97; 1,26; 1,07; 2,13; 5,38; 2,62; 2,32; -0,49) \quad (9)$$

Далі визначимо відстань між окремими спостереженнями та вектором-еталоном:

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2} \quad (10)$$

де z_{ij} - стандартизоване відхилення j -го показника в період часу i ;

z_{0i} – стандартизоване значення i -го показника в еталоні.

Отримана відстань є початковою для показника розрахунку рівня розвитку. Визначаємо таксономічний показник за наступною формулою:

$$K_i = 1 - d \quad (11)$$

Для цього розрахуємо необхідні показники :

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{0i} \quad (12)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \bar{C}_0)^2} \quad (13)$$

$$C_0 = \bar{C} + 2S_0 \quad (14)$$

$$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0} \quad (15)$$

Результати розрахунків інтегрального показника фінансової стійкості досліджуваних підприємств наведено у табл. 8.

Таблиця 8

Інтегральний показник фінансової стійкості досліджуваних підприємств за 2006-2012р.р.

Підприємство	2 006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2 010р.	2 011р.	2 012р.
Підприємство 1	0,27	0,25	0,23	0,18	0,22	0,15	0,21
Підприємство 2	0,26	0,30	0,18	0,06	0,14	0,04	0,16
Підприємство 3	0,21	0,21	0,23	0,23	0,22	0,24	0,00
Підприємство 4	0,22	0,24	0,16	0,17	0,10	0,07	0,23
Підприємство 5	0,18	0,15	0,19	0,15	0,19	0,15	0,18
Підприємство 6	0,24	0,19	0,12	0,08	0,05	0,08	0,14
Підприємство 7	0,17	0,19	0,20	0,14	0,13	0,14	0,16
Підприємство 8	0,14	0,14	0,15	0,15	0,21	0,23	0,01
Підприємство 9	0,28	0,23	0,23	0,50	0,20	0,22	0,06
Підприємство 10	0,15	0,10	0,20	0,14	0,15	0,19	0,03

При цьому, слід відзначити, що лише Підприємство 2 у 2007 р. досягло задовільного рівня фінансової стійкості, розрахованого вище на підставі функції бажаності Харрінгтона. Оскільки фінансова стійкість підприємства є однією з головних умов життєдіяльності, розвитку й забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства, що характеризує ефективність операційного, інвестиційного і фінансового розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, а також відображає здатність підприємства відповідати за своїми боргами й зобов'язаннями, то визначена ситуація на досліджуваних підприємствах відображає загрозу інвестиційній привабливості даних підприємств, можливості вибору контрагентів, підбору кваліфікованих кадрів, конфлікту з державою через перерахування податків і неподаткових платежів та з суспільством через виплату заробітної плати, дивідендів.

Загальновідомо, що успіх будь-якого суб'єкта господарювання, досягнення ним фінансової стійкості та прогнозованого результату діяльності незалежно від форми власності та виду діяльності багато в чому залежить від правильного вибору джерел формування, напрямків розподілу й використання капіталу, що знаходиться у розпорядженні підприємства. В економічному сенсі капітал підприємства – це матеріальна основа фінансово-економічних та виробничо-господарських відносин, що виникають у наслідок здійснення підприємницької діяльності суб'єктами господарювання будь-якої форми власності.

Однією з найважливіших класифікаційних ознак капіталу підприємства є характер його використання у господарчому процесі. Відповідно до цієї ознаки виділяють працюючий (приймає участь в отриманні доходів) та непрацюючий капітал підприємства (відповідно не приймає участі в отриманні доходів) [10]. Отже, в отриманні доходів приймають участь основний та оборотний капітал підприємства. Для оцінки участі оборотного капіталу у процесі отримання доходів підприємством використовують показник чистий оборотний капітал (net working capital), який дорівнює різниці між оборотними активами підприємства та його короткостроковими зобов'язаннями (в грошових одиницях) [10].

При розрахунках використовуються середні значення балансових показників за розрахунковий період. Чистий обіговий капітал необхідний для підтримки фінансової стійкості підприємства, оскільки перевищення обігових коштів над короткостроковими зобов'язаннями означає, що підприємство не тільки може погасити свої короткострокові зобов'язання, але і має резерви для розширення діяльності. Оптимальна сума чистого обігового капіталу залежить від особливостей діяльності компанії, зокрема, від масштабів її діяльності, обсягів реалізації продукції, швидкості обіговості матеріальних запасів та дебіторської заборгованості. Недолік обігового капіталу свідчить про нездатність підприємства вчасно погасити короткострокові зобов'язання. Значне перевищення чистого обігового капіталу над оптимальною потребою свідчить про нераціональне використання ресурсів підприємства та загрозу його фінансовій стійкості.

В свою чергу, для оцінки участі основного капіталу в отриманні доходу доцільним є використання сум нарахованої амортизації.

При цьому, основним показником, що використовується для оцінки впливу податкового середовища на діяльність суб'єкта господарювання, є показник податкового навантаження.

Однак, з точки зору оперативного управління підприємством в цілому та оперативного податкового планування зокрема, невирішеним на сьогодні залишається питання визначення податкового навантаження на працюючий капітал підприємства, який виступає джерелом сплати самих податків, а головне - є джерелом для здійснення діяльності підприємства в цілому, оскільки обігові кошти постійно беруть участь у забезпеченні процесу виробництва і реалізації продукції, одночасно знаходяться на всіх стадіях кругообігу коштів. Переходячи з грошової форми вартості в товарну, потім у виробничу, товарну і знову в грошову - обігові кошти поряд з основним капіталом забезпечують безперебійну роботу підприємства. Розв'язання даного питання набуває особливого значення в умовах економічної кризи, скорочення ринків збуту, недоступності або високій вартості кредитних ресурсів, адже фінансова стійкість підприємства безпосередньо залежить від ефективності управління обіговими коштами - найбільш мобільною та змінною частиною капіталу підприємства. Саме оптимальне управління активами має стати його конкурентною перевагою, повинно підвищити його фінансову стійкість та

сприяти зростанню обсягів виробництва та реалізації, що, в свою чергу сприятиме покращенню фінансового результату діяльності підприємства.

Зважаючи на це, доцільним, на думку автора, є розробка методичного підходу до розрахунку показника податкового навантаження на працюючий капітал підприємства.

Для вирішення поставленого завдання у даному випадку доцільним є використання математичного апарату для визначення найбільш впливових факторів податкового навантаження на працюючий капітал підприємства у короткостроковій перспективі з метою прийняття відповідних оперативних управлінських рішень.

В загальному вигляді автором запропоновано визначення податкового навантаження на працюючий капітал підприємства наступним чином:

$$ПН_{нк} = \frac{П}{ПК}, \quad (16)$$

$$ПК = ЧОК + А, \quad (17)$$

$$ЧОК = ОА - КЗ, \quad (18)$$

де $ПН_{нк}$ – податкове навантаження на працюючий капітал;

П – сума нарахованих податків;

ПК- працюючий капітал промислового підприємства;

ЧОК- чистий оборотний капітал промислового підприємства;

ОА – оборотні активи промислового підприємства;

КЗ – короткострокові зобов'язання промислового підприємства;

А – сума нарахованої амортизації.

В даному випадку для аналізу автором запропоновано використовувати показники, виходячи з наступного. На думку автора, до розрахунку податкового навантаження на обіговий капітал підприємства слід, безумовно, включати суми податку на прибуток, що підлягають сплаті до бюджету, оскільки вони займають значну питому вагу у складі податкових витрат підприємства. Аналогічно суми ПДВ, незважаючи на те, що фактичним платником податку є кінцевий споживач продукції (робіт, послуг), але, як зазначалося вище, завжди існує вірогідність того, що сплата суми ПДВ не буде повністю перенесено на кінцевого споживача. Крім того, з точки зору вивільнення додаткових грошових коштів в короткостроковому періоді, слід оцінити можливість бюджетного відшкодування з ПДВ.

Податок з доходів фізичних осіб в даному випадку не включено до розрахунку, оскільки джерелом його сплати є саме дохід (заробітна плата) робітників, а підприємство виступає податковим агентом та лише перераховує ці кошти.

До податкових витрат, що впливають на податкове навантаження підприємства слід включати суми збору за забруднення навколишнього природного середовища, оскільки за даним податком у підприємства є можливість оптимізації та зниження податкових платежів, а невиконання належних вимог діючого законодавства за викидами та розміщенням

забруднюючих речовин, а саме несвоєчасну передачу на утилізацію спеціалізованим підприємствам, загрожує штрафними санкціями у 10-тикратному розмірі.

Натомість, невключення до розрахунку показника податкового навантаження на працюючий капітал сум земельного податку (орендної плати за земельні ділянки) обумовлено тим, що він не залежить від результатів господарської діяльності та сплачується відповідно до розрахунку. Обрані для аналізу машинобудівні підприємства не є платниками акцизного збору.

Результати розрахунку податкового навантаження на працюючий капітал досліджуваних підприємств наведено у табл. 9.

Таблиця 9

Податкове навантаження на працюючий капітал промислового підприємства

	2 006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2 010р.	2 011р.	2 012р.
Підприємство №1	0,10	0,15	0,12	0,22	0,51	0,32	0,40
Підприємство №2	0,04	0,70	0,11	0,09	0,03	0,07	0,06
Підприємство №3	0,15	0,11	0,19	0,07	0,07	0,13	0,16
Підприємство №4	0,04	0,07	0,06	0,08	0,05	0,07	0,15
Підприємство №5	0,02	0,03	0,03	0,04	0,03	0,04	0,01
Підприємство №6	0,10	0,15	0,17	0,10	0,05	0,16	0,02
Підприємство №7	0,03	0,05	0,06	0,05	0,04	0,04	0,05
Підприємство №8	0,04	0,03	0,14	0,04	0,00	0,03	0,00
Підприємство №9	0,19	0,18	0,11	0,27	0,36	0,22	0,09
Підприємство №10	0,03	0,03	0,04	0,05	0,05	0,09	0,12

Наступним кроком аналізу є встановлення впливу податкового навантаження на працюючий капітал промислового підприємства на його фінансову стійкість та визначення його прийняттого рівня (рис. 1).

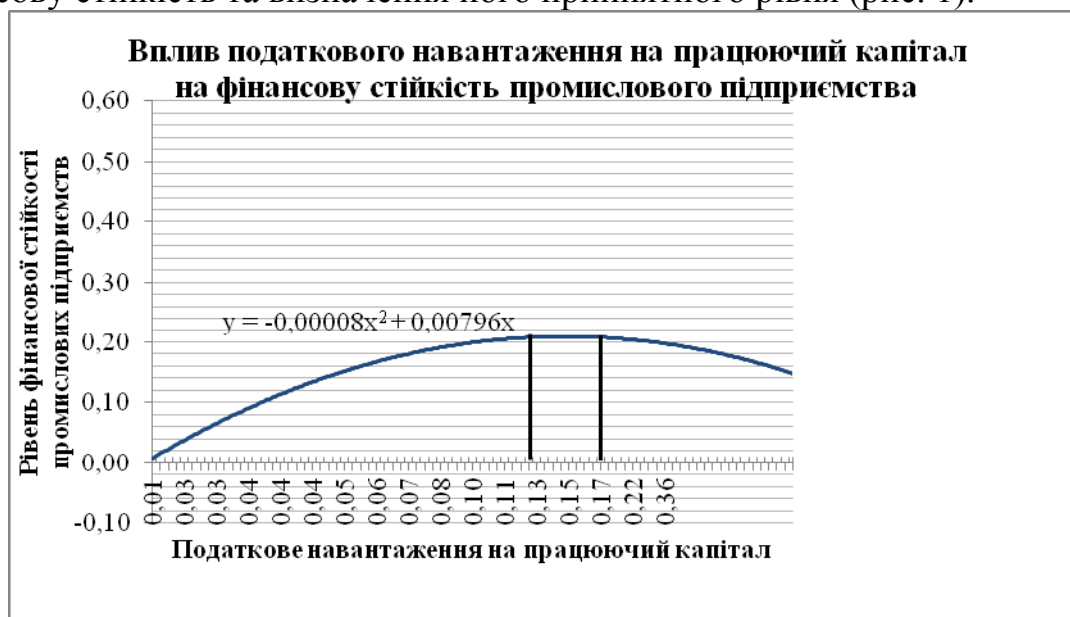

Рис. 1. Крива впливу податкового навантаження на працюючий капітал промислового підприємства на його фінансову стійкість

Таким чином, при аналізі даних фінансової стійкості досліджуваних підприємств та показника податкового навантаження на працюючий капітал виявлено залежність між цими показниками та встановлено, що при перевищенні показника податкового навантаження позначки 0,16 або 16%, промислові підприємства піддаються тенденції до зниження та навіть втрати їх фінансової стійкості.

В подальшому, визначення даної залежності дозволить використовувати наведений показник податкового навантаження на працюючий капітал промислового підприємствам як індикатор оцінки його фінансової стійкості та прийняття відповідних управлінських рішень в межах оперативного податкового планування для збереження та підвищення рівня фінансової стійкості в напрямках підтримки економічної безпеки підприємства в цілому.

Література:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. / О.Я. Базилінська — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 328 с.
2. Буряк Л.Д., Вакулєнко Є.В., Куліш А.П. та ін. Фінанси підприємств: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 165 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: Навч. посіб. — Житомир: ПП «Рута», 2003. — 680с.
4. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. Монографія. — Харків.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 240 с.
5. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий аналіз. Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 392 с.
6. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібник. — К.: Знання, 2004. — 654 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посібник. - 2-е вид., перероб. і доп. - Київ: ЦУЛ, 2002.
8. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. — К.: Міленіум, 2003. — 160 с.
9. Harrington, J. The desirability function/ J. Harrington // Industrial Quality Control. — 1965 — №21(10). - PP. 494 — 498.
10. [BFM Group Manual for the preparation of industrial feasibility studies](#) Werner Behrens, Peter M. Hawranek. United Nations Industrial Development Organization, Vienna 1991.

ГЛАВА 3.7. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Гнаткович О.Д.

доктор економічних наук, доцент

Львівський інститут економіки і туризму

Економічна безпека визначається здатністю економіки постійно підтримувати стійку дієздатність господарюючих суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення та послідовну реалізацію національно-державних інтересів. У сфері сталого розвитку економічних земельних відносин особливе місце займає проблема їх державного регулювання, яке розглядається як

цілеспрямована та системна діяльність державних органів в особі уряду України та центральних органів влади, яка має визначатися основними завданнями політики земельних відносин та покликана врегульовувати відносини з приводу раціонального використання земель сільськогосподарських виробників у напрямі підвищення їх родючості та покращення результатів господарювання суб'єктів. Механізм державного регулювання економічних земельних відносин слід розглядати у взаємозв'язку таких методів як політичні, правові, економічні, адміністративні, екологічні, соціальні і наукові.

Незважаючи на те, що перший Земельний кодекс України, сформований на засадах, відмінних від адміністративно-командного регулювання, був прийнятий ще у грудні 1990 р., до сьогодні немає чіткого обґрунтування в теоретичному і практичному аспектах механізму державного регулювання земельних відносин у сфері сільськогосподарського підприємництва.

Методи здійснення державного регулювання земельних відносин, які склалися за часів винятково державної власності на землю, значною мірою збереглися і до сьогодні, проте вони не відповідають сучасним вимогам економіки, не задовольняють потреб фізичних та юридичних осіб та гальмують розвиток підприємництва на селі. Тому державне регулювання земельних відносин сільськогосподарських підприємств повинно здійснюватися на основі ринкових та демократичних засобів, які відповідатимуть Конституції України та загальному напрямку здійснення земельної реформи. Об'єктивна необхідність державного регулювання зумовлена економічним значенням землі для життєдіяльності суспільства з властивою їй просторовою обмеженістю і незамінністю у сфері матеріального виробництва.

Державне регулювання земельних відносин сільськогосподарських підприємств розглядається нами як цілеспрямована та системна діяльність державних органів в особі уряду України та центральних органів влади, яка має визначатися основними завданнями політики земельних відносин та покликана врегульовувати за допомогою комплексу політичних, правових, економічних, адміністративних та інших методів відносини з приводу раціонального використання земель сільськогосподарських виробників у напрямі підвищення їх родючості та покращення на цій основі результатів господарювання суб'єктів.

Слід зазначити, що у законодавстві багатьох країн на сьогодні досить чітко простежуються тенденції посилення державного регулювання земельних відносин, в першу чергу відносин земельної власності. Разом з тим треба відмітити, що державне регулювання земельних питань складалося впродовж тривалого історичного періоду і здійснювалось шляхом застосування відповідних законодавчих норм або положень на практиці. Таке регулювання переслідувало дві головні мети: з одного боку – юридичний захист земельної власності і державні гарантії прав землевласників, з другого боку – державне корегування способу використання земель.

Державне регулювання земельних відносин сільськогосподарських підприємств, яке стосується окремих господарюючих суб'єктів як власників та

користувачів земельних ділянок, у загальному вигляді має охоплювати такі три основні напрямки:

1) регулювання фізичних параметрів окремих земельних ділянок. Сюди належить встановлення процедури викупу (вилучення) земель підприємців для загальнодержавних потреб, а також напрацювання нормативної бази для формування оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств;

2) встановлення порядку використання земель, який передбачає цільове призначення і спосіб використання окремої земельної ділянки у напрямі збереження її природних властивостей, а також врахування дії обмежень та обтяжень користування ділянкою, якщо вони існують;

3) обмеження повноважень розпорядження власника у напрямі запобігання спекуляціям із землею та надання земель у користування за ознаками фахової відповідності землекористувача.

При цьому державне регулювання земельної ділянки відбувається за схемою, зображеною на рис. 1.

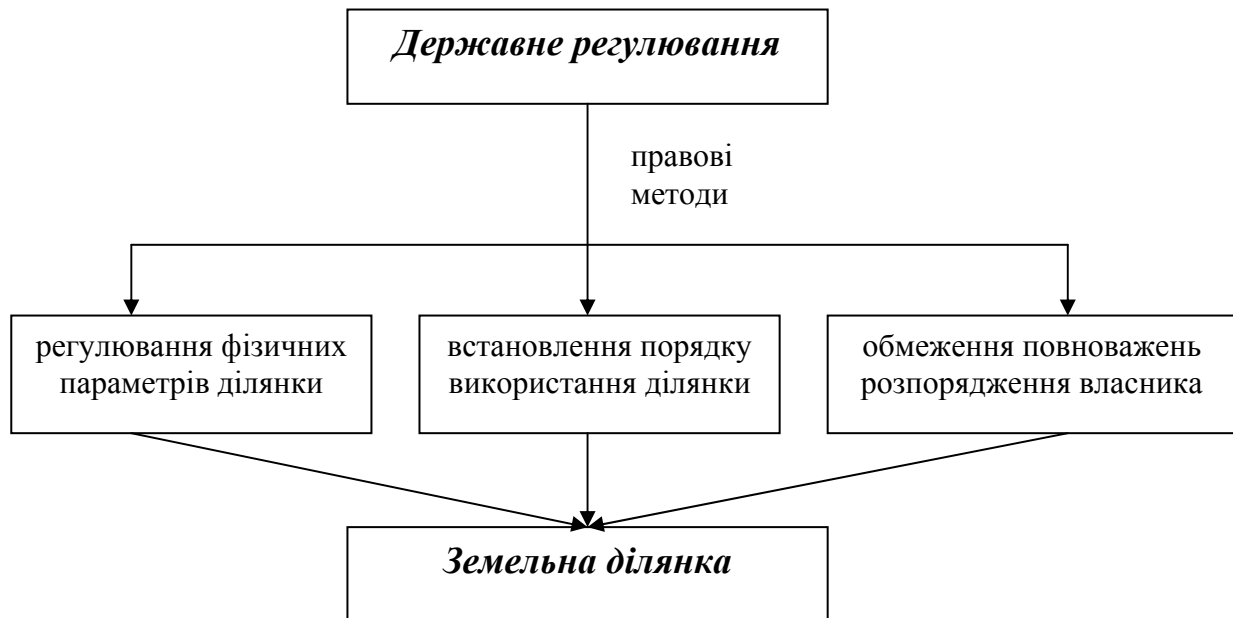

Рис. 1. Державне регулювання використання земельних ділянок сільськогосподарськими підприємствами*

*Джерело: власні узагальнення

Отже, враховуючи те, що в основі державного регулювання земельних відносин повинен лежати економічний інтерес окремого землевласника чи землекористувача, воно в першу чергу повинно бути спрямоване на захист приватної власності на землю. Цього можна досягти, використовуючи в сукупності такі важелі державного регулювання, які лежать у сфері екології, права, політики та науки з використанням заходів адміністративного характеру.

Таким чином, механізм державного регулювання слід розглядати у взаємозв'язку таких об'єктивно притаманних земельним відносинам аспектів – політичних, правових, економічних, адміністративних, екологічних, соціальних та наукових (рис. 2). Такий підхід надасть можливість теоретично чітко

розмежувати вплив політики, права економіки, екології, адміністративних, соціальних та наукових важелів на формування і розвиток земельних відносин у сільському господарстві.

Тому, враховуючи підходи до державного регулювання, представленого на рис. 2, варто детальніше зупинитися на методах, за допомогою яких держава повинна врегулювати земельні відносини сільськогосподарських підприємств. Перш за все слід зазначити, що під методами державного регулювання земельних відносин у сільському господарстві потрібно розуміти способи впливу держави через законодавчі і виконавчі органи влади на сферу сільськогосподарського виробництва з метою створення або забезпечення умов для їхньої діяльності в галузі ефективного використання земель відповідно до національної економічної політики.

Політичні методи державного регулювання земельних відносин передбачають визначення державної політики в цій сфері. Загалом, державна політика – це напрям дій, визначений органами державної влади для вирішення певної проблеми або сукупності взаємно пов'язаних проблем [6, с. 51].

Державна земельна політика як базисна складова соціально-економічної політики держави з використання її земельно-ресурсного потенціалу повинна враховувати розташування територій землеволодінь підприємств, природних властивостей та товарно-грошових параметрів їх земельної власності для задоволення суспільних інтересів господарюючих суб'єктів.

Державна політика земельних відносин у сільському господарстві на сьогодні не знайшла свого нормативного відображення, тому головними її напрямками повинні бути:

- подальше реформування земельних відносин через становлення прозорих ринкових відносин у сфері використання земель сільськогосподарських підприємств, введення землі в економічний оборот; запровадження системи вивчення попиту і пропозиції на землю; законодавче встановлення мінімальних цін на землі сільськогосподарського призначення;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку земельних відносин на селі та управління земельними ресурсами;
- запровадження іпотечних відносин під заставу земель сільськогосподарського призначення;
- удосконалення системи грошової оцінки земель із врахуванням ринкових факторів та порядку справляння платежів за землю залежно від функціонального використання земель і доходності землекористування;
- інформаційне забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо головних питань проведення земельної реформи в Україні, оренди землі, порядку укладання цивільно-правових угод із сільськогосподарськими земельними ділянками, екологічних проблем землекористування та надання юридичної консультації громадянам з питань захисту прав власності на землю;
- забезпечення подальшого розвитку відносин власності на землю через завершення видачі державних актів на право власності на землю;

Рис.2. Методи державного регулювання земельних відносин сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: власні узагальнення

- запровадження автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру та реєстрації землеволодінь і землекористувань сільськогосподарських товаровиробників, договорів оренди земельних ділянок; посилення захисту прав власників землі і землекористувачів шляхом вдосконалення державного контролю за раціональним використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення.

З метою реалізації державної земельної політики необхідно забезпечити повноцінне її здійснення на загальнодержавному та регіональному рівнях. Для цього потрібно розробити Державну та регіональні програми розвитку земельних відносин у сфері сільськогосподарського підприємництва. Основними пунктами Державної програми повинні бути, на наш погляд, наступні:

1) характеристика розвитку сільськогосподарського виробництва і проблем використання земель сільськогосподарськими виробниками та обґрунтування шляхів виходу із ситуації, що склалася;

2) оцінка матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів, необхідних для виконання Програми, та напрями їх залучення;

3) часові терміни виконання Програми;

4) очікувані результати від реалізації зазначеної Програми, які повинні передбачати покращення використання земель сільськогосподарськими підприємствами, підвищення їх родючості та збільшення рентабельності сільськогосподарського виробництва загалом;

5) органи державної влади, покликані контролювати та регулювати хід виконання Програми, перш за все на рівні уряду;

6) нормативна база для реалізації Програми.

У контексті виконання загальнодержавної Програми розвитку земельних відносин у сфері сільськогосподарського підприємництва повинні розроблятися програми розвитку земельних відносин у регіонах країни, виконання яких повинно покладатися на місцеві органи влади.

Окремо слід наголосити на тому, що державне регулювання земельних відносин значним чином повинне бути спрямоване на залучення в сільське господарство інвестицій, в тому числі іноземних. Як відомо, саме недостатня державна підтримка сільського господарства не забезпечує ефективного функціонування аграрного виробництва, адже збиткова діяльність багатьох сільськогосподарських підприємств не дозволяє гарантувати повернення отриманих інвестицій.

Таке становище вимагає коректування системи інвестування сільськогосподарських підприємств. У попередньому питанні нами були запропоновані напрями залучення інвестицій у сільськогосподарське землекористування, які повинні реалізовуватися на загальнодержавному рівні. Вважаємо, що така ж політика повинна здійснюватися і в окремих регіонах держави, що визначає формування регіональних інвестиційних програм та створення сприятливих умов для розробки проектів інвестування сільськогосподарського виробництва.

Такі проекти повинні мати пріоритети при наданні різних форм державної підтримки. У проектах, наданих підприємствами, які претендують на включення в інвестиційну програму, слід:

- 1) передбачати впровадження передових технологій, розвиток сировинної бази, розвиток транспортної інфраструктури регіону;
- 2) мати реальні показники ефективності реалізації проекту;
- 3) мати високий ступінь інформаційного забезпечення досліджуваного ринку збуту сільськогосподарської продукції (обов'язкове підтвердження довгостроковими договорами на поставку продукції або висновком спеціалізованих організацій);
- 4) володіти певними джерелами залучення позабюджетних інвестицій (у тому числі підтвердження наявності власних коштів у розмірі не менш 20% для проектів, пов'язаних із капітальними вкладеннями);
- 5) передбачати проведення переговорів із потенційними інвесторами на рівні адміністрації регіону.

Підприємства, які претендують на включення в інвестиційну програму регіону, не повинні мати простроченої заборгованості із раніше наданих коштів з Державного, обласного та міського бюджетів та не перебувати в стадії реорганізації, ліквідації або банкрутства.

Отже, врахування напрямів реалізації загальнодержавної політики залучення інвестицій у землі сільськогосподарських підприємств разом із регіональною політикою, що базується на формуванні регіональних інвестиційних програм, дозволить поєднати ринкові та державні інструменти регулювання на шляху до покращення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств.

Загалом, політичні методи державного регулювання повинні бути спрямовані на захист прав власності на землю сільськогосподарських підприємств та забезпечення законності і правопорядку використання ними угідь. У зв'язку із цим одним із найбільш вагомих елементів державного регулювання земельних відносин у сфері сільськогосподарського підприємництва має бути законодавчий аспект, який передбачає формування нормативно-правових актів з питань земельної політики, складання та видачу правовстановлюючих документів на землю, а також притягнення до відповідальності за недотримання приписів, встановлених державою.

Правове регулювання земельних відносин забезпечується шляхом прийняття законодавчих актів Верховної Ради України, указів Президента, постанов та декретів Кабінету Міністрів, нормативних актів центральних та регіональних органів влади. Воно також передбачає вироблення механізму їх реалізації і контролю. Проте можна говорити про недосконалість законодавчого забезпечення відносин з приводу використання земель у сільському господарстві. Тому з метою вдосконалення здійснення земельних відносин господарюючими суб'єктами на селі необхідна реалізація таких заходів законодавчого характеру у земельній сфері:

1. Уніфікація земельного законодавства, для чого необхідно:
 - розробити і прийняти закони «Про земельні сервітути», «Про державну

інвентаризацію земель», «Про удосконалення управління використанням і охороною земель державної власності в перехідний період до ринкових земельних відносин», «Про порядок вилучення (викупу) земель для суспільних потреб», «Про Державний земельний (іпотечний) банк», «Про іпотечні цінні папери», «Про державний земельний кадастр» та ін.;

- на основі цих законів необхідно врегулювати дані питання шляхом прийняття відповідних постанов Кабінетом Міністрів України та вдосконалення регіональних нормативних актів за умови забезпечення відповідності вимогам законодавства.

2. Забезпечення становлення повноцінного ринку землі у сільському господарстві, для чого потрібно:

- законодавчо унормувати ринкові земельні відносини в Україні шляхом прийняття Закону «Про ринок земель», в якому слід визначити такі основні положення: базою для купівлі-продажу земель повинна бути їх грошова оцінка, визначена згідно з методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України; повторну купівлю-продаж сільськогосподарських земель слід допускати лише після використання земельної ділянки за призначенням принаймні чотири-п'ять років (виходячи із можливості ротації сівозмін землевласниками); усі грошові операції, пов'язані з купівлею-продажем та іншими операціями із землею, повинен здійснювати Державний земельний банк України та його відділення в регіонах; недопущення купівлі сільськогосподарських земель підставними особами шляхом декларування доходів покупців землі;

- на законодавчому рівні відмінити мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення та встановити обмеження щодо ринкового обігу земель, належних державі, а також врегулювати питання щодо контролю за здійсненням операцій із земельними ділянками з боку держави;

- доопрацювати Земельний кодекс у напрямі конкретизації прав та обов'язків землевласників як суб'єктів ринкових відносин та державних органів влади як регуляторів цих відносин;

- визначити у нормативному порядку інструменти цінового регулювання на земельному ринку, сплати податків та державного мита за оформлення операцій із земельними ділянками;

- на законодавчому рівні вирішити питання формування інфраструктури земельного ринку, страхування на ринку, функціонування земельних бірж.

3. Поряд із формуванням ринку сільськогосподарських земель на державному рівні необхідно врегулювати земельні відносини щодо встановлення способів та порядку продажу, обміну, дарування, успадкування земельних ділянок сільськогосподарських підприємств, що вимагає прийняття Закону «Про оборот земель сільськогосподарського призначення». Дія цього Закону повинна:

- створити умови для раціонального і ефективного перерозподілу угідь між сільськогосподарськими товаровиробниками та контролю за оборотом земель сільськогосподарського призначення;

- передбачати отримання дозволу експертної земельної комісії на проведення угод купівлі-продажу землі, якщо площа земельної ділянки

перевищує 1 га. Такий дозвіл на здійснення угод не повинен видаватися у випадках, коли відчуження землі є економічно недоцільним внаслідок подрібнення земельної власності; зменшення площі земельної ділянки є нерациональним; скорочення площ сільськогосподарських угідь господарства може призвести до втрати його дієздатності як виробника сільськогосподарської продукції; коли переважне право купівлі земель сільськогосподарського призначення має держава, територіальні громади, чи інші агроформування ринкового типу; коли заняття сільськогосподарською діяльністю для особи, що купує землю, не є основним; коли стосовно покупця порушена справа про банкрутство; у разі виявлення недостовірної інформації у поданих документах;

- встановити чіткий порядок купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, що передбачає відображення таких моментів: мета придбання земель новими власниками; причини продажу; умови здійснення земельних операцій; права та обов'язки власників сільськогосподарських угідь; забезпечення гарантій прав власності; вирішення суперечок стосовно реалізації прав розпорядження земельними ділянками.

4. Конкретизація правових норм вже існуючого законодавства за допомогою внесення у нього наступних змін:

- у Податковому внести зміни, які стосуються затвердження щорічних місцевих бюджетів. У них слід передбачати кошти на реалізацію здійснення земельної реформи в регіонах за рахунок надходжень від плати за землю суб'єктів господарювання;

- доповнити ст. 207 Земельного кодексу України пунктом, який передбачав би обов'язковість відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при самовільному зайнятті земельних ділянок; встановити порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, обумовлених виключенням із господарського обороту сільськогосподарських угідь внаслідок встановлення охоронних, санітарних та інших захисних зон;

- надати право державним інспекторам, покликаних здійснювати державний контроль за використанням та охороною земель, обмежувати або тимчасово призупиняти в установленому законодавством порядку діяльність сільськогосподарських підприємств, якщо вони порушують правила і нормативи використання та охорони земель.

Ведучи мову про вдосконалення законодавчої бази, слід зазначити, що потрібно не лише її уніфікувати, але й слідкувати за її дотриманням. Тому необхідно розглянути поняття юридичної відповідальності за недотримання законодавства сільськогосподарськими підприємцями у сфері використання земель, яка повинна бути дієвою та стримувати їх від порушень законодавства.

Перш за все слід зазначити, що до порушень за неналежне використання сільськогосподарськими підприємцями земельних угідь Земельний кодекс України (ст. 211) відносить:

- самовільне зайняття земельних ділянок;
- псування сільськогосподарських земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими відходами і стічними водами;

- розміщення об'єктів, які негативно впливають на стан земель;
- порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- невиконання вимог природоохоронного режиму використання земель;
- знищення межових знаків землеволодінь і землекористувань;
- надання недостовірної інформації щодо реєстрації, обліку та оцінки земель;
- невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту;
- непроведення рекультивациі порушених земель;
- самовільне відхилення від проектів внутрішньогосподарського землеустрою [5].

За зазначені правопорушення земельного законодавства передбачається цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. Практично найчастіше до порушників земельного законодавства застосовуються заходи адміністративного покарання у вигляді грошових штрафів, проте характер їх застосування вимагає вдосконалення через те, що:

1) штрафи є крайньою мірою покарання, тому їх розмір обов'язково повинен відповідати розмірам заподіяних збитків чи завданої шкоди земельним угіддям, що на практиці поки що не спостерігається. В нормативних документах розмір штрафів встановлюється безвідносно до площі і розмірів заподіяних збитків конкретним порушенням;

2) передбачені законом розміри відшкодування втрат від псування земельних угідь внаслідок порушення земельного законодавства не враховують продуктивності земель, тобто їх якість, виражену оціночними показниками.

Зважаючи на це, необхідно, з одного боку, значно підвищити розміри штрафів за порушення земельного законодавства, а з другого – застосовувати їх в розрахунку на одиницю площі диференційовано до показників оцінки земель.

Слід зазначити, що науковцями-землепорядниками проводиться робота щодо вдосконалення застосування штрафних санкцій у сфері використання сільськогосподарських земель з метою захисту їх псування та зниження родючості. На наш погляд, уваги заслуговує підхід, що враховує бонітетні бали оцінки родючості окремих земельних ділянок та їх площі:

$$Ш_m = \frac{Б_d}{Б_o} Ш * P \quad (1)$$

де $Ш_m$ – розмір штрафу за порушення земельного законодавства на конкретній ділянці, грн.;

$Б_d$ і $Б_o$ – відповідно бал загальної оцінки земель, на яких допущено порушення земельного законодавства, і бал загальної оцінки земель по області;

$Ш$ – нормативний розмір штрафу, передбачений земельним законодавством, грн.;

P – площа, на якій допущено порушення земельного законодавства, га [4].

На наш погляд, визначення розмірів штрафних санкцій відповідно до родючості земель та площі використовуваних угідь у сільськогосподарському виробництві дозволить забезпечити об'єктивність у встановленні відповідальності за порушення земельного законодавства.

Поряд з правовим регулюванням необхідно впливати на розвиток земельних відносин з економічної позиції, що держава повинна здійснювати за допомогою таких важелів, як економічно обґрунтоване оподаткування землі сільськогосподарських товаровиробників, пільгове кредитування їх діяльності та надання можливості землевласникам отримання кредитів під заставу земельних ділянок, забезпечення прозорого механізму формування ринкової ціни на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, економічне стимулювання раціонального й ефективного землекористування, надання земельних субсидій, субвенцій та дотацій підприємцям у процесі їх виробничої діяльності тощо.

Державне регулювання на основі економічних методів повинно базуватися на таких основних підходах:

1. Державне регулювання має бути присутнім у процесі стягування коштів за землю у підприємств-землевласників. Основною формою стягування згідно Податкового кодексу України є плата за землю у вигляді земельного податку. В Кодексі визначено, що головною метою плати за землю є забезпечення раціонального використання і охорони земель у всіх сферах виробництва.

В даному випадку економічне регулювання земельних відносин полягає у зосередженні коштів від земельного податку, розмір якого залежить від якості й місцеположення земельної ділянки, в органах управління. Разом з тим, державне регулювання земельних відносин у цьому контексті потребує вдосконалення. В першу чергу це стосується трансформації природи земельного податку із фіскальної до стимулюючої, що повинно сприяти підвищенню зацікавленості підприємств до раціонального використання земель.

2. Держава повинна сприяти становленню цивілізованих ринкових відносин у земельній сфері, що означає, що вона має бути присутньою у процесах здійснення операцій із земельними ділянками за допомогою таких економічних важелів як формування цін на земельні ділянки, здійснення іпотечних земельних відносин, пільгового кредитування підприємців тощо. Зокрема, держава повинна забезпечити вільну продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення за достойну ціну. Також на рівні держави варто запровадити кредитування селян-набувачів землі на тривалий термін та під низькі відсотки або застосовувати механізм відтермінування розрахунків за землю під державні гарантії.

Варто наголосити на тому, що економічне регулювання ринкових земельних відносин необхідно поєднувати з правовими та адміністративними методами державного регулювання. Зокрема, потрібно у законодавчому порядку прописати однозначні і обов'язкові до виконання норми щодо змісту прав, які дає юридичним особам володіння землею. Також завданням держави повинно

бути введення єдиної автоматизованої системи державного земельного кадастру, який має передбачати оцінку сільськогосподарських земель, облік їх кількості та якості, а також запровадження повної і доступної реєстрації всіх, хто має у приватній власності конкретні ділянки землі, що має перегукуватися з адміністративними методами державного регулювання. Нарешті, у державі потрібне існування надійних і прогнозованих механізмів вирішення спорів між сторонами у відношенні прав на приватну власність на землю.

3. Часто сільськогосподарські виробники за умови володіння землею не мають стартового капіталу для формування матеріально-технічної бази, тому варто звернути особливу увагу й на такий елемент фінансового впливу держави як кредитування. Відомо, що на сьогодні існує велика проблема закупівлі оборотних засобів для підтримки виробничого процесу. Тому можливість своєчасного одержання кредиту, умови його надання та невисока процентна ставка є добрим стимулом для будь-якого підприємства.

Як вже згадувалося, з метою кредитування підприємців потрібно запровадити інститут іпотеки сільськогосподарських земель. З цією метою виникає потреба створення Державного земельного банку, який би займався операціями з кредитування сільськогосподарських виробників під заставу їх угідь. До слова, функціонування спеціалізованої банківської установи, яка кредитує сільськогосподарських виробників, притаманне для багатьох розвинутих країн світу, адже доступ до кредитних ресурсів є важливою проблемою сільського господарства не лише в Україні, але й за кордоном.

Також важливо на рівні держави здійснювати допомогу сільськогосподарським підприємцям на основі земельних дотацій та субсидій, які повинні передбачати виділення цільових коштів підприємцям з бюджету при їх ефективному землекористуванні, яке буде підвищувати родючість земель.

Насамкінець слід зазначити, що поряд із вказаними заходами органи державного управління повинні проводити загальну макроекономічну політику підтримки сільськогосподарського виробництва, тобто реалізацію державних закупівель продукції, регулювання ціноутворення, оподаткування та кредитної діяльності виробників, здійснювати врівноважену антимонопольну політику, сприяти більш ефективному застосуванню державного лізингу техніки, розробити сучасну методологію індикативного планування та прогнозування в аграрному секторі економіки, здійснювати часткове відшкодування сільськогосподарським підприємцям відсоткових ставок за кредитами комерційних банків, наданих виробникам продукції на придбання насіння, добрив, пестицидів, пального й технічних засобів, за рахунок Державного бюджету, надавати окремі цільові допомоги сільськогосподарським виробникам з бюджету.

Адміністративні методи регулювання земельних відносин виражають, по суті, пряме управління з боку держави і передбачають застосування державою санкцій і штрафів та запровадження норм і стандартів, які регламентують вимоги до якості робіт, послуг, продукції, до організації виробничих процесів, операцій на внутрішньому і зовнішньому ринку тощо. Вони повинні виявлятися

у зборі та обробці інформації про стан земель, вилученні непродуктивних земель з обороту, проведенні оцінки земель, реєстрації прав власників на земельні ділянки, запровадженні державного контролю за охороною та використанням земель сільськогосподарських підприємств, створенні інспекцій з інформаційного забезпечення підприємців у сфері земельних відносин тощо.

Іншими словами, адміністративне регулювання – це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання за допомогою нормативних актів. Вони покликані втілювати в життя закони, постанови і розпорядження стосовно використання земель, що відіграють організаційну роль і визначають відносини між державою і сільськогосподарськими підприємцями як землевласниками та землекористувачами, та повинні бути спрямовані на захист сільськогосподарських земель від псування, зниження родючості, самозахоплення і розбазарювання.

Слід зауважити, що у зв'язку із недосконалою законодавчо-нормативною базою на сьогодні в Україні сотні гектарів землі не є облікованими та не мають конкретного суб'єкта права власності. Тому на рівні держави необхідно створити єдину автоматизовану реєстраційну систему, результатом дії якого має стати впорядкування обліку сільськогосподарських земель та удосконалення системи управління земельними ресурсами з метою підвищення ефективності їх використання.

Одним з найбільш важливих напрямів адміністративного регулювання має бути державний контроль за раціональним та екологічнобезпечним використанням і охороною земель, який повинен забезпечувати дотримання сільськогосподарськими підприємствами вимог чинного законодавства. Метою контролю має бути не стільки констатація фактів порушення вимог використання землі, скільки їх завчасне виявлення або попередження та усунення.

Також до сфери адміністративного регулювання відноситься вирішення земельних спорів, які часто можуть виникати в процесі господарської діяльності сільськогосподарських суб'єктів господарювання. Ці спірні відносини пов'язані з порушенням законних прав підприємців зі сторони інших осіб та навпаки і передбачають порушення земельного спору.

Слід сказати, що чинне земельне законодавство щодо вирішення земельних спорів на сьогодні недостатньо розроблене, тому не існує вичерпних відповідей щодо процесуального порядку з цього питання. Зокрема, немає чітких положень щодо відповідальних органів за реалізацію положень вирішення земельних спорів. Вважаємо, що такі функції повинні виконувати землевпорядні органи, як такі, що здійснюють всі функції щодо державного контролю за раціональним використанням і охороною земель.

Загалом, адміністративні методи регулювання земельних відносин поряд із економічними, політичним та правовими повинні в сукупності вирішувати основне завдання – захист прав власності та користування земель сільськогосподарських підприємств. Через це і державний контроль, і вирішення земельних спорів, і формування реєстрації земель, і інші заходи з

боку держави є необхідними елементами забезпечення раціонального та ефективного використання земель у сфері сільськогосподарського підприємництва.

Розглядаючи соціальні методи державного регулювання земельних відносин, необхідно особливу увагу звернути на менталітет селян у різних регіонах держави. Історично так склалося так, що окремі частини українських земель у різний час перебували під керуванням різних держав, що вплинуло на способи та звички селян господарювати на землі.

Так, традиційними формами землекористування для західноукраїнських селян були багатогалузеві поміщицькі господарства фільваркового типу та приватні дрібнотоварні господарства. Відповідно політика суцільної колективізації, яка була проведена після об'єднання цих земель у складі радянської України, була зустрінута селянами дуже негативно. Разом з тим, у Східній та Центральній Україні спостерігається кардинально інша ситуація формування менталітету сільського населення, де приватна власність не ввійшла дуже глибоко у свідомість селянина, адже за рахунок існування кріпацтва фактично селяни не були власниками своєї землі.

Тому неврахування цих історичних особливостей розвитку земельних відносин, а також поспішне і непослідовне реформуванні відносин власності на землю призвело на сьогодні до соціальної напруги на селі. Характерним є те, що основним джерелом доходів селянина стала праця не у сільськогосподарському підприємстві, а у своєму підсобному господарстві. У новостворених сільськогосподарських підприємствах, які здебільшого функціонують на основі оренди паїв селян, залишається дуже мізерною заробітна плата, невизначеною і досить нестабільною є орендна плата власникам паїв (при цьому регулярно затримується її виплата). Теперішнє безробіття селян призвело до того, що переважна більшість селян за рівнем життя перебуває в стані глибокого зубожіння [3, с. 22].

Через це потяг до здійснення підприємництва у сільському господарстві є невеликий, і підвищення зацікавленості до нього з боку селян є на даний час важливим завданням держави. Право розуміння того, що селянин є власником землі дано Конституцією, і його потрібно ефективно використовувати для ведення сільськогосподарського виробництва.

Отже, соціальні проблеми розвитку земельних відносин необхідно вирішувати комплексно, а саме:

- розробити на державному рівні Програму демографічної політики на селі;
- сприяти задоволенню соціально-освітніх та побутових проблем мешканців сільської місцевості;
- формувати належну соціальну інфраструктуру в сільській місцевості, тобто закладів охорони здоров'я, освіти, культури;
- сприяти узгодженню інтересів підприємців та їх працівників.

Окремо слід наголосити на тому, що надзвичайно важливого значення на нинішньому етапі реформування земельних відносин набуває вибір найбільш ефективних форм господарювання на землі. Тому державна соціальна політика в регіонах у цьому плані повинна обов'язково ґрунтуватись на демократичних

засадах добровільності і рівноправності. Через це, реформуючи господарські відносини на селі, слід підходити дуже диференційовано до організації державної підтримки нових господарських формувань.

Поряд з іншими методами державного регулювання земельних відносин наукове забезпечення набуває окремого значення, адже воно виступає основою для розробки програм розвитку земельних відносин та земельної політики держави в цілому, прийняття законодавчих актів, економічно знаючого господарювання на землі та екологічно безпечного землекористування. У зв'язку з цим існує потреба здійснювати глобальні наукові дослідження розвитку сільськогосподарського підприємництва за рахунок коштів Державного бюджету та сприяти на рівні держави поглибленню наукових досліджень у сфері раціонального використання земель серед вітчизняних науковців.

Важливим фактором є грамотне управління господарством, для чого потрібна професійна підготовка підприємців, адже ефективного використання земель може домогтися тільки високоосвічений підприємець, здатний використовувати в комплексі знання з землевпорядкування, економіки і управління. У зв'язку із цим з метою підвищення кваліфікації сільськогосподарських підприємців необхідним є формування відповідних консультативних служб в регіонах, з якими виробники матимуть змогу вести співробітництво. До складу цих служб повинні входити самі селяни, які отримали для цього професійну підготовку і можуть порадами кваліфіковано надати допомогу з метою забезпечення найприбутковішої діяльності підприємств.

Вказані служби повинні:

- мати власні наукові підрозділи й оперативно одержувати нову інформацію про сучасні технології, доводячи її до відома підприємців;
- допомагати сільськогосподарським підприємцям у підготовці бізнес-планів, проведенні податкових та інших розрахунків;
- давати консультації, що дадуть змогу підприємцям досягти найкращих результатів з найменшими виробничими витратами;
- проводити бізнес-тренінги, зустрічі з провідними спеціалістами регіону та кращими підприємцями з метою обміну інформацією щодо ведення господарювання на землі;
- сприяти налагодженню співпраці підприємців із владою регіону для того, щоб допомагати їм пристосуватися до правил використання земель;

Світовий досвід показує, що основними формами роботи в плані консалтингу у сфері сільськогосподарського виробництва є: лекції, курси, семінари, консультації на місцях, презентації і демонстрації, поради на відстані (використовуючи Internet), надання консультацій по телефону, групові візити, виставки, фільми, публікація інформацій, популяризація статей, радіо- і відеопрограми [11]. Тому з метою покращення роботи із сільськогосподарськими підприємцями варто переймати кращі надбаня з-за кордону і впроваджувати їх у практику здійснення консультаційних послуг на селі.

Консультативні служби повинні бути неупередженими до підприємців,

тобто давати об'єктивні поради, не пов'язані із інтересами влади. Крім того, їх існування повинно виключати будь-який контроль виробничої діяльності суб'єктів господарювання.

Оскільки існування консультативних служб розглядається нами у контексті наукового забезпечення регулювання земельних відносин, то вважаємо, що в основі їх функціонування повинна лежати співпраця з дослідницькими установами для того, щоб на основі наукових досліджень давати практичні рекомендації сільськогосподарським підприємцям. Разом з тим, необхідно на законодавчому рівні передбачити відповідальність за неправильні консультації таких служб, що допоможе сільськогосподарським виробникам довіряти таким структурам.

Поряд з існуванням консультативних служб на обласному рівні варто запровадити практику функціонування сільськогосподарських шкіл та підготовчих курсів, які могли б інформувати підприємців щодо питань, які виникають в процесі виробництва продукції та ефективного обробітку землі. Іншими шляхами поширення знань повинні бути лекції та зустрічі в регіональних осередках сільськогосподарських підприємців, аграрні журнали, статті в розповсюджуваних місцевих газетах, інформація з Інтернету.

Отже, приходимо до висновку, що держава має регулювати земельні відносини між суб'єктами сільськогосподарського підприємництва, ставлячи акцент не на адміністративний пресинг, а на створення цивілізованої нормативної бази, яка чітко регламентує дії кожного учасника земельних відносин, формування економічного середовища, сприятливого для здійснення господарювання на землі, сприяння соціальному захисту селян як основних суб'єктів господарювання на землі, забезпечення ведення сільськогосподарського підприємництва на науковій основі. Водночас держава повинна пильнувати за дотриманням законодавства підприємцями-землевласниками, карати винних за порушення правових норм, сприяти формуванню фінансових інституцій щодо здійснення операцій із землею тощо.

Література:

1. Балян А.В. Земельні реформи у постсоціалістичних країнах Східної Європи / А.В. Балян // Економіка АПК. - 2001. - № 11. - С. 115-118.
2. Володін М.О. Основи земельного кадастру. Навчальний посібник. – К., 2000. – 320с.
3. Головатюк М.С. Новий Земельний кодекс України : ринок землі та його регулювання / М.С. Головатюк // Економіка АПК. – 2002. – №9. – С.6-9
4. Гуцуляк Ю.Г. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки / Ю.Г. Гуцуляк. – Чернівці : Прут, 2001.– 164 с.
5. Земельний кодекс України (в ред. від 25 жовтня 2001 року) – К.: Істина. – 2001. – 72 с.
6. Лазор О.Д. Місцеве управління : поняття, терміни, визначення. Словник-довідник : [навч. посібник] / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор. - 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Дакор, 2006. – 352 с.
7. Мартин О.М. Становлення ринку землі в перехідних економічних системах / О.М.Мартин // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – 2004. – №11(2) – 563 с.
8. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні / А.М. Третяк. – К., 1998. – 224 с.

9. Черевко Г.В. Земля і ринок / Г.В. Черевко // Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. – Львів : Українські технології, 2004. – С. 28-35.
10. Щурик М.В. Кредитування як чинник відтворення земельних ресурсів Карпатського регіону / М.В. Щурик // Вісник Львівського державного аграрного університету : Економіка АПК. – Львів : Львів. держ. агроуніверситет, 2005. – №12 – 689 с.
11. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku : materiały konferencyjne.- Przysiek, 7-8 wrzesień, 2000.- Poznań : KCDRROW. – 2000. – 273 p.

ГЛАВА 3.8. ВАРТИСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Гордієнко Н.І., к.е.н., професор;

Гордієнко Т.В., к.е.н., асистент

*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М.Бекетова*

Питання економічної безпеки підприємства сьогодні стають предметом наукових досліджень багатьох фахівців. Зміст економічної безпеки підприємства, як економічної категорії здебільше зв'язують з стабільністю його функціонування; здатністю ефективного використання всіх видів ресурсів, збалансованим безупинним сталим розвитком; захищеністю від загроз зміни структури капіталу [1; 2].

Важливим аспектом досліджень в напрямку створення системи економічної безпеки підприємства є оцінювання рівня економічної безпеки та обґрунтування критерію оцінки, тобто індикатора за допомогою якого можна визначити рівень впливу загроз та розробляти відповідні заходи, спрямовані на їх усунення.

На наш погляд проблема економічної безпеки повинна розглядатися з позиції забезпечення результативності діяльності підприємства.

Узагальнення теоретичних підходів до категорії «результативність діяльності» дозволяє зробити висновок, що під «результативністю діяльності акціонерних товариств» треба розуміти можливості досягнення цілей і завдань діяльності, що проявляється через поєднання суспільної потреби держави у продукції підприємства, та мети для власників, спрямованої на зростання їхнього добробуту через підвищення ринкової вартості підприємства, яка характеризується відповідними параметрами та дозволяють оцінити спроможність досягнення поставленої мети.

Вибір підходу до оцінки ринкової вартості підприємства (бізнесу) залежить від мети оцінювання, а саме: при продажу, реорганізації, оренді, приватизації, емісії акцій; при оцінки ефективності управління підприємством; при вирішення заставних і податкових питань та обумовлює вибір видів вартості об'єктів оцінки (ринкова вартість, вартість заміщення, вартість відтворення, інвестиційна вартість, ліквідаційна вартість, вартість у використанні).

В національній практиці бухгалтерського обліку об'єктивною ринковою оцінкою є оцінка за «справедливою вартістю». Під «справедливою вартістю» у

Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку розуміють суму, за якою може бути здійснений обмін активів або оплата зобов'язань у результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами.

Згідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав», ринковою вартість підприємства вважається вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо та без примусу [3].

На практиці при оцінці майна підприємства використовується методика затверджена Кабінетом Міністрів України від 10 грудня 2003р. №1891 [4].

Традиційно для оцінки ринкової вартості виділяють: доходний підхід, який базується на визначенні спроможності підприємства приносити доход в майбутньому; витратний підхід, який базується на визначенні вартості, що формується з витрат відтворення усіх активів у ринкових цінах; ринковий (порівняльний) підхід, який базується на принципі альтернативних вкладень капіталу шляхом порівняння вартості підприємства з відповідним підприємством – аналогом; опціонний підхід, при якому вартість підприємства визначається як вартість контрольного пакету акцій та суми вартостей облігацій й опціонів, які можуть в подальшому конвертуватися в акції.

При оцінці вартості майна з метою продажу, при об'єднанні, приєднанні, оренді і приватизації найчастіше у вітчизняній практиці застосовується витратний підхід, який базується на принципі заміщення тобто, коли вважається, що вартість активів підприємства дорівнює витратам на їх створення. Оцінка як правило проводиться або за методом чистих активів шляхом корегування їх балансової вартості або на підставі розрахунку ліквідаційної вартості чистих активів. Наведені методи спираються на дані інвентаризації та є трудомісткими.

Розповсюджені у зарубіжних країнах ринкові методи оцінки (метод ринку капіталу – за яким зіставляється ціна акції з ціною, яка склалася на фондовій біржі; метод угод – за яким порівнюються дані про продаж підприємств на підставі аналізу мультиплікаторів; метод галузевих коефіцієнтів – за яким порівнюються показники, що розраховані на підставі інформації про продаж підприємств відповідної галузі і враховують відповідну специфіку) не можуть бути в повній мірі застосовані у вітчизняній практиці, тому що фондовий ринок України ще знаходиться на початковому етапі формування й не може генерувати ціни на акції, які необхідні для розрахунків і співставлень.

У економічній літературі визначення вартості бізнесу найчастіше розглядається у двох аспектах: як оцінка вартості майна та як оцінка доходів, зароблених завдяки технологічним, конкурентним та ін. перевагам.

Сучасні національні технології оцінювання вартості бізнесу (нормативні і запропоновані в літературі), характеризується недосконалістю методів оцінювання, яка полягає у малочисельності і спрощеності практичних методик що можуть застосовуватися у сучасних

умовах. Крім того, відсутність розвинутого фондового ринку (закритість, непрозорість, високий рівень ризику), відсутність об'єктів-аналогів, трудомісткість процесу і складність розрахунків, утруднює їх застосування у практиці оцінювання та призводить до заниження вартості підприємств.

Починаючи з 90х років ХХ сторіччя вартісна концепція управління вважається найбільш поширеною в зарубіжних країнах, вона завоювала прихильність багатьох теоретиків і практиків в світі. Відповідно до цієї концепції, вартість компанії розглядається як грошовий критерій перспектив економічного зростання.

В сучасних умовах, коли багатьма дослідниками визнається, що вартість підприємства є результатом діяльності підприємства та критерієм підвищення добробуту власників, стають актуальними дослідження зарубіжних і вітчизняних теоретичних та практичних підходів, методів і моделей, що стосуються управління вартістю з метою вдосконалення або адаптації до національних реалій для забезпечення результативності виробничо-господарської діяльності українських корпоративних підприємств.

Визначення вартості підприємства у вітчизняній практиці в умовах нерозвинутого фондового ринку України в основному обмежується її оцінкою при: продажу підприємства (у тому числі збанкрутілого); додатковій емісії акцій; оренді; реорганізації; викупі акцій у акціонерів; вирішенні юридичних і податкових спорів. При цьому майже нема випадків, коли вартість діючого підприємства визначається з метою надання власникам достовірної інформації про результативність використання вкладених коштів.

Розповсюдженими методологічними підходами до визначення вартості підприємства на основі оцінки дисконтованих грошових потоків вважаються: середньозважена вартість капіталу – *WACC* (weighted average cost capital); метод скоригованої приведенної вартості – *APV* (adjusted present value), який дозволяє оцінювати вартість підприємства; метод приросту акціонерного капіталу – *FTE* (flow to equity), який надає можливість оцінити вартість акціонерного капіталу; метод розрахунку *WACC* Модильяні – Міллера; та метод розрахунку *WACC* Майзла - Еццеля. Спільним для цих методів є те, що вони спираються на статистичну інформацію та прогноз ризиків, які пов'язані з акціонерним капіталом.

Одною з поширеніших моделей вартісно-орієнтованого менеджменту не тільки у Сполучених Штатах Америки а і у таких країнах як Австралія, Великобританія, Канада, Бразилія, Німеччина, Туреччина, Франція та серед інтернаціональних компаній, яка базується на принципі визначення мети господарської діяльності підприємства, як досягнення максимального багатства акціонерів та концепції економічного прибутку, та пов'язує фінансовий стан інвесторів з прибутками компанії - є економічна додана вартість *EVA* (Economic Value Added). Розроблена в 1982 році засновниками компанії Stern Stewart & Co, Г. Беннетом Стюартом і Дж. Стерном *EVA* і сьогодні вважається багатьма дослідниками вимірником результатів діяльності підприємства [5].

Показник *EVA* переважно застосовується для повної оцінки вагомих аспектів діяльності підприємства, характерними рисами якої є невисокий рівень заборгованості та велика питома вага основних засобів у капіталі. Цей підхід базується на визначенні вартості компанії на основі реальних майбутніх прибутках, що можуть бути отримані інвестором на певний момент часу й враховує більше важливих складових ніж такі як чистий прибуток на одну акцію (*EPS*, earnings per share), ринкова додаткова вартість (*MVA*, Market Value Added), прибутковість інвестицій (*ROIC*, return on invested capital), прибутковість акціонерного капіталу (*ROE*, return on equity), та інші.

Приведений аналіз переваг та недоліків *EVA* у працях зарубіжних і вітчизняних авторів показав, що до основних переваг показника відноситься те, що він:

- концентрує в собі повну оцінку важливих факторів вартості бізнесу;
- дає можливість своєчасно визначити негативні сторони діяльності компанії;
- спрямовує дії управлінського персоналу на підвищення вартості для власників та на підвищення корпоративної культури;
- дає можливість вимірювати підвищення прибутковості за рахунок підвищення ефективності використання капіталу, а не за рахунок зниження витрат на його залучення;
- надійний інструмент управління результативністю діяльності, що заслуговує на широке практичне використання.

Проте загальновідомими недоліками цього показника визнаються:

- підвищена чутливість до величини середньозваженої вартості капіталу;
- неврахування впливу інфляції, коливання валютних курсів при оцінці капіталу й бухгалтерського прибутку;
- можливість маніпуляції даними фінансової звітності, що може привести до ускладнень при зіставленні величини *EVA* різних підприємств;
- ускладнення розподілу непрямих витрат та суми інвестованого капіталу в частині активів, що використовуються для виробництва (реалізації) різних видів продукції.

Ключовою припоною впровадження підходу до визначення *EVA* в національну практику є необхідність трансформації фінансової звітності, складеної за Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку України (П(с)БО) відповідно до Міжнародних стандартів обліку і звітності IAS та американських стандартів GAAP USA. На необхідність гармонізації цих різних облікових систем та усунення методологічних розбіжностей при розрахунку бухгалтерських прибутків шляхом урахування великої кількості поправок, що впливають на результати розрахунків *EVA* для наближення бухгалтерського прибутку підприємства до грошового потоку, указують більшість дослідників.

У національній звітності не відображається чистий операційний прибуток після сплати скорегованих податків *NOPAT* (Net operating profit after tax) або його аналог, розрахунки можна провести лише шляхом ретельного дослідження

складових *NOPAT*, крім того, *WACC* також потребує узгодження з погляду на П(с)БО, що впливає з складових формули для його розрахунку.

Відповідно до П(С)БО України підприємства застосовують форму звіту, у якому витрати класифікуються за функціями. Виходячи з цього, для складання звіту про фінансові результати відповідно до GAAP USA українським підприємствам потрібно оберати багатокроковий спосіб його складання, коли чистий прибуток від звичайної діяльності розраховується шляхом співставлення витрат до відповідних доходів, а це досить трудомісткий процес.

Дослідження, проведені багатьма зарубіжними авторами довели правомірність застосування приблизного способу розрахунку EVA, що базується на проведенні корегувань еквівалентів власного капіталу та чистого операційного прибутку у таких аспектах як: витрати на дослідження і розробки, резерви LIFO, коректування на використання лізингу, резерви по сумнівним боргам, відкладені податки, амортизація гудвілу та інші [6; 7 та ін].

Виходячи зі сфери використання ринкової вартості як критерію оцінки результативності діяльності підприємства, ринкова вартість підприємства (бізнесу) розглядається як економічний результат, що відповідає меті діяльності, що полягає у максимізації добробуту акціонерів у межах концепції економічного прибутку та визначається за допомогою приблизного способу розрахунку EVA шляхом корегування власного капіталу та чистого операційного прибутку.

Управління економічною безпекою не повинно здійснюватися лише тоді, коли загрози вже проявилися і негативні наслідки цих явищ потребують негайного усунення та стабілізації фінансового стану підприємства, або коли очевидна загроза банкрутства. Навпаки, це постійний процес, що відбувається протягом усього періоду життєвого циклу підприємства, як засіб виявлення загроз та їхніх наслідків на кожній стадії існування економічної системи, як система управління економічними відносинами між власниками, інвесторами, кредиторами, податківцями тощо за допомогою важелів (системи показників), які є індикаторами, що характеризують стан фінансово-господарської діяльності, стимулів, методів та заходів.

Вихідним етапом управління економічної безпеки підприємства є діагностика рівня економічної безпеки, де виявляються первинні негативні ознаки небезпеки або ступеня реалізації стратегії розвитку, які є наслідком неефективного використання матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів, недотримання внутрішньої концепції розвитку й надають можливість розробки своєчасних та адекватних управлінських рішень, застосування відповідних важелів і комплексу заходів, спрямованих на запобігання розвитку негативних явищ і стабілізацію діяльності.

Як комплексний критерій результативності діяльності акціонерного товариства запропоновано мультиплікатор вартості (W), що визначається на основі параметрів показника EVA (Economic Value Added) у рамках концепції управління, спрямованого на створення вартості (VBM, Value-Based Management), як співвідношення скорегованого чистого прибутку після оподаткування до скорегованого інвестованого капіталу по формулі

запропонованої Т.В.Гордієнко [8] та адаптованої до національних стандартів обліку.

Уповільнення темпів зростання узагальнюючого показника результативності діяльності (вартості підприємства) є ознакою загроз економічної безпеки, ігнорування цих негативних тенденцій може призвести до виникнення неплатоспроможності, і, як наслідок, до банкрутства.

Діагностика тенденцій зміни мультиплікатора вартості проводиться з метою виявлення ознак економічної безпеки акціонерного товариства, який визначається на основі аналізу фактичної його величини за попередні періоди діяльності, W_t , W_{t-1} , ... W_{t-n} , та напрямку його зміни (1,2).

$$\frac{W_t - W_{t-1}}{W_t} < 0, \text{ або} \quad (1)$$

$$\frac{W_t - W_{t-1}}{W_t} > 0, \quad (2)$$

де W_t – величина мультиплікатора вартості на кінець періоду;

W_{t-1} – величина мультиплікатора вартості на кінець попереднього періоду.

Вважається, що мінімальна очікувана величина мультиплікатора вартості W_{io} , яка відповідає очікуванням власників, повинна дорівнювати одиниці ($W_{io}=1$), тобто чистий скорегований прибуток дорівнює середньозваженій вартості капіталу.

Якщо $W_t > 1$, то це свідчить про зростання вартості підприємства, і навпаки, при $W_t < 1$ вартість підприємства зменшується.

Якщо $\frac{W_t - W_{t-1}}{W_t} < 0$ при $W_t \geq 1$ або $W_t \leq 1$, то можна констатувати, що

вартість підприємства зменшується, а при $\frac{W_t - W_{t-1}}{W_t} > 0$, при $W_t \leq 1$ збільшується,

але не досягає мінімальної очікуваної величини. В обох випадках для зростання вартості підприємства необхідним є дослідження резервів підвищення результативності.

Запропонований нами вартісний підхід до діагностики економічної безпеки акціонерного товариства дозволить виявити негативні тенденції у зміні вартості підприємства та управляти його економічною безпекою шляхом спрямування управлінських дій на уникнення небезпечних загроз через комплекс техніко-технологічних, організаційно-економічних, фінансових та управлінських заходів, що забезпечують підвищення вартості товариства.

Література:

1. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємства і банківських установ: Монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Паскун, В.С. Домбровський. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295с.
2. Білоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: Монографія. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 423с.
3. Про затвердження методики оцінки вартості майна під час приватизації [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2000 р., № 1554. —

- Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP001554.html. — Назва з екрана.
4. Про затвердження методики оцінки майна [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 груд. 2003 р., № 1891. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1891—2003—%D0%BF>. — Назва з екрана.
 5. Stewart G. B. The Quest For Value. The EVA management guide / G. B. Stewart, D. Stern. — N. Y.: Harper Business, 1999. — 289 p.
 6. Girotra A. Economic Value Added (EVA): a New Flexible Tool for Measuring Corporate Performance / A. Girotra, S. S. Yadav // Global Journal of Flexible Systems Management. — 2001. — Vol. 2, № 1. — P. 7—18.
 7. Gitman, L. J. Fundamentals of investing / L. J. Gitman, M. D. Joehnk. — 9th ed. — N. Y. : Pearson, 2003. — 1006 p.
 8. Гордієнко Т. В. Теоретичні основи антикризового управління результативністю підприємства / Т. В. Гордієнко // Економічні науки. Сер. Облік і фінанси.: зб. наук. праць. — Луцьк, 2011. — Вип. 8, ч. 2. — С. 222—233.

ГЛАВА 3.9. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Гросул В.А., д.е.н., професор;
Антонова О.В., здобувач

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Реалії сьогодення, що характеризуються нестабільним розвитком майже усіх секторів національної економіки, відсутністю державної підтримки та захисту вітчизняних підприємств, а також невідрегульованістю багатьох механізмів управління обумовлюють необхідність перегляду існуючих та розробки нових підходів до забезпечення достатнього рівня безпеки функціонування суб'єктів господарювання у невизначених ринкових умовах.

Нині поняття «безпека» широко трактується практично в усіх життєво важливих напрямках під різним кутом зору.

У роботі Шкарлет С.М. [1] феномен безпеки розглядається у двох аспектах: філософському, згідно з яким безпека визначається як стан стійкого існування (розвитку) об'єкта, що характеризується незначною ймовірністю небажаної зміни певних параметрів його життєдіяльності, та у прагматично-прикладному – за якого безпека трактується як захищеність життєво важливих інтересів від певних ризиків, загроз та небезпек.

Згідно з системним підходом, за визначенням Головченко О.М. [2], безпека – це властивість системи, що забезпечує її стійке і стабільне функціонування й розвиток в умовах виникнення різних видів загроз зовнішнього і внутрішнього роду.

Виходячи з кібернетичного підходу, безпека – це кількісна і якісна характеристика властивостей системи з огляду на її здатність до самовиживання й розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої загрози, тобто дестабілізуючої дії зовнішніх і внутрішніх факторів, що є непередбаченими і важкопрогнозованими [3].

Відповідно до класичного підходу, безпеку можна вважати інструментальною похідною від інших базових цінностей, зокрема таких, як «добробут» та «стабільний розвиток» [3].

Незважаючи на існуючі відмінності, об'єднувальною особливістю вищенаведених підходів до розкриття змісту поняття «безпека», є акцентування уваги на такій його сутнісній характеристиці, як постійне існування загрози (викликані сукупністю зовнішніх та внутрішніх чинників) та відзначення перманентної необхідності управління нею. У зв'язку з цим, справедливо наголосити на тому, що безпека – здатність забезпечити певний стан захищеності будь-якого суб'єкта від загроз, «який можливо досягти лише за умови певної діяльності» [4, с. 46].

Безпека – синтетична й одночасно універсальна категорія, дія якої проявляється на всіх рівнях, починаючи з національної економіки й закінчуючи окремо взятим підприємством.

Питання забезпечення безпеки країни, як у цілому, так і за окремими аспектами, висвітлено у низці праць та закріплено в законодавчих документах. Так, у 1997 р. була розроблена та прийнята Верховною Радою Концепція національної безпеки України, яка останній раз переглядалась у 2012 році [5], відповідно до якої під національною безпекою України розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, як необхідну умову збереження та примноження духовних та матеріальних цінностей.

Особливе місце в забезпеченні національних інтересів країни належить економічній безпеці. Стаття 17 Конституції України проголошує, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України найважливішою функцією держави, справою всього українського народу і є забезпечення її економічної безпеки. Під економічною безпекою розуміється: по-перше, стабільність розвитку економіки України, стабільність українського суспільства, а також достатній рівень обороноздатності; по-друге, спроможність України як незалежної держави захищати свої національні інтереси від внутрішніх та зовнішніх погроз [6].

Логічним продовженням і конкретизацією положень Концепції економічної безпеки України є визначення змісту категорії «економічної безпеки підприємства» та її структури, яка розглядається як один з елементів захисту національної економіки.

Зростання підприємницької активності в нашій країні робить винятково актуальною проблему економічної безпеки діяльності підприємства. Крім того, питання забезпечення економічної безпеки викликають значний інтерес і в силу того, що господарюючим суб'єктам приходится зіштовхуватися і вирішувати складні економічні, соціальні задачі в умовах динамічного інституціонального середовища зростаючих дефіцитів (особливо оборотних коштів і ресурсів).

Слід зазначити, що до недавнього часу проблеми економічної безпеки були предметом розгляду в основному західних спеціалістів. Перші відкриті публікації, що стосуються проблеми безпеки економічних систем, датуються початком 60-х років. Проте найбільший інтерес до даної проблематики виник в

кінці 80-х та 90-х років. Саме в цей період з'являються перші роботи, в яких здійснюються спроби систематизувати розрізнені знання в цій галузі та надати їм вигляд єдиної теорії. У результаті формується самостійна наука, що вивчає проблеми забезпечення економічної безпеки – екобезпеки (від англ. – economic security of state) [7].

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що на сьогодні серед вчених, що вивчають проблеми економічної безпеки підприємства не існує єдиної точки зору з приводу визначення цього поняття.

Так, одна група науковців пов'язує забезпечення економічної безпеки із високим ступенем ефективності використання корпоративних ресурсів (ресурсно-функціональний підхід); на думку інших – пріоритетним для економічної безпеки є захист від загроз (внутрішніх та зовнішніх) та негативного впливу зовнішнього середовища; відповідно до третього підходу економічна безпека підприємства в контексті захисту та реалізації ключових інтересів; прибічники четвертого підходу пріоритетність у визначенні суті економічної безпеки вбачають у забезпеченні стійкості та розвитку підприємства; п'яті стверджують, що економічну безпеку підприємства слід розглядати з позиції наявності та необхідності забезпечення конкурентних переваг підприємства.

Дотримання вище перелічених пріоритетів неможливим без виділення у структурі системи економічної безпеки підприємства певних функціональних сфер. У даному контексті слід відзначити, що О. Ареф'єва і Т. Кузенко [8] у складі економічної безпеки підприємства виділяють: фінансову, інтелектуальну, техніко-технологічну, політико-правову, ресурсну, екологічну, соціальну, інформаційну, силову, безпеку праці. У свою чергу Бокій В.І. включає до складу економічної безпеки технологічну, ресурсну, фінансову, ринкову та соціальну [9]. Д. Ковальов і Т. Сухорукова [10] дотримуються думки, що у структурі економічної безпеки підприємства необхідно виділити: фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, кадрову, правову та екологічну безпеки. При цьому, незважаючи на наявність суттєвих відмінностей щодо переліку, серед функціональних складників економічної безпеки фінансовий є провідним та вирішальним, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи [11].

Безперечно, фінансові відносини є похідними певної системи економічних відносин, що складаються у суспільстві. При цьому, чим більшого значення набувають та чим більше ускладнюються такі відносини за умов перехідного періоду, тим більша значущість фінансових відносин у регулюючому впливі на економіку держави, яка реалізує свої функції шляхом використання фінансових механізмів, за допомогою фінансових методів, важелів, стимулів, переслідуючи при цьому фінансові цілі [12]. На мікрорівні характер та складність фінансових відносин здійснюють не менший регулюючий вплив на створення рівних умов для ефективного розвитку всіх суб'єктів господарської діяльності, усі аспекти функціонування підсистем яких відбиваються у площині вартості та грошей, забезпечуючи при цьому соціально-економічний розвиток підприємств.

Провідна роль фінансової складової в загальній системі економічної безпеки підприємства, зумовлена наступними моментами [13].

По-перше, забезпечення вирішення різноманітних господарських та соціальних завдань підприємства, умов для успішного розвитку потребує відповідного обсягу фінансових ресурсів, які відіграють вирішальну роль, через здатність перетворюватися в будь-який інший вид ресурсів, забезпечуючи, при цьому, безперервність обороту. В умовах ринкової економіки підприємство самостійно формує склад фінансових ресурсів, виходячи з критеріїв достатності обсягу та мінімізації вартості, що безпосередньо впливає на рівень економічної незалежності підприємства та ефективності його господарської діяльності.

По-друге, фінансова діяльність відіграє вирішальну роль в забезпеченні стабільного економічного розвитку та, відповідно, попередженні кризових явищ в діяльності підприємства через постійний рух грошових коштів та, відповідно, управління ним. Операції, пов'язані з фінансовою діяльністю, здійснюються постійно. Інструментом стабілізації діяльності підприємства є формування страхових та цільових грошових фондів на випадок кризових ситуацій, пов'язаних з непередбачуваними подіями як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі суб'єкта підприємництва.

По-третє, фінансова безпека тісно пов'язана з поняттям “ризик”, який так чи інакше обов'язково впливає на прийняття й реалізацію управлінських рішень, що обумовлюють фінансовий стан господарюючого суб'єкта. Найбільш загрозливими за наслідками для забезпечення ефективного економічного розвитку підприємства є фінансові ризики (ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю), що обумовлено можливістю втрати власного капіталу, потенціалу розвитку, виникнення ситуації банкрутства та ліквідації підприємства.

Отже, важко не погодитись з науковцями, які відзначають, що з урахуванням пануючого положення, яке займає фінансова складова у сучасній економіці, можна характеризувати останню як економіку, керовану у своїй основі фінансовим чином, через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і у фінансових цілях. Слід відзначити, що фінансова безпека є найважливішою частиною економічної безпеки підприємства, адже лише той, хто розпоряджається грошовими потоками підприємства, визначає його стратегічний розвиток [12].

Разом з цим, не заперечуючи тісний зв'язок між системою економічної безпеки підприємства та її фінансовою складовою, можна стверджувати, що фінансова безпека підприємства є узагальнюючим вимірювачем здатності підприємства до саморозвитку та має право на існування й самостійне дослідження як окрема економічна категорія.

Категорія “фінансова безпека” як самостійний об'єкт управління є відносно новим, введеним в науковий обіг лише в середині дев'яностих років після розпаду СРСР і переходу країни до ринкових методів господарювання.

Не зважаючи на те, що фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки підприємства, недостатність її комплексного дослідження як самостійної економічної категорії та об'єкта управління, головним чином, пов'язана з двома моментами. По-перше, фінансову безпеку часто, головним

чином, ідентифікують саме як один з елементів безпеки підприємства в цілому. По-друге, фінансова безпека відображається у фінансовій політиці та управлінні фінансами підприємств.

У зв'язку з цим, у науково-практичній літературі на сьогодні відсутнє єдине загальноприйняте трактування дефініції «фінансова безпека підприємства», що спричиняє наявність різних підходів до визначення сутності цієї категорії.

Так, досить розповсюдженим є підхід до визначення сутності фінансової безпеки підприємства, який базується на уявленнях про фінансову безпеку держави і передбачає їх екстраполяцію на мікрорівень. У загальному випадку фінансову безпеку суб'єкта підприємництва розуміють як певний механізм, що, з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи господарського суб'єкта шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого – забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів [14], що на наш погляд, є не зовсім коректним.

Підґрунтям іншого підходу до тлумачення категорії «фінансова безпека підприємства» є визначення категорії «безпека» як виключно стану захищеності від зовнішніх і внутрішніх факторів ринкового механізму.

Так, Ганущак Т.В. під фінансовою безпекою підприємства розуміє «стан захищеності від загроз, що виникають у процесі його функціонування та розвитку як суб'єкта фінансових відносин» [4, с.46]. На нашу думку, підхід, зорієнтований на захист від дії загроз зовнішнього середовища, є достатньо фрагментарним і враховує лише частину негативних чинників роботи підприємства, пов'язаних із функціонуванням у навколишньому середовищі. Акцентуючи увагу виключно на захисті від негативних впливів зовнішнього середовища, підприємство стає досить вразливим щодо своєї внутрішньої стабільності та може швидко втратити здатність прогнозування настання кризових явищ, породжених сукупністю внутрішніх чинників.

Забезпечення стійкого зростання суб'єктів підприємництва, стабільності результатів їх діяльності, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників і суспільства в цілому неможливі без розробки й проведення самостійної стратегії, що в сучасній економіці визначається наявністю ефективної системи їх фінансової безпеки.

З огляду на це, Ганущак Т.В. упродовж вищевідзначеного дослідження, а також інші науковці у своїх працях визначають фінансову безпеку як здатність самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії в умовах невизначеного й конкурентного середовища. На наш погляд, погодитись з таким визначенням важко, адже за умов ринкової економіки будь-яке підприємство самостійно розробляє та впроваджує, як корпоративну стратегію, так і функціональні, зокрема фінансову, незалежно від того фінансово спроможний суб'єкт господарювання або ні, забезпечить стратегія фінансову безпеку або ні. Разом з цим, відзначимо, що у даному визначенні досить вдало вибрано термін для означення сутності фінансової безпеки – «здатність», оскільки воно дійсно відповідає її внутрішній логіці.

Подальший аналіз наукової літератури свідчить, що фінансова безпека може розглядатися й в іншому аспекті.

Виходячи з глобального підходу специфічне за об'єктом визначення досліджуваної категорії надають Донець Л.І. та Ващенко Н.В., які вважають, що фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку [15, с. 81, с. 101]. Наведені та подібні трактування, зважаючи на досить чітку об'єктну орієнтацію, дають уявлення про сутність та цілі фінансової безпеки. Основна перевага – всеосяжний, комплексний характер, оскільки у межах цього підходу досліджуються найважливіші чинники, які впливають на забезпечення фінансової безпеки та одночасно висвітлюються індикатори її оцінки. Однак ця перевага є одночасно і недоліком, оскільки фінансова безпека розглядається досить широко в аспекті ресурсної забезпеченості підприємства і в аспекті якості реалізації основних функцій управління. Разом з цим, на нашу думку, фінансова безпека – поняття ширше аніж рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, оскільки має містити в собі управління ними і низку інших характеристик, а саме, механізми реагування на можливі кризові явища не тільки шляхом використання фінансових ресурсів, але й інших складових фінансово-економічної діяльності.

Роль і значення фінансової сфери в економіці за останнє десятиліття кардинально змінюється. З механізму обслуговування сучасних економічних процесів вона перетворюється в джерело сучасного розвитку економіки й суспільства, а в умовах зростаючої глобалізації роль фінансових відносин у світовій економіці збільшується. Фінанси стають самостійним сегментом економіки, що володіє значним потенціалом.

З огляду на це, інші вітчизняні науковці [16-18] підходять до розкриття сутності категорії з іншого боку, наголошуючи на тому, що фінансова безпека підприємства – це, насамперед, захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання від загроз, які виникають у процесі його функціонування та розвитку. На нашу думку, таке трактування категорії є вузьким, адже визначає лише одну сторону фінансової безпеки, а саме захист фінансових інтересів підприємства, і не враховує вплив реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру на ефективність управління його ресурсами.

Досліджуючи питання контролю та захисту економічної безпеки діяльності на мікрорівні, Куркін М.В., Понікаров В.Д., Назаренко Д.В. під фінансовою безпекою підприємства розуміють ступінь захищеності фінансових інтересів усіх пов'язаних з його діяльністю суб'єктів зовнішнього середовища та працівників підприємства; достатній рівень забезпечення фінансовими ресурсами процесів задоволення потреб підприємства та всіх пов'язаних з його

діяльністю суб'єктів; високий професіоналізм і кваліфікація фінансових менеджерів та виконавців функцій контролю діяльності підприємства [19, с. 89]. На наш погляд, підхід, зорієнтований на захист фінансових інтересів підприємства, підкреслює цілком правильні та суттєві характеристики даної категорії, але однозначно потребує певної конкретизації щодо змісту фінансових інтересів. З одного боку, їх можна розуміти як загальноприйняті інтереси суб'єкта господарювання у фінансовій сфері, але погоджуючись з цим, можна не врахувати інші досить важливі аспекти роботи організації, персоналу та менеджменту, що, між іншим, у останньому наведеному визначенні конкретизується.

Отже, поняття «фінансова безпека підприємства» є багатоаспектним, синтезованим, таким, що інтегрує в собі сутнісні характеристики категорій «економічна безпека» та «фінанси підприємств». Розглядаючи фінанси підприємства як сукупність відносин, пов'язаних із створенням, розподілом та використанням грошових коштів, узагальнюючою якісною характеристикою діяльності підприємства є його фінансовий стан.

Фінансовий стан – найважливіший критерій ділової активності і надійності підприємства, що визначає його конкурентноздатність і потенціал в ефективній реалізації економічних інтересів всіх учасників господарської діяльності. Щоб вижити в сучасних умовах і не допустити банкрутства підприємства, потрібно добре знати, як управляти фінансами, якою повинна бути структура капіталу за складом і джерелами утворення, яку частку повинні займати власні кошти, а яку позикові, тобто необхідно оцінити ступінь фінансової захищеності підприємства.

У якості підтвердження такої позиції представляється доцільним привести наступні визначення.

Так, Папехін Р.С. наводить досить лаконічне визначення фінансової безпеки як певного стану фінансової стабільності, в якому повинно перебувати підприємство для реалізації своєї стратегії [17]. Близької позиції дотримується Шелест В.В. визначаючи фінансову безпеку як такий фінансовий стан, який характеризується стійкістю підприємства до внутрішніх і зовнішніх впливів та дозволяє забезпечити ефективну діяльність підприємства за рахунок оптимального залучення майна, переданого установниками в управління в довгостроковому періоді [18].

У свою чергу, Сорокіна О.М. акцентує увагу на фінансовому стані як сутнісній характеристиці фінансової безпеки підприємства, визначаючи її як специфічний вид економічних відносин, які виникають між підприємством і суб'єктами його зовнішнього оточення щодо забезпечення оптимального фінансового стану, в якому має перебувати підприємство для реалізації своєї стратегії та який характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [20]. У даному випадку тлумачення фінансової безпеки розкривається, головним чином, з точки зору оптимальності та стабільності фінансового стану та урівноваженої системи функціонування підприємства та не висвітлює інших важливих аспектів питання управління організацією. Неможливо уникнути наявності непередбачуваних і

складнопрогнозованих деструктивних чинників розвитку без активної діяльності, спрямованої на оптимізацію використання та управління найбільш вагомими та вразливими до впливів негативних чинників ресурсами підприємства, підтримку стабільної діяльності та незалежності функціонування.

Відзначеного недоліку у даному ракурсі позбавлене наступне визначення. Погосова М. Ю. та Лебедева В. С. [21] стверджують, що фінансова безпека – це складова економічної безпеки, яка являє собою такий стан підприємства, що: 1) дозволяє забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність і достатню фінансову незалежність підприємства в довгостроковому періоді, а також оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства; 2) дає змогу ідентифікувати небезпеки і загрози стану підприємства та розробляти заходи для їх своєчасного усунення та самостійно розробляти й впроваджувати фінансову стратегію; 3) має бути оцінена кількісними та якісними показниками, які мають граничні значення. Незважаючи на справедливості більшості з відзначених змістових характеристик фінансової безпеки, по-перше, механізм та шлях її забезпечення залишаються поза увагою дослідників, що, між іншим, вимагає уточнення і, по-друге, на наш погляд, більш привабливими для оцінки рівня фінансової безпеки є кількісні показники, адже використання якісних спряжено з необхідністю встановлення, зазвичай, недостатньо перевірених на практиці граничних меж, що може знижувати об'єктивність отримуваних результатів.

Продовжуючи критичний огляд економічної літератури, неможна не відзначити наявність широких трактувань досліджуваної категорії, синтезуючих у собі певні з відзначених вище підходів.

Так, на думку Гукової Л.В. та Анікіної І.Д. [22] фінансова безпека підприємства являє собою такий стан підприємства, що, по-перше, дозволяє забезпечити фінансову незалежність, рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді, а також гнучкість при прийнятті фінансових рішень; по-друге, задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для розширеного відтворення підприємства; по-третє, здатний протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство; по-четверте, захищає фінансові інтереси власників підприємства. Вважаємо, що автори, розробляючи власне визначення, активно спирались на визначення сутності економічної безпеки підприємства, що між іншим, логічно, оскільки дана тематика є значно більш проробленою, ніж фінансова безпека суб'єктів підприємництва. Зважаючи на те, що, як відзначалося раніше, фінансова безпека є складовою економічної, певна уніфікація в трактуванні цих понять має бути присутня.

Найбільш проробленим у даному контексті представляється визначення вітчизняного науковця І.О. Бланка (що закономірно широко тиражується іншими науковцями), відповідно до якого «фінансова безпека підприємства являє собою кількісно й якісно детермінований рівень фінансового стану

підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови фінансової підтримки стійкого зростання в поточному й перспективному періодах» [23, с.24]. Незважаючи на змістовність і комплексність, наведене визначення фінансової безпеки підприємства є скоріше статичним, ніж динамічним, адже стан – це усвідомлення певного результату, оцінка фінансової стійкості та фінансово-економічних можливостей підприємства на певну дату, на основі яких можна визначити рівень його безпеки. Однак вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на підприємство в кожний момент часу та циклічність економічних процесів визначає можливі зміни в процесі його господарської діяльності, що й визначає динамічність цієї категорії.

Наведені визначення досить повно відображають функціональні характеристики фінансової безпеки, однак, ототожнювати фінансову безпеку суб'єкта підприємництва з його фінансовим станом не зовсім коректно, оскільки безпека фінансова чи економічна включає і певні потенційні можливості організації протистояти негативному впливу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Отже, усі існуючі формулювання поняття «фінансова безпека підприємства» відображають лише окремі аспекти цієї всеосяжної категорії та не можуть претендувати на її однозначне визначення.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що система поглядів стосовно сутності та змісту фінансової безпеки як самостійної економічної категорії та об'єкта управління, знаходиться в стані формування та розвитку. Проведене дослідження дозволяє виділити наступні підходи до визначення фінансової безпеки на мікрорівні, що відображають позиції вчених: фінансова безпека підприємства як фінансова безпека країни, екстрапольована на мікрорівень; фінансова безпека підприємства як стан захищеності від руйнівного впливу зовнішніх факторів ринкового механізму; фінансова безпека підприємства як стан ефективного використання ресурсів; фінансова безпека підприємства як стан захищеності його фінансових інтересів; фінансова безпека підприємства як стабільність фінансового стану та урівноваженість системи функціонування; фінансова безпека підприємства як інтеграція економічної безпеки та фінансів господарських суб'єктів.

Таким чином, можна зробити висновок, що розмаїття інтерпретацій сутності фінансової безпеки у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі обумовлено широтою її сутнісних характеристик.

З огляду на викладене вище, нами пропонується наступне визначення досліджуваної категорії. Фінансова безпека підприємства – система умов, які забезпечують захищеність пріоритетних збалансованих фінансових інтересів підприємства від реальних та потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру та створюють передумови генерування, збереження та зростання ринкової вартості підприємства.

Таким чином, здійснена систематизація підходів та сформульоване нами теоретичне визначення фінансової безпеки підприємства дозволяє поєднати теоретичні дослідження та практичний підхід до розуміння сутності досліджуваної економічної категорії та стверджувати, що зміст фінансової безпеки, у першу чергу, визначається пріоритетними фінансовими інтересами, які вимагають захисту від широкого кола різноманітних загроз.

Література:

1. Шкарлет С. М. Еволюція категорії «безпека» у науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С.6–12.
2. Головченко О. М. Застосування комплексних показників у індикативному плануванні рівня економічної безпеки України / О. М. Головченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – №1. – С. 262–266.
3. Багрова І. В. Класифікація факторів, що визначають фінансовий аспект економічної безпеки підприємства / І. В. Багрова, Н. С. Макєєва, В. П. Багров // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії, 2008. – №2(10). Серія Економічні науки. – С. 123–130.
4. Ганущак Т. В. Оцінка фінансової безпеки підприємства / Т. В. Ганущак // Вчені записки Університету «КРОК». – К., 2009. – Вип. 1. – С. 45–52.
5. Указ Президента України № 389/2012 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України // [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>.
6. Концепція економічної безпеки України // Економіст. – 1998. – № 7/9. – С. 63–82.
7. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Введення до екологічного / Г. Пастернак-Таранушенко // Вісник НАН України. – 1994. – №5. – С. 23–28.
8. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
9. Бокій В. І. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості / В. І. Бокій // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8. – С.111–114.
10. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48–52.
11. Самбуріна Н. С. Аналіз фінансової складової безпеки підприємства / Н. С. Самбуріна // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusnauka.com>
12. Кудря І. В. Організація управління фінансовою безпекою підприємств / І. В. Кудря // Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К., 2009. – Вип. 20. – С. 81–88.
13. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–26.
14. Новосядло Е. В. Система управління фінансовою безпекою фірми / Е. В. Новосядло // Свое дело и карьера. – 2006. – № 14. – С. 14 – 16.
15. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб./ Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
16. Гросул В. А. Сутність фінансової безпеки підприємства / В. А. Гросул, О. В. Антонова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ. : ДНУ, 2010. – Вип. 262. – Т. XI. – С. 2770-2775.
17. Папехин Р. С. Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия: автореферат дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Р. С. Папехин; Волгоградский государственный университет. – Волгоград, 2007. – 21 с.

18. Шелест В. В. Методичний підхід до оцінки і забезпечення належного рівня фінансової безпеки довірчих товариств / В. В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №12(102). – С. 134–140.
19. Куркін М. В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: навч. посіб / М. В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д. В. Назаренко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 300с.
20. Сорокіна О. М. Зміст дефініції «фінансова безпека» / О. М. Сорокіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Tiru/2009_28_3/42.pdf.
21. Погосова М.Ю. Аналіз методичного забезпечення оцінювання фінансової безпеки підприємства / М.Ю. Погосова, В.С. Лебедева // Економічні науки / 3. Фінансові відносини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25751.doc.htm.
22. Гукова А. В. Роль фінансової безпеки підприємства в системі його економічної безпеки / А. В. Гукова, І. Д. Анікіна [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.jeducation.ru/3_2006/98.html
23. Бланк І. А. Управление фінансової безпекою підприємства / І. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

ГЛАВА 3.10. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ІЄРАРХІЧНОЇ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Довбня С.Б., д.е.н., професор;

Гулик Т.В., к.е.н., доцент

Національна металургійна академія України

Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств відзначаються такими характерними рисами як: жорстка конкуренція; підвищена мінливість зовнішнього середовища, збільшення кількості підприємств, відносно яких ініційована процедура банкрутства, процеси глобалізації, що роблять вітчизняні підприємства уразливими до світової фінансової кризи. Зростання складності, динаміки та насиченості соціально-економічних процесів вимагають якісно нового підходу до управління. Особливо це стосується економічної безпеки підприємства, оскільки несприятливі впливи на суб'єкт господарювання потребують вискоєфективних заходів щодо протистояння зовнішнім загрозам та обґрунтування напрямків їх своєчасного попередження. Стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від наявності надійної системи економічної безпеки.

Безумовно першочерговим етапом управління економічною безпекою є діагностика її рівня, оскільки тільки своєчасне виявлення перших же негативних симптомів та коректна оцінка стану підприємства можуть забезпечити своєчасну розробку ефективних заходів щодо попередження проблем в діяльності підприємства, підтримки економічної безпеки на належному рівні, недопущення виникнення кризи або її найскоріше подолання з найменшими втратами.

Останнє десятиріччя проблемам антикризового управління та забезпечення економічної безпеки підприємства як в аспекті досягнення фінансової стійкості, так і сталого інноваційного розвитку підприємства приділяється увага з боку таких вчених-економістів як О.І. Амоша, Г.В. Козаченко, С.М. Ілляшенко, А.М. Турило та ін. Безперечно важливість та складність коректної оцінки економічної безпеки обумовили підвищену зацікавленість багатьох вчених та розробку великої кількості методів її оцінки та прогнозування можливості виникнення кризових явищ [1-4]. Різноманітність запропонованих методів обумовлена розбіжністю поглядів вчених-економістів на саме поняття економічної безпеки підприємства, і, відповідно, на цілі її діагностики, а також методичними складностями оцінки як окремих складових економічної безпеки, так і визначення її рівня в цілому.

Розглядаючи проблеми оцінки економічної безпеки можна виділити дві групи недоліків, які ми умовно поділяємо на теоретичні та методичні.

Теоретичні недоліки, на наш погляд, пов'язані, головним чином, з невизначеністю розуміння економічної безпеки та відмінності її суті від інших категорій, що характеризують стан підприємств. Це приводить до того, що різні за назвою цільові діагностичні підходи (інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, ефективність, економічна безпека) дуже часто зводяться до комбінації одних і тих же показників. Тим самим не тільки нівелюється різниця між цільовими напрямками оцінки, а й формулюються некоректні висновки.

Щодо методичних недоліків то найважливішими серед них є наступні: відсутність загальноприйнятого підходу до визначення кількості складових економічної безпеки підприємства; складність коректної оцінки багатьох складових економічної безпеки кількісними показниками; складність з визначенням критеріальних рівнів показників – індикаторів проблем з економічною безпекою та їх гостроти; не однакова значущість показників та окремих складових, що використовуються для оцінки економічної безпеки, та складність коректного визначення цієї значущості; необхідність врахування галузевої для забезпечення коректної діагностики.

Виняткова важливість діагностики економічної безпеки підприємства, а також недосконалість і нерозвиненість відповідної методичної бази створюють об'єктивну необхідність формування адекватного сучасним вітчизняним умовам господарювання методичного підходу до оцінки її рівня. Тому метою статті є розробка ієрархічної системи діагностики економічної безпеки підприємства за для підвищення її коректності. Для досягнення цієї мети поставлено і вирішено такі завдання:

- обґрунтовано систему складових оцінки економічної безпеки та сформовано систему локальних показників по кожній складовій;
- розроблено модель оцінки економічної безпеки на основі її складових, яка дозволяє визначити інтегральну оцінку економічної захищеності підприємства.

Результати функціонування економічної системи залежать та визначаються результатами (кількісними та якісними) функціонування всіх її

функціональних складових підсистеми. Таким чином, система економічної безпеки розглядається як комбінація більш простих підсистем (фінансова, кадрова, технічна, силова, інформаційна, інвестиційна і т.і.). З іншого боку підприємство як відкрита система підлягає безперервному впливу факторів зовнішнього середовища, які також впливають на рівень його економічної безпеки.

Таким чином запропоновано використання ієрархічного підходу до оцінки економічної безпеки підприємства, який базується на наступних положеннях. По-перше, оскільки загрози економічній безпеці виникають як у зовнішньому середовищі, так і безпосередньо на підприємстві, інструментарій діагностики повинен включати індикатори макро- і мікро середовища.

По-друге, різноманітність причинно-наслідкових зв'язків у господарській системі підприємства, а також між підприємством і макросередовищем та еволюційна сутність кризових явищ обумовлюють необхідність комплексної оцінки, яка передбачає виділення двох рівнів економічної безпеки в процесі її діагностики, а саме: поточної та перспективної.

Поточна безпека характеризується відсутністю загроз, здатних призвести до припинення життєдіяльності підприємства в теперішній період часу. Перспективна економічна безпека підприємства визначається: наявністю та якістю ресурсів; ефективністю їх використання та ступенем сприятливості зовнішнього середовища. Інакше кажучи, перспективна безпека відображає потенціал підприємства та ефективність його використання.

Моделювання системи управління економічною безпекою підприємства потребує визначення основних функціональних цілей економічної безпеки до яких з нашої точки зору відносяться:

- досягнення високої ефективності роботи підприємства, його фінансової стійкості та незалежності;
- забезпечення високого технічного рівня підприємства, досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу;
- формування якісного інформаційного забезпечення діяльності підприємства, а також забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства;
- високий рівень кваліфікації персоналу підприємства і його інтелектуального потенціалу, а також ефективне використання трудових ресурсів підприємства у відповідності з його стратегічними цілями та поточними завданнями;
- гарантування безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів.

У відповідності до визначених цілей пропонується розглядати економічну безпеку підприємства як систему наступних складових: фінансова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова та інформаційна, характеристика яких наведена в табл.1.

1. Фінансова безпека підприємства.

Фінансова складова економічної безпеки підприємства (так звана

фінансова безпека) є визначальною результуючою складовою, в якій віддзеркалюється рівень розвитку та відповідно безпеки по всіх інших напрямках та фінансові можливості подальшого розвитку підприємства.

Аналіз причин та факторів, які обумовлюють фінансовий стан підприємства, дозволив обґрунтувати основні напрямки оцінки фінансової безпеки підприємства, до яких відносяться: платоспроможність; фінансова незалежність; прибутковість та рентабельність; грошові потоки, а також сформувати систему індикаторів оцінки [5].

Таблиця 1

Функціональні складові економічної безпеки промислових підприємств

№п/п	Назва складової	Характеристика
1.	Фінансова або фінансово-інвестиційна	Стабільна прибуткова діяльність, достатній обсяг власного та залученого капіталу, диверсифікація напрямків розміщення тимчасова-вільних ресурсів, поміркована дивідендна політика, організована система фінансового ризик-менеджменту і т.д.
2.	Інтелектуально-кадрова	Підбір персоналу та оцінка спроможності кандидатів на посади до умов роботи підприємств, діагностика особистих та інтелектуальних якостей співробітників, встановлення рівня їх кваліфікації, організація заходів щодо шахрайства, шпіонажу, крадіжок, неохайного ставлення до посадових обов'язків вчинених працівниками.
3.	Техніко-технологічна	Техніко-технологічна - своєчасне оновлення та модернізація обладнання підприємства, впровадження прогресивних технологій та підвищення техніко-технологічного рівня виробництва з метою забезпечення високої конкурентоспроможності продукції та підприємства в цілому
4.	Інформаційна	Підбір та перевірка достовірності і повноти інформації, необхідної для провадження підприємствами поточної діяльності, від слідкування даних щодо роботи конкурентів, запобігання фактам порушення режиму конфіденційності інформації, що належить установі, аналітична обробка всіх наявних даних з метою надання менеджерському персоналу якісного матеріалу для прийняття управлінських рішень.

1. Для оцінки платоспроможності підприємства рекомендовані наступні показники: коефіцієнт покриття; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт Бівера; коефіцієнт втрати платоспроможності.

Слід зазначити, що серед цих показників особливу увагу потрібно звернути на коефіцієнт втрати платоспроможності. На відміну від всіх попередніх індикаторів, що фіксують поточний стан, він дозволяє оцінити динаміку та заздалегідь виявити ознаки погіршення платоспроможності.

2. В якості індикаторів фінансової незалежності взяті такі показники як: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами.

В цій групі перші сигнали виникнення проблем можливо визначити по показникам, що характеризують стан власних оборотних коштів (коефіцієнт маневреності власного капіталу та коефіцієнт забезпечення власними

оборотними коштами). Низьке або від'ємне значення цих показників – безперечний сигнал наявності суттєвих проблем, зростання залежності від залучених джерел фінансування, як наслідок зниження прибутковості і платоспроможності.

3. До показників прибутковості та рентабельності, які доцільно використовувати при діагностиці, відносяться: рентабельність реалізації; рентабельність активів; рентабельність операційної діяльності; діловий ризик (співвідношення середньоквадратичного відхилення операційного (чистого) прибутку до середнього операційного (чистого) прибутку); операційний важіль (відношення темпу зміни операційного або чистого прибутку до темпу зміни виручки від реалізації продукції).

Якщо перші три показники цієї групи є широко вживаними, то останні два – мають набагато менше застосування. В той же час саме вони дають можливість своєчасно виявити перші симптоми фінансових проблем. Дійсно, нестабільність отримання прибутку, яку характеризує діловий ризик, або зменшення темпів зростання прибутку в порівнянні з темпами зростання виручки від реалізації продукції свідчать про наявність проблем, які можуть привести до погіршення фінансового стану.

4. До показників, що характеризують грошові потоки, відносяться: коефіцієнт достатності чистого грошового потоку; коефіцієнт ліквідності грошового потоку; показник ризикованості грошових потоків (відношення середньоквадратичного відхилення чистого грошового потоку до середнього грошового потоку за період, що аналізується); грошовий важіль (співвідношення темпу зміни чистого грошового потоку та виручки від реалізації продукції).

Що до показників цієї групи, слід зазначити, що вони відносно рідко використовуються в аналітичній діяльності і, зокрема, в діагностиці фінансової безпеки. В той же час, саме вони дозволяють оцінити достатність грошових коштів, які саме забезпечують і поточну діяльність підприємства, і його платоспроможність, і фінансову безпеку. При чому якщо перші два показники (коефіцієнти достатності та ліквідності грошового потоку) дозволяють характеризувати існуючий поточний стан, то наступні два (показник ризикованості грошових потоків та грошовий важіль), є індикаторами можливості виникнення проблем.

Загальний рівень поточної (фінансової) безпеки підприємства визначається шляхом оцінки ступеня відповідності розрахункових значень наведених вище індикаторів їх граничним (критеріальним) значенням за наступною формулою:

$$\Phi_B = \frac{\sum_{i=1}^n Z_i \times \left(\frac{K_i}{N_i} \right)^l}{\sum_{i=1}^n Z_i}, \text{ де} \quad (1)$$

де Φ_B – рівень фінансової безпеки підприємства;

Z_i – коефіцієнт значущості i -го показника фінансової безпеки;

K_i – фактичне значення i -го показника;

N_i – нормативне (граничне) значення i -го індикатора;

n – кількість індикаторів, що використовуються в оцінці;

$$l = \begin{cases} (1) - \text{при прямопропорційному зв'язку між значенням індикатора і рівнем поточної безпеки;} \\ (-1) - \text{при оберненопропорційному зв'язку між значенням індикатора і рівнем поточної безпеки;} \end{cases}$$

2. Інтелектуально-кадрова складова

Належний рівень економічної безпеки значною мірою залежить від інтелекту та професіоналізму кадрів, що працюють на підприємстві. На цю складову мають негативний вплив:

- звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що призводить до ослаблення інтелектуального потенціалу;
- зниження частки інженерно-технічних працівників і науковців у загальній чисельності працівників;
- зниження винахідницької та раціоналізаторської активності;
- зниження освітнього рівня працівників.

Негативний вплив на кадрову складову мають як внутрішні, так і зовнішні загрози (рис.1).

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні загрози інтелектуально-кадровій безпеці підприємства

Головними напрямками оцінки інтелектуально-кадрової безпеки є наступні:

- 1) чисельний склад персоналу та його динаміка;
- 2) кваліфікація та інтелектуальний склад працівників підприємства;

3) ефективність використання персоналу;

4) дієвість системи мотивації.

Показники, що пропонуються нами для оцінки кожного напрямку наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка інтелектуально кадрового потенціалу підприємства

Назва показника	Методика розрахунку
Чисельний склад персоналу на його динаміка	
Плинність персоналу	Відношення кількості звільнених з усіх причин до середньооблікової чисельності персоналу.
Середній стаж роботи на підприємстві	Відношення загальної суми років роботи на підприємстві всього персоналу до середньооблікової чисельності персоналу.
Динаміка середньооблікової чисельності персоналу	Відношення кількості неявок на роботу до середньооблікової чисельності персоналу.
Кваліфікація та інтелектуальний склад працівників	
Відповідність кваліфікації працівників ступеню складності виконуваних робіт	Відношення середнього тарифного розряду групи працівників до середнього тарифного розряду робіт, які вони виконують.
Співвідношення кількості окремих категорій працівників	Відношення висококваліфікованих і кваліфікованих працівників до загальної кількості працівників.
Освітній рівень персоналу	Відношення кількості працівників з вищої освітою до загальної чисельності працівників.
Ефективність використання персоналу	
Продуктивність праці	Показник, що характеризує ефективність і показує обсяг продукції в натуральному або вартісному вимірі, що виробляється одним робітником (за одиницю часу).
Фондоозброєність праці	Співвідношення вартості устаткування до середньої кількості працівників
Дієвість системи мотивації	
Співвідношення середньої заробітної плати робітників підприємства та середньої заробітної плати в регіоні	Розраховується як співвідношення середньої заробітної плати робітників підприємства та середньої заробітної плати в регіоні
Співвідношення середньої заробітної плати робітників підприємства та середньої заробітної плати в галузі	Відношення середнього рівня заробітної плати на підприємстві до середнього рівня зарплати у галузі

Слід зазначити, що в процесі оцінки інтелектуально-кадрової складової одночасно з використанням кількісних критеріїв необхідно розглядати низку якісних параметрів, які суттєво впливають на виробничий потенціал підприємства та рівень його використання. До таких параметрів відносяться: знання та ділові якості робітників, їх лояльність до підприємства, комунікабельність, відвертість, організованість, тип темпераменту і т. і. Для об'єктивного врахування індивідуальних рис працівників в процесі управління інтелектуально-кадровою безпекою необхідним є розробка анкет для оцінювання окремих категорій робітників, а також окремих професій.

3. Техніко-технологічна складова економічної безпеки

підприємства.

Основна суть техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства полягає в визначенні відповідності рівня технологій, що використовуються на даному, кращим вітчизняним або світовим аналогам.

Процес оцінки техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства, як правило, передбачає використання таких традиційних показників як:

- середній термін експлуатації обладнання;
- фондвіддача основних засобів;
- фондоозброєність персоналу;
- коефіцієнти вибуття та оновлення основних засобів;
- матеріаломісткість продукції;
- доля прогресивних (сучасних) технологій;
- частка прогресивної продукції, що виробляється підприємством і т.і.

Для формування коректних висновків щодо рівня техніко-технологічної безпеки конкретного підприємства ці показники доцільно порівнювати з аналогічними показниками найбільш сучасних підприємств галузі.

Крім того, важливим є доповнення традиційної системи показниками, які характеризують ефективність інвестицій в оновлення (модернізацію) основних фондів. З цією ціллю нами пропонується використання наступних показників: співвідношення темпів росту реалізованої продукції та темпів росту вартості основних виробничих фондів, а також співвідношення темпів зростання операційного прибутку та темпів зростання вартості основних виробничих фондів. Про раціональну техніко-технологічну стратегію та економічну безпеку цього напрямку свідчить перевищення запропонованими показниками одиниці.

4. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства.

Незважаючи на те, що інформаційна складова була однією з перших, яка розглядалась авторами, які досліджували економічну безпеку, вона є найбільш складною та неоднозначною. В окремі періоди часу економічна безпека в цілому розглядалась саме як здатність підприємства до захисту інформації. Безумовно, в теперішній час інформаційна складова економічної безпеки повинна розглядатись з різних точок зору. На наш погляд, ця складова передбачає:

- достатність достовірної інформації для обґрунтованого прийняття управлінських рішень;
- швидкість (своєчасність) отримання інформації;
- якість системи інформаційного забезпечення (характеристики системи документообігу, використання електронних технологій і т.і) ;
- захист інформаційної системи підприємства.

Слід зазначити, що цю складову найбільш імовірно оцінювати за допомогою експертних оцінок.

Що до оцінки перспективної економічної безпеки, то її важливими додатковими складовими, на наш погляд є: ринкова, інноваційна, сировинно-енергетична, клієнтська, екологічна.

Ринкова складова перспективної економічної безпеки відображає роль та

місце підприємства на галузевому ринку, його конкурентний статус, зокрема, частку ринку, відповідність маркетингової стратегії підприємства тенденціям ринкового середовища.

Таблиця 3

Основні види згортки оціночних показників

Метод визначення інтегрального показника	Відмінні риси та умови доцільного використання
<p>1. Середньозважена арифметична</p> $I = \frac{\sum_{i=1}^n \lambda_i \times Y_i}{\sum_{i=1}^n \lambda_i}, \quad (2)$ <p>де λ_i – коефіцієнт значущості i-го показника;</p>	<p>У цьому випадку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - перевищення фактичних значень показників над нормативними також позитивно впливає на величину I; - враховується різна значущість окремих оціночних показників.
<p>2. Середньозважена геометрична</p> $I = \sqrt[\lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_n]{(Y_1)^{\lambda_1} \times (Y_2)^{\lambda_2} \times \dots \times (Y_n)^{\lambda_n}}, \quad (3)$	<p>Використання цієї методики доцільне, якщо оцінюється невелика кількість винятково важливих показників.</p> <p>У методиці також враховується різна значущість окремих оціночних коефіцієнтів.</p>
<p>3. Середня арифметична</p> $I = \frac{\sum_{i=1}^n Y_i}{n}, \quad (4)$ <p>де Y_i – оцінка i-го показника, яка представляє собою відношення його фактичного значення до нормативного, визначається за допомогою формули</p> $Y_i = \left(\frac{K_i}{N_i} \right)^x, \quad (5)$ <p>де K_i – фактичне значення i-го фінансово-економічного показника; N_i – нормативне (рекомендоване) значення i-го показника; x – ступінь, що приймає значення 1, якщо збільшення значення показника свідчить про поліпшення фінансового стану, та -1, якщо ріст значення показника негативно впливає на фінансову стійкість; n – кількість обраних відповідно до методики показників.</p>	<p>Відповідно до цієї формули:</p> <ul style="list-style-type: none"> - індикатори фінансово-економічного стану мають однакову значущість, тобто рівний ступінь впливу на інтегральний показник; - перевищення фактичних значень оціночних коефіцієнтів над нормативними позитивно впливає на величину інтегрального показника.
<p>4. Середня квадратична</p> $I = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - Y_i)^2}, \quad (6)$	<p>Відповідно до цієї формули будь-яке відхилення фактичного значення показника від рекомендованого, у тому числі і його перевищення, негативно впливає на інтегральну оцінку. Використання цього методу доцільне, якщо оцінювальні показники мають відповідати чітко визначеному значенню або інтервалу значень, наприклад коефіцієнти абсолютної, швидкої та поточної ліквідності, доля грошових коштів у оборотних активах та інші.</p>
<p>5. Комбінована середньозважена</p> $I = \sqrt{\left(\frac{\sum_{i=1}^n \lambda_i \times Y_i}{\sum_{i=1}^n \lambda_i} \right) \times \left(\sum_{i=1}^n \sqrt[\lambda_i]{\prod_{i=1}^n Y_i^{\lambda_i}} \right)}, \quad (7)$	<p>Корисність комбінованої оцінки полягає у відокремленні декількох особливо важливих показників, які оцінюються за допомогою середньозваженої геометричної. У той час як інші показники сформованої системи індикаторів інтегруються за допомогою формули середньозваженої арифметичної.</p> <p>Ця формула також враховує різну значущість окремих коефіцієнтів.</p>

Інноваційна складова безпеки підприємства характеризує ступінь впровадження інновацій, як в операційну діяльність, так і в систему управління. Сировинно-енергетична безпека являє собою забезпеченість

підприємства сировинними й енергетичними ресурсами, характеризує можливість доступу підприємства до ресурсів та їхнього споживання в обсязі, необхідному для здійснення господарської діяльності. Клієнтська безпека характеризує наявність достатньої кількості клієнтів, постійність зв'язків та ступінь задоволеності продукцією підприємства. Екологічна складова безпеки характеризує здатність підприємства вести виробничо-господарську діяльність відповідно до національних і світових екологічних норм.

Як видно з наведених характеристик складових перспективної економічної безпеки, вони мають тісний зв'язок з факторами зовнішнього середовища. Незадовільна перспективна безпека підприємства вимагає серйозних заходів: перегляд стратегії підприємства; реструктуризація і т.і.

По кожній зі складових економічної безпеки визначається узагальнюючий показник, для чого можуть бути використані наведені у табл. 3 методи згортки локальних показників.

Інтегральний показник економічної безпеки може бути представлений у вигляді функції багатьох змінних:

$$P_{eb} = F(X_i) = a_1 f(x_1) + a_2 f(x_2) + \dots + a_i f(x_n) \quad (8)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n — основні показники діяльності підприємства;

$f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ — локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;

a_1, a_2, \dots, a_n — частка значущості кожного показника для економічної безпеки підприємства; i — кількість показників.

Визначений таким чином рівень економічної безпеки дає комплексну характеристику стану підприємства за найбільш значущими функціональними складовими, дозволяє оцінювати динаміку її рівня, прогнозувати можливість кризового стану та своєчасно приймати обґрунтовані рішення по підтримці основних показників підприємства на необхідному рівні.

Висновки. Запропонований методичний інструментарій діагностики економічної безпеки підприємства передбачає комплексну оцінку її рівня та відображає багатогранність і масштабність поняття економічної безпеки підприємства. Визначення рівня поточної та перспективної безпеки дає змогу провести комплексну ієрархічну оцінку життєздатності підприємства за горизонтами управління та надати об'єктивну характеристику стану суб'єкта господарювання з урахуванням загроз його життєдіяльності у поточний час, а також в перспективі. Подальше дослідження доцільно спрямувати на розробку системи індикаторів перспективної безпеки, які б базувались на доступній інформаційній базі та забезпечували б об'єктивну її оцінку.

Література:

1. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки.—2003.—№3. — С. 12-19.
2. Кракос Ю.Б. Поход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик // Економіка, фінанси, право. - 2006. - №12. — С. 7-12.

3. Максимов Д.А. Рыночная устойчивость, экономическая безопасность и инновационная стратегия предприятия в условиях трансформируемой экономики /Д. А. Максимов// Менеджмент в России и за рубежом. -2009. -N 2.-С.15-21
4. Турило А.М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А.М. Турило, С.В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - №3. – С 137-142.
5. Довбня С., Разгоняева Т. Методичні особливості діагностики фінансової безпеки підприємства / С. Довбня, Т. Разгоняева // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - № 5. – С. 52-57.
6. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88-97.
7. Шлыков В.В. Экономическая безопасность предприятия / В.В. Шлыков // ЭКО (Всероссийский экономический журнал). – 2002. – №11. – С. 94-99.

ГЛАВА 3.11. DEVELOPMENT OF INTEGRATION SPACE FOR MINERAL WATER MARKET

Zaiinchkovskiy A.O.,

doctor of economic sciences

Kushnirenko A.M.

National university of food technologies

Progressiveness of market relations development is aimed at establishing and expanding an integration field on the market of mineral water. Unsteadiness of political, economic, social, scientific-technical processes obstructs mineral water market development and establishment of close cooperation in external commerce and investment activities. Imperfect consumer demand analysis system on the market of other countries, deferred processes of foreign capital attractions, unregulated enterprises pricing policy, as well as negative influence of crisis circumstances, hinders the creation of balanced strategy, and mineral water distribution on an integration level.

Important provision for increasing and setting a stable marketability level, production effectiveness and enterprise profitability is a rational application of integration field development tools on mineral water market.

Separate setting of general issues and consequences of integration field development in national economics were examined by such researchers and scientists, such as: Grebelnyk S.G., Rumiantsev A.P., Rumiantseva N.S., Sukharskiy V.S., Sukharskiy V.V., Okhota V.I. and others [1, 2, 3]. But the direct influence of integration field on mineral water market was left unattended by the authors.

Modern stage of market relations development is aimed at processes of manufacture reproduction and goods consumption as well as for satisfaction of the customers' needs. It was observed that today's mineral water market possess a wide variety of products and propositions amount, but there are rapid movements in sales reduction.

So it makes sense to perform an analysis of domestic manufacturing processes on mineral water market, influence of integration field for products distribution, define the export rates increase and foreign capital investments flow dynamics to this

field and suggest new instruments of mineral water market integration field expansion.

In progressive countries of Eastern Europe, for example in Hungary, Poland, Czech Republic, average consumption of mineral water per one person, constitutes 45 liters per year, in the countries of Western Europe – approximately 100 liters, and in individual European countries, such as, for example, in Belgium, Germany, Spain, Italy and France – exceeds 100 liters. Correspondingly, the goods have significant demand, which is conditioned by individual peculiarities of goods consumers. Formation of international relations caused the necessity of establishing and expansion of distribution enterprise activities on the integration field. Integration field – is a zone of free goods displacement through customs borders of two or more countries, which function on the basis of concluded international cooperation agreements.

Movement of export operations is provided by a continuous goods flow across the border, owing to stimulating enterprises' politics, which provide possibilities to expand integration field borders. Thus, mineral water export in Transcarpathian region in 2009 increased 19,3% comparing to 2008, in CIS countries – 2,13 times, in EC countries – 92,7%. In Europe, main CIS countries competitors are Georgian and Russian enterprises. Domestic mineral water is demanded at the international market and corresponds to ISO 9001 quality standards.

In order to increase the enterprise effectiveness and enhance the distribution activities within the external market of mineral water it is necessary to create marketing and quality control subdivisions. Their functions are as follows:

- performance of external factors influence analysis on mineral water bottling enterprises within the frames of integration field;

- research of customers' needs, which have their own peculiarities, namely in dependence from nutrition culture, historically formed habits and traditions, territorial placement, climatic conditions, and consideration of alternatives for the goods replacement;

- development of pricing policies based on methodological approaches for carrying out strategies of active competitive struggle in order to advance mineral water from manufacturer to consumer, and at that – to narrow the circle of mediators, by means of performing direct sales through organizing their representative networks in other countries;

- quality control is conducted with compliance of international ISO standards with consideration of demands and consumer preferences, related to consumer properties of mineral water. These activities may be performed through organization of open discussions within the Internet and establishing “hot lines” for creating marketing strategy on integration levels of mineral water sale.

Activation of manufacture is possible owing to technological informational and management innovations, based on the experience of performing economic activity by industrially advanced countries. Dynamics of mineral water manufacturing amounts in Transcarpathian region in natural measuring units for the examined period is characterized by reduction in growth rate motion. Decrease of manufacture in 2006 compared to 2005, constituted 4,61% and in 2007 in relation to 2006, on the contrary

– increased 18,17%. In 2008 in relation to 2007 a slight decrease in manufacture at the amount of 2,7% is observed. Decrease in this product manufacture in 2009 in relation to 2008 – reached 9,01% [4].

Modern Ukrainian perspectives in terms of entry to European integration field are as follows – stabilization of mineral water export. It is obvious that Ukraine cannot catch up with Europe, or outrun it. The most pessimistic evaluations forecast that Ukraine can catch up with industrially advanced countries at their current level of manufacture only in 2086 [4], but the advanced industrial countries too will not be at a standstill for that time.

Investment activity of enterprises is aimed for attraction of direct foreign investments with purpose of expansion, modernization and automation of mineral water manufacturing enterprises, allowing to decrease the goods prime cost, namely by means of decreasing certain part of labor force, which demonstrates the clear trend development in Transcarpathian region. Rates of increase in 2006, constituted 13,34% in 2007 – increased 708,47%. Later the trend alterations occurred in the direction of significant decrease in 2008 per 83,49% in comparison to previous year and in 2009 – an insignificant increase of investments occurs (approximately 1%). Convenient geopolitical location of Transcarpathian region, presence of natural resources – mineral water, as well as expansion of integration field – provided possibilities to attract significant foreign capital investments to mineral water market for the period 2005-2009, namely – to increase the flow of investments 7 times, which allowed to occupy stable positions on the market owing to installation of high-technological equipment, and accumulation of reserve manufacturing sites and allocation of product distribution networks.

Integration field is formed owing to setting external economic relations, differentiation of infrastructure activity, performance of exchange and movements of capital, goods and resources, conclusion of international economic contracts and others [5].

Development of integration field on mineral water market is impossible without application of instruments, namely:

- normative-legal acts, which would control economic entities activity, limit mediatory activity which provokes inflation processes, leading to goods rising cost a few times;

- state activities, macroeconomic plans and target complex programs, which are to contain specific solutions in functioning of resource-saving mechanisms, in establishing mineral water extraction control systems, as well as setting quotes for mineral water import to our country in order to support domestic manufacture;

- development of state standards in quality control, which would correspond to the requirements of international standards;

- implementation of scientific-technical progress achievements, which allow to accelerate the rates of manufacture and increase its amounts;

- active expansion of informational field, namely the employment of Internet and communication means by different enterprises in order to form integration view of modern trends in mineral water market development.

Mineral water bottling enterprises in Transcarpathian region support their manufacture owing to the demand of CIS and EC countries, so upon the goods exports, state economic policy, lower prices of manufacturers and exporters, amounts and terms of delivery, logistic activity intensity, quality and consumer properties of goods, appear to be significant factors. In Ukraine, during the reform years, over 75% of the country's economic potential was lost and 90% of nowadays market is filled with imported goods [2]. In the field of mineral water manufacturing the share of exported goods, constitutes up to 10%.

Conclusions: Therefore, complexity of mineral water integration field development may be limited by, in the first place –normative-legislation base of importer, as well as exporter countries, levels of these countries economic development, membership of our country in different international cooperative organizations.

Despite the decline in production of mineral waters in the given region of our country, triggered by crisis factors, namely the depreciation of hryvna, decline in international market demand, the market segment remains insufficiently filled. Therefore, the brands have a possibility of conquering the market on conditions of systematic promotion and on conditions of outright, long-term mineral water advertising, names of mineral water springs, well-known to consumers of specific region, as well as abroad.

References:

1. Grebelnyk S.G. Fundamentals of external economic activity: Textbook. – P.: Center of education literature, 2004. – p. 384.
2. Rumiantsev A.P., Rumiantseva N.S. External economic activity: educational guidance. –P.: Center of education literature, 2004. – p. 377.
3. Sukharskyi V.S., Sukharskyi V.V., Okhota V.I. Management of external economic activity: theory, methodology, practice: Educational guidance. – Ternopil: Aston, 2005.
4. Statistic yearbook of Transcarpathian region for year 2009 / State statistics committee of Ukraine. Under edition of G.D. Grynyk.– P., 2010 – p. 543
5. Didkivskyi M.I. Enterprise external economic activity: Textbook. – P.: Knowledge, 2006 – p.462.

ГЛАВА 3.12. КАДРОВА БЕЗПЕКА, ЯК ПРОВІДНА СКЛАДОВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Калініченко Л. Л.

д.е.н., доцент

Українська державна академія залізничного транспорту

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання мети бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників (негативних дій, чинників ризику) загроз.

На сьогодні немає єдиної думки з приводу поняття економічної безпеки підприємств. Серед різних тлумачень цих понять є наступні.

На даний момент більшість вчених підтримують поняття терміна «безпека», як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [1].

Так, Ковальов Д., Сухорукова Т. пропонують таке визначення: економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності [2].

Раздіна Є. так розуміє це поняття: економічна безпека підприємства – комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів [3].

Капустін Н. визначає економічну безпеку підприємства як сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів [4].

Бендиков М. тлумачить економічну безпеку підприємства як захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз [5].

Також поняття «економічна безпека підприємства» розглядається як стан найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства на теперішній час і в майбутньому [6].

Отже, економічна безпека підприємства передбачає стійкий розвиток (тобто збалансований і безупинний), що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Система економічної безпеки підприємства складається з комплексу заходів:

- фінансова безпека — питання фінансово-економічної діяльності підприємства, платоспроможності та інші «грошові питання»;

- силова безпека — це режим фізичної охорони об'єкта, особиста охорона керівництва, протидія криміналу, взаємодія з правоохоронними та іншими державними органами;

- інформаційна безпека — захист власної інформації. При необхідності інформаційно-аналітична робота, розвідка;

- техніко-технологічна безпека — формування технічної бази й устаткування, технологій і бізнес-процесів, які посилюють конкурентоспроможність підприємства на ринку;

- правова безпека — юридичне забезпечення діяльності підприємства: відносини з державою, партнерами, конкурентами, постачальниками;

- кадрова безпека — це люди, яким працедавець довіряє свої активи, ресурси й делегує повноваження для виконання всіх вище вказаних заходів.

Забезпечення економічної безпеки підприємства тісно пов'язане з

усуненням погроз та кризових явищ.

Кадрова безпека є однією зі складових економічної безпеки (разом з іншими – фінансовою, силовою, інформаційною, техніко-технологічною, правовою, екологічною). Її іноді називають ще «інтелектуальною».

Місце кадрової безпеки в системі економічної безпеки підприємства представлено на рис. 1.

Кадрова безпека займає домінуюче положення по відношенню до інших елементів системи безпеки компанії, оскільки вона «працює» з персоналом, кадрами, а вони в будь-якій складовій первинні.

Розглянемо сутність кадрової безпеки.

Відповідно до загальноприйнятого розуміння сутності поняття «безпека» як стану захищеності багато з учених дотримується й такої думки щодо кадрової безпеки. Так, Швець Н.К. визначає кадрову безпеку як стан захищеності організації від ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом [8].

Підтримують цю думку Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., але дають більш широкую характеристику цьому явищу і вважають, що кадрова безпека – стан захищеності суспільно-прогресивних інтересів організації з розвитку й удосконалення її людського капіталу, підтримки ефективної системи управління людськими ресурсами й мінімізації ризиків компанії, пов'язаних з її кадровою складовою [9].

Таке визначення розкриває основні завдання кадрової безпеки, серед яких розвиток і вдосконалення людського потенціалу, а також підвищення ефективності управління персоналом та мінімізація кадрових ризиків.

Властивості кадрової безпеки розкриває Петров М.І., який розглядає кадрову безпеку в якості положення організації як соціальної спільності й індивіда в ній, при якому вплив на них з боку природного, економічного й соціального середовища, а також внутрішнього середовища самої людини не здатні завдати шкоди [10].

У наведених вище визначеннях кадрової безпеки домінуючим елементом є певний стан, що важливо у розкритті сутності даного поняття. Проте подані визначення не повною мірою розкривають особливості такого стану, його вплив на функціонування підприємства та його значення в загальній системі управління. Слід також відзначити, що деякі з учених розглядають кадрову безпеку як процес, сукупність заходів або напрямок діяльності.

Так, Чумарін І.Г. наводить процесне визначення: «Кадрова безпека – це процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому» [11].

Тобто розкриває кадрову безпеку як сукупність певних етапів, що дозволяє при вивченні цього явища аналізувати дану діяльність як взаємозалежний ланцюг елементів, а також формалізувати теоретичні моделі, побудувати алгоритми в руслі наук про раціональну дію. Черняк О.І. дає таке визначення кадровій безпеці – це сукупність заходів, спрямованих на запобігання протиправних дій або сприяння їм з боку персоналу підприємства [9].

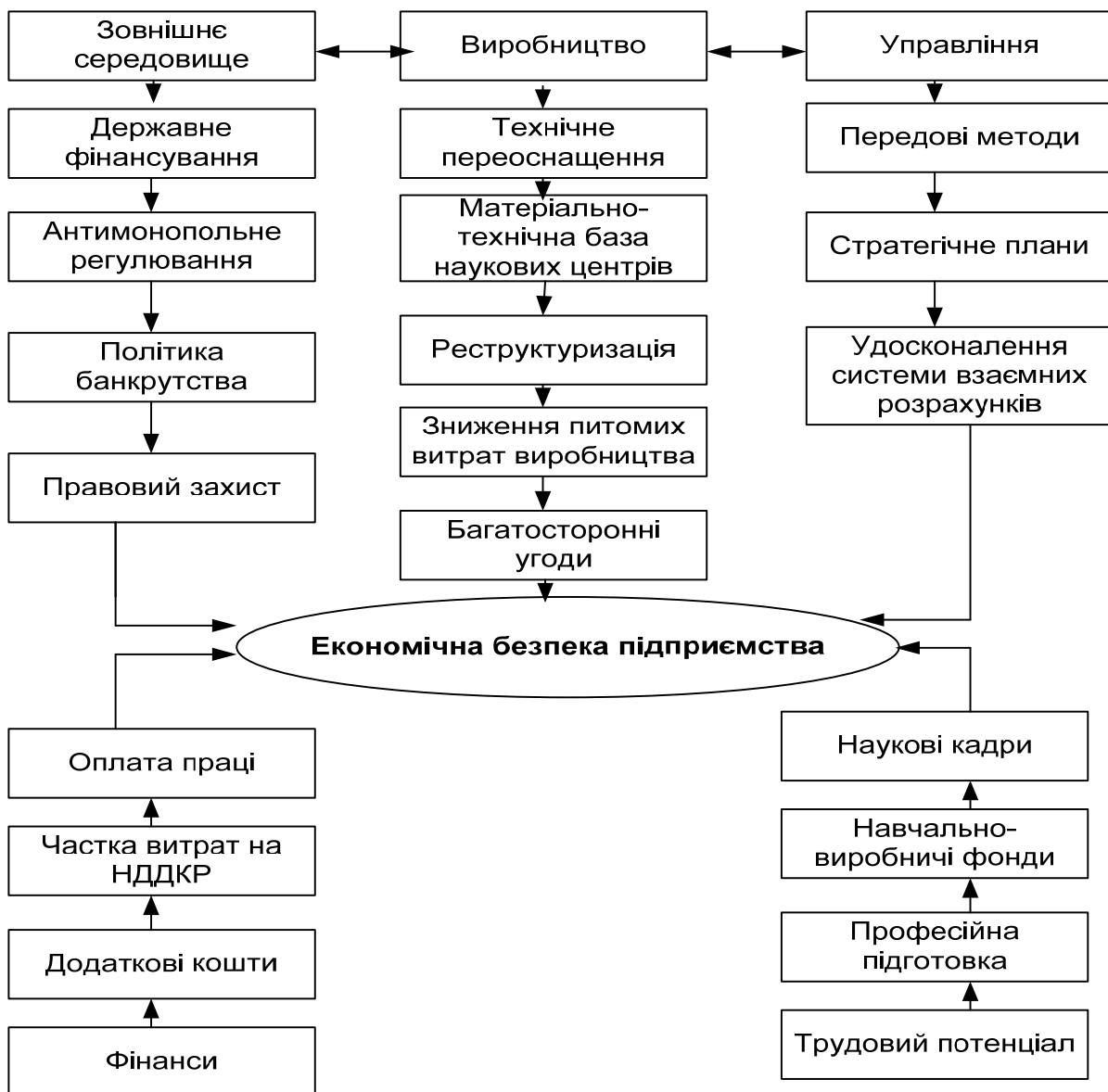

Рис. 1. Схема взаємодії елементів економічної безпеки підприємства [7]

Такий підхід дозволяє розкрити мету кадрової безпеки, однак недостатньо добре показана специфіка розглянутого явища. Крім того, дане визначення обмежує негативні впливи з боку персоналу тільки протиправними діями, що дозволяє говорити про таке розуміння як про вузьке. Орієнтація на запобігання загроз дозволяє говорити про такий підхід як про превентивний.

Кібанов А.Я. вважає, що: «Кадрова безпека - це генеральний напрям кадрової роботи, сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з обробки цілей, завдань, спрямованих на збереження, зміцнення й розвиток кадрового потенціалу, на створення відповідального й високопродуктивного згуртованого колективу, здатного вчасно реагувати на постійно мінливі вимоги ринку з урахуванням стратегії розвитку організації» [12].

Проте надані Чумаріним І.Г., Черняк О.І., Кібановим А.Я. визначення більше підходять для розкриття сутності управління кадровою безпекою, а не

самої кадрової безпеки. У зв'язку з цим розглянемо сучасні погляди щодо змісту поняття «безпека».

Цікавим у цьому плані є дослідження А.М. Штангерта [13], який на основі узагальнення доробок науковців щодо сутності поняття безпека та пов'язаних з нею категорій дійшов висновку, що існує певна послідовність зв'язку категорій, а саме:

- категорії «розвиток» і «безпека» – дві найважливіші взаємопов'язані функції буття, які лежать в основі всіх проявів життя, у тому числі й соціального;

- функція розвитку – це дії, пов'язані з реалізацією інтересів і спрямовані на закономірну зміну конкретних матеріальних об'єктів, такі, що ведуть до виникнення їх якісно нових станів або принципово нових об'єктів, - як цілісних своєрідних систем;

- функція безпеки – це конкретні дії, які необхідно зробити, щоб захистити функцію розвитку соціальної системи від загроз, як потенційних так і реальних, як внутрішніх, так і зовнішніх;

- функція розвитку реалізується через різноманітні інтереси, які супроводжуються виникненням ризиків;

- ризик відносно загрози є категорією первинною, тоді як загроза вторинною, яка виникає при наявності ризику;

- категорія загроза має подвійну суть, вона проявляється через негативний вплив зовнішнього та внутрішнього середовищ, а також є наслідком появи ризику;

- ризик і загроза є формами небезпеки, які за своєю наявністю зменшують рівень безпеки.

Тобто, розвиток підприємства і, конкретно, персоналу, викликає ризики, що створюють загрози як для активів підприємства, так і подальшого його розвитку.

У цьому контексті визначення кадровій безпеці дає Щелоков В.Ф. [14], який під останньою розуміє стан, що характеризується захищеністю єдності життєво важливих інтересів соціальної спільності, єдності мети й задач діяльності спільності, її поглядів і суб'єктивних уявлень, її здатностей захищатися від внутрішніх і зовнішніх загроз на основі органічної єдності функціонального й динамічного аспектів розвитку соціальної спільності.

Ще одним важливим моментом, не вирішеним у теоретичному плані, є розкриття об'єкта кадрової безпеки. Пропонуємо як об'єкт розглядати індивідуумів, колектив підприємства, його людський потенціал та систему управління персоналом.

Таким чином, враховуючи вищенаведені положення, пропонуємо під кадровою безпекою розуміти такий стан індивідуумів, колективу підприємства, його людського потенціалу та системи управління персоналом, при якому забезпечується ефективне використання економічного потенціалу та розвиток підприємства. Відповідно до цього кадрової небезпека проявляється у вигляді кадрових ризиків та пов'язаних з ними загроз, що призводять до виникнення кризових явищ на підприємстві.

Узагальнення поглядів на сутність кадрової безпеки дозволили зробити висновок, що управління кадровою безпекою (забезпеченням) пов'язане з нейтралізацією ризиків, попередженням виникнення загроз та кризових явищ, а також у забезпеченні ефективності управління персоналом за рахунок формування в персоналі властивостей, характеристик, що створюють умови захищеності інтересів, власників та самого персоналу від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Щоб розкрити зміст управління кадровою безпекою слід розглянути його основні складові, до яких відносяться: мета, принципи, завдання, інструменти, механізми їх реалізації.

Для правильного визначення мети кадрової безпеки треба спочатку розглянути мету економічної безпеки підприємства, що може бути визначена як мінімізація негативних ризиків і загроз, направлених проти підприємства, отже, мета кадрової безпеки – мінімізація негативних ризиків і загроз, направлених проти підприємства, що витікають від власного персоналу.

Вважаємо, що мета кадрової безпеки полягає у створенні умов для формування конкурентоспроможного колективу та в попередженні й нейтралізації кадрових ризиків.

Мета повинна бути конкретизована в задачах. Задачі кадрової безпеки визначаються, по-перше, залежно від рівнів управління організацією, по-друге, залежно від типів загроз, і, по-третє, залежно від груп ризику.

Виділимо основні загальні задачі кадрової безпеки підприємств:

- участь у формуванні кадрової стратегії підприємства, процесах планування людських ресурсів, інформаційній, фінансовій політиці, розвитку й оцінці персоналу;
- формування вимог до співробітників підприємства щодо безпеки;
- складання відповідної нормативної документації для співробітників служби управління кадрами;
- складання нормативної документації для інших співробітників підприємства на користь дотримання кадрової безпеки;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи зі співробітниками підприємства;
- виявлення, попередження і припинення небажаних дій з боку співробітників підприємства, що можуть спричинити завдання шкоди його інтересам;
- проведення заходів, направлених на недопущення осіб до заняття посадових позицій, зловживаючи якими, вони можуть завдати своїми діями шкоди підприємству;
- моніторинг, направлений на забезпечення кадрової безпеки.

Представленні положення дозволяють сформулювати концептуальні основи управління кадровою безпекою на підприємствах .

Так, об'єктом системи кадрової безпеки на є працівник як індивідуум, колектив, людський капітал, система управління персоналом.

Суб'єктом є працівники служби кадрової безпеки та управлінський персонал, що пов'язаний з реалізацією заходів кадрової безпеки.

Мета полягає у створенні умов для забезпечення конкурентоспроможності колективу та якнайповнішої реалізації трудового потенціалу, а також у нейтралізації ризиків та попередженні виникнення загроз і кризових явищ.

Можна визначити такі основні принципи кадрової безпеки:

- своєчасність;
- безперервність;
- плановість;
- гнучкість;
- комплексність.

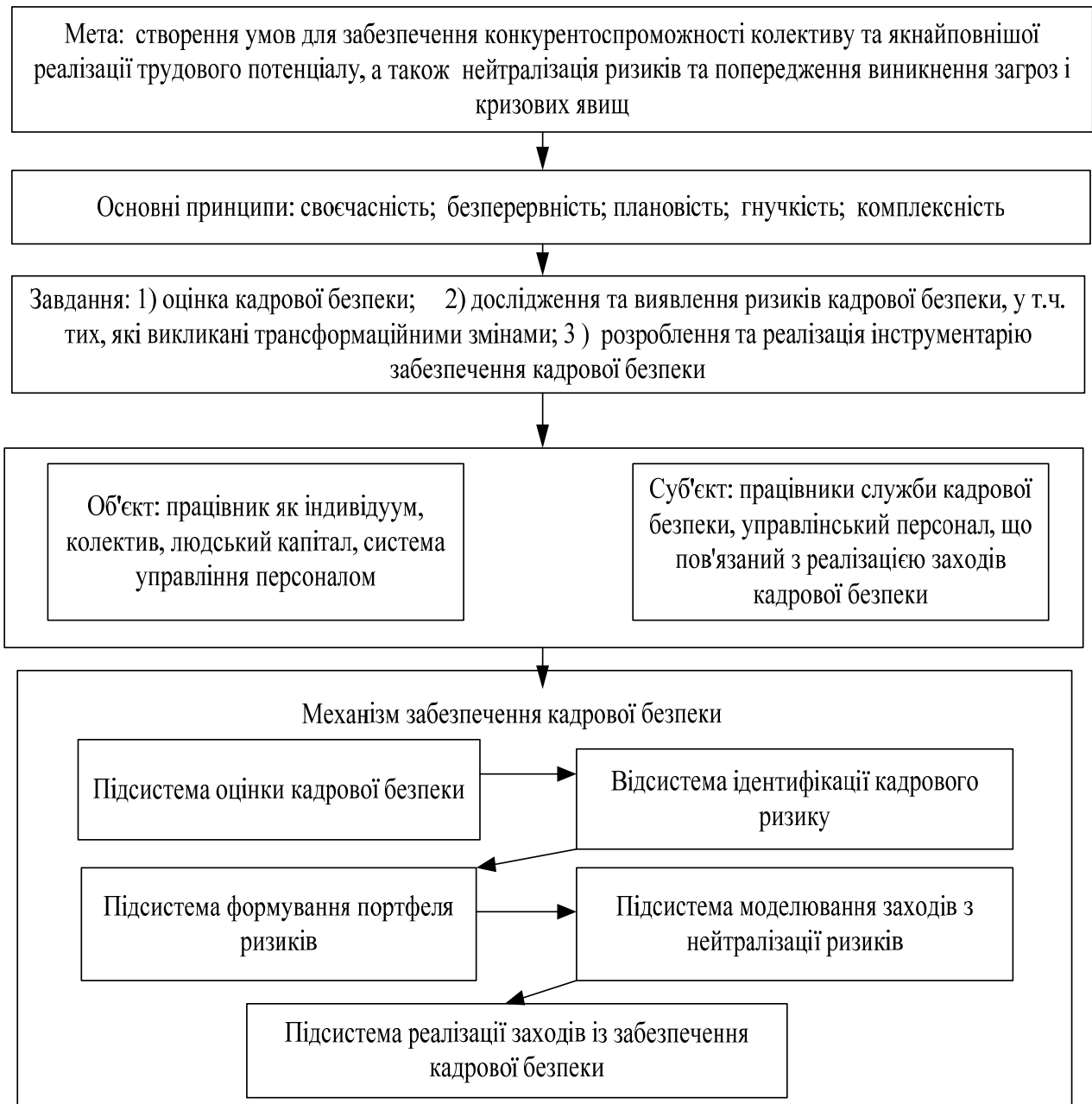

Рис. 3. Концептуальні основи системи управління кадровою безпекою на підприємствах (розробка автора)

Пропонуємо наступні групи завдань забезпечення кадрової безпеки на підприємствах:

- оцінка кадрової безпеки;

дослідження та виявлення ризиків кадрової безпеки, у тому числі тих, що визвано трансформаційними змінами. Загрози кадрової безпеки можуть виникати як ззовні (зі сторони фірм-конкурентів, дії яких мають на меті переманювання кваліфікованого персоналу, який має потужний інтелектуальний потенціал та володіє інформацією про інтелектуальну власність фірми), так і зсередини підприємства (зниження можливостей використання інтелектуального потенціалу підприємства). Також загрозами для кадрової безпеки підприємства можуть бути: недооцінка значення праці фахівців, зниження їх значення для роботи підприємства;

- розробка та реалізація інструментарію забезпечення кадрової безпеки (розробка плану усунення виявлених під час перевірки недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення існуючої системи, розрахунок усіх видів ресурсів, що необхідні; планування витрат на забезпечення належного рівня функціонування системи кадрової безпеки, розрахунок бюджету, контроль за діяльністю створеної системи кадрової безпеки, оцінка ефективності роботи створеної системи кадрової безпеки.

Механізм забезпечення кадрової безпеки має включати такі підсистеми: підсистема оцінки кадрової безпеки, підсистема ідентифікації кадрового ризику, підсистема формування портфелю ризиків, підсистема моделювання заходів з нейтралізації ризиків, підсистема реалізації заходів з забезпечення кадрової безпеки.

Викладені положення схематично відображено на рис. 2.

Таким чином, узагальнення підходів до визначення безпеки, економічної безпеки та кадрової безпеки на підприємстві дозволило зробити наступні висновки:

- кадрову безпеку, яку слід розглядати як провідну складову в забезпеченні економічної безпеки підприємства.

- теоретичне узагальнення підходів до визначення сутності кадрової безпеки дозволило під кадровою безпекою розуміти такий стан індивідуумів, колективу підприємства, його людського потенціалу та системи управління персоналом, при якому забезпечується ефективне використання економічного потенціалу та розвиток підприємства, а кадрову небезпеку – як стан, що обумовлює виникнення кадрових ризиків та пов'язаних з ними загроз, що призводять до кризових явищ на підприємстві.

- управління кадровою безпекою (забезпечення) пов'язано з нейтралізацією ризиків, попередженням виникнення загроз та кризових явищ, а також у забезпеченні ефективності управління персоналом за рахунок формування в персоналу властивостей, характеристик, що створюють умови захищеності інтересів, власників та самого персоналу від внутрішніх і зовнішніх загроз.

- концептуальні основи системи управління кадровою безпекою на підприємствах включають визначені мету, принципи, завдання кадрової

безпеки підприємств, суб'єкта та об'єкта кадрової безпеки, а також механізм її реалізації на підприємствах.

Література:

1. Закон Российской Федерации о безопасности от 5 марта 1992 года № 2446-1 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.politika.su/doc/2446t.html>.
2. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. - № 10. – С.48-52.
3. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. - № 24. – С. 63-65.
4. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. - № 11-12. – С. 45-47.
5. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2000. - № 2. – С. 7-13.
6. Андриющенко М.П. Економічна безпека підприємства в аспекті ресурсного підходу [Електронний ресурс] / М.П. Андриющенко, О.В. Опаріна. Режим доступу : www.rusnauka.com.
7. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. -240 с.
8. Швець Н.К. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу [Електронний ресурс] / Н.К. Швець // Персонал. – 2006. - №5. Режим доступу до статті: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=291>.
9. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / Гець В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С. та ін.; за ред. Гейця В.М. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.
10. Петров М. І. Економічна безпека підприємства: сутність, трактування, точки зору / М. І. Петров // Менеджер. - 2002. - № 1(17). - С. 67-71.
11. Чумарин И.Г. Что такое кадровая безопасность компании / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 2. – С. 25–32.
12. Управление персоналом: учеб. пособие / А. Я. Кибанов. - М. : Экзамен, 2006. - 349 с.
13. Штангерт А.М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі: монографія / А.М. Штангерт. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2011. – 270 с.
14. Щелоков В.Ф. Кадровая безопасность промышленного предприятия: основы социологического анализа // Государственная промышленная политика в условиях экономического роста: теория, методология и опыт реализации: коллективная монография. - Екатеринбург, Изд-во УрАГС, 2008. - С. 144-161.

ГЛАВА 3.13. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА НА ФІНАНСОВУ СКЛАДОВУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Кирилюк В.С., к.е.н., доцент;

Сомова Л.І., к.е.н, доцент;

Проха Л.М., ст.викладач

Національна металургійна академія України

Поглиблення процесу ринкових перетворень в Україні зумовило зростаючу актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, оскільки їх успішне функціонування та стабільний розвиток

неможливі без належного захисту від впливу постійних змін зовнішнього середовища та внутрішніх чинників.

У світі ринкових перетворень української економіки останніх десятиліть вітчизняні підприємства отримали значний досвід ведення господарської діяльності. Не виключенням є і процес забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, який поповнився новим інструментарієм та методологією його реалізації.

Отже, проблема яка розглядається, не є новою, та наразі, на нашу думку, може претендувати на одну з найактуальніших. Значна кількість визначень поняття «економічна безпека» та смислових значень, які вкладають у нього автори досліджень, говорить про те, що, по-перше, є великий інтерес до цієї проблеми, а по-друге - поки ще немає єдиного категоріального судження та складу чинників, які визначають економічну безпеку.

Цікавим є те, що поняття «економічна безпека» увійшло в економічне життя країни в міру становлення ринкових відносин, і, супроводжувалось, на нашу думку, загостренням протиріч між економічними та екологічними пріоритетами окремого підприємства та держави в цілому. З аналізу літературних джерел і розробок, присвячених проблемі економічної безпеки, можна зробити один загальний в контексті нашого дослідження висновок – однозначності думок щодо виокремлення певних чинників, які визначають економічну безпеку, немає.

Метою цієї статті є обґрунтування ролі екологічного чинника при оцінці фінансової складової економічної безпеки.

За більшістю суджень рівень економічної безпеки включає оцінку важливих функціональних напрямів (складових): фінансового, інтелектуально-кадрового, техніко-технологічного, політико-правового, економічного, інформаційного, силового [1-3].

Серед основних об'єктів економічної безпеки в своїх розробках автори обирають державу, суспільство, суб'єкт, а як забезпечення економічної безпеки функціонування цих об'єктів виступають заходи щодо вдосконалення науково-технічної, економічної, фінансової, політичної, соціальної, інформаційної, правової, військової, екологічної, культурної, кримінологічної систем [4].

Отже, екологічний чинник відіграє важливу роль у формуванні рівня економічної безпеки.

Для визначення доцільності врахування екологічного чинника при оцінці економічної безпеки нами було проаналізовано роботи, котрі присвячені визначенню її сутності та оцінки - Т.Г. Васильців, В.М. Гейця, А.В. Ставицького та інших українських науковців [4].

Місце екологічної складової в системі показників економічної безпеки дослідували В.Г. Потапенко та В.С. Бірюков [5]. Ми приєднуємося до тези про те, що критеріальна оцінка економічної безпеки повинна враховувати екологічний чинник та серед її складових має бути відокремлена.

Розглянемо цю проблему на прикладі промислових підприємств металургійної галузі. Сучасні металургійні підприємства, які складають основу національної економіки, сьогодні або не мають фінансових можливостей задля

скорочення шкідливих викидів при зростанні обсягів власного виробництва, або взагалі нехтують екологічними пріоритетами розвитку, віддаючи перевагу досягненню суто економічних цілей. На перший погляд така позиція не впливає на рівень їх економічної безпеки, адже фінансові санкції держави за порушення норм екологічного законодавства є досить стриманими та не суттєво впливають на фінансово-економічні показники.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика питомих викидів забруднюючих речовин при різних способах виплавки сталі

Назва забруднюючої речовини	Питомі викиди, кг/т сталі		Різниця, кг/т сталі	Норматив збору (з урахуванням коригуючих коеф-тів), грн./т	Економія, грн./ т сталі
	Мартенівський спосіб	Електросталеплавильний спосіб			
1. Організовані викиди					
Пил	11,3	9,4	-1,9	2 159,3	-4,1674
Оксиди азоту	–	0,27	0,2700	302,12	0,0816
Оксид вуглецю	–	1,35	1,3500	11,34	0,0153
Діоксид сірки	–	0,0016	0,0016	630,67	0,0010
Ціаніди	–	0,0284	0,0284	2 159,3	0,0613
Фториди	–	0,00056	0,0006	747,74	0,0004
Неорганізовані викиди					
Пил	7,575	0,68	-6,3770	2 159,3	-13,77
Оксиди азоту	0,5	–	-0,5000	302,12	-0,15
Оксид вуглецю	0,499	–	-4,0840	11,34	-0,05
Діоксид сірки	0,0204	–	-0,0204	630,67	-0,01
Викиди важких металів					
Кадмій	0,8	0,52	-0,2800	2 390,5	-0,0007
Свинець	35,3	12,9	-22,4000	12 802,3	-0,2868
Мідь	1,53	2,7	1,1700	2 159,30	0,0025
Ртуть	–	0,012	0,0120	12 802,27	0,0002
Нікель	0,33	0,48	0,1500	12 179,15	0,0018
Разом				53 606,70	-18,00

Навіть окремі чинні документи (наприклад, «Методика розрахунку рівня економічної безпеки» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України), що мали б базуватися на необхідності сталого розвитку держави та окремих підприємств, не підкреслюють важливість екологічного чинника при розгляданні економічної безпеки. Рівень ресурсоемності, природоемності національної економіки досить великий, промислові підприємства мають суттєвий негативний вплив на навколишнє середовище, що чинить зворотній вплив на економічний розвиток держави. Проте, не зважаючи на це, екологічні

показники не враховуються при визначенні інтегрального показника економічної безпеки за цією методикою [6].

Ми розділяємо думку тих дослідників, які розглядають екологічний чинник як невід'ємну частину системи показників економічної безпеки, зокрема її фінансової складової [7-9].

Поставлену проблему розглянемо з урахуванням особливостей розвитку підприємств металургійної галузі, однієї з найбільш загрозливих з точки зору впливу на довкілля. Наведемо приклад: щорічна сума плати за забруднення атмосфери для металургійного підприємства складає близько 1-3 млн.грн. (фактична сума залежить від зміни обсягів виробництва та рівня нормативів плати, які, в свою чергу, залежать від темпів інфляції).

В табл.1 наведені питомі викиди забруднюючих речовин на 1 тону виплавленої сталі при різних способах виробництва.

Прокоментуємо надану інформацію. Найпоширенішими способами виробництва сталі тривалий час були конверторний і мартенівський. Проте, вже з початку минулого століття швидкими темпами розвивається електросталеплавильний спосіб виплавки сталі.

Можна констатувати, що електрометалургія є найбільш передовою, інтенсивно розвинутою галуззю. Більше 30% від всієї сталі, що наразі виплавляється, припадає на електрометалургію. Оскільки електросталеплавильне виробництво слабо залежить від доменного, це дозволяє організовувати виробництво сталі практично в будь-якому районі, що має достатнє енергозабезпечення і необхідні запаси металобрухту, а технологія безперервної розливки сталі дозволяє отримувати заготовки високої якості і забезпечувати високий рівень використання металу як у процесі виробництва, так і в процесі виготовлення кінцевої продукції.

Електрометалургія повністю витіснила мартенівське виробництво в США і багатьох інших країнах. Одна з поважних причин – менший рівень забрудненості довкілля, а електродугові печі є найперспективнішими і екологічно чистішими сталеплавильними агрегатами, що використовуються для виробництва високоякісних сталей заданого хімічного складу [10].

Проте, як і будь-який промисловий процес, виробництво сталі не може бути абсолютно безвідходним. Сучасний стан розвитку галузі передбачає певний рівень відходів у довкілля.

Наведена інформація свідчить про те, що виробництво сталі взагалі призводить до суттєвого навантаження довкілля пилом, окислами азоту, оксиду вуглецю, важкими металами. Однак, різні технології мають певні відмінності. Так, мартенівський спосіб виробництва є лідером з викиду пилу та, що більш суттєво – важких металів (кадмію та свинцю). До того ж, неорганізований викид пилу мартенівськими печами в 11 разів перевищує викиди пилу електросталеплавильних агрегатів.

Зниження питомого викиду пилу, важких металів при виплавці сталі в електросталеплавильних печах порівняно з мартенівськими печами, призводить, за оцінкою авторів, до економії в сумі 18 грн. на 1 т виплавленої сталі. Враховуючи обсяги виробництва сталі на металургійному підприємстві, річна сума економії може

складати понад 20 млн. грн. Це означає, що подальший розвиток металургійного виробництва передбачає використання прогресивних технологій, які характеризуються не тільки суто економічною ефективністю, але й дозволяють частково вирішити екологічні питання.

Враховуючи той факт, що будь-яке підприємство намагається нарощувати обсяги виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції, можна передбачити, що навіть на екологічно чистому виробництві це буде призводити до зростання певних викидів шкідливих речовин в довкілля.

Таким чином, сучасне металургійне підприємство, навіть якщо буде використовувати більш екологічно чисту технологію виробництва, все одно не досягне рівня абсолютної безвідходності. Отже, техногенне навантаження на довкілля, особливо в умовах зростання обсягів промислового виробництва, буде зростати, що в свою чергу, призведе до зростання і ролі екологічного чинника при намаганні зберегти, або збільшити рівень економічної безпеки.

Інформація, наведена в табл. 1, демонструє також базові характеристики, які враховуються при нарахуванні обсягів плати за забруднення довкілля. Вони були згадані вище. Важливим є той факт, що джерелом погашення суми зборів за забруднення є чистий прибуток підприємства, якщо рівень викидів перевищує встановлені норми, або ця сума збільшує собівартість виробленої продукції, за умови не перевищення.

Це означає, що екологічний чинник (у вигляді суми збору за забруднення довкілля) в будь-якому випадку впливає на показники фінансово-економічного стану підприємства, які пов'язані з прибутком чи собівартістю продукції або підприємства в цілому. Обґрунтуємо це.

Аналіз фінансового стану підприємства ґрунтується на розрахунках окремих показників, які характеризують той чи інший аспект його діяльності. Не зупиняючись на методиці їх розрахунку, розглянемо окремі показники в контексті їх залежності від екологічного чиннику:

- показники ліквідності;
- показники платоспроможності;
- показники обіговості (ділової активності);
- показники прибутковості.

Відомо, що ліквідність характеризує здатність підприємства перетворити активи на гроші. Ліквідність підприємства в короткостроковому періоді визначається його можливостями покрити свої короткострокові зобов'язання. Отже, визначальною характеристикою ліквідності є співвідношення термінів отримання (погашення) активів та пасивів. На розрахунки показників ліквідності будь-якого рівня екологічний чинник не впливає, оскільки не впливає на збільшення або зменшення термінів погашення.

Платоспроможність вимірюється коефіцієнтом платоспроможності, який розраховується як відношення грошових коштів та їх еквівалентів до суми термінових платежів на певну дату або на наступний період.

Аналізуючи стан платоспроможності підприємства, розглядають причини фінансових труднощів, частоту їх створення і тривалість прострочених боргів.

Причинами незадовільної платоспроможності можуть бути невиконання плану виробництва і реалізації продукції, підвищення її собівартості, невиконання плану прибутку, в результаті чого має місце нестача власних джерел самофінансування підприємства. Однією з причин погіршення платоспроможності може також бути неправильне використання оборотних коштів, відтягання їх в дебіторську заборгованість, вклад у надпланові запаси та інші цілі, які тимчасово не мають джерел фінансування.

Таблиця 2

Фінансові показники підприємства, які залежать від екологічного чиннику

Фінансовий показник	Формула розрахунку
Коефіцієнт валового прибутку	$(\text{Виручка від реалізації} - \text{Собівартість реалізованої продукції}) / \text{Виручка від реалізації}$
Коефіцієнт чистого прибутку	$\text{Чистий прибуток} / \text{Виручка від реалізації}$
Коефіцієнт прибутку до сплати процентів і оподаткування	$\text{Прибуток до виплати процентів і податків} / \text{Виручка від реалізації}$
Показник собівартості реалізованої продукції	$\text{Собівартість реалізованої продукції} / \text{Виручка від реалізації}$
Коефіцієнт оборотності активів	$\text{Виручка від реалізації} / \text{Середні активи}$
Коефіцієнт оборотності основних фондів	$\text{Виручка від реалізації} / \text{Середньорічна вартість основних фондів}$
Оборотність чистих активів	$\text{Виручка від реалізації} / \text{Середні чисті активи}$
Оборотність матеріальних запасів (на основі собівартості)	$\text{Виручка від реалізації} / \text{Середні матеріальні запаси}$
Прибуток на загальні активи	$\text{Чистий прибуток} / \text{Середні активи}$
Прибуток на чисті активи	$\text{Чистий прибуток} / \text{Середні чисті активи}$
Прибуток на середній капітал	$\text{Чистий прибуток} / \text{Середній власний капітал}$
Прибуток на акцію	$\text{Прибуток до розподілу між власниками звичайних акцій} / \text{Середня кількість звичайних акцій}$
Коефіцієнт покриття платежів по процентах	$\text{Дивіденди на акцію} / \text{Середня ринкова вартість акції}$

Таким чином, екологічний чинник впливатиме на платоспроможність підприємства лише у випадку значних сум екологічних податків, які суттєво зменшать прибуток підприємства та заважатимуть отриманню грошових коштів. Нагадаємо, що за нинішніх «демократичних» умов стягування цих сум, недосконалого екологічного законодавства екологічний чинник майже не є загрозою платоспроможності підприємства.

Важливість показників обіговості (ділової активності) пояснюється тим, що характеристики обороту багато в чому визначають рівень прибутковості підприємства. Отже, вони пов'язані із розрахунком прибутку підприємства, який, в свою чергу, залежить від рівня екологічності виробництва.

Найсуттєвіший вплив екологічний чинник має на фінансову складову економічної безпеки через показники рентабельності та прибутковості. Дійсно, сума екологічного податку впливає на рівень прибутку підприємства, в тому числі чистого, а, отже, на пряму пов'язана із фінансовою складовою економічної безпеки.

Екологічні чинники значуще впливають і на всі компоненти Дюпонівського аналізу, впливаючи здебільшого на рентабельність продажу та оборотність активів. Дійсно, в умовах конкуренції утримання прибутковості продажів є задачею надзвичайно складною, проте підсилення природоохоронної роботи на підприємстві може позитивно впливати на собівартість продукції та в деяких випадках (коли, наприклад, частина відходів може бути продана на ринку) і на виторг, і на прибуток підприємства (завдяки зменшенню суми зборів за забруднення).

Нижче, в табл. 2, зведено окремі фінансові показники та узагальнена формула їх розрахунку, на які екологічний чинник впливає суттєво. Характеризуючи дану таблицю, можна констатувати, що серед великої кількості фінансових показників більшість схильні до впливу екологічних чинників.

Це ще раз підтверджує необхідність обліку екологічного чинника при оцінці фінансового становища підприємства та обґрунтовує його вплив на фінансовий стан підприємства, а отже, і на рівень його економічної безпеки.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження визначають важливу роль екологічного чинника при оцінці рівня економічної безпеки підприємства. Отримані висновки базуються на порівняльному аналізі рівня екологічності металургійного виробництва за умови використання різних способів виплавки сталі. Результати аналізу підкреслюють високий рівень забруднення довкілля навіть при використанні прогресивних в екологічному сенсі технологій. Отже, зростання обсягів виробництва металургійної продукції неодмінно призведе до подальшого погіршення екологічної ситуації та, як наслідок, зростанню суми екологічних зборів і погіршенню показників прибутку та собівартості підприємства.

Це, в свою чергу, сприятиме погіршенню фінансової складової економічної безпеки підприємства.

Література:

1. Гончаренко Л.П. Экономическая и национальная безопасность.- Учебник / Л.П.Гончаренко. - М., «Экономика», 2008.- 543 с.
2. Олейников, Е.А. Экономическая и национальная безопасность / Е.А. Олейников.- М., «Экзамен», 2005. – 766 с.
3. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г.Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
4. Потапенко В.Г., Бірюков Д.С. Екологічна складова в системі показників економічної безпеки / В.Г.Потапенко, Д.С.Бірюков.- електронне фахове видання «Ефективна економіка».-№1, 2014.-Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
5. Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства: Монографія / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І., Баженова О.В. та ін. за ред. В.М.Геєця. – Харків: ВД ІНЖЕК, 2006. – 239 с.

6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980
7. Герасимчук З. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З.Герасимчук // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 34-42.
8. Дорогунцов С.І. Проблеми і перспективи сталого розвитку України / С.І.Дорогунцов, Б.М. Данилишин // Проблеми сталого розвитку України. – К.: НАН України, 1998. – 285 с.
9. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія / В. Г. Потапенко; за наук.ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова. – К.: НІСД, 2012. – 360 с.
10. Харахулах В.С., Лесовой В.В., Мельник В.М. Состояние и перспективы развития сталеплавильного комплекса ГМК Украины до 2012-2015гг./ В.С. Харахулах, В.В. Лесовой, В.М.Мельник В.М. // Металл и литье Украины. -2009. № 1-2.-С. 5 - 9.

ГЛАВА 3.14. ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кожушко О.В.

кандидат економічних наук

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Сучасні умови господарювання призводять до перегляду теорії та практики розвитку інновацій, конкурентоспроможності окремих галузей та національної конкурентоспроможності в цілому. Сьогодні структуру національної економіки та якість продукції й послуг, які виробляються, визначають інформація, знання, професійний, науковий та культурний капітал суспільства. В той же час інтелектуалізація виробничих процесів, ускладнення систем управління підприємством призводить до збільшення несанкціонованих та злочинних дій щодо порушення авторського права, привласнення окремих видів нематеріальних активів, тощо. Враховуючи те, що по оцінкам експертів в Україні обсяг інтелектуальних активів (інтелектуального капіталу) складає приблизно 200-250 млрд. дол. [2], сьогодні інтелектуальний капітал стає актуальною основою забезпечення економічної безпеки як окремого підприємства зокрема, так і держави в цілому [4].

Дослідженню теоретико-методологічних засад управління інтелектуальним капіталом присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Э. Брукинг [3], Л. Едвінссон [12], М. Мелоун [12], Г. Беккер [11], А. Р. Алавердов [1], О. В. Кендюхов [7] та багато інших.

У роботах цих авторів розкриті питання сутності та структуризації інтелектуального капіталу, методи оцінки його вартості, підходи, інструменти і методи формування й управління ним. Проте питання, пов'язані з визначенням напрямів захисту інтелектуального капіталу в умовах глобалізації та інтелектуалізації суспільства тільки починають розглядатися вченими-економістами, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою дослідження є визначення теоретичних засад захисту інтелектуального капіталу підприємства як складової його економічної безпеки.

В результаті проведеного дослідження теоретичних основ захисту інтелектуального капіталу підприємства встановлено, що даному питанню сучасні теоретики та практики не приділяють достатньо уваги. Так, поняття «захист інтелектуального капіталу» зустрічається в роботі Брукінг Е. «Інтелектуальний капітал: ключ до успіху у новому тисячоріччі». При цьому Брукінг Е. наводить таке визначення цього поняття: «Захист інтелектуального капіталу розуміє під собою захист інтелектуальних, ринкових, людських та інфраструктурних активів. Інтелектуальний капітал кожного типу потребує специфічного варіанту захисту...» [3, с. 203]. На думку автора, таке визначення не тільки не розкриває сутності самого терміну «захист», але й порушує одне з правил логіки відносно побудови визначення, а саме – «не можна визначати ім'я само через себе чи визначати його через таке ж інше ім'я, яке, в свою чергу, визначається через нього» [5, с. 52]. Тому пропонується під захистом інтелектуального капіталу підприємства розуміти комплекс систематичних цілеспрямованих заходів, що здійснюються власником (або уповноваженою особою), для запобігання та знешкодження впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що формують загрози інтелектуальному капіталу підприємства.

Втім, автор згоден з думкою Брукінг Е. про те, що кожна складова інтелектуального капіталу потребує свого механізму захисту. Так, захист ринкових активів необхідно здійснювати завдяки правам на інтелектуальну власність та механізмам їх підтримки, таким як реклама для торгівельної марки. Інтелектуальні активи слід захищати шляхом реєстрації патентів, торгівельних знаків, дизайнерських прав, авторських прав, тощо. Людські активи потребують захисту у вигляді можливостей службового росту. Інфраструктурні активи можуть частково захищатися керівництвом організації, яке визначає філософію та характер управлінських процесів та корпоративну культуру [3, с. 203-204].

Проте, слід зауважити, що застосування системного підходу, як основи розвитку методології сучасної науки, потребує значної уваги до формалізації системного дослідження, тобто виокремлення та подальшого функціонування не захисту інтелектуального капіталу як системи, а системи захисту інтелектуального капіталу. Це, на думку автора дасть можливість вивчати системні побудови інших сфер управління, орієнтуючись на вимоги та обмеження загальної теорії систем.

Наразі необхідно підкреслити, що під системою захисту інтелектуального капіталу автором розуміється організаційна сукупність, яка утворює цілком визначену цілісність, єдність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та зі складовими цілісної системи управління. При цьому до елементів захисту інтелектуального капіталу відносяться об'єкти та суб'єкти захисту інтелектуального капіталу. Об'єктами захисту виступають людський капітал у вигляді інтелектуального капіталу людини та капіталу знань та структурний капітал, що представлений організаційним та клієнтським капіталами. Суб'єктами захисту інтелектуального капіталу на макрорівні виступає держава, на мікрорівні – керівництво підприємства або уповноважена ним особа.

Таке розуміння сутності системи захисту інтелектуального капіталу дозволяє побудувати її загальну схему (рис. 1). Доцільно зауважити, що

представлена на рис. 1 схема містить в собі такі елементи будь-якої функціонуючої системи як: вхід (інформаційне забезпечення), вихід (продукт функціонування системи захисту інтелектуального капіталу), та механізм, котрий перетворює вхід системи в її вихід згідно з цілями, задачами і принципами захисту (обробка інформації, еталон для порівняння).

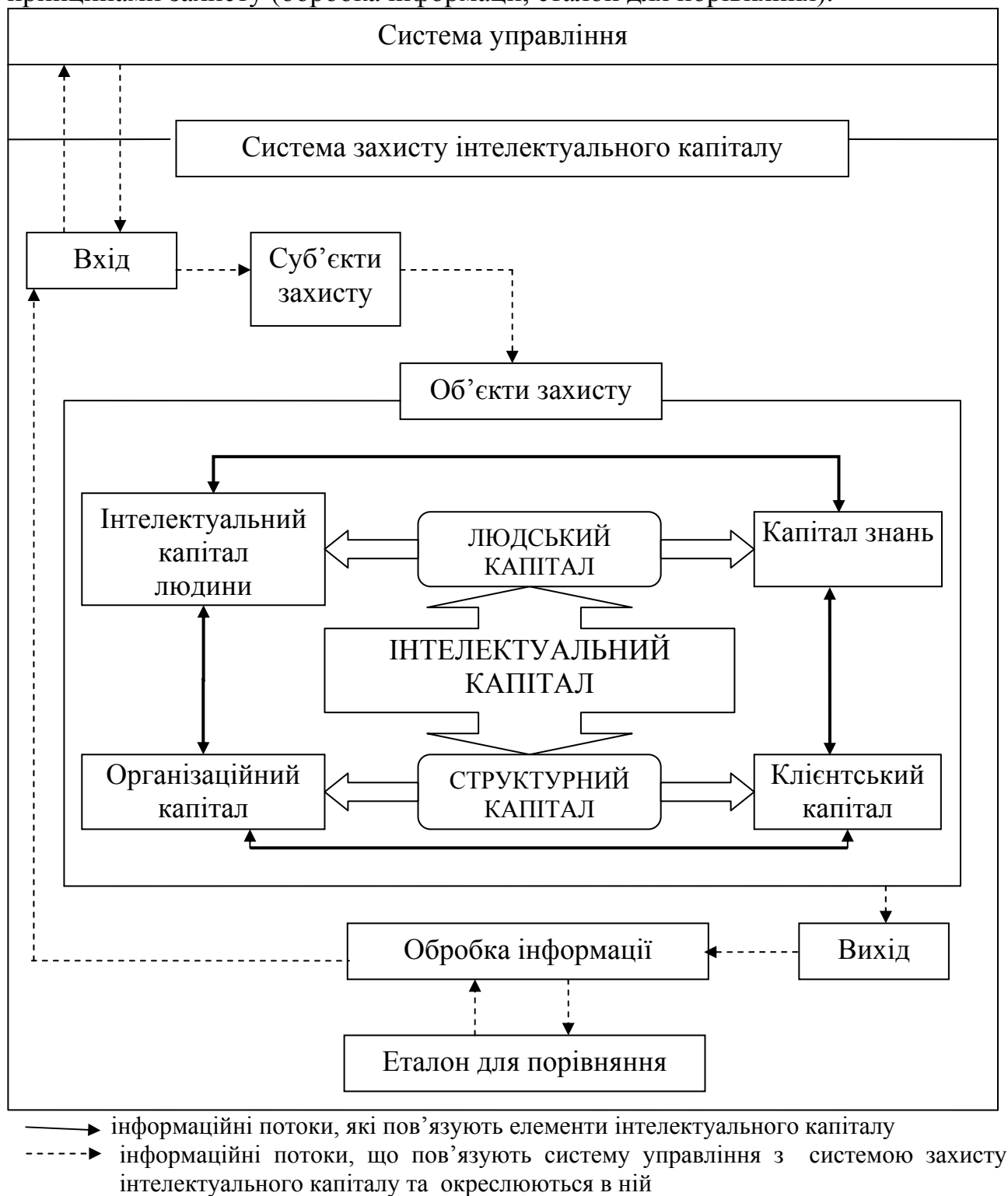

Рис. 1. Загальна схема системи захисту інтелектуального капіталу підприємства (розроблено автором)

Крім того, вона демонструє, що об'єктом захисту виступає інтелектуальний капітал підприємства в частині його людського капіталу

(інтелектуального капіталу людини та капіталу знань підприємства) та структурного капіталу як суми організаційного та клієнтського капіталів.

При цьому система захисту інтелектуального капіталу є частиною системи управління, однак вона нею не управляє, тобто ефективність її функціонування буде залежати від притаманних їй властивостей та наявного інтелектуального потенціалу.

Крім того, варто зауважити, що промислове підприємство функціонує як відкрита система. Воно піддається впливу факторів зовнішнього середовища, в якому функціонує, та здійснює вплив на нього. Однак, розглядаючи систему захисту інтелектуального капіталу, не можливо говорити про визначення строгих функціональних залежностей між входом та виходом системи, оскільки значний вплив оказує саме людський фактор [10, с.66]. Тому більш доцільним буде простежувати тенденції розвитку, основні залежності, напрямки та зв'язки між окремими показниками, що створюють ці залежності та зв'язки.

На думку автора, побудова системи захисту інтелектуального капіталу, наведеної на рис. 1 повинна включати наступні етапи:

1) вивчення специфіки бізнесу підприємства, займаного ним сегменту на ринку, штатного розкладу, знайомство з персоналом компанії;

2) аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, що створюють загрози для підприємства. Отримання інформації про кризові ситуації, що раніше мали місце, їх причини і результати;

3) проведення перевірки наявних (раніше за введених) заходів по забезпеченню захисту і аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

4) моделювання нової системи захисту інтелектуального капіталу підприємства: пропозиції по вдосконаленню системи захисту інтелектуального капіталу, розрахунок усіх видів необхідних додаткових ресурсів; плановані щомісячні витрати (бюджет) на забезпечення функціонування системи захисту інтелектуального капіталу;

5) затвердження керівником підприємства моделі нової системи захисту інтелектуального капіталу і бюджету на її підтримку;

6) безпосередня побудова системи захисту інтелектуального капіталу;

7) експертна оцінка дієвості та ефективності побудованої системи захисту інтелектуального капіталу, доведення її до досконалості.

Однак, слід враховувати, що захист інтелектуального капіталу - це живий організм, який вимагає постійного вдосконалення і управління ним у зв'язку із: змінами в чинному законодавстві держави; розвитком підприємства і обранням ним нових напрямів господарської діяльності; збільшенням кількості персоналу, змінами в штатному розкладі підприємства; зміною переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю і конфіденційну інформацію підприємства; необхідністю вдосконалення телефонної і комп'ютерної мереж підприємства; винаходом недоброзичливцями нових технологій промислового шпигунства і шахрайства; появою на ринку недобросовісних конкурентів і зміною форм і методів їх протиправної діяльності; станом криміногенної обстановки в регіоні і т.д.

Необхідно звернути увагу, що в Україні робляться спроби захисту тільки

однієї зі складових інтелектуального капіталу, а саме - інтелектуальної власності [4, с. 342, 12, с. 9]. Так, в системі українського законодавства основні норми інтелектуальної власності визначено Конституцією, розробленими на її підставі законами та іншими нормативно-правовими актами.

Так, стаття 54 Конституції України передбачає, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. А відповідно до статті 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [8]. Крім того, в Україні діють й законодавчо-нормативні акти, що захищають окремі об'єкти інтелектуальної власності. Більш того, Україна приєдналася до багатьох Міжнародних договорів, що регулюють відносини в цій сфері. Також сьогодні провадиться захист інтелектуальної власності за допомогою судових експертиз, а саме економічної та експертизи прав інтелектуальної власності.

Що стосується інших складових інтелектуального капіталу, то поки що їх юридичне та соціально-економічне забезпечення як на теоретичному, так і на практичному рівні відсутнє. Проте, в умовах глобалізації економіки, пов'язаної з конкуренцією у світовому масштабі, зростанням темпів революційних змін у технологічному середовищі в сторону інформаційних технологій, захист інтелектуального капіталу підприємства стає об'єктивною необхідністю як для кожного окремого суб'єкта господарювання, так і для національної економіки.

На думку автора, захист інтелектуального капіталу підприємства, перш за все повинен базуватися на забезпеченні економічної безпеки. Це чимала область відносин – не тільки економічних, але й, правових та організаційно-технічних. До того ж в сучасній літературі в типовій структурі функціональних складових економічної безпеки виокремлюється інтелектуальна [1, с. 58, 8, с.146-161] чи науково-технологічна складові [9, с.20]. Тому захист інтелектуального капіталу підприємства повинен включати в себе три блоки, наведені на рис. 2.

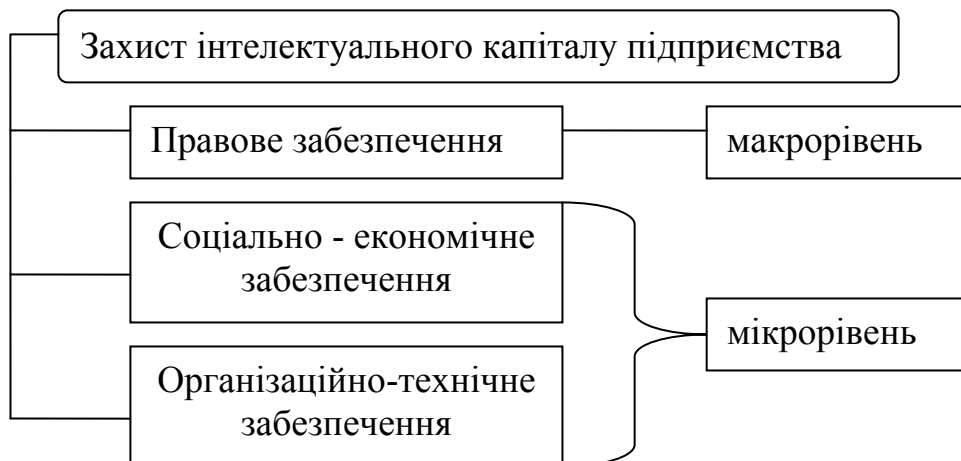

Рис. 2. Складові захисту інтелектуального капіталу підприємства (запропоновано автором)

Відокремлення таких складових захисту інтелектуального капіталу дозволить вирішити наступні завдання:

- 1) перевірка охоронних документів і реєстрація нових об'єктів інтелектуального капіталу;
- 2) забезпечення захисту інтелектуального капіталу на підприємстві (локалізація каналів просочування інформації);
- 3) моніторинг несанкціонованого використання тих або інших компонентів інтелектуального капіталу підприємства.

Слід зауважити, що представлені на рис. 2 блоки захисту інтелектуального капіталу підприємства відповідають за кожну складову інтелектуального капіталу. Так, правове забезпечення реалізується на макрорівні та має завданням не тільки охорону законних прав підприємства та його працівників, але й дозволяє провести захист інноваційного та технологічного капіталів. Організаційно-технічне та соціально-економічне забезпечення повинні провадитися на мікрорівні. При цьому організаційно-технічне забезпечення дозволить захистити процесний та клієнтський капітали й разом з цим зможе спростити працю персоналу підприємства. Соціально-економічне забезпечення хоча й переважно спрямоване на захист людського капіталу у вигляді інтелектуального капіталу людини та капіталу знань, однак передбачає відробіток структур, процедур та режимів, які обмежують або виключають можливість завдання економічних втрат підприємству в цілому.

Окрім зазначеного, необхідно зауважити, що передусім, захист інтелектуального капіталу повинен мати цільове призначення. Причому, чим конкретніше сформульована мета захисту інтелектуального капіталу, детально зображені наявні для цього ресурси і визначений комплекс обмежень, тим більшою мірою можна чекати отримання бажаного результату. Якщо мета забезпечення захисту інтелектуального капіталу проста (формулюється скалярним показником) і принципово досяжна, то виявляється в досить порівняно простих по складу і структурі засобів захисту. Проте, при розширенні кола проблем, які треба вирішувати для забезпечення комплексного захисту інтелектуального капіталу, утримування цільового призначення системи на формалізованому рівні приймає багатовимірний, векторний характер. При цьому значущість властивостей окремих елементів захисту інтелектуального капіталу знижується, а на перший план висуваються загальносистемні завдання - визначення оптимальної структури і режимів функціонування системи, організація взаємодії між її елементами, облік впливу зовнішнього середовища при цілеспрямованому об'єднанні елементів.

Необхідно звернути увагу, що поряд з поняттям захисту інтелектуального капіталу, на думку автора, також необхідно використовувати і поняття «безпеки інтелектуального капіталу», що окрім іншого окреслює стан його захищеності. При цьому в рамках такого трактування доцільно буде використовувати основні теоретичні положення в сфері економічної безпеки, що є основою захисту сучасних підприємств, та в свою чергу, ґрунтується на політиці інформатизації й інформаційному аспекті політики безпеки держави як сукупності суспільних систем.

Належний рівень економічної безпеки великою мірою залежить від складу кадрів, їх інтелектуального потенціалу і професіоналізму. Тому захист інтелектуального капіталу повинен охоплювати два взаємозв'язаних і в той же час самостійних напрями діяльності того або іншого суб'єкта господарювання:

перше - орієнтований на роботу з персоналом підприємства, на підвищення ефективності діяльності усіх категорій персоналу;

другий - націлений на збереження і розвиток інших складових інтелектуального капіталу, а також на використання накопичених знань і професійного досвіду працівників підприємства.

В той же час, захист інтелектуального капіталу підприємства повинен бути спрямований на підтримання його належного стану. Він має охоплювати організацію системи підбору, найму, навчання й мотивації праці необхідних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, волю до творчості, забезпечення соціальними благами, залучення технічних засобів захисту.

Таким чином, у теоретичних і прикладних дослідженнях сучасної економічної науки все частіше піднімається проблема забезпечення захисту інтелектуального капіталу підприємства. Це викликано та ускладнюється комплексом внутрішніх взаємозв'язків та інформаційних потоків, що вимагає оперативного реагування на зовнішні та внутрішні фактори впливу. Тому захист інтелектуального капіталу підприємства варто здійснювати виходячи із уявлення його як динамічної системи, що постійно змінюється за характеристиками ресурсів та прагне розширити зони господарювання шляхом освоєння ресурсних джерел у нових зонах інтересів.

Література:

1. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации / Алавердов А. Р. – М. : Маркет ДС, 2008. – 176 с.
2. Бараш Л. Форум инноваций, или «Я планов наших люблю громадье» / Л. Бараш // Компьютерное обозрение. – 2009. – №14. – С. 12–19.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг.; пер. с англ. Л.Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Задорожный Г. В. Интеллектуальный капитал как основание экономической безопасности современного общества / Г. В. Задорожный // Социальная экономика. – 2006. – №3–4. – С. 5–19.
5. Ивин А. А. Логика: учебник для гуманитарных факультетов / А. А. Ивин. – М. : ФАИР – ПРЕСС, 2002. – 304 с.
6. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : навчальний посібник / Ілляшенко С. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
7. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : НАН України. Інститут економіки промисловості ; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 380 – 418.
9. Кузьмінський В. О. Теоретичні основи інтеграції капіталів / В. О. Кузьмінський // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 124–132.
10. Механизмы управления экономической безопасностью / [Лысенко Ю. Г. Мищенко С. Г., Руденский Р. А., Спиридонов А. А.]. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
11. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to

- Education / G. S. Becker ; 3–rd ed. – Chicago : University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
12. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – N.Y. : Harper Business, 1997. – 224 p.

ГЛАВА 3.15. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ

Корнєєв М.В.

к.е.н., фінансовий аналітик
ТОВ «АгроІнвестГруп»

Македон В.В.

к.е.н., доцент

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

В умовах поступового переходу до фінансової економіки виникає ряд нових та більш загострюється ряд старих руйнівних загроз для ефективного функціонування суб'єктів фінансового та реального секторів економіки. Це обумовлює перегляд існуючих та розробку інноваційних напрямів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів бізнесу. Попередні кризи та можливості виникнення нових кризових явищ з метою їх своєчасного попередження вимагають модифікації існуючих методів управління фінансово-економічною безпекою окремих суб'єктів економіки держави.

Метою дослідження виступає обґрунтування найбільш ефективних інноваційних напрямів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів фінансового та реального сектору економіки з врахуванням дії системи різноманітних факторів в умовах поступового переходу до фінансової економіки.

Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки (ФЕБ) окремих суб'єктів фінансового та реального сектору економіки складається з системи елементів такого забезпечення (кадрового, інформаційного, технічного, фінансово-економічного, організаційного характеру) та моніторингу (загроз інтересам), рівнів національного і/або міжнародного масштабів. Для поступової модифікації такого механізму необхідно врахувати його об'єктну та суб'єктну складові, систему індикаторів безпеки (перевищення гранично допустимих значень індикаторів може спричинити кризові явища діяльності суб'єктів), основні інституційно-правові та організаційні структури, заходи та методи попередження, нейтралізації можливих загроз для суб'єктів фінансового та реального сектору економіки тощо. При цьому здобуття ефективного рівня фінансово-економічної безпеки може бути досягнуто шляхом проведення відповідної економічної політики суб'єктів фінансового та реального сектору економіки, постійної модернізації діяльності таких суб'єктів стосовно виявлення та/або попередження існуючих (можливих) загроз. Стратегія і тактика фінансово-економічної безпеки суб'єктів фінансового та реального сектору економіки націлена на ефективний розвиток саме позитивних

тенденцій у сфері функціонування відповідних суб'єктів в кожних конкретних умовах господарювання [1;4;5;9;12;13].

Визначимо модифіковану систему принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів фінансового та реального сектору економіки (рис. 1).

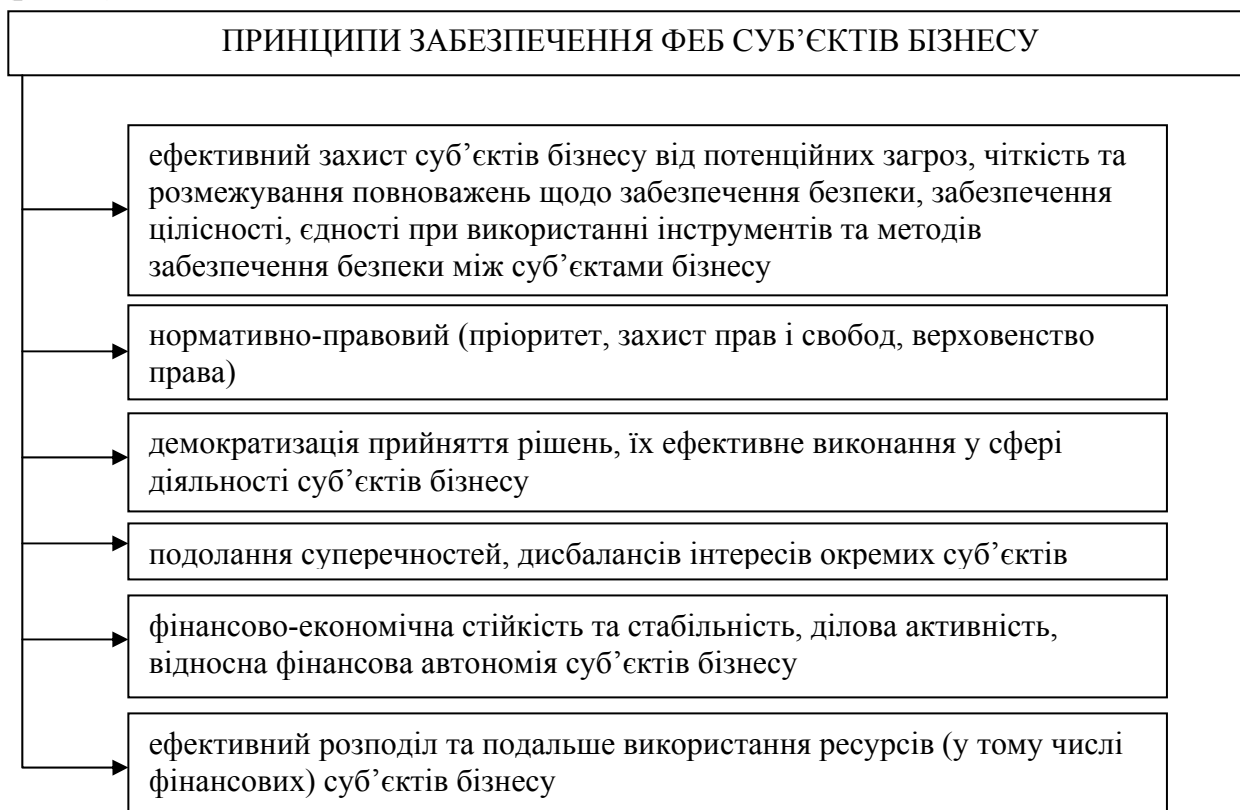

Рис. 1. Окремі принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів бізнесу [1;4;5;7;12]

Слід зазначити достатньо тісний взаємозв'язок між фінансово-економічною безпекою та економічною кризою, наслідки якої можливо частково подолати шляхом відповідної модернізації розглянутого нами вище механізму забезпечення безпеки як на макро- так і мікрорівнях. Така модернізація можлива при врахуванні всіх складових системи фінансово-економічної безпеки суб'єктів бізнесу (рис. 2.) [7;9;13].

Фінансово-економічна безпека суб'єктів фінансового та реального сектору – це ступінь їх захисту від існуючого (можливого) негативного впливу зовнішнього та внутрішнього економічного середовища на всіх можливих рівнях відносин, а також можливість своєчасного ефективного протистояння такому впливу та реагування на існуючі (можливі) загрози.

Система управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів бізнесу включає процес управління ресурсами цих суб'єктів та відповідний кадровий потенціал суб'єктів бізнесу, який приймає ефективні рішення у сфері їх ресурсного потенціалу (його формування, використання тощо). Організаційні засади сучасного управління ФЕБ суб'єктів фінансового та реального сектору корелюються з покращенням структури їх менеджменту.

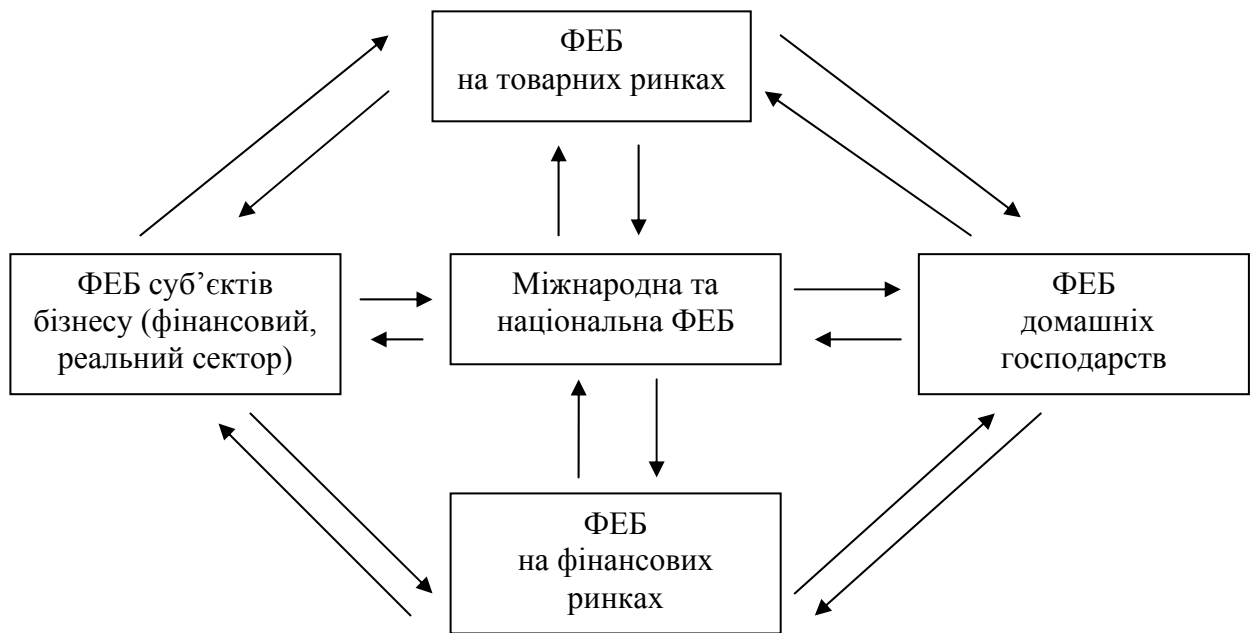

Рис. 2. Система фінансово-економічної безпеки суб'єктів фінансового та реального сектору [1;4;5;7]

Рис. 3 Система факторів впливу на фінансово-економічну безпеку суб'єктів бізнесу [1;4;5;13]

Безпосереднє управління ФЕБ суб'єкта бізнесу покладено на відповідну службу ФЕБ, яка визначає, оцінює можливі (існуючі) загрози та їх наслідки,

оцінює рівень ФЕБ та фактори впливу на нього, розробляє стратегію протидії можливим (існуючим) загрозам та обґрунтовує ефективність її впровадження. Структура служби ФЕБ залежить від специфіки діяльності, галузевої приналежності суб'єктів бізнесу [1;12;13].

На рівень ФЕБ суб'єктів бізнесу можуть з різним ступенем впливати різноманітні фактори (рис. 3).

Ознаки сучасної ФЕБ суб'єктів бізнесу пов'язані з достатністю, ліквідністю та збалансованістю ресурсів за їх видами, що обумовлює ефективне функціонування та розвиток таких суб'єктів. Фінансово-економічна безпека суб'єктів фінансового та реального сектору достатнім чином корелюється з їх фінансовою стабільністю, що направлена на досягнення відповідного (нормального, абсолютного) рівня стійкості таких суб'єктів в кожних конкретних умовах господарювання [1;4;5;9;12;13].

У разі виходу суб'єктів бізнесу на міжнародні ринки та/або нові внутрішні ринки необхідно визначити вплив діяльності суб'єктів на цих ринках на їх загальну фінансово-економічну безпеку. Доцільно також модернізувати існуючий механізм оцінки впливу фінансово-економічних ризиків діяльності суб'єктів бізнесу на міжнародних ринках та/або нових ринках, використовуючи відповідну модель формування зон ризиків діяльності суб'єктів бізнесу [1;6;10].

Для визначення зон фінансово-економічного ризику суб'єктів бізнесу за ознакою ФЕБ в основу поділу на зони може бути обрано показники відносного запасу ФЕБ ($VЗЕБ_{пл.}$, $VЗЕБ_{кл.}$, $VЗЕБ_{ф.}$, $VЗЕБ_i$). Фундаментальним критерієм поділу на зони ризику суб'єктів бізнесу може бути покладено розмір втрат відносного запасу ФЕБ ($PВВЗФЕБ$). Зони ризику діяльності суб'єктів бізнесу науковцями поділено наступним чином [1;2;4;6;10;12]:

1. Безризикова зона, в якій $PВВЗФЕБ < VЗЕБ_i$, де:

$$VЗЕБ_i = \frac{ЧВ - ПБ_i}{ЧВ} \times 100, \% . \quad (1)$$

$VЗЕБ_i$ – відносний запас інвестиційної безпеки суб'єктів бізнесу;

$ЧВ$ – чиста виручка від реалізації, грн.;

$ПБ_i$ – поріг інвестиційної безпеки, який розраховується наступним чином:

$$ПБ_i = \frac{ПВ + ПР_n \cdot k_{nn} + ФВ + ТК \cdot k_{nn} + P_{оз} + P_{ок}}{ВМД} = \frac{ПВ + ВК * H_n * k_{nn} + ФВ + ТК * k_{nn} + (KЗ_{ф.} - KЗ_n) * ПВОЗ + (ЧВ - ЧВ_{nn}) * (ОА_{nn} - ПЗ_{nn}) / ЧВ_{nn}}{(ЧВ - ЗВ) / ЧВ}, \quad (2)$$

де $P_{оз}$ – вартість реінвестицій в основні засоби, грн.;

$P_{ок}$ – вартість реінвестицій в оборотні засоби, грн.;

$KЗ_{ф.}$ – фактичне значення коефіцієнту зносу основних засобів;

$KЗ_n$ – планове значення коефіцієнту зносу;

$ПВОЗ$ – первісна вартість основних засобів, грн.;

$ЧВ_{nn}$ – чиста виручка від реалізації за попередній період, грн.;

$ОА_{nn}$ – обсяг оборотних активів за попередній період, грн.;

$ПЗ_{nn}$ – поточні зобов'язання попереднього періоду, грн.

2. Зона мінімального ризику, в якій $VЗЕБ_{ф.} > PВВЗФЕБ > VЗЕБ_i$, де:

$$ВЗЕБ_{\phi} = \frac{ЧВ - ПБ_{\phi}}{ЧВ} \times 100, \% . \quad (3)$$

$ВЗЕБ_{\phi}$ – відносний запас фінансової безпеки суб'єктів бізнесу ($ВЗЕБ_{\phi}$);
 $ПБ_{\phi}$ – поріг ФЕБ, який розраховується за формулою:

$$ПБ_{\phi} = \frac{ПВ + ПР_n * k_{nn} + ФВ + ТК * k_{nn}}{ВМД} = \frac{ПВ + ВК * H_n * k_{nn} + ФВ + ТК * k_{nn}}{(ЧВ - ЗВ) / ЧВ}, \quad (4)$$

де $ПР_n$ – прибуток нормативний, грн;

k_{nn} – коефіцієнт податку на прибуток, частка од.;

$ФВ$ – фінансові витрати, грн;

$ТК$ – частка тіла кредиту, що підлягає погашенню у звітному періоді, грн;

$ВК$ – власний капітал, грн;

H_n – норма прибутку, частка од.;

k_{nn} – коефіцієнт податку на прибуток, де

$$k_{nn} = \frac{1}{1 - СПП}, \quad (5)$$

$СПП$ – ставка податку на прибуток.

3. Зона підвищеного ризику, в якій $ВЗЕБ_{кл} > РВВЗФЕБ > ВЗЕБ_{\phi}$, де:

$$ВЗЕБ_{кл} = \frac{ЧВ - ТБ_{кл}}{ЧВ} \times 100, \% . \quad (6)$$

$ВЗЕБ_{кл}$ – відносний запас економічної безпеки суб'єктів бізнесу;

$ЧВ$ – чиста виручка від реалізації, грн.;

$ТБ_{кл}$ – класична точка беззбитковості, яка розраховується:

$$ТБ_{кл} = \frac{ПВ}{ВМД} = \frac{ПВ}{(ЧВ - ЗВ) / ЧВ}, \quad (7)$$

де $ПВ$ – постійні витрати, грн;

$ВМД$ – відносний маржинальний дохід;

$ЗВ$ – змінні витрати, грн.

4. Зона значного ризику, в якій $ВЗЕБ_{пл} > РВВЗФЕБ > ВЗЕБ_{кл}$, де:

$$ВЗЕБ_{пл} = \frac{В - \Delta ДЗ - ПБ_{пл}}{В - \Delta ДЗ} \times 100, \% . \quad (8)$$

$ВЗЕБ_{пл}$ – відносний запас безпеки платоспроможної діяльності суб'єктів бізнесу;

$В$ – виручка від реалізації, грн.;

$\Delta ДЗ$ – величина зміни дебіторської заборгованості, грн;

$ПБ_{пл}$ – поріг безпеки платоспроможної діяльності суб'єкта, який розраховується за формулою:

$$ПБ_{пл} = \frac{ПВ + ПДВ_{не} - А}{((В - \Delta ДЗ) - (ЗВ + ПДВ_{зв} - \Delta КЗ)) / (В - \Delta ДЗ)}, \quad (9)$$

де $А$ – амортизаційні відрахування, грн;

$ПДВ_{не}$ – податок на додану вартість, що включається у ціну товарів та послуг, вартість яких віднесена на постійні витрати, грн.;

$ПДВ_{зв}$ – податок на додану вартість, що включається у ціну товарів та послуг, вартість яких віднесена на змінні витрати, грн.;

$\Delta КЗ$ – величина зміни кредиторської заборгованості, грн.

5. Зона неприпустимого ризику, в якій розмір $PВВЗФЕБ > ВЗЕБ_{пл.}$.

В кожній з перерахованих вище зон ризику діяльності суб'єктів бізнесу є можливим оптимістичний чи песимістичний сценарій їх розвитку. Виокремлення зон ризику діяльності суб'єктів бізнесу є специфічним для кожних конкретних умов та залежить від факторів, які є індивідуальними для кожного такого суб'єкта [1;2;4;6;10;12].

Для прикладу, на основі даних про фінансово-господарську діяльність суб'єкта агропромислового комплексу ТОВ «АгроІнвестГруп» за 2011-2013 роки було розраховано значення показників ВЗЕБ. Результати розрахунків згруповані (табл. 1) та побудовані зони ризику діяльності даного суб'єкта.

Проте показники ТОВ «АгроІнвестГруп» майже по усіх досліджуваних позиціях є меншими за середні значення по агропромислового комплексу, що свідчить про відносно слабку конкурентоспроможність даного суб'єкта.

Таблиця 1

Значення показників відносного запасу ФЕБ ТОВ «АгроІнвестГруп» за 2011-2013 рр.

Показники ФЕБ суб'єкта	Дані за роками, %		
	2011	2012	2013
ВЗЕБ _{пл}	65	87	78
ВЗЕБ _{кл}	46	81	72
ВЗЕБ _ф	-28	53	28
ВЗЕБ _і	-39	25	9

Розрахунок матриці середніх значень показників відносного запасу ФЕБ для групи суб'єктів агропромислового комплексу Дніпропетровської області наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Середні значення показників відносного запасу ФЕБ для суб'єктів агропромислового комплексу Дніпропетровської області за 2011-2013 рр.

Показник відносного запасу ФЕБ	2011	2012	2013	Середньорічне значення, %
ВЗЕБ _{пл, %}	85	88	82	85
ВЗЕБ _{кл, %}	76	83	79	79
ВЗЕБ _{ф, %}	42	58	50	50
ВЗЕБ _{і, %}	5	10	9	8

Результати горизонтального аналізу показників відносного запасу ФЕБ для суб'єктів агропромислового комплексу Дніпропетровської області свідчать, що такі показники за різними суб'єктами бізнесу несуттєво відрізняються між собою за роками, середньорічне значення кожного показника незначно варіюється з річними показниками і знаходяться на достатньо високому рівні (за винятком показника інвестиційної безпеки). Навпаки вертикальний аналіз річних та середньорічних показників відносного запасу ФЕБ досліджуваної групи суб'єктів агропромислового комплексу Дніпропетровської області

наочно відображує значні варіаційні відхилення їх значень.

В результаті визначення зон ризику діяльності суб'єкта реального сектору ТОВ «АгроІнвестГруп» встановлено, що з 2011 року по 2013 рік спостерігалась позитивна динаміка розширення меж даних зон, проте, у порівнянні з 2012 роком у 2013 році значення показників ВЗФЕБ були меншими, що негативно відбилося на виокремленні зон ризику. Проте загальна тенденція є позитивною, оскільки у 2011 році суб'єкт реального сектору ТОВ «АгроІнвестГруп» знаходився у зоні підвищеного ризику, а збільшення безризикової зони та зони мінімального ризику за два роки означає, що даний суб'єкт покращив рівень власної ФЕБ. Додатково слід визначити ризик у вартісному вимірі як обсяг альтернативних або реальних втрат власного капіталу суб'єкта ТОВ «АгроІнвестГруп» за вищезазначеними зонами ризику (таблиця 3) [2;4;8;10].

На основі одержаних результатів менеджери суб'єкта аграрного бізнесу ТОВ «АгроІнвестГруп» мають визначитися, відповідно до стратегії планування (ризикової чи поміркованої), в межах якої з зон ризику цей суб'єкт може здійснювати свою фінансово-господарську діяльність (у майбутньому, з урахуванням можливих при цьому втрат ФЕБ та відповідного розміру альтернативних чи реальних втрат власного капіталу) (табл. 3).

Таблиця 3

Значення втрат власного капіталу ТОВ «АгроІнвестГруп», характерних для зон ризику його діяльності, визначених на основі значень показників ВЗФЕБ, 2013 р.

Зони ризику/ Втрати	Безризикова зона	Мінімального ризику	Підвищеного ризику	Значного ризику	Неприпустимого ризику
Максимальні втрати ВЗФЕБ, %	10	28	72	78	100
Розмір недоотримання прибутку, тис. грн.	118192	287315	955595	101913	460858
Розмір альтернативних втрат власного капіталу, %	3,02	7,3	24,3	X	X
Розмір реальних втрат власного капіталу, %	X	X	X	3,34	15,1

Отже, визначення зон ризику діяльності суб'єкта бізнесу на основі використання в якості критерію показників ВЗФЕБ надає змогу розраховувати при плануванні діяльності можливі втрати доходності капіталу, платоспроможності, а також можливі альтернативні та реальні втрати власного капіталу суб'єкта реального сектору ТОВ «АгроІнвестГруп» [2; 5; 6; 9; 10].

Таким чином, фінансово-економічна безпека суб'єктів фінансового та реального секторів направлена на забезпечення їх фінансово-економічної стабільності, автономії та рівноваги, достатньо міцного їх фінансово-економічного стану, необхідного ресурсного потенціалу, ефективної системи прийняття фінансово-економічних рішень, захисту економічних інтересів. Така

фінансово-економічна безпека повинна дозволяти своєчасно впроваджувати розроблені інноваційні стратегії розвитку відносно кожного окремого суб'єкта бізнесу в умовах відносної невизначеності та мати здатність до протистояння можливим загрозам. Ефективне використання існуючого ресурсного потенціалу суб'єктів фінансового та реального секторів дозволить уникнути (нейтралізувати) кризові явища, загрози щодо функціонування відповідних суб'єктів. На рівні суб'єктів бізнесу є необхідним постійно використовувати саме інноваційні методи контролю та оцінки системи заходів забезпечення ефективного рівня фінансово-економічної безпеки.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Дубицький Д.П. Визначення зон економічних ризиків на основі аналізу показників економічної безпеки підприємства / О.М.Вакульчик, Д.П.Дубицький // Економіст. – 2009. – №8. – С. 40-43.
3. Економіка підприємства: Підручник. Вид.2-ге, перероб. та доп. / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2002. – 528 с.
4. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. А.О.Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення/ М.М. Єрмошенко. – К., 2001. – 309 с.
6. Турило А.М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А.М. Турило, С.В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3 (69) – С.137-142.
7. Куркін М. В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: навч. посіб / М. В. Куркін, В. Д. Понікаров, Д. В. Назаренко. – Х., 2010. – 297 с.
8. Мартюшева Л.С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління / Л.С. Мартюшева, Т.Е. Петровська, Н.І. Трихліб // Научно-технический сборник. Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – №71. – С.235-238.
9. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави: статика процесу забезпечення : монографія / Г.Пастернак-Таранушенко. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
10. Пілова Д.П. Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств: автореферат дис.. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук 08.00.04 / Д.П. Пілова. – Кривий Ріг, 2011. – 20 с.
11. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук 08.06.01 / Н.О. Подлужна – Донецьк, 2003. – 20 с.
12. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: монографія / А.І. Сухоруков (Передмова акад. НАН України С.І. Пирожкова). – К., 2005. – 140 с.
13. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К., 1997.
14. Юрій С.І. Фінанси: навч. посібник / [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

ГЛАВА 3.16. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Лазаренко Д.О.

доктор економічних наук, доцент

Донбаський державний педагогічний університет

Адаптація національної економічної системи до європейських і світових умов господарювання вимагає певних змін у мікроекономічних процесах (бізнес-процесах), що відбуваються в окремих підприємств та організацій. Відбувається переосмислення функціональних ролей і адміністративних задач.

Актуальним є переорієнтація пріоритетів з адміністративно-контрольних на інформаційно-аналітичні функціональні задачі в управлінні бізнес-процесами.

Використання на підприємстві системи інформаційного забезпечення вирішує такі важливі завдання, як оперативне регулювання бізнес-процесів, забезпечення спільної роботи з даними, забезпечення безпеки й надійності зберігання інформації. Головною проблемою таких систем є недостатня розвиненість наявних засобів інтеграції з іншими системами. Наявні інформаційні системи найчастіше мають різну логіку, архітектуру й формат зберігання даних. Дана ситуація призводить до цілого ряду проблем, таких як багаторазове дублювання збереженої інформації, складність пошуку необхідних для синхронізації даних, низька надійність зберігання й невисока ефективність роботи з даними, а також складність підтримки цілісності збережених даних [1].

При управлінні бізнес-процесами дуже часто встає питання: - «Які технології дозволяють управляти бізнес-процесами найефективніше?» Як правило, тільки опис і автоматизація бізнес-процесів компанії, не принесе очікуваних переваг від процесного управління, поки не визначені ефективні механізми управління бізнес-процесами і засоби контролю за бізнес-процесами. З цього виходить принцип - бізнес-процеси, які не можуть бути вимірні, не можуть бути поліпшені. Вже не викликає сумніву, що бізнес-процеси є рушійною силою успіху компанії, тому виконання процесів повинне контролюватися і будь-які відхилення мають бути скоректовані своєчасно за допомогою зустрічних заходів.

Для досягнення цієї мети багато підприємств впроваджують інформаційні системи класу ERP для обліку і контролю господарських операцій, проте, вони не завжди отримують однозначні результати. Це пов'язано з тим, що проекти впровадження цих систем орієнтовані більше на транзакційний облік і аналіз даних, а ось аналізу в частині ключових показників результативності, що відбивають основні аспекти діяльності компаній, і у тому числі, результативність бізнес-процесів, приділяється мало уваги. Більш того, існуючі системи фінансового і бухгалтерського обліку не завжди відбивають реального фінансового стану організації.

Інформаційна система є механізмом функціонування системи контролінгу. Вона включає всі види інформації, комплекс засобів для отримання, передачі, зберігання та виготовлення документів, канали зв'язку.

Основною метою контролінгу, є впровадження системи забезпечення ТОП менеджменту і власників своєчасною і прозорою інформацією для ухвалення вірних управлінських рішень. Контролер при цьому, грає роль незалежного експерта, виступаючи партнером або навіть радником, захищаючи інтереси керівників і власників бізнесу, як «лоцман», допомагаючи просуватися до намічених цілей.

Конкретне інформаційне наповнення системи контролінгу задається винятково потребами компанії і запитом керівництва, а не зовнішніми стандартами. Це, однак, не виключає можливості інтеграції процедур і інструментів обліку й аналізу в контролінгу із процесами бухгалтерського й податкового обліку, внутрішнього аудиту та іншими областями інформаційного забезпечення, які регламентовані ззовні. Інтеграція дозволяє створити більш ефективну і економічну систему.

Одна із проблем вітчизняних підприємств полягає у звичці працювати без адекватного управлінського обліку й звітності, що ускладнює планування й контроль. Досить часто застосовуються тільки форми бухгалтерської й податкової звітності, іноді в скороченому вигляді (у зв'язку з використанням спрощеної системи оподаткування). Однак така ситуація зазвичай має місце при послабленні керівництва. Експерти виразили зацікавленість у впровадженні або вдосконаленні системи внутрішнього обліку й звітності своїх організацій. Формальний облік для податкових та інших потреб не відповідає потребам сучасної системи управління. І керівництво успішних підприємств цілком усвідомлює це [2].

Організація інформаційних процесів заснована на прийнятій для цього внутрішній структурі підприємства. При вивченні характеру структур будь-яку систему можна розглядати як деяку сукупність взаємозалежних елементів (об'єктів, понять, процесів). Кожна така система S_j є відособленою й може розглядатися як деяка частина (підсистема) більш загальної системи S (метасистеми).

Взаємозв'язок між системами S і S_j будується за принципом ієрархії, що передбачає підпорядкованість підсистеми S_j метасистемі S як у структурному місці розташування, так і в розподілі керуючих функцій.

Розділяти систему можна декількома способами, одержуючи різне число частин (підсистем). Отримане в результаті такого членування безліч всіх підсистем будемо називати M - безліччю системи S . Метасистему S можна представити у вигляді дерева, на якому виділяються окремі підсистеми, що відносяться до різних рівнів (рис. 1). Наявність отриманих при цьому підсистем і взаємозв'язків між ними й утворює структуру системи S_0 .

В інформаційно-управлінській системі організувати підсистеми можна за функціональною і організаційною ознакою або за складом системних елементів. Розподіл за функціональними ознаками повинен вестися відповідно

до наявних функцій системи, а за організаційними - з урахуванням специфічних особливостей ієрархічної структури системи [1].

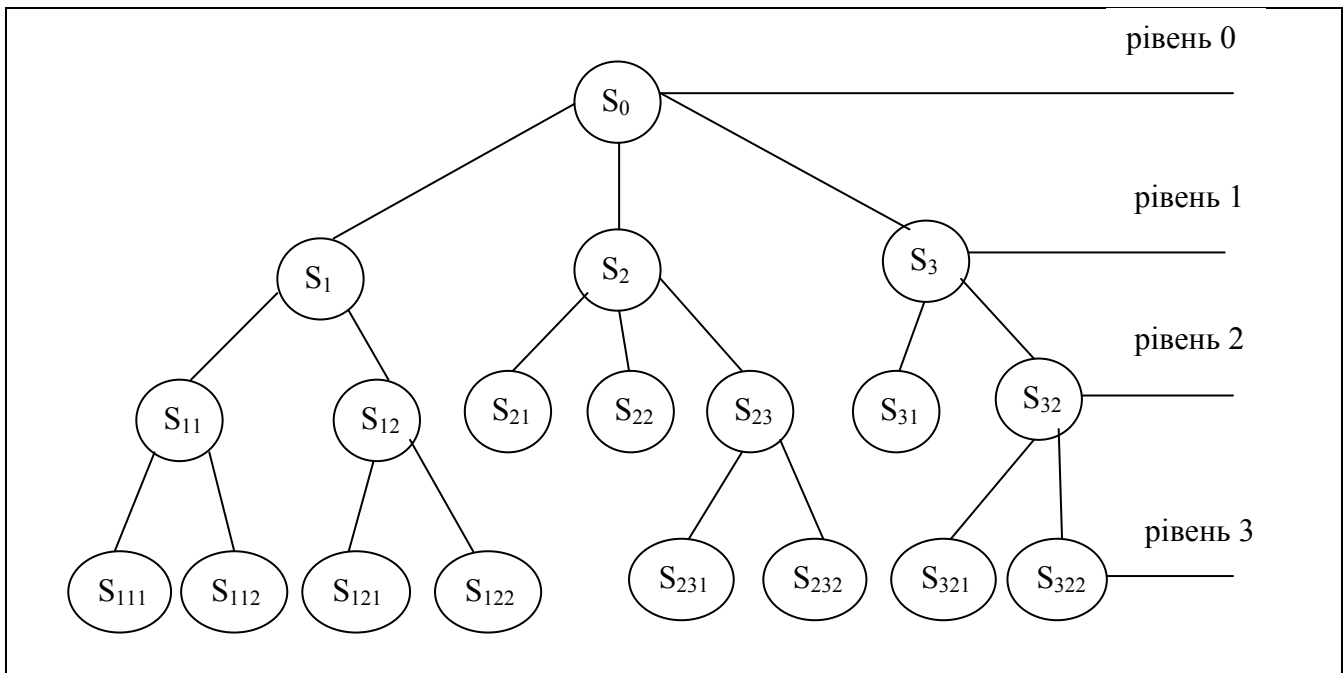

Рис. 1. Сукупна структура інформаційно-управлінської системи

Членування системи за складом елементів необхідно проводити з урахуванням структури самих елементів при виконанні ними функцій. Підсистему можна розглядати як частину системи, сформовану й виділену за певною ознакою, що охоплює відповідну групу завдань і має самостійну приватну ціль.

Функції контролю й управління можна розподілити на декілька рівнів із пріоритетом керуючих сигналів старших рівнів. Ієрархічна будова системи забезпечує підвищену стабільність до зовнішніх впливів, дозволяє локалізувати конфлікти, що виникають усередині системи, є основною умовою узгодження елементів системи з її глобальними цілями.

Важливе значення при управлінні ієрархічною системою має проблема координації. Координація як функція управління являє собою процес, що спрямований на забезпечення пропорційного й гармонічного розвитку сукупності різних сторін об'єкта (технічної, виробничої тощо) при оптимальних для даних умов трудових, грошових і матеріальних витратах. Координування підсистем означає такий вплив на підсистеми, що змушує їх діяти узгоджено.

Процес координування в загальному випадку підрозділяється на дві частини: встановлення операційних правил, що пропонуються до робітників (вибір способів координації), і практичне забезпечення виконання цих правил у діяльності підприємства (вибір конкретних значень координуючого впливу).

Інформаційно-управлінська система складається із чотирьох основних компонентів: об'єктивно необхідних функцій управління (планування, облік і

регулювання); структури підрозділів апарату управління; виробничо-економічної інформації; технічних засобів збору й перетворення інформації.

В організаційній структурі інформаційно-управлінської системи виділяються службові, функціональні, інформаційні та технічні зв'язки. Службовий зв'язок є зв'язком між рівнями управління. Функціональний зв'язок є зв'язком між вище- і нижчестоящими елементами. Інформаційний зв'язок є зв'язком між елементами, що стоять на одному рівні та обмінюються інформацією. Технічний зв'язок є зв'язком між елементами, що виконують аналогічні функції [4].

Інформаційний аналіз починається з вивчення складу документів і визначення обсягу формованої й використовуваної інформації, а також розробки схеми документообігу підприємства й моделі інформаційних зв'язків.

Аналіз структури і складу документованої інформації на підприємстві можна виконувати в наступні етапи:

Вивчення і впорядкованість документальної інформації.

Класифікація і опис реквізитів і показників документів.

Аналіз документованої інформації й розробка рекомендацій з раціоналізації інформаційних зв'язків і структури документів.

Для аналізу документованої інформації необхідно визначити склад застосовуваних на підприємстві, показників, а також класифікувати документи й показники на групи за подібними приватними ознаками. Аналіз інформаційних характеристик об'єкту автоматизації повинен здійснюватися на основі зібраних матеріалів обстеження після їх попередньої обробки й систематизації.

Суть ідеї стратегічного превентивного контролінгу бізнес-процесів на підприємстві полягає в завчасній перевірці прийнятих стратегічних рішень і виявленні чинників їх порушення за інтервал часу, достатній для своєчасного усунення виниклих проблем. Проведення превентивного контролінгу повинне забезпечувати не лише виконання заходів в планові терміни, але і визначити міру узгодженості раніше прийнятих і поточних рішень.

Основними напрямками контролінгу є:

- орієнтація на ефективну роботу підприємства у відносно довготривалій перспективі - філософія доходності;
- формування організаційної структури, орієнтованої на досягнення стратегічних і тактичних цілей;
- створення інформаційної системи, адекватної завданням цільового управління;
- розбиття завдань контролінгу на цикли, що забезпечує інтерактивність планування, контролю виконання і ухвалення рішень.

Інформаційна підтримка контролінгу бізнес-процесів повинна не лише забезпечувати керівництво своєчасною інформацією про господарську діяльність, але і прогнозувати наслідки тих або інших змін внутрішнього або зовнішнього середовища [6].

Підсистема інформаційного забезпечення включає сукупність взаємозв'язаних підсистем: облікову підсистему підприємства, підсистему

вимог і підсистему звітності, яка охоплює усі сфери діяльності підприємства за усіма функціональними напрямками і забезпечує збір і облік різних даних, що поступають від зовнішніх і внутрішніх джерел інформації.

Метою розробки підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення є формування інформаційної і аналітичної підсистеми. Структура інформаційно-аналітичного забезпечення представлена на рис. 2.

Рис. 2. Структура інформаційно-аналітичного забезпечення системи контролінгу

Аналіз системи аналітичних показників і зафіксованих алгоритмів їх розрахунку (з використанням первинної інформаційної бази спостереження і методів фінансового аналізу) відбиває фактичні результати досягнення передбачених кількісних стандартів контролю що чітко відповідають системі показників [4].

Порівняння результатів поточного стану діяльності підприємства з результатами превентивного стратегічного контролінгу дозволяє виявити відхилення від планових значень, виявити причини їх виникнення і впливаючі чинники. Це дозволяє здійснити розробку сукупності альтернативних варіантів управлінських рішень по усуненню відхилень, регулюванню оперативних планів, спрямованих на подолання негативних тенденцій в поточній діяльності підприємства і використання сприятливих чинників, спрямованих на реалізацію

стратегічних цілей підприємства в осяжній перспективі, внесення коригувань в стратегічне планування.

Рішення завдань управління бізнес-процесами досягається за допомогою впровадження систем контролінгу бізнес-процесів поверх впроваджених транзакційних систем (ERP). В цьому випадку з'являється можливість в реальному часі відстежувати ключові показники результативності і тенденції їх зміни в різних бізнес-процесах.

Причини незадовільної роботи, а відповідно і потенціал для майбутніх поліпшень можуть бути виявлені тільки за допомогою комбінації ключових показників результативності процесів, їх історії і детальних моделей бізнес-процесів. Зрештою, мета полягає в тому, щоб використати відповідні інструментальні засоби для безперервного виміру, оцінки якості і результативності бізнес-процесів, підтримуваних інформаційними системами, на основі заздалегідь визначених ключових показників результативності. На основі результатів, отриманих в процесі управління ефективністю бізнес-процесів, підприємства можуть визначити міру ефективності поліпшень бізнес-процесів, підтримуваних інформаційними системами, що проводяться ними [2].

Інформаційна платформа контролінгу бізнес-процесів повинна дозволяти вести моніторинг бізнес-процесів підприємства у міру їх виконання в різних інформаційних системах. В той же час, вона має дозволяти вести облік ручних операцій, що не підтримуються інформаційними системами. Управління продуктивністю процесу за допомогою платформи контролінгу бізнес-процесів має дозволяти вести моніторинг ключових показників результативності і видавати ранні попередження у разі будь-яких відхилень від планових значень. Це дозволяє своєчасно робити контрзаходи, безперервно покращуючи якість потоків завдань що проходять у рамках бізнес-процесу і прямо впливають на операційний результат. Таким чином, безперервний моніторинг реально працюючих процесів дозволяє підприємствам здолати розрив між стратегічним і операційним управлінням.

Програмні продукти з контролінгу бізнес процесів є інструментом для аналізу, оцінки і моніторингу працюючих процесів компанії, які надають засоби попередження, що показують поточну продуктивність процесів. Інтегрована система раннього попередження відстежує усі працюючі процеси і негайно видає повідомлення у разі відхилень від планових значень. Таким чином, менеджери/власники процесів можуть реагувати на результати подій, що відбуваються, впродовж часу, близького до реального.

Однією з основних переваг системи контролінгу є надання власникам процесів можливості автоматичного аналізу і швидкого пошуку аномальних операцій, що вимагають оптимізації. При проведенні такого аналізу також акумулюються знання, необхідні для ухвалення рішень, що фактично гарантує, що ніякі працюючі процеси не вийдуть за межі заданої продуктивності так, що цього ніхто не помітить. Усе це дозволяє вести моніторинг і гарантувати, що при виконанні бізнес-процесів, що проходять через системні і організаційні межі, контролюється відповідність фактичних значень плановим. Якщо відбувається відхилення від запланованих значень, менеджери процесів

своєчасно отримують попередження так, щоб вони могли втрутитися і скоректувати хід виконання процесу.

Використання спеціалізованої інформаційно-аналітичної системи для забезпечення контролінгу бізнес-процесів дозволяє керівникам швидше приймати рішення про зміни у бізнес-процесах, і проводити організаційні заходи з опорою на більш високий рівень інформованості про реальний стан справ. Окрім цього, ефективний контролінг сприяє прискоренню виконання бізнес-процесів, зменшенню їх вартості і підвищенню якості [5].

Підводячи разом, можна сказати, що контролінг - це управління майбутнім, за допомогою побудови ефективної системи планування в сьогоденні, забезпечуючи успішне функціонування підприємства і усіх його структурних одиниць, досягаючи поставлених цілей і отримуючи потрібний фінансовий результат.

Література:

1. Лазаренко Д.О. Організаційні механізми та технології управління підприємствами харчової галузі: теорія, методологія, практика / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права, 2013 – 39с.
2. Володькін К. С. Контролінг бізнес-процесів в системі управління підприємством / К. С. Володькін // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс] : наук. зб. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ « Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана » ; відп. ред. О. О. Беляєв. – 2010. – Вип. – 24. – С. 266 – 274.
3. Лазаренко Д.О. Організація інформаційно-аналітичного процесу в системі управління підприємством / Культура народів причерномор'я. Научний журнал. №235, 2012г. С. 45-47
4. Клейнер Г. Б., Стратегия предприятия, М.: Наука, 2008 – 568с.
5. Прокопенко, О.В. Економічна суть контролінгу, його місце в системі управління підприємством [Текст] / О.В. Прокопенко, Л.Б. Криворучко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. — 2011. — №4. — С. 27-34.
6. Лазаренко Д.О. Інформаційно-орієнтована трансформація управління розвитком підприємства / Д.О. Лазаренко // Проблеми соціально-економічного розвитку підприємства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С.68-69.
7. Лазаренко Д.О. Напрямки і механізми формування інформаційного продукту для управління підприємством / Д.О. Лазаренко // Економіка, організація та управління підприємствами в сучасних економіко-правових умовах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2012. – С.103-105.

ГЛАВА 3.17. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Люта О. В.

кандидат економічних наук, доцент

Пігуль Н. Г.

кандидат економічних наук, доцент

ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Ефективний розвиток національної економіки значною мірою визначається ступенем забезпеченості її економічної безпеки, оскільки лише за такої умови можуть бути дотримані національні інтереси держави. Економічна безпека держави є складною системою, яка характеризується багаторівневістю та включає наступні складові: економічну безпеку держави, регіону, галузі, сектора економіки, окремого суб'єкта господарювання, населення.

Центральне місце в системі забезпечення економічної безпеки держави посідає економічна безпека підприємництва, яке є необхідною та визначальною ознакою ринкової економіки, її обов'язковим атрибутом. Важливість проблеми зміцнення економічної безпеки підприємництва обумовлена її ключовою роллю в механізмі формування національної безпеки, а також значним впливом на окремі її складові елементи.

Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в своїх працях розглядали наступні науковці: Васильців Т. Г., Варналій З. С., Зубков М. І. Рубцов В. С., Яременко С. М., Гусаров В. Г. та інші.

Однак незважаючи на значні досягнення у сфері дослідження питань, пов'язаних із економічною безпекою підприємництва існує необхідність подальшого удосконалення теоретико-прикладних засад зміцнення безпеки підприємництва у системі національної безпеки.

Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Метою дослідження є обґрунтування сутності економічної безпеки підприємництва та визначення її ролі в системі національної безпеки.

Стабільний соціально-економічний розвиток держави залежить від ефективності заходів системи державного регулювання економіки, спрямованих на створення умов безпечного підприємницького середовища. Так економічному розвитку держави сприяють: активізація підприємницької діяльності та збільшення кількості суб'єктів підприємництва, збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції суб'єктами підприємницької діяльності, а також податкових надходжень до державного і місцевих бюджетів, збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня інвестиційної привабливості держави та регіонів, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємств.

Соціальному розвитку держави у контексті удосконалення політики регулювання розвитку та зміцнення економічної безпеки підприємництва сприяє: підвищення рівня престижності підприємницької діяльності,

збільшення реальних доходів населення, забезпечення інвестицій в науку, освіту, впровадження інновацій; формування ресурсної бази розвитку для наступних поколінь, підвищення рівня демократизації суспільства [4].

На сьогоднішній день функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва відбувається в нестабільних та складних економічних умовах, які обумовлені наявністю фінансових ризиків, високим рівнем конкуренції, нестачею фінансових ресурсів, проблематичністю прогнозування обсягів прибутку. Ці негативні фактори змушують підприємства зосередити увагу на питаннях забезпечення необхідного рівня економічної безпеки, що в свою чергу викликає необхідність оцінювати існуючі ризики, формувати резерви, своєчасно вносити корективи у стратегію розвитку суб'єкта господарювання.

Слід зазначити, що в сучасній економічній літературі відсутні єдині підходи щодо тлумачення поняття «економічна безпека підприємництва», що вимагає подальшого дослідження даної дефініції. Удосконалюючи змістовні характеристики категорії «економічна безпека підприємництва», варто звернути увагу на необхідність огляду понять «економічна безпека» та «підприємство». Економічну безпеку характеризують як стан національної економіки за якої зберігається стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і задовольняються потреби особи, суспільства, держави. Згідно з чинним законодавством під підприємництвом розуміють самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [3].

Враховуючи багатоаспектність поняття економічної безпеки підприємництва, складність взаємозв'язків та взаємозалежність різних її елементів, а також необхідність консолідації економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання у напрямі забезпечення стійкого економічного розвитку, дослідження сутності економічної безпеки повинно базуватися на визначенні ключових компонентів забезпечення економічної безпеки підприємництва.

Отже, на нашу думку, під економічною безпекою підприємництва слід розуміти такий економічний стан суб'єктів підприємництва, що характеризується збалансованістю та якістю всіх наявних ресурсів, що використовуються суб'єктами господарювання у процесі функціонування, здатністю протистояти загрозам зовнішнього і внутрішнього характеру, можливістю забезпечувати власну діяльність необхідним обсягом ресурсів у поточному й перспективному періоді.

Слід зазначити, що економічна безпека підприємництва в Україні має розглядатися як єдина цілісна система, діяльність якої спрямована на забезпечення стабільності та розвитку із врахуванням стратегічних перспектив та інтересів суб'єктів ринку.

Системний підхід щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва передбачає визначення організаційної підсистеми, що включає об'єкт і суб'єкти економічної безпеки, мету, завдання, принципи економічної

безпеки та функціональної підсистеми, дія якої направлена управління економічної безпеки підприємництва та підтримання її на необхідному рівні.

Отже, в основу забезпечення економічної безпеки підприємництва має бути покладене системне поєднання її складових компонентів.

Так, на нашу думку, об'єктами економічної безпеки підприємництва виступають: фінансові та матеріальні ресурси, технології виробництва, комерційна діяльність, процес управління діяльністю суб'єктів підприємницького сектору, а суб'єктами: на макрорівні – держава, в особі органів державного управління, на мезорівні – органи місцевого самоврядування, на макрорівні – суб'єкти господарювання та населення.

Ключові фактори, що впливають на забезпечення необхідного рівня економічної безпеки підприємництва можна поділити на два блоки: фактори макро- та мікроекономічного рівнів (рис. 1).

Рис. 1. Фактори впливу на економічну безпеку підприємництва

Основною метою економічної безпеки підприємництва є забезпечення його стійкого та ефективного функціонування в поточному періоді та в перспективі.

Досягнення визначеної мети економічної безпеки підприємництва передбачає вирішення наступних завдань, що пов'язані із забезпеченням:

- реального економічного зростання фінансового потенціалу суб'єктів підприємництва та економіки в цілому;
- належного рівня життя та доходів населення і надання соціальних гарантій працівникам;
- сприятливих умов для активного розвитку та впровадження інновацій;
- розвитку споживчого ринку;
- конкурентоспроможності вітчизняної економіки на зовнішніх ринках;
- належного рівня охорони навколишнього середовища;
- впровадження сучасних ресурсозберігальних технологій та зниження рівня ресурсомісткості й енергоємності економіки;
- розвитку трудового потенціалу економіки, духовного та фізичного розвитку населення.

Таблиця 1

Принципи забезпечення економічної безпеки підприємництва

Принцип	Характеристика
Макроекономічний рівень	
Нормативно-правового регламентування економічної безпеки підприємництва	Формування нормативно-правового поля здійснення підприємницької діяльності
Законності	Забезпечення прозорих та рівних правил економічної поведінки; гарантування державою прав власності
Оптимального розміщення та використання фінансових ресурсів	Забезпечення ефективного функціонування підприємництва на основі використання інструментів фінансово-кредитної політики
Публічності та прозорості	Забезпечення прозорої регуляторної політики та взаємовідносин між підприємництвом та владою
Оптимізації фіскального навантаження	Зниження податкового тиску та забезпечення адекватності податкового навантаження фінансовим можливостям підприємницького сектору економіки
Стабільності	Забезпечення стабільності економічної та політичної ситуації в країні
Мікроекономічний рівень	
Попередження	Своєчасному виявленню та попередженню внутрішніх та зовнішніх загроз
Комплексного застосування ресурсів і коштів	Використання всіх наявних в розпорядженні підприємства ресурсів та коштів для забезпечення економічної безпеки
Технологічності та конкурентоспроможності	Забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності продукції суб'єкта господарювання
Координації і взаємодії	Застосування координаційних та взаємоузгоджених дій всіх структурних підрозділів суб'єкта господарювання з метою забезпечення необхідного рівня економічної безпеки
Компетентності	Забезпечення професійного рівня працівників щодо вирішення питань економічної безпеки
Системності	Врахування всіх факторів, які здійснюють вплив на безпеку підприємства

Враховуючи фактори впливу на економічну безпеку підприємництва та її основну мету та завдання, доцільно виділити наступні принципи забезпечення економічної безпеки підприємництва, беручи до уваги макро- та мікроекономічні рівні (табл. 1).

З метою забезпечення економічної безпеки підприємництва необхідно постійно здійснювати оцінку рівня економічної безпеки підприємницького сектору, виявляти загрози та розробляти своєчасні заходи щодо попередження та нейтралізації загроз.

Досліджуючи підходи щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємництва, слід відмітити, що в економічній літературі містяться методичні підходи, які є схожими та взаємообумовленими, а також такі, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня. Перша група – традиційні методи – застосовуються для оцінки рівня економічної безпеки підприємництва та стосуються розрахунку показників, які характеризують рівень прибутковості, ефективності використання ресурсів, фінансової стійкості, конкурентоспроможності первинної ланки економіки. Разом з тим методичні підходи цього напрямку можна екстраполювати на секторально-галузевий, а також мезо-та/чи макрорівень ієрархії управління економікою.

Щодо другої групи, саме нетрадиційних методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки, то найбільш прийнятними у контексті оцінювання економічної безпеки підприємництва є: оцінка рівня, яка базується на співвідношенні величини бруто-інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки її умов; визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства; оцінка масштабів економічної злочинності та ін. [1].

В сучасних умовах розвитку економіки України значно зростає як перелік, так і рівень (за обсягами можливих втрат) ризиків фінансово-господарської діяльності, що, в свою чергу, посилює актуальність проблеми забезпечення стійкості підприємницького сектору як складової національної економічної системи.

Важливе місце в забезпеченні економічної безпеки підприємництва займає своєчасне виявлення загроз, що представляють собою сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для функціонування підприємницького сектору економіки. Постійне відстеження і визначення основних загроз економічній безпеці значно полегшує її підтримання на належному рівні, а також дає можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження негативного впливу загроз чи їх повної ліквідації. Загрози економічній безпеці підприємництва змінюються залежно від стану та рівня розвитку соціально-економічної системи держави та відрізняються характером та рівнем гостроти. В узагальненому вигляді загрози економічній безпеці підприємництва представлені в табл. 2.

Визначений рівень економічної безпеки підприємництва та виявлені загрози впливають на розробку системи заходів щодо їх попередження та нейтралізації. Слід відмітити, що основу економічної безпеки мають складати

заходи, спрямовані на захист матеріальних та фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва на всіх етапах діяльності останніх: формуванні, зберіганні, використанні зазначених ресурсів.

Таблиця 2

Загрози економічній безпеці підприємництва

Загрози	Характеристика
За місцем виникнення	внутрішні
	зовнішні
За можливістю реалізації	реальні
	потенційні
За тривалістю дії	тимчасові
	постійні
За сферою впливу	виробничі
	фінансові
	технологічні
	експортно-імпортні
За причиною виникнення	об'єктивні
	суб'єктивні
За ступенем небезпеки	небезпечні
	особливо небезпечні

Враховуючи, що переважну частину фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва складають обігові кошти, обіг яких здійснюється шляхом виконання різного роду операцій (господарських, фінансових, комерційних та ін.), то очевидно, що економічна безпека значну увагу має приділити саме таким операціям.

Разом з тим, враховуючи особливості сучасних ринкових відносин та небезпечність окремих видів загроз, економічна безпека значну частину своїх заходів має спрямувати на протидію недобросовісній та злочинній поведінці осіб як безпосередньо в середовищі суб'єкта підприємництва, так і серед його клієнтів, партнерів, контрагентів, а також втягуванню суб'єкта підприємництва в незаконну фінансову діяльність. Беручи до уваги перспективи розвитку економічної ситуації в країні, система економічної безпеки вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності має бути готовою до захисту їх інтересів в умовах формування та дії глобалізаційних викликів [5].

Схематично розглянутий підхід щодо формування системи економічної безпеки підприємництва наведено на рис. 2.

Узагальнюючим елементом системи економічної безпеки підприємництва є розробка та впровадження економічної стратегії, яка передбачає: суттєве посилення економічної безпеки, максимальне поліпшення інвестиційного клімату, досягнення реального економічного зростання та утворення ефективної системи соціального захисту населення, створення надійних гарантій техногенної, екологічної та технологічної безпеки, розвиток науково-технічного потенціалу, посилення енергетичної безпеки, забезпечення інформаційної безпеки, поглиблення інтеграційних взаємовідносин; підвищення рівня конкурентоспроможності підприємницького сектору з

урахуванням національних інтересів за всіма складовими зовнішньоекономічної політики [2].

Рис. 2. Система економічної безпеки підприємництва

Отже, забезпечення необхідного рівня економічної безпеки підприємництва сприяє економічному зростанню держави, підвищенню конкурентоспроможності економіки, поліпшенню експортного потенціалу, формуванню раціональної галузевої структури, поліпшенню рівня життя і доходів населення, зростанню інвестиційної привабливості економіки, що в свою чергу позитивно впливає на національну безпеку України.

Література:

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
2. Горбашевська М.О. Економічна безпека підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_7_27.pdf.
3. Господарський Кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=436-15>
4. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
5. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г., Чернов Ю.В. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>.

ГЛАВА 3.18. КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В ОЦІНЦІ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мізіна О.В.,

к.е.н., доцент,

Донецький національний технічний університет

Забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, регіону, підприємства. Ця проблема є похідною від завдань економічного зростання на кожному ступені розвитку суспільства та її конкретний зміст залежить від внутрішніх та зовнішніх умов, що склались у даний період.

Економічна безпека підприємства є однією з базових складових національної безпеки держави. Саме це обумовлює увагу до розробки теоретичних основ, а також методики розрахунку й складових економічної безпеки підприємства. На думку багатьох авторів, під економічною безпекою підприємства слід розуміти стан ефективного використання його ресурсів та ринкових можливостей, що існують, які дозволяють запобігати внутрішнім та зовнішнім загрозам та забезпечити підприємству стійкий розвиток на ринку у відповідності з ринковою місією та мотивацією діяльності [1,2,3].

Забезпечення економічної безпеки підприємства задіює різні сфери його діяльності: менеджмент та кадри, інформацію та прийняття рішень, виробництво, фінанси, екологічну діяльність і таке інше. Це передбачає наявність методик адекватної оцінки різних аспектів безпеки підприємства та зведення одержаних оцінок в єдиний інтегральний показник. Тобто аналіз за різними складовими економічної безпеки повинен передбачати єдиний системний підхід. Розглянемо основні положення такого підходу. З позиції самого підприємства оцінка економічної безпеки полягає у визначенні рівня його потенціалу (виробничого, фінансового, соціального і так далі) та тенденцій його змін. Зміни більшості складових потенціалу так чи інакше знаходять відображення у фінансовому стані підприємства, тому оцінка економічної безпеки підприємства потребує ідентифікації його фінансового стану.

Комплексний аналіз за будь-яким напрямом передбачає формування системи показників, що дозволяють здійснювати діагностику рівня економічної безпеки як у цілому, так і по окремих напрямках, та зведення їх до єдиного інтегрального показника. Але при цьому виникає питання зведення в комплексній оцінці показників різної розмірності. Приведення до єдиного вигляду принципово можна здійснити лише двома шляхами: або нормуванням показників, або визначенням їх бальної оцінки. Бальна оцінка зазвичай передбачає встановлення інтервалів змін показників відповідно до класу оцінки: високий рівень оцінки, середній, низький. В основі визначення класу лежать граничні значення показників. Визначені за фактичними значеннями показників їх бальні оцінки підсумовуються, найчастіше з урахуванням рейтингу (значущості), що дозволяє надати узагальнюючу оцінку стану

підприємства. Особливі складності при використанні даного підходу виникають при обґрунтуванні інтервалів змін індикаторів оцінки відповідно до названих класів оцінки.

У деяких роботах, як окремий шлях, розглядається застосування методу нечітких множин [4]. Але, стосовно оцінки фінансового стану, цей підхід принципово не відрізняється від бальної оцінки. У роботі [4] пропонується виділення наступних класів оцінки відповідно до рівня фінансового стану (або ступеня ризику банкрутства), що формують терм-множину лінгвистичної змінної G «Фінансовий рівень підприємства»: дуже низький, низький, середній, високий та дуже високий. Для довільного показника задається лінгвистична змінна B_i «Рівень показника» на терм-множинні значень: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий рівень показника. Надалі будується класифікація поточних значень відповідно до інтервалів оцінки. Наведемо класифікацію, що надана автором для наступних показників: X_1 – коефіцієнт автономії, X_2 - коефіцієнт забезпеченості робочим капіталом; X_3 – коефіцієнт покриття, X_4 – коефіцієнт рентабельності активів.

Таблиця 1

Класифікація поточного рівня показників $X_1 - X_4$

Шифр показника	Т-числа $\{\gamma\}$ для значень лінгвистичної змінної «Рівень показника»				
	«дуже низький»	«низький»	«середній»	«високий»	«дуже високий»
X_1	(0,0,0.1,0.2)	(0.1,0.2,0.25,0.3)	(0.25,0.3,0.45,0.5)	(0.45,0.5,0.6,0.7)	(0.6,0.7,1,1)
X_2	(-1,-1,-0.005,0)	(-0.005,0,0.09,0.11)	(0.09,0.11,0.3,0.35)	(0.3,0.35,0.45,0.5)	(0.45,0.5,1,1)
X_3	(0,0,0.5,0.6)	(0.5,0.6,0.7,0.8)	(0.7,0.8,0.9,1)	(0.9,1,1.3,1.5)	(1.3,1.5, ∞ , ∞)
X_4	($-\infty$, $-\infty$,0,0)	(0,0,0.006,0.01)	(0.006,0.01,0.06,0.1)	(0.06,0.1,0.225,0.4)	(0.225,0.4, ∞ , ∞)

Наприклад, якщо фактичні значення показників мають значення, що наведено у табл. 2, то результатом класифікації є табл. 3.

Таблиця 2

Поточні значення показників

Шифр показника, X_i	Значення показника у поточному році ($x_{1,i}$)
X_1	0,888
X_2	0,517
X_3	2,068
X_4	0,0002

Таблиця 3

Результати класифікації поточних значень показників

Показник, X_i	Значення $\{\lambda\}$ у періоді				
	$\lambda_1(x_{1,i})$	$\lambda_2(x_{1,i})$	$\lambda_3(x_{1,i})$	$\lambda_4(x_{1,i})$	$\lambda_5(x_{1,i})$
X_1	0	0	0	0	1
X_2	0	0	0	0	1
X_3	0	0	0	0	1
X_4	0	1	0	0	0

Надалі надається оцінка рівня стану за формулою

$$V \& M = \sum_{j=1}^5 g_j \sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij} \quad (1)$$

де $V\&M$ – комплексний показник фінансового стану,
 λ_{ij} – функція приналежності i -го показника до j -го рівня,
 r_i – вагомість i -го показника,
 g_j – опорні ваги для зведення окремих показників до одного.

$$g_i = 0,1 \times (2j - 1) \quad (2)$$

Для даних прикладу $r_1=0,1$; $r_2=0,4$; $r_3=0,3$; $r_4=0,2$. Визначимо $\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{ij}$

$$\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{i1} = 0,1*0 + 0,4*0 + 0,3*0 + 0,2*0 = 0$$

$$\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{i2} = 0,1*0 + 0,4*0 + 0,3*0 + 0,2*1 = 0,2$$

$$\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{i3} = 0,1*0 + 0,4*0 + 0,3*0 + 0,2*0 = 0$$

$$\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{i4} = 0,1*0 + 0,4*0 + 0,3*0 + 0,2*0 = 0$$

$$\sum_{i=1}^N r_i \lambda_{i5} = 0,1*1 + 0,4*1 + 0,3*1 + 0,2*0 = 0,8$$

Значення опорних ваг складає

$$g_1 = 0,1 * (2*1 - 1) = 0,1; \quad g_2 = 0,1 * (2*2 - 1) = 0,3; \quad g_3 = 0,1 * (2*3 - 1) = 0,5;$$

$$g_4 = 0,1 * (2*4 - 1) = 0,7; \quad g_5 = 0,1 * (2*5 - 1) = 0,9$$

Інтегральний показник склав

$$V\&M = 0,1*0 + 0,3*0,2 + 0,5*0 + 0,7*0 + 0,9*0,8 = 0,780$$

Його значення дозволяє визначити рівень як «високий» (за спрощеним підходом за цим методом).

Практично маємо підхід, близький до бальної оцінки. Він так само потребує визначення границь змін показників відповідно до рівня оцінки, але у цьому методі по ходу згортки використовується дві системи вагових коефіцієнтів. Спочатку оцінюється вагомість показників, а надалі ці ваги беруть участь у зовнішньому підсумовуванні для розрахунку показника $V\&M$, де g_j є середньою оцінкою з відповідного діапазону, який характеризує приналежність лінгвістичної змінної G до того або іншого рівня.

Використання методів, що базуються на нормуванні вихідних показників, передбачає зіставлення граничних та фактичних їх значень, яке дозволяє перейти до безрозмірного їх вигляду. Для більшості таких показників можуть бути визначені критичні та нормальні значення. Критичне значення визначає мінімально припустимий рівень безпеки, подолання якого означає перехід

підприємства в зону діяльності, яка характеризується виникненням негативних впливів різного типу. Нормальні значення визначають потенціал підприємства, ступінь якого достатня для забезпечення спроможності його до розширеного відтворення і стабільного функціонування в поточному періоді й у перспективі. Відповідно до граничних значень індикаторів безпеки пропонується наступна класифікація, що характеризує стан підприємства:

1. Нормальний стан, який характеризує високий рівень безпеки, ступінь використання потенціалу максимальна або близька до обґрунтованих нормативів.

2. Критичний стан, коли рівень економічної безпеки є мінімально припустимим. Подолання цього рівня означає перехід до економічно небезпечної зони, яка характеризується неефективним використанням ресурсів та їх недостатністю для здійснення фінансової та виробничої діяльності

Оцінка фінансового стану підприємства передбачає оцінку його ринкової та фінансової стійкості, ліквідності активів, платоспроможності та кредитоспроможності, оцінку прибутковості, ефективності управління та ділової активності. Саме оцінка за цими складовими дозволяє визначити здатність підприємства фінансувати свою діяльність, його фінансові результати, а вивчення їх динаміки, у свою чергу, характеризує збалансованість та безперервність його економічного розвитку, а, відповідно, економічну безпеку.

При виборі показників оцінки слід враховувати ряд передпосилок:

- показники повинні не лише характеризувати різні аспекти фінансового стану, а бути кількісно вимірювані;
- необхідно уникати розгляду пов'язаних показників та показників, що дублюють один одного;
- показники повинні мати обґрунтовані припустимі значення, бажано у вигляді нормативів.

Взаємозв'язок показників необхідно враховувати й при визначенні їх граничних значень. Наприклад, при оцінці фінансового стану досить широко використовують коефіцієнт покриття та коефіцієнт забезпечення робочим капіталом. Обидва мають встановлені нормативні значення - 1,5 та 0,1 відповідно. Коефіцієнт покриття визначається як

$$K_n = \frac{A_n}{K_t} \quad (3)$$

де A_n – величина поточних активів (обігових засобів), тис. грн.,

K_t – величина поточних зобов'язань підприємства, тис. грн.

Другий показник визначається відношеннями чистого обігового капіталу (робочого капіталу) до величини активів підприємства.

$$K_{зрк} = \frac{P_k}{A_n} \quad (4)$$

де P_k – величина чистого обігового капіталу (робочого капіталу), тис. грн.

Відомо, що робочий капітал визначається різницею між поточними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями.

$$P_k = A_n - K_t, \text{ тоді}$$

$$K_{зрк} = \frac{P_k}{A_n} = \frac{A_n - K_t}{A_n} = 1 - \frac{K_t}{A_n} = 1 - \frac{1}{K_n} \quad (5)$$

При нормативному значенні $Kn > 1,5$ значення коефіцієнту забезпечення робочим капіталом повинно бути більше 0,33, а не 0,1. Ряд методичних джерел визначає нормативне значення коефіцієнту покриття на рівні 1. Але прості розрахунки доводять, що при нормативі $K_{зрк} > 0,1$, значення коефіцієнту покриття повинно бути наступним

$$K_{зрк} = 1 - \frac{1}{K_n} \Rightarrow K_n = \frac{1}{1 - K_{зрк}}; \quad (6)$$

$$K_n = \frac{1}{1 - 0,1} = \frac{1}{0,9} = 1,1$$

Відповідно до приведених розрахунків було враховано, що у систему індикаторів слід включити лише один з наведених показників, а саме коефіцієнт покриття, який одержав найбільше поширення в аналітичній практиці.

Узагальнюючу оцінку рівня безпеки підприємства можна провести на основі зіставлення критичних й нормальних значень показника з фактичним за наступними формулами

$$x_i = \left(\frac{P_{i\phi}}{P_{in}} \right)^b \quad x_{ikp} = \left(\frac{P_{ikp}}{P_{in}} \right)^b$$

де $P_{i\phi}$, P_{in} , P_{ikp} - відповідно фактичне, нормальне та критичне значення i -го вихідного показника, нат. од. ,

b - показник ступеня (для показників-стимуляторів дорівнює 1, для показників-дестимуляторів дорівнює -1).

Якщо нормування проводиться стосовно нормального значення, то відповідне максимальне значення індикатора (нормалізованого показника) складає $x_n = 1$. При перевищенні фактичним значенням вихідного показника нормального, можна також приймати значення $x_i = 1$.

Підсумкова оцінка виконується з урахуванням ваги одиничних показників за формулами:

$$K_{инт}^н = \sum_{i=0}^n \alpha_i \cdot x_i \quad K_{инт}^{кп} = \sum_{i=0}^n \alpha_i \cdot x_{икп}$$

де $K_{инт}^н$, $K_{инт}^{кп}$ - узагальнююча оцінка (комплексний індикатор) за нормальними та критичними значеннями показників фінансового стану підприємства;

α_i - вагомість одиничного фінансового коефіцієнта в комплексній оцінці.

При такому підході нормальні значення індикаторів обмежують зону нормального рівня безпеки підприємства, критичні - зону критичного рівня, критичні плюс дельта - передкризову зону.

На основі аналізу теоретичних джерел з питань оцінки фінансового стану підприємства [1,2,3,5] та викладених вище передпомилок щодо відбору показників пропонується для визначення рівня економічної безпеки використовувати перелік показників, що наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Показники оцінки фінансового стану підприємства для визначення рівня його економічної безпеки

Показник (P _i)	Позначення показника	Опис показника	Граничне значення	
			критичне	нормальне
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	K _{ал}	Відношення грошових засобів та їх еквівалентів до поточних зобов'язань	0,2	0,5
Коефіцієнт критичної ліквідності	K _{кл}	Відношення грошових засобів та їх еквівалентів й дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	0,6	1,0
Коефіцієнт покриття	K _п	Співвідношення поточних активів та поточних зобов'язань	1,0	2,0
Коефіцієнт автономії	K _а	Питома вага власних джерел фінансування у величині загальних джерел	0,5	0,7
Коефіцієнт покриття інвестицій	K _{пн}	Відношення власного капіталу та довгострокових зобов'язань до загальної суми капіталу	0,75	0,9
Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів	K _{оз}	Відношення робочого капіталу до величини матеріально-виробничих запасів	0,5	0,8
Коефіцієнт обіговості активів	K _{об} ^{ак}	Відношення чистого виторгу від реалізації до середньої величини активів	0,5	0,95-1,15
Фондовіддача	Ф _о	Відношення чистого виторгу від реалізації до середньої величини основних засобів підприємства	1,0	1,37
Коефіцієнт обігу матеріальних запасів	K _{об} ^з	Відношення собівартості реалізованої продукції до середньої вартості матеріальних запасів	3,0	6,5
Коефіцієнт обігу кредиторської заборгованості	K _{об} ^{кр}	Відношення чистого виторгу від реалізації до середньої величини кредиторської заборгованості	2,5	5,2
Коефіцієнт обігу дебіторської заборгованості	K _{об} ^{деб}	Відношення чистого виторгу від реалізації до середньої величини дебіторської заборгованості	4,9	10,3
Коефіцієнт прибутковості активів	R _{ак}	Відношення чистого прибутку до середньої вартості активів	0,047	0,094
Коефіцієнт прибутковості діяльності	R _{пр}	Відношення чистого прибутку до чистого виторгу від реалізації	0,056	0,112

Відповідні індикатори оцінки рівня економічної безпеки підприємства наведено в табл. 5. Наприклад, якщо критичне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності дорівнює 0,2, а нормальне складає 0,5, то значення індикатора відповідно будуть складатися $x_{кр} = 0,2/0,5 = 0,4$ та $x_n = 1$.

Експрес-оцінка рівня безпеки може здійснюватися з застосуванням графічного підходу. Використовуючи умовні фактичні дані, що наведено у таблиці 5, проілюструємо графічну інтерпретацію підходу на рис. 1.

Зауважимо, що при визначенні рівня безпеки до узагальнюючої оцінки може бути включено різні показники за змістом та кількістю в залежності від цілей дослідження, але у будь-якому випадку комплексні індикатори, розраховані за граничними значеннями відповідних показників, дозволяють надати кількісні обмеження різних рівнів безпеки підприємства.

Таблиця 5

Індикатори оцінки фінансового стану підприємства для визначення рівня його економічної безпеки

Умовне позначення показника (P_i)	Граничне значення індикатора (нормованого показника)		Фактичне значення індикатора, X_f (умовні дані)
	Критичне, $X_{кр}$	Нормальне, X_n	
$K_{ал}$	0,4	1	0,1
$K_{кл}$	0,6	1	0,3
K_n	0,5	1	0,6
K_a	0,7	1	0,8
$K_{ни}$	0,8	1	0,7
$K_{оз}$	0,6	1	0,6
$K_{об}^{ак}$	0,5	1	0,5
Φ_o	0,7	1	0,8
$K_{об}^з$	0,5	1	0,4
$K_{об}^{кр}$	0,5	1	0,2
$K_{об}^{деб}$	0,5	1	0,3
$R_{ак}$	0,5	1	0,3
$R_{пр}$	0,5	1	0,4

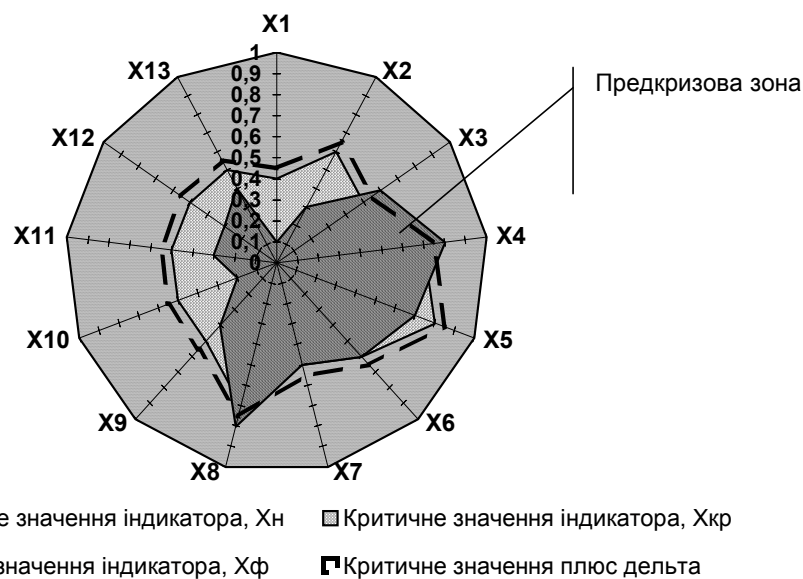

Рис. 1. Характеристика рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Література:

1. Козаченко А.В., Пономарев В.П. Методические основы оценки уровня экономической безопасности предприятия // Региональные перспективы. -2000. - № 2-3. – С.104-106.
2. Кремнев Н.Д., Федоров В.Г., Сергеев М.Ф. Вопросы оценки экономической безопасности региона // Вопросы статистики. – 2001. - № 2. – С. 42-48.
3. Онішко С. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки // Фінінси України. – 2003. - №6. – С. 67-74.
4. Недосекин А.О. Нечетко-множественный анализ риска фондовых инвестиций. – СПб: Типография «Сезам», 2002. – 166 с.
5. В.В. Галушка, В.Н. Антоненко. Обоснование рекомендуемых значений аналитических финансовых показателей предприятий // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 36-2. – Донецьк: ДонНТУ, 2009. – С. 204-209.

ГЛАВА 3.19. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Никифоренко В.Г.

д.е.н., професор,

Кравченко В.О.

к.е.н., професор

Одеський національний економічний університет

Сучасна економіка характеризується, насамперед, якісними зрушеннями, які визначаються новими джерелами й факторами економічного зростання. Традиційні джерела економічного зростання наближаються до своїх фізичних меж виснаження й характеризуються зниженням ефективності використання. Зміна факторів економічного зростання виражається в збільшенні їх інформаційної, інтелектуальної й інноваційної складових. Це означає, що економічний ріст в ХХІ столітті буде заснований на наукових знаннях і інноваційних процесах. Інноваційна спрямованість уже сьогодні активно проявляється із усіх сферах життєдіяльності.

Підприємствам належить основна роль у реалізації програми науково-технічного розвитку країни й суспільства. Сьогодні управління інноваційним розвитком підприємства є вже не одиничним актом впровадження нововведення, а цілеспрямованою системою заходів щодо генерування й розробці ідей, впровадженню й освоєнню нововведення, комерціалізації інновацій.

У ринкових умовах господарювання підприємство як відкрита система функціонує у складному, нестабільному та динамічному зовнішньому середовищі, яке розставляє нові акценти в процесі управління підприємством, виводячи на перший план його кількісні та якісні властивості щодо здатності до самовиживання та забезпечення розвитку в умовах дестабілізуючої дії непередбачуваних та важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів. В такому контексті природно закономірним є відмова від екстенсивного шляху економічного розвитку і перехід до якісних перетворень виробничого потенціалу засобами активізації інноваційного розвитку як основи економічної

безпеки підприємства зокрема і держави в цілому. Тому, проблема формування стану економічної безпеки підприємства знаходиться у площині наукового дослідження сучасних проблем інноваційного розвитку та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців.

Проблемам до системного розкриття різних аспектів розвитку інноваційної діяльності підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед українських науковців, які досліджують питання управління інноваційною діяльністю підприємств, слід відзначити вагомий доробок О. Амоші, С. Ілляшенка, В. Стадник, О. Орлова, Л. Федулової та інших. Важливе місце у їх дослідженнях займають і проблеми забезпечення розвитку інноваційної діяльності підприємств. Наукові та практичні питання, щодо економічної безпеки підприємства висвітлені в роботах багатьох українських вчених таких як О. Арефєва, С. Лобунська, В. Мунтіян, Н. Подлужна, В. Пономаренко, С. Шкарлет, О. Ястремська і інші. Проте, економісти й дотепер не прийшли до згоди щодо найбільш точного й найбільш повного формулювання поняття економічної безпеки підприємства. Отже, питання взаємозв'язку економічної безпеки та інноваційного розвитку залишаються недостатньо висвітлені у науковій літературі.

Економічна безпека підприємства є системою мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу. Її основу складають юридичні, виробничі відносини організаційні зв'язки матеріальні і інтелектуальні ресурси, що формують умови стабільного функціонування підприємства, прогресивний розвиток, підвищення конкурентної позиції.

Рис. 1. Порівняльна динаміка кількості упроваджених нових технологій і темпів зростання промислової продукції в Україні [1]

Результативна інноваційна діяльність обумовлює формування конкурентних переваг підприємства, що дозволяє йому успішно функціонувати на ринку. Отже, дуже важливо забезпечити стабільність інноваційних процесів

на підприємстві, а це і є основним завданням формування економічної безпеки інноваційної діяльності. Інновації виступають першоджерелом інноваційного процесу з високим інноваційним ресурсом і результатом, що об'єднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління у контексті поступової заміни старої техніки.

Аналіз інноваційних процесів у вітчизняному промисловому секторі показує, що цього досягти не вдається (рис.1).

Як свідчать дані, що лише у 2012 році темпи зростання промислової продукції значно підвищились. Однак в основному це відбулося за рахунок збільшення частки підприємств, які займалися організаційними та маркетинговими інноваціями.

З 2007 року у промисловому секторі української економіки склалась на перший погляд незрозуміла тенденція – незважаючи на збільшення частки інноваційно активних підприємств спостерігається зменшення внеску результатів інноваційної діяльності у загальні обсяги реалізованої промислової продукції. Це підтверджують дані Державного комітету статистики України (рис.2).

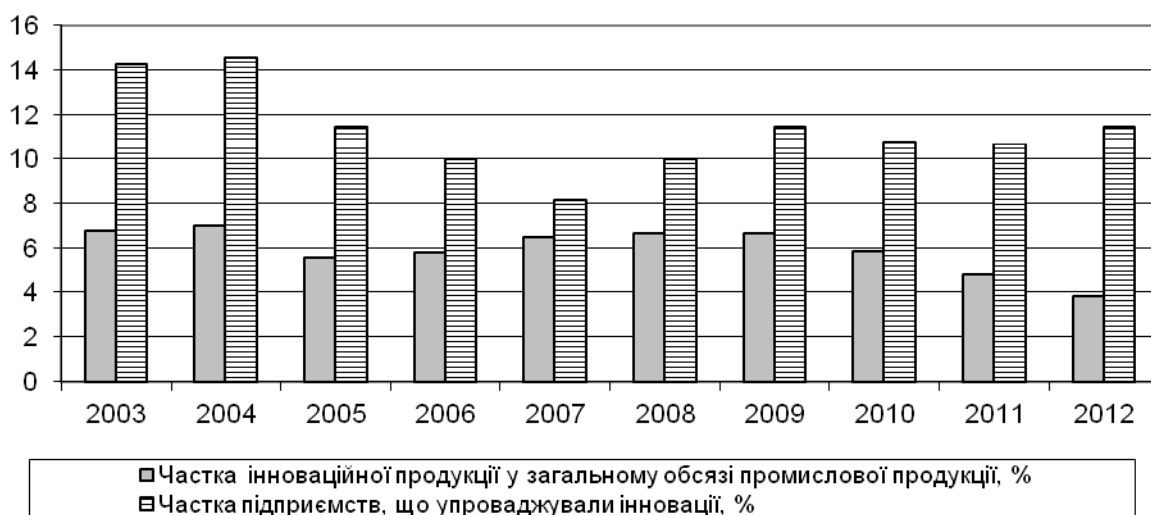

Рис. 2. Динаміка показників інноваційної активності і результативності вітчизняних промислових підприємств [1]

Однак, кількість освоєних вітчизняними підприємствами зразків нової техніки є незначною. Відновлення позитивної динаміки зростання можна досягти лише завдяки створенню інновацій з високою споживчою цінністю, а головна роль має відводитись технологічному оновленню.

Як зазначає С. Лобунська «процеси впровадження інновацій в господарську діяльність підприємств напряму пов'язані з додатковими економічними ризиками, які призводять до зниження загального рівня показників економічної безпеки підприємства (ЕБП). З іншого боку відсутність інновацій в діяльності підприємства сама виступає фактором небезпечного ризику та загроз для підприємства» [2, с. 55]. Заслуговує на увагу точка зору С. Шкарлет щодо формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку [3]. Саме тому питання формування дієвої

системи управління інноваційною діяльністю підприємства в загальній системі НБП є дуже актуальним за сучасних умов господарювання

Особливого значення набуває проблема визначення економічної безпеки інноваційної діяльності підприємства як самостійної економічної категорії, притаманної ринковій економіці. В економічній літературі багато уваги приділяється розгляду тих або інших аспектів проблеми економічної безпеки підприємства. Більшість учених свої дослідження присвячували або аналітичному огляду негативів, які відображаються на економічній безпеці, або прогностичним підходам, до зміни внутрішнього й зовнішнього середовища підприємств.

До дискусійних питань можуть бути віднесені наступні: практично відсутній єдиний підхід до розуміння самої категорії «економічна безпека підприємства»; лише частково сформульовані принципи управління станом економічної безпеки підприємств; остаточно не відпрацьовані функції служби економічної безпеки підприємства.

Аналіз наведених визначень економічної безпеки свідчить, що ні в Україні, ні закордоном не існує однозначного підходу до визначення терміна «економічна безпека». Але всі поняття при всій своїй несхожості між собою мають однакові ознаки. Враховуючи важливість і необхідність дослідження проблеми безпеки, Міністерство економіки України в 2007 році узагальнило методологічні підходи до трактування й запропонувало наступне визначення – «економічна безпека – це такий стан національної економіки, що дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх погроз, здатність задовольняти потреби особистості, родини, суспільства й держави» [4].

Тлумачення визначення поняття «економічна безпека підприємства» наведено в табл. 1.

Отже, більшість авторів сходяться в тому, що економічна безпека підприємства – це певний стан системи ведення господарства, яке крім того ще й спрямоване на мобілізацію всіх наявних на підприємстві корпоративних ресурсів з метою захисту його (підприємства) від небажаних впливів у сьогоденні й майбутньому часу для найбільш ефективного використання цих ресурсів. Тобто система здатна самоорганізовуватися й самореалізуватися, зберігаючи рівновагу й стійкість при мінімізації погроз.

Економічна безпека підприємства – як стан захищеності підприємства від небажаних впливів, як зовнішнього так і внутрішнього характеру, при максимально ефективному використанні наявних ресурсів (потенціалу підприємства).

Наведене визначення поняття економічної безпеки інноваційної діяльності підприємства обумовлено залежністю успішності реалізації даної діяльності від ефективності управління основними ресурсами підприємства (**матеріальними, фінансовими та трудовими**). Ефективність інноваційної діяльності свідчить про досяжність поставлених цілей в цій галузі, що, в свою чергу, впливає на рівень економічної безпеки підприємства. Загрози в інноваційній діяльності можна об'єднати за такими групами.

Еволюція поняття «Економічна безпека підприємства»

Визначення	Автор
Готовність системи менеджменту підприємства щодо використання її в процесі комерціалізації нововведень, з урахуванням обмежень щодо підвищення (або збереження) припустимого рівня ризику.	Лобунська С.В. [2]
Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усувати різноманітні погрози або пристосуватися до існуючих умов, що не відображаються негативно на його діяльності.	Ковальов І.М., Сухорукова Т.М. [5]
Характеристика системи, яка самоорганізовується й самореалізується, стан, при яким економічні параметри дозволяють зберігати головні її властивості: рівновага й стійкість при мінімізації погроз.	Подлужна Н.О. [6]
Стан ефективного використання його ресурсів і існуючої ринкової можливості, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (погрози) і забезпечити його тривале виживання й розвиток відповідно до вибраної місії.	Арефєва О.В. [7]
Стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішні й зовнішні погрози, що й забезпечує йому сталий розвиток на ринку відповідно до місії.	Кузенко Т.Б. [8]
ЕБП – це такий стан ресурсів і підприємницької можливості, при яким гарантується максимально ефективне їхнє використання для забезпечення стабільного функціонування й динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішніх і зовнішніх негативних впливів (погроз).	Цигилик І.І. [9]

До першої групи доцільно віднести загрози, що виникають в процесі забезпечення інноваційної діяльності, а саме: загрози незабезпечення інноваційного проекту достатнім рівнем фінансування включають [10, с.250].

- нездобуття коштів, необхідних для розробки інноваційного проекту (організація не може залучити інвесторів із-за неможливості переконати їх в достатній ефективності інноваційного проекту);
- при використанні зовнішніх джерел фінансування (бюджет проекту може виявитися дефіцитним унаслідок ліквідації, банкрутства або накладення арешту на майно кредиторів, закриття кредитної лінії, або припинення платежів по ній в результаті погіршення платоспроможності кредиторів);
- загрози, пов'язані з недостатнім рівнем кадрового та матеріального (техніко-технологічного) забезпечення інноваційних процесів.

Друга група це загрози, що можуть виникати в процесі організації інноваційної діяльності (загрози невиконання господарських угод), як:

- відмова партнера від укладення договору після проведення переговорів (у разі потреби зміни попередніх умов контракту і в разі недобросовісності партнера);
- підписання організацією угод на умовах тих, що або відрізняються від найбільш прийнятних, або звичайних для організацій даної галузі (у разі потреби для виконання проекту унікальної сировини, матеріалів або комплектуючих виробів, кількість постачальників яких обмежена, і у разі, коли організація не має достатнього досвіду, постійних і перевірених партнерів і достатньої гнучкості, що дозволяють їй укладати складніші контракти на вигідних умовах);

- забруднення довкілля та спричинення морального і матеріального збитку громадянам при здійсненні інноваційного проекту.
- відтік конфіденційної інформації або з вини співробітників організації, або в результаті промислового шпигунства, організованого конкурентами;
- недосконалість маркетингової політики, тобто неправильний вибір ринків збуту і неповна інформація про конкурентів або відсутність достовірної інформації про конкурентів;
- сповільнене впровадження нововведень в порівнянні з конкурентами через відсутність необхідних засобів для проведення НДР, впровадження нових технологій, освоєння виробництва нових високоякісних і конкурентних товарів;
- сумлінна конкуренція (використання методів недобросовісної конкуренції);
- поява на ринку виробників з інших галузей, що пропонують однотипні, взаємозамінні товари, здатні задовольнити попит споживачів;
- експансія на місцевий ринок продукту, що виробляється, або його аналогів з боку зарубіжних експортерів.

Третя група загроз, що виникають в процесі планування інноваційної діяльності, передбачає помилковий вибір інноваційного проекту.

Уникнути повністю загрози в інноваційній діяльності неможливо, оскільки інновації і ризик – це дві взаємозв'язані категорії.

Складне середовище, в якому працює підприємство, потребує від нього постійної роботи над удосконаленням прийняття управлінських рішень щодо гарантування його економічної безпеки. Необхідною складовою цього процесу є аналіз і оцінка функціонування підприємства. Вибір методів їхнього здійснення визначається ціллю та спрямуванням можливого впливу на елементи внутрішнього та зовнішнього середовища або їх комбінацію.

У сучасних умовах процес успішного функціонування й економічного розвитку українських підприємств багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності в області забезпечення економічної безпеки. У якості основних чинників, що негативно впливають на безпеку підприємницької діяльності в Україні можна виділити наступні: активна участь представників влади в управлінні комерційною діяльністю підприємства; використання кримінальних структур для впливу на конкурентів; відсутність законодавчої бази, що дозволяють у повному обсязі протидіяти несумлінній конкуренції; відсутність у країні сприятливих умов для проведення науково-технічних досліджень; відсутність докладної й об'єктивної інформації про суб'єктів підприємницької діяльності й про їхнє фінансове становище; відсутність культури ведення справ у підприємницькому середовищі; застосування оперативних і технічних методів з метою одержання потрібної інформації про конкурентів.

Слід зазначити, що сьогодні не всі керівники підприємств готові повною мірою оцінити необхідність створення надійної системи економічної безпеки. У Законі України «Про захист економічної конкуренції» поняття «економічна безпека» відсутнє. Саме в цьому, на наш погляд, криється коріння «слабкого» розуміння специфіки проблем економічної безпеки насамперед першими

керівниками підприємств і організацій, віднесення їх до не основної діяльності. Особливо ж складно буває визначити конкретні дії, необхідні для захисту тих або інших життєво важливих ресурсів підприємства. Внаслідок цього, багато керівників обмежуються створенням на підприємстві охоронних структур та інколи службами інформаційної безпеки. Однак, система економічної безпеки підприємства й механізм її забезпечення передбачають рішення завдань економічної безпеки не тільки спеціально створеним підрозділом – службою економічної безпеки (СЭБ), а при активній участі всіх відділів і служб підприємства в межах покладених на керівників структурних підрозділів обов'язків із проблем безпеки.

Поряд з такими складовими ЕБП як фінансова, техніко-технологічна, інтелектуальна й кадрова, політико-правова, екологічна слід розглядати інноваційну складову ЕБП. Основний зміст інноваційної складової полягає в тому, що вона має можливість впливати на інші складові й підвищувати рівень їх економічної безпеки через впровадження інновацій у виробництво й сферу управління. Управління ЕБП та ЕБП повинні розглядатися керівниками як динамічний процес, а не статичне явище, у зв'язку із цим діяльність служби економічної безпеки (СЭП), її структура й методи роботи визначаються особливостями самого підприємства й зовнішнього оточення, з яким воно взаємодіє. Основна робота СЭБ повинна ґрунтуватися на превентивній (упереджувальній) моделі, але якщо вплив погрози неможливо попередити, тоді слід мінімізувати заподіяний збиток за допомогою моделі активного реагування. І на результатах проведених робіт удосконалити й виправити методи превентивних заходів для запобігання збитку в майбутньому, адже попередити негативні прояви легше ніж боротися з їхніми наслідками.

Вивчення досвіду економічного господарювання розвинених країн у ринковій середовищі з наявністю глобальної конкуренції, аналіз проблематики національної безпеки розвинених країн доводить загальноновизнаний факт, що саме технологічна революція є одним з тих чинників, які забезпечили цим країнам стабільний розвиток. Такий розвиток на початку ХХІ ст. може бути забезпечене лише завдяки інноваційній діяльності підприємства. В умовах глобальної конкуренції інноваційний фактор визначає парадигму економічного розвитку й сутність поняття економічної безпеки. Тому економічну безпеку підприємства не можна визначати лише як «стан захищеності» без урахування можливостей довгострокового розвитку на інноваційній основі. Отже, економічна безпека – це сукупність умов, при яких зберігається здатність генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення й захисту стабільного економічного розвитку, протистояння зовнішнім економічним погрозам.

Україна тільки наближається до створення передумов інноваційної моделі економіки. У цих умовах її конкурентоспроможність повинна базуватися, у першу чергу, на вартості, але не тільки на ціні товару. Це, у свою чергу, вимагає використання інновацій, створення продукції й сервісу (виробничого обслуговування), які мають відповідні до сучасних вимог (навіть унікальні) характеристики, забезпечення інвестування для підвищення кваліфікації робітників, мотивації корпоративної гнучкості. З погляду

перспективи економічного розвитку опосередкованою вигодою від інноваційної діяльності стає створення робочих місць на нових проведеннях (підприємствах) у результаті комерціалізації технологій (створення комерційного продукту) і одержання значної кількості патентів представниками традиційних виробничих галузей промисловості.

Підвищення економічної безпеки на засадах розвитку інноваційної діяльності знаходиться в прямій залежності від інвестиційних можливостей підприємства. Подолання кризових явищ, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств створює необхідність розвитку інвестиційно-інноваційних процесів на основі розширення форм і джерел їх фінансування, формування інвестиційних інструментів, орієнтованих на акумуляцію грошових коштів і розкриття інноваційного потенціалу підприємств.

Основними бар'єрами на шляху розвитку інноваційної діяльності в нашій державі є відсутність стійких інформаційних зв'язків між наукою і підприємницьким сектором, між різними сферами науки і технологій, галузями економіки, а також відсутність фінансової підтримки наукових і дослідних установ з боку держави і приватного сектору ще більше ускладнюють ситуацію.

Інвестиційно-інноваційні процеси підприємства невід'ємні від конкурентного середовища, яке формує основні сприятливі чи несприятливі чинники для їх розвитку. Забезпечення економічної безпеки за рахунок інноваційної складової потребує здійснення підприємством активної ринкової діяльності; регулярних капіталовкладень; підтримки певного рівня технологічних можливостей; кваліфіковане врахування ризику в інвестиційно-інноваційній діяльності; використання нетрадиційних шляхів та особливостей мислення. Отже, управління інвестиційно-інноваційними процесами є підґрунтям ефективного функціонування підприємства в умовах невизначеності ринкового середовища і забезпечення його економічної безпеки.

Література:

1. Прилепа Наталія Валеріївна. Організаційно-структурне забезпечення ефективності інноваційної діяльності підприємства. Автор. канд. екон. наук.: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Хмельницький нац. ун-т. – Хмельницький, 2013. – 20 с.
2. Лобунська С. В. Підходи щодо формування показника інноваційної спроможності в загальній системі економічної безпеки підприємства / С. В. Лобунська // Вісник економіки транспорту і промисловості. № 39, 2012. – С. 55-59.
3. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжк. Вид-во НАУ, 2007. – 415 с.
4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Мінекономіки, К.–2007. 6 с.
5. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – с. 48-51
6. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: Автореф. Дис. Канд. Екон. Наук: 08.06.01/ НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20 с.
7. Ареф'єва О. В. Научная основа формирования экономической безопасности предприятий // Негосударственная система безопасности предпринимательства как субъект национальной безопасности Украины: Сборник материалов науки.-практ.

- Конф., Киев, 16 – 17 мая в 2001 г.– К.: Изд-во Европейского ун-ту финансов, информационной системы, менеджмента и бизнеса, 2003.– С. 49 – 53.
8. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: Автореф. Дис.. канд. Екон. наук.: 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. К., 2004. – 24 с.
 9. Цигилик И. И., Паневник Т. М. Экономическая безопасность предприятия в системе внутреннего экономического механизма // Экономика.– 2007.– № 8.– С. 3 – 5.
 10. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: Навчальний посібник / Під заг. ред.. д-ра економ. наук, професора Ястремської О. М., канд. екон. наук, доцента Верещагіної Г. В. – Х., ВД «ІНЖЕК» 2010. – 392 с.

ГЛАВА 3.20. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ ПІДПРИЄМСТВА З ДЕБІТОРАМИ ТА КРЕДИТОРАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЗЕД

Шталь Т.В.

д-р екон. наук., професор

Носач Л.Л.

канд. екон. наук, доцент

Козуб В.О.

ст. викладач

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Для сучасного періоду міжнародного економічного розвитку характерне широке залучення країн у міжнародні взаємозв'язки. Це пов'язане з тим, що масштаби сучасного виробництва переросли національні рамки, а взаємодія з іншими країнами, міжнародний поділ праці та обмін є сьогодні необхідними умовами нормального підтримання і розвитку національної економіки.

Поряд з глибокими економічними змінами, що зумовлені процесами розбудови ринкової економіки, однією із важливих проблем багатьох підприємств є нестача оборотних коштів, що супроводжується ризиком несплати або несвоєчасної оплати рахунків і як наслідок появи дебіторської та кредиторської заборгованості.

Дебіторська і кредиторська заборгованості виражають економічні стосунки, що виникають між продавцями і покупцями в процесі купівлі-продажу продукції, товарів і послуг і обумовлені неспівпаданням у часі переходу права власності (розпорядження, використання) з моментом платежу, яке пов'язане з об'єктивними умовами організації виробництва, реалізації і ведення розрахунків. Рушійним мотивом цих стосунків є здобуття майбутніх економічних вигод [1].

У системі цих стосунків будь-яке підприємство або інший господарюючий суб'єкт займає двояке положення – одночасно виступаючи і продавцем і покупцем, і кредитором і дебітором. У зв'язку з цим для підприємства дебіторська і кредиторська заборгованості виражають багатобічні

відносини з різними контрагентами, в першу чергу, з постачальниками – кредиторами на вході і покупцями – дебіторами на виході. Від ефективної організації системи зовнішніх і внутрішніх економічних зв'язків зі своїми контрагентами залежить якість забезпечення процесу руху фінансових і грошових коштів, а, отже, економічна безпека самого підприємства, фінансовий стан, фінансове благополуччя його власників і рівень доходів працівників.

З огляду на це, використання дебіторської та кредиторської заборгованостей набуває все більш актуального значення в умовах розвитку міжнародного бізнесу і зовнішньоекономічної діяльності, а створення умов ефективної співпраці підприємства з дебіторами і кредиторами є підґрунтям для продуктивної роботи на внутрішньому та зовнішньому ринку.

У світовій практиці підприємницької діяльності питання заборгованості підприємств (як дебіторської так і кредиторської) розкривається досить широко, адже її виникнення безпосередньо пов'язане з процесами організації товароруку, операціями купівлі-продажу, експортом та імпортом продукції. Однак серед основних проблем сьогодні є процес формування простроченої та безнадійної форм заборгованостей причинами виникнення яких може стати робота з неспроможними і неплатоспроможними підприємствами або з компаніями, що мають сумнівну репутацію на ринку. Якщо підприємство, з яким планується укласти договір, – резидент, то є можливість отримання інформації, спираючись на досвід роботи з нею інших компаній. Якщо ж не резидент – процес ускладнюється: з'являється потенційна необхідність зустрічі із представниками цієї компанії і можливість отримання відповідей на хвилюючі питання, а потім слідує процес перевірки цих даних (досить часто джерелом інформації про фірми, особливо великих, слугують комерційні журнали, газети, довідники, державна звітність).

На світовому ринку сьогодні існує чимало компаній, що ведуть свою діяльність в індустрії збирання, аналізу інформації і формування єдиної бази даних щодо юридичних осіб з різних регіонів. Вони готові надати інформацію практично по будь-якій компанії Європи, Росії, Білорусії, країн Балтії. Причому перевірку компанії вони проводять в оптимальний термін, їх бази даних постійно поповнюються як новими компаніями, так і змінами і доповненнями за вже існуючими учасниками ринку. Звіти цих компаній містять реєстраційні і банківські дані, інформацію про засновників юридичної особи, його керівництво, фінансові і балансові дані, зведення про залучення цього підприємства до судових розглядів або перебування в «чорному» списку неплатників [1]. Тому, кожному підприємству, що веде зовнішньоекономічну діяльність, з одного боку, слід отриману інформацію про потенційного партнера піддавати ретельному аналізу для ухвалення оптимального рішення за умовами майбутнього співробітництва, а з іншого боку, слід хвилюватися і про власну конкуренто- і платоспроможність, оскільки перевірити можуть і його.

Основними джерелами інформації для аналізу фінансового стану підприємства є бухгалтерський баланс і форми бухгалтерської звітності, а також дані поточного бухгалтерського й управлінського обліку. При цьому аналізують платоспроможність підприємства, тенденції у зміні дебіторської та

кредиторської заборгованостей, ліквідність, показники власного капіталу, фінансової стійкості, фонди й активи підприємства. Крім того, повинна бути проаналізована платіжна дисципліна потенційного клієнта. Платіжна дисципліна – це чітке і своєчасне виконання підприємством своїх платіжних зобов'язань. Найчастіше несплата рахунку спричинена не тільки відсутністю ресурсів у підприємства, але і встановленою керівництвом політикою оплати рахунків, що не завжди відповідає принципам пунктуальності оплат.

З урахуванням вищезазначених аспектів, нами був розроблений алгоритм співпраці підприємства з дебіторами та кредиторами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. (рис. 1).

Рис. 1. Співпраця підприємства з дебіторами та кредиторами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності (авторська розробка)

* 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8 – послідовність взаємодії

Таким чином, підсумуємо. З рисунку видно, що першочергово (взаємодії 1-4) підприємству – суб'єкту ЗЕД, користуючись послугами компетентних інформагенцій необхідно аналізувати ринок: з одного боку – досліджувати потенційних кредиторів, з другого – потенційних дебіторів і однозначно не слід забувати про власне позиціонування на ринку.

Далі (взаємодія 5) слід говорити про, з одного боку – фінансування кредиторської заборгованості, тобто про забезпечення діяльності підприємства позиковим безпроцентним джерелом фінансування поточної діяльності [2], що забезпечує нарощування економічного потенціалу і збільшення позитивного грошового потоку; з другого боку (взаємодія 5) – про фінансування дебіторської заборгованості, тобто про надання безпроцентної позики покупцю або замовнику, в якого підприємство інвестує оборотний капітал [3].

Розуміючи, що виникнення дебіторської заборгованості пов'язане з формуванням негативних грошових потоків, її повернення – позитивних, а виникнення кредиторської заборгованості збільшує позитивний грошовий потік, а її повернення – негативний [4], доцільно спочатку інкасувати дебіторську заборгованість (взаємодія 7), а вже потім рефінансувати (взаємодія 8), кредиторську.

Треба зазначити, що не існує якихось єдиних підходів для розгляду показників роботи підприємства. Вони залежать від багатьох факторів: галузевої приналежності, принципів кредитування, обороту оборотних коштів, репутації підприємства. Однак початок відносин із будь-яким контрагентом,

зазвичай, відбувається на переговорах, і угода про продовження співробітництва і його умов закріплюється договором. Договір виконує такі функції:

- юридично закріплює відносини між партнерами, додає їм характеру зобов'язань, виконання яких захищено законом;
- визначає порядок, способи і послідовність здійснення дій партнерів;
- передбачає способи забезпечення виконання зобов'язань.

Тому на етапі укладання договору важливо передбачити і зафіксувати всі процедури договірних відносин. При цьому повинні бути чітко позначені: реквізити сторін; зобов'язання сторін; терміни і способи виконання зобов'язань; умови оплати і постачання; документи для оплати і прийняття товарів, робіт, послуг; параметри якості товарів і упакування, робіт, послуг; порядок пред'явлення рекламаций; забезпечення зобов'язань; страхування відповідальності; відповідальність сторін за виконання зобов'язань; порядок зміни договірних відносин і розв'язання спорів та ін.

Грамотно складений юристом договір є основою здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності і позитивного результату значної частини конфліктних ситуацій. Він здатен мінімізувати помилки й економічні втрати підприємства як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку. У процесі господарської діяльності на етапі виконання договірних зобов'язань необхідно простежувати виконання всіх пунктів договору, і в разі оперативного контролю за виконанням усіх умов договору значно полегшується процедура виявлення розбіжностей за договором або порушеннями при його виконанні. Ідеальним вважають індивідуальний підхід до виставлення рахунків підприємства для клієнта залежно від умов кожного конкретного договору. Однак це вимагає наявності в компанії осіб, що відповідають за виставленням рахунків, яким доступна достовірна інформація у внутрішньо фірмовій базі даних про умови контрактів з окремо взятим клієнтом. Чіткий контроль над своєчасним виставленням рахунків і їхньою сплатою, покладений на визначеного співробітника або групу співробітників (по напрямках або видам діяльності компанії), дає змогу в потрібний момент реагувати на прострочення в оплаті рахунків й інші проблеми, що виникають при виставленні, розсиланні й оплаті рахунків, і вчасно приймати управлінські рішення. Забезпечення щоденного оперативного аналізу сплати за виставленими рахунками і формування звітності істотно полегшують отримання повної і достовірної інформації для аналізу дебіторської та кредиторської заборгованостей, дають змогу вчасно виявляти прострочену їх форму і вживати заходів до їх оплати, а також якісно планувати рух грошових потоків підприємства.

Прострочена і безнадійна дебіторська заборгованість впливає на платоспроможність підприємств та загрожує їх життєдіяльності загалом. Передумови для виникнення простроченої і безнадійної дебіторської заборгованості з'являються на різних етапах ведення господарської діяльності: проведення переддоговірних процедур, укладання договору, виконання договірних операцій. Тому процес виникнення і погашення дебіторської

заборгованості завжди має перебувати під контролем уповноважених працівників підприємства.

З урахуванням вищезазначеного, ми спробували виділити ряд умов, які, по-перше, покликані економічно забезпечити виникнення на підприємствах, що здійснюють ЗЕД простроченої і безнадійної заборгованостей, по-друге, сформувані базу для ефективної співпраці підприємств з дебіторами та кредиторами. Під ефективною співпрацею ми розуміємо систему ефективно налагоджених економічних відносини з контрагентами в процесі поточної діяльності із приводу надання й отримання відстрочок платежу за товарними і розрахунковими операціям з метою оптимізації прибутку (операційного) і розміру вільних коштів. Умови економічного забезпечення співпраці підприємства з дебіторами та кредиторами в процесі здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та їх характеристика подано на рис. 2. та у табл. 1 відповідно.

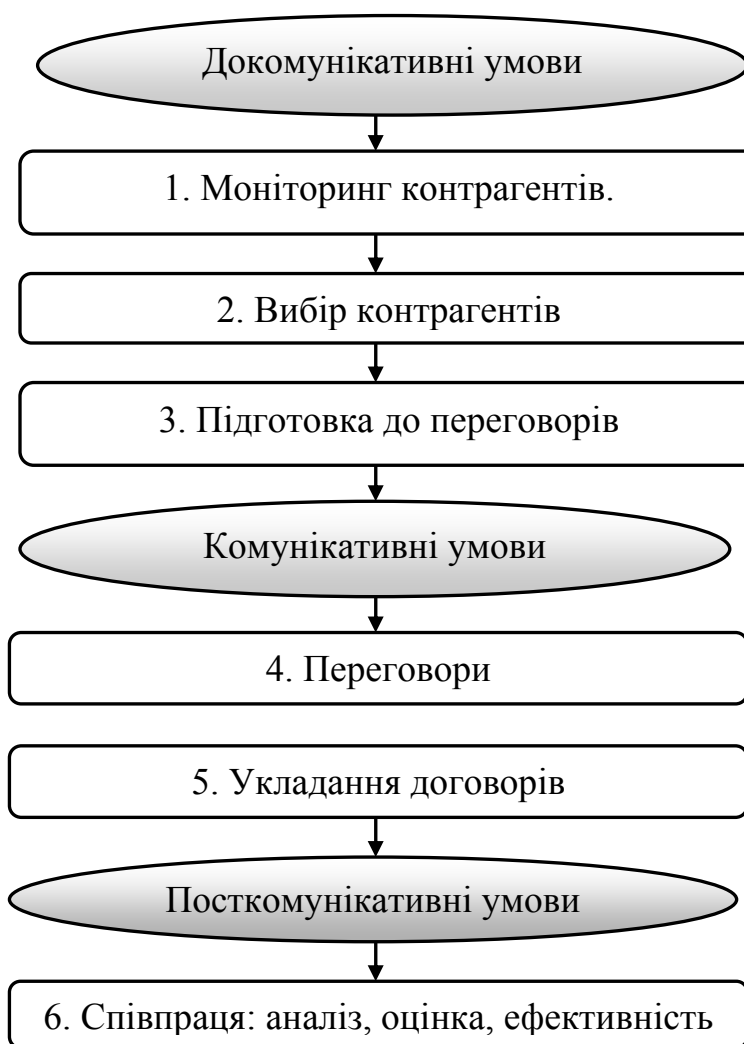

Рис. 2. Умови економічного забезпечення співпраці підприємства з дебіторами та кредиторами (авторська розробка)

Таким чином, для створення умов ефективної співпраці підприємства з дебіторами та кредиторами під час здійснення ЗЕД основними інструментами реалізації поставлених цілей мають стати: підбір контрагентів; визначення умов

Таблиця 1

Характеристика умов економічного забезпечення співпраці підприємства з дебіторами та кредиторами

1. Моніторинг контрагентів: попередня оцінка усіх можливих кредиторів і перевірка усіх потенційних дебіторів на початку співпраці		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	Мікрорівень
Пошук компетентної інформації; Аналіз показників ділової активності контрагентів; Ставлення до підприємницької діяльності, розвитку підприємства	Оцінка показників розвитку підприємства на регіональному рівні країни та у територіально-галузевому аспекті	Аналіз обсягів господарської діяльності підприємства, її ефективності, зокрема з погляду рівня задоволення попиту споживачів; Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, перевірка платіжної дисципліни потенційного контрагента
2. Вибір контрагентів: перевірка належної бази юридичного супроводу угоди		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	Мікрорівень
Вибір країни – партнера, формування рейтингу країн за рівнем економічної безпеки бізнесу; Дослідження відповідної законодавчої бази країни, перевірка наявності договорів про співпрацю	Ранжування регіонів за рівнем сприятливості середовища для ведення підприємницької діяльності; Дослідження особливостей законодавчої бази регіону	Перевірка юридичного статусу контрагента, реєстраційних і банківських даних, інформації про засновників юридичних осіб, дотримання правил представлення фінансової звітності
3. Підготовка до переговорів		
Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
Дослідження національних та наднаціональних норм права, а також торговими звичаїв країни, де відбудуться переговори	Дослідження регіональних норм права, торговими звичаїв галузево-територіальної адміністративної одиниці, де відбудуться переговори	Підбір фахівців з переговорного процесу: делегація у складі керівника та співробітників, що компетентні у питаннях, які будуть обговорюватися; Планування дебіторської заборгованості, визначення довгострокових цілей, формування загальної стратегії роботи підприємства з потенційними контрагентами; Попередній аналіз ефективності використання дебіторської / кредиторської заборгованості; Підготовка відповідної документації
4. Переговори		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	Мікрорівень
Визначення статусу делегації; Дотримання норм міжнародного протоколу; Дослідження міжнародної практики ведення переговорів; Дослідження міжнародної практики врегулювання конфліктів та спорів		Представлення сторін; Виклад проблем і мети; Діалог учасників: визначення основних форм співпраці; визначення основних форм здійснення розрахунків; визначення сум, що будуть інвестовані у дебіторську / кредиторську заборгованість; виявлення можливостей надання / отримання дисконтів та знижок; визначення критичних строків сплати боргів
5. Укладання договору		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	Мікрорівень
Правомірність дій відповідно Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та іншими законами України; Встановлені форми договору, визначенні способу укладання договору; Акцепту покупцем (погодження на оплату) оферти (комерційної пропозиції) продавця, яка містить істотні умови контракту (строк поставки, кількість та якість товару, ціна, платіж)		
5. Співпраця: аналіз, оцінка, ефективність		
<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	Мікрорівень
Забезпечення виконання визначеної стратегії та поставлених цілей; Контроль за виконанням запланованих заходів та показників		
Забезпечення виконання визначеної стратегії та поставлених цілей; Контроль за виконанням запланованих заходів та показників; Організація управлінського обліку та поточного моніторингу стану розрахунків, а також контролю за своєчасним обліком, аналізом та інкасацією дебіторської / кредиторської заборгованості, формування дієвого відділу внутрішнього аудиту. Визначений граничного ліміту дебіторської / кредиторської заборгованості; Аналіз складу та динаміки дебіторської та кредиторської заборгованостей; Використання сучасних форм рефінансування заборгованості; Мотивація співробітників, які пов'язані з управлінням дебіторською заборгованістю. Оцінка ефективності співпраці з дебіторами та кредиторами, оцінка ефективності управління заборгованістю. Формування системи стягнення заборгованості з клієнтів та введення штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань клієнтами	Мікрорівень	

договорів і здійснення розрахунків; розробка поточних планів й оперативних бюджетів, мотивація й контроль їхнього виконання й ін., які забезпечують погодженість у розмірі, швидкості обороту заборгованостей; погодженість у

русі матеріальних і грошових потоків; погодженості в припливі й відтоку коштів у певні проміжки часу.

Література:

1. Руденко Л.В. Розрахункові та кредитні операції у зовнішньоекономічній діяльності підприємства : підручник / Л.В. Руденко. – К. : Вид-во «Лібра», 2002. – 304 с.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент / Игорь Александрович Бланк. (2-е изд. перераб. и доп.). – К.: Ника-Центр, Т.1. – 2004. – 656 с.
3. Крейнина М.Н. Финансовый менеджмент: [учебное пособие] / Крейнина М.Н. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 1998. – 304 с.
4. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: навч. посіб. / Лариса Олександрівна Лігоненко, Ганна Вікторівна Ситник. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2005. – 255 с.
5. Алгоритм управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі України [Електронний ресурс] / Н. В. Новицька // Бізнес Інформ. – 2012. - № 4. – С. 140-144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_4_44.pdf

ГЛАВА 3.21. СУЧАСНІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ІРАКУ

Овсчкіна О.А., к.е.н., доцент;

Абасс К. Джауд, здобувач

*Технологічний інститут Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля (м. Северодонецьк)*

Потреба в безпеці сформувалася в людській спільноті на межі інстинктивного і свідомого. Наприкінці ХХ століття поняття «національна безпека» стало займати особливе місце серед загальносистемних понять через дію комплексу різномірних та різноспрямованих чинників впливу. Відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники визначають, що в другій половині ХХ століття сформувалася низка проблем розвитку як світової економіки, так і національних господарств, пов'язаних з інтернаціоналізацією та глобалізацією господарських відносин. Дослідниками з'ясовано, що внаслідок притаманних нашому часу глобалізаційних економіко-політичних процесів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у центрі уваги на зміну військово-політичній безпеці постає саме економічна безпека [4]. Для багатьох країн, у тому числі України, актуальність питання економічної безпеки у першу чергу обумовлюється довготривалим критичним станом національної економіки, неоднозначним впливом зовнішніх чинників, продуктивним функціонуванням світового господарства, появою нових тенденцій розвитку останнього. Важливість постановки цієї загальної проблеми знайшла відображення у нормативному документі - Стратегії національної безпеки України, де підкреслюється, що довготривале перебування держави у кризовому стані вимагає реалізації на всіх рівнях організації національної економіки програми дій, спрямованої на відродження економічного потенціалу, більш повного оцінювання дії дестабілізуючих факторів, локалізації їх негативного впливу, розробки

комплексу попереджувальних заходів зі своєчасною компенсацією відхилень від нормального рівня економічної безпеки.

Вітчизняні фахівці, усвідомлюючи важливість означених проблем, приділяють значну увагу дослідженню теоретико-методологічних аспектів економічної складової національної безпеки (елементів, умов та механізмів забезпечення), загроз національній економіці, серед яких виключне місце посідають зовнішні глобалізаційні процеси та їх наслідки. Вагомий внесок у теоретичне дослідження проблеми забезпечення глобалізованому світі економічної безпеки держави та її господарюючих суб'єктів зробили такі вчені, як: С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, Я. Жаліло, О. Мірошніченко. Вченими виявлено, серед умов забезпечення економічної безпеки найбільш впливовими є: застосування комп'ютерних технологій, розвиток науково-технічного прогресу, зростання науково-технічного потенціалу, збільшення масштабів переливу капіталу, поява нових тенденцій в конкурентній боротьбі сучасних національних та наднаціональних економічних суб'єктів.

Однак, деякі теоретико-методологічні проблеми залишаються не повною мірою дослідженими, зокрема, потребує додаткової уваги питання щодо: поглиблення класифікації факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на економічну безпеку країн; надання розгорнутої характеристики її функціонально-структурних складових; дослідження характеру зв'язків нових внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на стан економічної безпеки; визначення суперечливого впливу на економічну безпеку окремих держав, макро- мікроекономічних суб'єктів сучасних глобальних тенденцій світової економіки, таких як поява нових форм боротьби міжнародних монополій та міжнародних фінансових центрів, що складають глобальні виклики розвитку національних економік та світової економіки в цілому.

Враховуючи вищевикладене, метою даної статі є визначення особливостей стану системи національної економічної безпеки Іраку та України під впливом нових глобалізаційних тенденцій. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі: характеризувати функціонально-структурні складові системи економічної безпеки та підходи до їх визначення; з'ясувати наслідки глобалізаційних процесів, їх сутність, тенденції і механізми реалізації; здійснити політико-економічний аналіз міжнародного режиму політико-економічних санкцій щодо Іраку та виявити спільні риси впливу нових глобалізаційних тенденцій світового господарства на системи національної економічної безпеки Іраку та України.

Економічна безпека будь-якого економічного суб'єкта розуміється як стан захищеності та незалежності його господарської системи в умовах динамічного розвитку, тобто це забезпеченість і гарантованість збалансованого розвитку всіх економічних процесів суб'єктів, а також потенційна можливість зміцнення взаємозв'язків між їх внутрішніми і зовнішніми економічними процесами.

На національному рівні економічна безпека визначається як збалансований стан економіки та інститутів влади, які здатні забезпечити гарантований захист національним інтересам, соціально спрямовані на розвиток держави в цілому, формують достатній оборонний потенціал [1]. Економічна безпека підприємства багатьма дослідниками трактується як сукупність умов функціонування господарюючого суб'єкта, при яких забезпечується досягнення цілей його діяльності. Економічна безпека підприємств (організацій) розуміється також як захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до зовнішніх умов без негативних наслідків для підприємства. Економічна безпека регіону здебільшого досліджується скрізь призму стійкості та цілісності регіонального господарського механізму, через регіональні програми економічного розвитку, інструменти та методики регіонального вирівнювання та подолання депресивності регіонів.

Узагальнюючи тлумачення вищенаведених термінів, слід зауважити, що:

- по-перше, можна розрізнити такі підходи до визначення поняття економічна безпека: а) гомеостатичний підхід, за яким економічна безпека представляється як стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного й оборонного існування і прогресивного розвитку, невразливість і незалежність її економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів; б) соціально-інституціональний підхід, застосування якого дозволяє тлумачити економічну безпеку як готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства;

- по-друге, необхідно визначати економічну безпеку як системне поняття, дослідження якого може здійснюватися за декількома аспектами: а) структурно-ієрархічним, коли національна економічна безпека характеризується з позицій суспільства, держави, регіонів, підприємств (організацій), людини. При цьому дослідники зауважують, що недоцільно підміняти національну економічну безпеку економічною безпекою держави, адже інституціональні інтереси політичної влади суспільства і самого суспільства не співпадають і це неспівпадіння стає очевидним завдяки структурно-функціональному аспекту, що дозволяє з'ясувати функціональні складові системи національної економічної безпеки [5];

- по-третє, необхідно уточнити перелік цих складових, адже за цим питанням у дослідників немає спільної думки. Деякі вчені в якості основних функціональних складових системи економічної безпеки виділяють енергетичну, фінансову, соціальну, інноваційно-технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну та екологічну безпеку [6]. Інші до наданого переліку додають інвестиційну, науково-технологічну, виробничу, демографічну, трудоворесурсну, соціальну тощо безпеку. Ми вважаємо, що кожна з перелічених складових входить у систему національної економічної безпеки, маючи різний ступінь вагомості і значущості. Критерій вагомості підкреслює

первинну, вторинну тощо роль функціональної складової у формування економічної безпеки як складної системи, у той час, як за критерієм значущості акцентується увага на ролі певних функціональних складових у процесі підтримки характеристик системи економічної безпеки;

- по-четверте, для більшої повноти визначення характерних рис системи національної економічної безпеки слід підкреслити її дуалістичну роль як визначальної складової національної безпеки та важливого елемента міжнародної безпеки. В межах національної безпеки економічна безпека знаходиться під впливом основних внутрішніх факторів: інфляційних процесів; коливань рівня безробіття; зниження обсягів інвестицій і національного доходу суспільства; скорочення ВВП; зниження інвестиційної та інноваційної активності підприємств; нераціонального використання іноземних кредитів; тощо. Національна економічна безпека як елемент системи міжнародної безпеки попадає під дію зовнішніх факторів: впливу зовнішньоторговельних відносин; тенденцій міжнародних валютних відносин; зростаючої взаємозалежності та взаємообумовленості фінансово-економічних систем країн світу; сировинної спрямованості експортних поставок та економічної залежності від імпорту; від'ємного зовнішньоторговельного сальдо; зростання зовнішньої заборгованості; поглиблення нерівномірності розвитку країн світу під дією інтеграційних глобалізаційних процесів, тощо.

Багато науковців підкреслюють, що існують стратегічні і тактичні аспекти дослідження впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на рівень національної економічної безпеки. При цьому саме стратегічні аспекти вивчення зовнішнього середовища є найсуттєвішими для розробки заходів щодо підтримки національної економічної безпеки країн в системі сучасного світового господарства, адже дозволяють з'ясувати роль глобалізаційних тенденцій в розвитку економічних систем суспільства на всіх рівнях їх організації. Особлива роль глобалізаційних факторів в сучасних національних економічних системах проявляється у вигляді як додаткових зовнішніх загроз економічній безпеці країн, так і додаткових зовнішніх переваг від входження та позиціонування у світовому господарстві. З цього приводу слід зауважити, що специфіка сьогоденного етапу розвитку глобалізаційних процесів така, що входження більшості держав до активних економічних процесів світового господарства завдає їм частіше додаткові загрози та збитки, ніж вигоди.

Мова йде про те, що основний напрямок розвитку сьогоденного етапу процесу глобалізації визначається двома взаємопов'язаними процесами: становлення фінансової економіки (фінансоміки) і створення глобальної світової інтелектуально-комп'ютерної мережі. Фінансова економіка – симбіоз фінансової могутності світового капіталу і економічної спрямованості інтелекту, в результаті чого з'являється нова сила глобального впливу на національні економіки и світове господарство у цілому – фінансово-інтелектуальна влада, впливаюча на всі сфери людського співтовариства і викликаючи деформацію світогосподарських зв'язків [3]. Основними представниками фінансово-інтелектуальної влади виступають відомі діячі

світового кредитного ринку: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк реконструкції і розвитку, інші більш локальні суб'єкти – ТНК (транснаціональні компанії), які приймають активну участь в управлінні процесом сучасної глобалізації, розробці стратегічних сценаріїв і тактичних заходів втручання у національні економічні системи держав з метою вирішення своїх економіко- організаційних і політичних питань.

Вплив фінансово-інтелектуальної влади на національні економіки здійснюється за допомогою спеціально розроблених технологій, а саме: глобальна влада задає національним економікам заздалегідь прораховані схеми і алгоритми напрямку руху, що лишають ці економіки можливості набутти статусу суб'єктів глобалізації. Слід відрізняти політичні і економічні технології і схеми.

До економічних схем встановлення залежності національних економік від глобальної фінансово-інтелектуальної влади можна віднести: застосування економічно недоцільного кредитування, фінансування проектів заторможення економік залежних країн щодо створення їх імпортозалежних національних господарств, що у сукупності створює умови отримання фінансової ренти як плати (оброку) за організовані деформації в економіках залежних країн.

За словами Дж. Є. Штігліца, колишнього віце-президента Всесвітнього Банку, «представники МФВ мають нестандартні умови для усіх країн, що складаються з 111 пунктів, і вибирають і рекомендують ті», що відповідають моделі зовнішнього керування країною в інтересах глобального фінансового капіталу. Отже, МВФ фактично визначає внутрішню і зовнішню політику фінансово залежних держав (звичайно через механізми отримання країною допомоги Європейського Співтовариства або Всесвітнього Банку, але за умов отримання згоди МВФ) [7].

До політичних технологій втручання в економіку інших країн можна віднести:

а) інсценування «кольорових революцій», що мають за мету розорення національних економічно-виробляючих систем, зниження рівня життя населення відповідної держави з тим, щоб вона не змогла «піднятися» і здійснити прорив не тільки в сучасний науково-інтелектуально-технологічний світ, але навіть у «споживче» суспільство;

б) розробка стратегічних сценаріїв розвитку і визначення тактичних ходів щодо встановлення повного контролю над глобальними, регіональними, локальними економічними процесами, що відбуваються у світовому господарстві;

в) моделювання у залежних країнах системи цінностей країни-розробника, тобто формуючи масову свідомість країни-донора ресурсів у певному векторному напрямку, програмованому світовою фінансово-інтелектуальною владою.

Відверто негативний характер впливу глобалізаційних процесів на стан економічної безпеки країн найбільш яскраво проявляється в сучасній конкурентній боротьбі надвеликих міжнародних монополій (транснаціональних і міжнаціональних корпорацій) за сфери впливу на

найпривабливіші сектори (регіони) світової економічної системи. На даний час провідні ТНК, конкуруючи звичайно у фінансовій сфері, значну частку свого прибутку отримують у вигляді фінансової ренти як фактично плати за участь у створенні і зміцненні фінансово-інтелектуальної влади.

З іншого боку, ТНК ведуть гіперконкурентну боротьбу з компаніями фінансово та імпортозалежних країн, проводячи загарбницьку зовнішньоекономічну політику та незважаючи:

по-перше, на ступінь чутливості національних ринків країн-донорів до вторгнення іноземного капіталу і товарів;

по-друге, на зниження економічного, перед усім, науково-технічного та інформаційного потенціалів; по-третє, на зменшення реальних доходів населення тощо.

Більш того, проникнення ТНК в національні економіки деформує ресурсні потоки цих країн, які стають або в основному «донорами» ресурсів для глобального фінансового капіталу, (вкрай рідко - «реципієнтами»), порушує процеси їх самоорганізації, перетворюючи на «полігони гіперконкурентної боротьби» ТНК. Таким чином, гіперконкурентна боротьба ТНК на національному рівні виявляється у таких спотворених формах (деформах), що посилюють зовнішні загрози системі національній безпеки країн-донорів:

- закупівля на найдешевших світових ринках неякісних товарів з подальшим перепродажем в фінансово залежних країнах;

- спільне виробництво продукції низької якості, використовуючи символіку престижних фірм;

- підрив економічних позицій вітчизняних конкурентів через дезорганізацію виробництва (ціновий демпінг) і збуту (деформація каналів розподілу продукції);

- скупка нерухомості за найнижчими цінами з метою наступного перепродажу (скупка через корумпованих чиновників);

- сприяння неконтрольованому відпливу валютних ресурсів за кордон, розміщення їх в зарубіжних банках;

- застосування режимів політико-економічних санкцій тощо.

ТНК стають дуже сильними конкурентами для місцевих компаній, утискаючи їх на внутрішньому ринку, не даючи можливості розвиватися; підриваючи стійкість національної валюти через безперешкодні переміщення транснаціонального капіталу, тим самим створюючи загрозу національній економічній безпеці; дестабілізуючи внутрішній ринок, тощо. Таким чином, транснаціональний капітал, переслідуючи лише власні інтереси, здійснює небажане втручання у політичне та економічне життя приймаючої країни в напрямі, що зазвичай суперечить її національним інтересам

Підкреслюючи саме цей висновок, слід зауважити, що гіперконкуренція ТНК з національного рівня переходить на світовий рівень з такими наслідками:

- різким зменшенням можливостей ряду країн світу щодо формування та реалізації власної незалежної економічної політики;

- нав'язуванням іншим країнам « свого » бачення зовнішньої та внутрішньої політики, структури господарства;

- зниженням конкурентоспроможності національних економік та гальмуванням їх розвитку;
- загостренням напруженості між національними господарствами та нагромадженням диспропорцій у світовій торгівлі і фінансовій системі, тощо.

В переліку вищенаведених спотворених форм впливу ТНК на стан національних економічних систем багатьох приймаючих країн певне місце посідає застосування режимів політико-економічних санкцій, які створюють додаткові загрози як власне економічній, та і соціально-політичній безпеці країн.

Керуючись вище викладеними обставинами, в даній статті на іракському епізоді проведемо політико-економічний аналіз міжнародного режиму політико-економічних санкцій щодо Іраку, насамперед, у контексті регіональної політики на Близькому Сході. Вивчення питання на іракському епізоді не випадково, оскільки світовою громадськістю він характеризувався як безпрецедентна і вкрай руйнівна схема тиску представників фінансово-інтелектуальної влади на незалежні країни.

Режим економічних санкцій щодо Іраку був введений за його вторгнення і подальшу окупацію Кувейту відповідно до резолюції Ради Безпеки 661 (1990 року.). У подальшому головною метою політико-економічних санкцій було заявлено недопущення придбання Іраком зброї масового знищення, якої, як згодом з'ясувалося, в Іраку не знайшлося. Всеохоплюючий режим санкцій діяв протягом майже тринадцяти років, його конфігурацію визначали більше п'ятдесяти резолюцій Ради Безпеки, аж поки він не був скасований документом РБ ООН №1483 у 2003 році.

Ставка на застосування міжнародних санкцій для врегулювання іракської кризи була зроблена рядом об'єктивних причин, серед яких головною є - використання в інтересах фінансово-інтелектуальної влади ситуації, що склалася на Близькому Сході. Американський фахівець з політики санкцій Селден З. фактично визначає наявність цієї головної причини, заявляючи, що причиною санкцій щодо Іраку було: істотне ослаблення іракської економіки внаслідок тривалої війни з Іраном та експортно-орієнтований характер народногосподарського комплексу держави [10].

Слід зауважити, що у 1990 році (за рік до застосування ембарго), поставки нафти забезпечували наповнення державного бюджету Іраку в іноземній валюті на 97%, при чому, географія експортних поставок іракської нафти демонструвала їх орієнтацію саме на американський та європейський ринки. Іракська економіка була привабливим об'єктом привласнення надприбутків ТНК і більш великими інституціональними суб'єктами фінансово-інтелектуальної влади, про що достатньо відверто заявив глава дипломатичної служби Великобританії У. Уолдгрейв: «Очевидно, що економічна зброя - основний інструмент, який використовується світовою спільнотою для відновлення незалежності Кувейту - повинна працювати» [2].

На наш погляд, ще однією важливішою обставиною, яка послужила причиною застосування політико-економічних санкцій щодо Іраку, стала їх підтримка не лише з боку ТНК як глобальних «акторів», але й інших менш

впливових регіональних гравців Близького Сходу, яких також не цікавило відновлення незалежності Кувейту. Серед держав близькосхідного регіону, бажавших політичного і економічного ослаблення Іраку, необхідно виділити Саудівську Аравію, яка розглядала режим санкцій як дієвий спосіб стримування економічного розвитку Іраку, прагнучи зашкодити спроби останнього утвердитися в якості регіонального лідера.

У світлі вищесказаного можна стверджувати, що в межах гіперконкурентної боротьби ТНК з заохоченням інших «гравців» була створена політико-економічна платформа для реалізації режиму довготривалих санкцій щодо Іраку, що мало такі наслідки:

- по-перше, був здійснений згубний вплив на рівень економічної безпеки Іраку. Катастрофічно впав рівень життя іракців - середньомісячна зарплата в країні склала 5-15 дол. США (до введення санкцій вона була на рівні 400 дол. США). ООН змушена була констатувати, що внаслідок політико-економічних санкцій іракський ВВП впав майже на дві третини у 1991 році та відзначалося майже 85 % зниження виробництва нафти, що спричинило стагнацію індустріальних секторів економіки (промислове виробництво практично зупинилося, порівняно з 1984 роком дохід на душу населення у 1995 році знизився з 3416 до 450 американських доларів) [8];

- по-друге, режим політико-економічних санкцій послужив інструментом зміни регіональної архітектури співробітництва країн Близького Сходу: рівень економічної безпеки деяких країн погіршився (тривале застосування міжнародних санкцій проти Іраку негативно позначилося на соціально-економічному становищі Туреччини, загостило політичні розбіжності в правлячих колах цієї країни), навпроти, інших країн помітно збільшився. Так, режим міжнародних санкцій щодо Іраку надав доленосний вплив на розвиток Ірану, його зовнішню політику. Користуючись ізоляцією Багдада, у 1990-тих роках Ірану вдалося подвоїти свої нафтопереробні потужності, що дозволило цій країні скоротити імпорту;

- по-третє, незважаючи на те, що посилення санкцій США щодо Іраку та фактично Ірану (наприклад, згідно з Актом Д'Амато) передбачалось як ключовий елемент американської зовнішньоекономічної стратегії «подвійного стримування» цих країн, спостерігалось їх геополітичне зближення через спільні дії щодо нейтралізації негативного зовнішнього впливу [9]. Життєво важливим для двох «колишніх ворогів» стало недопущення сповзання країн у політичний хаос, стримання діяльності радикальних організацій;

- по-четверте, з другої половини 1990 -х років режим політико-економічних санкцій щодо Іраку став наносити шкоди геополітичним і стратегічним інтересам арабських держав. На тлі стрімкого погіршення життя іракців керівникам арабських країн важко було пояснити своєму населенню причину політичної солідарності з США та Ізраїлем в здійсненні економічного тиску на Ірак. Отже, ослаблення Іраку через застосування до нього режиму політико-економічних санкцій призвело до посилення Ірану, що зробило для арабських країн повернення Іраку в регіональну політику питанням життєвої важливості.

Аналізуючи політико-економічні підсумки більш ніж десятирічного застосування економічних санкцій проти Іраку, як форми впливу ТНК на економічну безпеку цієї країни, виділимо наступне:

1) міжнародні санкції показали свою неспроможність як засобу вирішення іракської кризи, адже їх наслідки були прямо протилежними декларованій меті – захисту незалежності Кувейту. Напроти, політико-економічне втручання в економіку Іраку призвело до деградація національних економік арабських країн, істотного зниження якості життя населення, негативному впливу на соціально - економічний розвиток всього Близького Сходу, радикалізації настроїв в арабському світі тощо;

2) ТНК фактично мали за мету через введений режим досягти політико-економічної ізоляції Іраку, який володіє достатніми геополітичними та геоекономічними ресурсами. Однак, несподіваним політичним ефектом режиму санкцій стало ірано-іракське зближення і посилення впливу Ірану. Більш того, ірано-іракське «потепління» значною мірою зумовило завершення американської «політики подвійного стримування» з подальшим переходом до стратегії прямого військового втручання, тобто США відверто продемонстрували повернення до мілітаристської зовнішньоекономічної політики відносно країн Близького Сходу, не приховуючи свої справжні цілі;

3) фінансово-економічна криза, що сколихнула світову спільноту в 2008 році, ще раз довела, що потенціал невоєнних схем управління світовими політичними і економічними процесами ще не вичерпаний, представники світової фінансово-інтелектуальної влади лише вишукують нові форми і методи досягнення своїх економічних інтересів у привабливих регіонах і секторах світової економіки.

Враховуючи значну загрозу системі національній безпеці з боку світової фінансової економіки, Україна, яка володіє всіма ресурсами для системного визначення зовнішньоекономічної політики, зобов'язана вивчити правила гіперконкуренції, сформовані ТНК, та особливості встановлення глобальної диктатури фінансово-інтелектуальної влади з тим, щоб стати активним учасником світової спільноти, прагнути «писати» правила зовнішньоекономічних відносин під власні економічні інтереси. Для досягнення цієї мети Україні слід враховувати, що:

1) понині існує довготривала схема впливу (фактично управління) національною економікою України з боку ТНК: експорт значної частини мінеральної сировини за кордон та імпорт виготовленої з неї продукції; гальмування процесу фінансування заходів щодо ресурсозбереження; створення гіпертрофованої структури споживання паливно-енергетичних ресурсів, тощо. Все це негативно впливає на стан як зовнішньоекономічної, так і енергетичної складової економічної безпеки України, створюючи додаткові внутрішні загрози системі її економічній безпеці;

2) в Україні запроваджено організоване марнотратство у вигляді так званої «латиноамериканської» моделі розподілу ресурсів, коли в країні:

а) спостерігається наявність одного могутнього фінансового джерела валютних надходжень, частіше пов'язаного з нераціональним використанням природних багатств;

б) формується вузьке коло надбагатої «еліти – владоотримувачів», які не цікавляться проблемою спустошення вітчизняної економіки, отже створюють додаткову внутрішню загрозу системи економічної безпеки країни, проте отримують політичну ренту – надішок доходів над реально витраченою працею [4];

в) за наслідками та механізмом дії «латиноамериканська» модель розподілу ресурсів в Україні за своєю суттю та наслідками нагадує режими політико-економічних санкцій, що застосовуються до країн Близького Сходу, тим самим: по-перше, окреслюється спільність проблем і ситуацій, з якими стикаються країни-донорами, прагнучих підтримати власну економічну безпеку; по-друге, висвітлюється спільність дослідницьких задач щодо розробки заходів протидії негативному впливу світової фінансово-інтелектуальної влади.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладений матеріал, слід зробити наступні висновки: а) у світовому господарстві відбуваються нові глобалізаційні процеси, що здійснюють руйнівний вплив на системи економічної безпеки практично всіх країн світу, особливо тих, які володіють природними ресурсами; б) до таких негативних глобалізаційних процесів відносяться: формування світової фінансової економіки та фінансово-інтелектуальної влади надвеликих інституціональних структур (МВФ, МБРР, ТНК тощо), які отримують фінансову й політичну ренту, проникаючи в національні економіки країн-«донорів» необхідних природно-виробничих ресурсів та фактично управляючи функціонуванням регіонів, секторів світового господарства, за власними інтересами впливаючи на їх зовнішньоекономічну та внутрішньо-національну політику, отже фактично руйнуючи системи національної економічної безпеки цих залежних країн.

Подальші дослідження в цьому напрямку мають, на наш погляд, бути пов'язаними з пошуком й обґрунтуванням дієвих заходів протидії загрозам системі національної безпеки країн з боку надпотужної світової фінансово-інтелектуальної влади. Найсуттєвішою особливістю таких досліджень має стати їх терміновість адже на сьогоднішній день жодна країна світу не в змозі самостійно протистояти наростаючому впливу світової фінансової економіки, отже вчасне усвідомлення та адекватне реагування на загрозові виклики з боку глобальної економіки є вкрай актуальним.

Література:

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України від 02.03.07 №60. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
2. Седляр Ю.А. Международно-политическая экономия режимов санкций (на примере Ирака)/ Ю.А. Седляр// Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - Тамбов:

- Грамота, 2014. - №1. - Ч.2. - С.180-183. Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/>
3. Задорожный Г. В., Халина О. В. О финансово-виртуальных технологиях и инструментах как формах реализации финансово-интеллектуальной власти в условиях глобализации/Г.В. Задорожный, О.В. Халина// Социальная экономика, 2012. - № 1. - С. 97-113. Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/>
 4. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності). Режим доступу: <http://news.pn/ru/public/79872>.
 5. Мірошниченко О.В. Економічна безпека як складова комплексної системи національної безпеки України / О.В. Мірошниченко// Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – №12(154). – С. 125-132. Режим доступу: http://www.snu.edu.ua/downloads/vistnik_2013_190-1.pdf
 6. Моделирование экономической безопасности: держава, регіон, підприємство: [монографія] / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.; за ред. В.М. Геєця. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 240 с.
 7. Форд и Сталин: О том, как жить по-человечески. Альтернативные принципы глобализации. СПб.: КОБ, 2002. Режим доступа: <http://books.google.com.ua/>
 8. Abu Gulal , Saif Badr . Political Economy of International Sanctions : the Case of Iraq. Режим доступу: <http://theses.dur.ac.uk/1254/1/1254.pdf>
 9. Fayazmanesh S. The United States and Iran. Sanctions, Wars and the Policy of Dual Containment. Routledge, 2008. – 264 p. Режим доступу: <http://books.google.com.ua/>
 10. Selden Z. Economic Sanctions as Instruments of American Foreign Policy. L.: Praeger, 1999. - 86 p. Режим доступу: <http://books.google.com.ua/>

ГЛАВА 3.22. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ВЛАСТИВОСТІ, СТРАТЕГІЯ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Орлик О.В.

к.е.н., доцент,

Одеський національний економічний університет

В сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів та глобалізації бізнесу, швидкого розвитку виробництва і зовнішньоекономічних зв'язків, що набувають все більших масштабів і довготривалого характеру, забезпечення економічної безпеки стає все більш важливим завданням не тільки на рівні країни, а й на рівні регіонів і підприємств.

Економічна безпека є одним з найбільш пріоритетних функціональних напрямів безпеки. Глобалізація, інформатизація і загострення конкурентної боротьби актуалізують проблему забезпечення економічної безпеки. Розробка нових і адаптація існуючих механізмів і інструментів підвищення ефективності безпеки стає необхідною умовою виживання будь-якого підприємства.

Питання, пов'язані з економічною безпекою підприємств в сучасний період, досліджувалися такими зарубіжних і вітчизняними науковцями, як: В. Гапоненко, А. Беспалько, А. Власков, В. Гусєв, Б. Кузін, М. Медніков, В. Богомоллов, М. Мяснікович, С. Полонік, В. Пузіков, Т. Іванюта, А. Заїчковський, В. Ярочкін, С. Покропивний, О. Іванілов, Н. Куркін, О. Ареф'єва, Т. Кузенко, П. Орлов, В. Духов, Д. Зеркалов та ін. В той же час питання щодо створення та ефективного функціонування на підприємстві системи економічної безпеки,

підходів до стратегії та методів її забезпечення, вимог та властивостей, залишаються актуальними і потребують подальшого наукового дослідження.

Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою, і змушує підприємство до швидкого адаптування до нових умов, пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища [1, с.654].

Забезпечення прибутковості, конкурентоспроможності підприємства, його стійкості до змін ринкової кон'юнктури визначають економічні інтереси підприємства. Своєчасне виявлення, попередження і нейтралізація різних видів загроз, які дестабілізують діяльність підприємства і загрожують його економічним інтересам, визначення шляхів формування ефективної системи економічної безпеки, механізмів та інструментів її ефективності повинні стати важливими завданнями у діяльності кожного підприємства.

У науковій літературі з питань економічної безпеки дана велика кількість визначень економічної безпеки підприємств. Кожне з цих визначень по суті є найбільш концентрованим виразом поглядів кожного автора на саме поняття безпеки, а також на діяльність по забезпеченню безпеки.

Економічна безпека підприємства – це такий стан підприємства як економічної системи, при якому воно здатне адекватно реагувати і ефективно протистояти всім загрозам критичного характеру, як зовнішнім, так і внутрішнім [2, с.425].

Згідно з [3, с.205] економічна безпека підприємства визначається як складна категорія, що характеризує здатність створеної на підприємстві системи протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників з метою забезпечення ефективного використання його ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо), наявних ринкових можливостей (конкурентоспроможності), а також виконання інших статутних завдань у поточному періоді та на перспективу.

Також існує таке поняття, як «комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємства», яке включає певну сукупність взаємопов'язаних елементів (заходів організаційно-економічного і правового характеру), які при досягненні підприємством основних цілей бізнесу забезпечують його безпеку від реальних або потенційних загроз, що можуть призвести до економічних втрат.

Сутність економічної безпеки підприємства полягає в забезпеченні поступального його економічного розвитку з метою виробництва необхідних благ та надання послуг, що задовольняють потреби підприємства та суспільні потреби. Економічна безпека підприємства проявляється у забезпеченні його стабільної діяльності, попередженні витоку з нього будь-якої інформації.

Матеріальною базою економічної безпеки підприємства є його економічний потенціал, який визначає можливості захисту господарської системи від несприятливих дій зовнішнього і внутрішнього середовища.

Економічна безпека підприємства обумовлена взаємодією різноманітних чинників. Деякі чинники на конкретному відрізку часу можна вважати визначеними (наприклад, технічні характеристики основних фондів, чисельність працівників тощо). Інші деколи схильні до значних змін за відносно короткий проміжок часу (наприклад, коливання цін на продукцію, рівень попиту і пропозиції, рівень інвестиційної активності тощо). Ряд чинників не піддається точній кількісній оцінці [4, с.773].

Економічний збиток, що заподіюється суб'єктові господарської діяльності, може бути пов'язаний з його нездатністю протистояти конкуренції і бути результатом його внутрішніх чинників, наприклад, поганого управління. Збиток може явитися і наслідком дії зовнішніх чинників – як свідомих дій з боку інших підприємств (конкурентів, партнерів), так і стихійних (коливання на окремих ринках, дестабілізація національної економіки, світової економічної системи в цілому тощо). При цьому свідомі дії партнера не обов'язково повинні бути спрямовані на завдання збитку, а можуть переслідувати його власні цілі.

Зовнішні і внутрішні чинники можуть нанести шкоду економіці підприємства в чотирьох випадках:

1. Система економічної безпеки підприємства побудована таким чином, що не може передбачати загрозу до її виникнення.
2. Загроза виникла, але службові особи, відповідальні за економічну безпеку підприємства, неспроможні її побачити.
3. Загрозу виявлено, але менеджмент підприємства неспроможний попередити її негативні наслідки.
4. Керівництво підприємства намагається вирішити проблему, але його дії не призводять до позитивного результату [3, с.205].

Оскільки всі чинники тісно пов'язані між собою і здійснюють комплексну дію на процеси економічної безпеки, то на підприємстві необхідне всебічне дослідження всієї сукупності чинників, що діють. Детальний аналіз умов і чинників економічної безпеки дозволяє підприємству розробляти своєчасні і адекватні заходи по формуванню механізмів і систем захисту від небезпек і загроз. Чим розвиненіші такі системи, тим у меншій мірі діють деструктивні сили, що знижують параметри безпеки.

Сучасні умови господарювання у переважній більшості не дають можливості забезпечення економічної безпеки лише за рахунок забезпечення поточної та потенційної результативності діяльності – необхідна спеціальна організація діяльності щодо цілеспрямованого забезпечення економічної безпеки підприємства зі створенням окремої системи економічної безпеки.

З метою контролю за рівнем економічної безпеки підприємства необхідне формування і функціонування системи забезпечення економічної безпеки, яка об'єднує в своєму складі всі зацікавлені структурні підрозділи і служби.

Система економічної безпеки підприємства – це сукупність залучених до процесів забезпечення економічної безпеки суб'єктів і об'єктів безпеки, що

взаємодіють та пов'язані у часі й просторі певними способами соціально-економічної взаємодії, які зумовлені соціально-економічним статусом, цілями та функціями суб'єктів безпеки підприємства [5, с.140].

Складовими елементами системи економічної безпеки підприємства є об'єкти та суб'єкти безпеки, механізм та інструменти її забезпечення.

Різноманітні види діяльності підприємства (виробнича, комерційна, управління, постачання, планування тощо), майно та ресурси підприємства (фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, інтелектуальні тощо), персонал підприємства, його керівники, акціонери, власники, різноманітні структурні підрозділи, служби, партнери, співробітники, що володіють інформацією, яка становить комерційну таємницю, виступають об'єктами безпеки. Суб'єктами безпеки виступають служби, що займаються цією діяльністю безпосередньо на підприємстві, зовнішні органи та організації [6, с.24].

Внутрішні суб'єкти, що забезпечують економічну безпеку підприємства, здійснюють свою діяльність на основі певної політики, стратегії та методів забезпечення.

Політика безпеки, що проводиться, включає систему поглядів, заходів, рішень, дій у галузі безпеки, які створюють умови, сприятливе середовище для досягнення цілей бізнесу.

Стратегія забезпечення економічної стабільності підприємства являє собою комплексну програму дій, спрямовану на досягнення та збереження цілісності відкритої системи підприємства, ефективне пристосування до ймовірних змін та забезпечення неперервності його розвитку. Її основними критеріями є чітке розуміння обмеженості ресурсів, наявності відповідальних осіб, ясність її формулювання та доступність, гнучкість реагування на появу змін в ринковому середовищі, системність та досяжність поставлених цілей [7].

Існують різні точки зору на стратегію економічної безпеки та методи її забезпечення.

Як зазначається у [8, с.329] можна виділити три типи стратегії безпеки, які відрізняються за своїм змістом. Перший тип – це стратегія, що пов'язана з необхідністю раптово реагувати на реально виниклі загрози виробничій діяльності. Створені для вирішення цього завдання підрозділи, виділені сили і засоби можуть ослабити або запобігти дії загроз, і в той же час може виникнути ситуація, коли підприємству буде завданий збиток. Другий тип – це стратегія, орієнтована на прогнозування, своєчасне виявлення небезпек і загроз, цілеспрямоване дослідження ситуації як усередині підприємства, так і в навколишньому його середовищі. Виділені для вирішення цього завдання фахівці, сформовані служби безпеки створюють можливість усвідомлено і цілеспрямовано проводити роботу з формування сприятливих умов діяльності фірми. Третій тип – це стратегія безпеки, спрямована на відшкодування нанесеного збитку. Даний тип стратегії застосовують, коли немає можливості здійснити стратегію першого і другого типів.

Згідно до [2, с.424-425] у системі забезпечення економічної безпеки підприємства виділяють: генеральну стратегію економічної безпеки (виражається через загальну концепцію системи забезпечення економічної

безпеки підприємства); спеціальну стратегію (застосовується наприклад, залежно від стадії господарської діяльності); функціональну стратегію (реалізується через регулярну, безперервну роботу всіх його підрозділів по перевірці контрагентів, аналізу операцій, що передбачаються, експертизі документів, виконанню правил роботи з конфіденційною інформацією тощо; при цьому служба безпеки грає роль контролера); стратегію реактивних заходів (застосовується у разі виникнення або реального здійснення яких-небудь загроз економічній безпеці підприємства; заснована на застосуванні ситуативного підходу і обліку всіх зовнішніх і внутрішніх чинників, реалізується службою безпеки через систему заходів, специфічних для даної ситуації).

В процесі досягнення поставленої мети підприємством здійснюється вирішення конкретних задач, які об'єднують всі напрями забезпечення безпеки.

Методами забезпечення економічної безпеки підприємства доцільно визначити:

- збирання та аналітичну обробку інформації щодо економічної ситуації на макрорівні та мікрорівні в оточенні підприємства;
- складання прогнозів розвитку економічної ситуації на макро- та мікрорівнях;
- визначення (прогнозування) можливих загроз різних рівнів для підприємства, які можуть вплинути на його діяльність;
- прийняття рішень щодо недопущення або мінімізації впливу виявлених загроз;
- організація діяльності щодо попередження можливих загроз;
- завчасне відпрацювання моделей (алгоритмів) протидії негативному впливу загрози на діяльність підприємства;
- проведення практичного експерименту щодо перевірки ефективності відпрацьованих моделей (алгоритмів);
- виявлення, аналіз і оцінка реальних загроз економічній безпеці, що виникли;
- ухвалення рішень і організація діяльності по реагуванню на загрози, що виникли;
- застосування відпрацьованих моделей на практиці;
- моніторинг та оцінка ефективності реалізації прийнятих рішень;
- внесення коректив у систему протидії загрозам;
- постійне вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємства [2, с.424; 3, с.206].

Успішний захист підприємства від загроз залежить від повноти реалізації зазначених дій (заходів) до вирішення даної проблеми.

Система економічної безпеки підприємства повинна бути побудована з дотриманням певних вимог. По-перше, це вимога управлінської та економічної незалежності, яка зумовлює не лише наявність власних ресурсів, свободу вибору, прийняття рішень, форм контролю тощо, а й певну взаємозалежність суб'єктів економічної безпеки на рівні підприємства. По-друге, це вимога створення стабільних умов для стійкої та передбачуваної роботи підприємства зі стримування факторів дестабілізації. Третя вимога стосується здатності

системи економічної безпеки підприємства до саморозвитку й прогресу в умовах, що змінюються [5, с.140-141].

Формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати з урахуванням властивостей, які повинні бути притаманні даній системі. Урахування цих властивостей спрямоване на комплексне забезпечення стабільності підприємства, ефективну побудову стратегії забезпечення її безпеки.

Економічна безпека підприємства характеризується такими основними властивостями, як: гнучкість, адаптивність, продуктивність, ефективність [4, с.771]. Крім означених властивостей, доцільним вважається виділити також такі характерні властивості системи економічної безпеки, як: організованість, динамічність, керованість, контрольованість.

Гнучкість визначає здатність господарської системи: швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, у тому числі і на зміни, що несуть небезпеку і загрози; перерозподіляти ресурси відповідно до потреб господарюючих суб'єктів; вводити нові форми і методи господарювання, організації і управління економічною системою підприємства.

Адаптивність характеризує спроможність господарської системи підприємства налагоджувати свій склад, структуру і внутрішні властивості для відбивання внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення можливості функціонування в нових умовах. Чим вище гнучкість, тим, за інших рівних умов, вище і ступінь адаптації системи до зовнішніх і внутрішніх стимулів.

Продуктивність визначає здатність господарської системи підприємства забезпечувати необхідну кількість і якість економічних благ і послуг відповідно до зростаючих потреб господарюючих суб'єктів. Це означає, що економічно безпечне підприємство здатне функціонувати в режимі розширеного відтворення, забезпечуючи, тим самим, самодостатність і можливість розвитку. Нижнім порогом економічної безпеки підприємства можна визнати його здатність здійснювати просте відтворення.

Ефективність характеризує співвідношення отриманих результатів і здійснених витрат (матеріальних, фінансових, трудових). Підвищення ефективності діяльності підприємства сприяє зростанню рівня його економічної безпеки, оскільки дозволяє отримувати більший результат при найменших витратах, а частину ресурсів направляти на захист своїх інтересів і нейтралізацію загроз.

Організованість у системі забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає розподіл функцій управління і прийняття рішень між структурними підрозділами і службами різного рівня. Це дає змогу забезпечити оперативність прийняття рішень за рахунок зосередження вирішення тактичних завдань залежно від їхньої складності та необхідних ресурсів – на нижчих рівнях управління, а стратегічних завдань – на вищих рівнях управління.

Динамічність визначає здатність системи забезпечення економічної безпеки підприємства під впливом зовнішніх і внутрішніх впливів зберігати суттєво важливі характеристики свого існування. Така ситуація змушує підприємство перебудовуватися, пристосовуватися до нових умов.

Керованість передбачає наявність на підприємстві суб'єкту управління, який: володіє необхідною компетенцією; допомагає керувати діяльністю всієї системи економічної безпеки, окремих її складових; несе відповідальність за виконання всіх управлінських рішень (організаційно-економічних та правових) відповідно до поставлених завдань; здійснює вдосконалення системи тощо. Недотримання цієї вимоги призводить до прийняття суб'єктивних управлінських рішень, нехтування інтересами підприємства у власних цілях.

Контрольованість передбачає здійснення контролю за станом суб'єкта управління економічної безпеки, при цьому не чинячи на нього ніякого управлінського впливу.

Економічна безпека підприємства, заснована на оптимальному співвідношенні всіх зазначених властивостей, дозволяє підприємству бути стійким, адекватно реагувати на виклики і загрози, розвиватися і удосконалюватися.

Практично неможливо одразу створити систему економічної безпеки підприємства з придатним рівнем результативності. Система економічної безпеки створюється з мінімальним набором необхідних компонентів, а потім поступово набуває нових кількісних та якісних властивостей, проходячи усі стадії життєвого циклу [5, с.141].

Виходячи з вищенаведеного матеріалу можна зробити такі висновки. Вибір підприємством конкретних засобів і шляхів забезпечення його економічної безпеки обумовлюється характером і масштабом загроз економічним інтересам підприємства. Всі компоненти системи економічної безпеки пов'язані між собою, і тільки їх комплексне застосування забезпечує успіх функціонування й розвитку підприємства як цілісної системи.

Література:

1. Іванілов О. С. Економіка підприємства [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
2. Доценко Д.В. Экономическая безопасность: методологические аспекты и составляющие [Текст]/Д.В. Доценко, В.Н.Круглов//Аудит и финансовый анализ.–2009.–№ 4.–С. 415-427.
3. Логутова Т. Г. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення [Текст] / Т. Г. Логутова, Д. І. Нагаєвський // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Т. 2. – С. 204-207.
4. Экономика и организация производства [Текст] : учебное пособие / под ред. Ю. И. Трещевского, Л. П. Пидоймо. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2010. – 854 с.
5. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: ознаки та принципи функціонування [Текст] / Є. І. Овчаренко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24(II). – С. 133-143.
6. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства [Текст] : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : ЦУЛ, 2009.– 256 с.
7. Шпак Н. О. Основні принципи формування стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства [Електронний ресурс] / Н. О. Шпак, М. І. Романишин. – Режим доступу: [\www/ URL: http://rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/67034.doc.htm](http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/67034.doc.htm).
8. Череп О. Г. Управління фінансово-економічною безпекою підприємств в Україні [Текст] / О. Г. Череп, З. П. Урусова, А. А. Урусов // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 3(61). – С. 328-330.

ГЛАВА 3.23. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР

Парубець О.М.

кандидат економічних наук, доцент
Національний авіаційний університет

Забезпечення національної безпеки України неможливе без реалізації окремих її складових, і в першу чергу транспортної, яка сприяє досягненню економічної стабільності та незалежності держави, ефективному використанню її транзитного потенціалу, зростанню конкурентних позицій на міжнародному ринку транспортних послуг.

Збої в роботі підприємств різних видів транспорту можуть призвести до транспортного колапсу, паралізувавши тим самим діяльність економічної і фінансової системи країни.

В зв'язку з цим питання забезпечення економічної безпеки та її складових на транспорті стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема В. Г. Алькеми, Т. В. Блудової, І. Ю. Зайцевої, А. А. Капіріна, А. М. Новікової, М. Л. Шелухіна та ін.

В розрізі різних видів транспорту питання економічної безпеки досліджували на авіаційному транспорті – О. М. Бондаренко, С. А. Демінський, І. О. Козлюк, А. М. Штангрет; автомобільному – Н. В. Дулеба, В. Г. Шинкаренко; залізничному – Г. Д. Ейтутіс, З. П. Межох, І. Л. Плєтнікова; водному – В. Г. Коба, С. Б. Маляр, В. І. Чекаловець та ін.

Принципово нового значення дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки набувають в умовах розвитку процесів мережизації на транспорті.

Необхідність розвитку мережєвих моделей взаємодії підтверджується в прийнятих стратегічних державних програмах розвитку різних видів транспорту.

Так, в Транспортній стратегії України для забезпечення доступності та підвищення якості транспортних послуг запропоновано укрупнення автомобільних перевізників шляхом розбудови мережі комплексних автотранспортних підприємств; утворення суб'єкта господарювання, до складу якого увійдуть залізниці, підприємства, установи та організації залізничного транспорту, що забезпечать його діяльність як єдиного виробничо-технологічного комплексу; формування мережі логістичних центрів [1].

Заходи, спрямовані на створення мережі аеропортів з розвинутою інфраструктурою, приведеною у відповідність до міжнародних вимог та з різними ефективними формами управління, зазначені в Концепції Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року [2].

Серед основних напрямків Стратегії залізничного транспорту на період до 2020 року стосовно розвитку взаємодії суб'єктів господарювання даної галузі можна виділити утворення державного господарського об'єднання на

базі Укрзалізниці, залізниць та інших підприємств, установ і організацій залізничного транспорту загального користування; прискорення темпів інтеграції залізничного транспорту до європейської та світової транспортної системи; створення системи логістики та мережі логістичних структур [3].

В Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року зазначається про необхідність участі в міжнародних організаціях з питань взаємодії щодо залучення вантажопотоків, створення мережі кластерів на базі існуючих морських портів, активізації взаємодії з морськими портами країн Чорноморського басейну та ін. [4].

Питання забезпечення безпеки на транспорті регулюються низкою законодавчих актів, а саме Повітряним Кодексом України, Законами України «Про транспорт», «Про автомобільний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про морські порти» тощо.

Відсутність системи індикаторів та критеріїв оцінки рівня економічної безпеки підприємств транспорту при їх взаємодії в складі тих чи інших мережевих структур обумовлює необхідність проведення теоретико-прикладних та практичних досліджень в даному напрямку.

Застосування нових мережевих механізмів в сучасній системі розбудови різновекторних транспортно-економічних відносин потребує інтеграції державних і приватних інтересів на шляху усунення виникаючих міжгалузевих і територіальних диспропорцій, дисбалансів пропозиції і споживання транспортних послуг, модернізації та оновлення об'єктів транспортної інфраструктури тощо.

В таких умовах основним орієнтиром діяльності підприємств різних видів транспорту є повне і своєчасне задоволення зростаючих потреб економіки і населення в якісних транспортних послугах, тобто впровадження практики переходу від орієнтації на пропозицію до орієнтації на попит. Підвищення економічної чутливості до потреб вантажовласників, вантажоотримувачів, пасажирів з боку підприємств транспорту в умовах розвитку інтеграційних процесів, інформаційно-комунікаційних технологій не можливе без об'єднання їх зусиль та координації діяльності в напрямку прискореного розвитку процесів мережизації на транспорті.

Під економічною безпекою в даному дослідженні будемо розуміти сукупність інноваційно-інвестиційних, комунікативно-інформаційних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на захист ресурсів, майна, інтересів підприємств транспорту, що взаємодіють в складі різноманітних мережевих структур.

При визначенні критеріїв оцінки економічної безпеки, перш за все, необхідно виявити і дослідити зовнішні та внутрішні загрози, що виникають при мережевій взаємодії підприємств транспорту на макро-, мезо-, мікрорівнях та здійснюють суттєвий вплив на стійкість мережевих новоутворень на транспорті (рис. 1).

Основними індикаторами мережевої взаємодії суб'єктів транспортної діяльності виступають загальноекономічні, міжсекторні та соціальні.

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці підприємств транспорту

Дані індикатори мають кількісну оцінку, завдяки чому стає можливим їх фактичне відстеження та аналіз в залежності від загального стану економіки, окремих галузей, життєвого рівня та зайнятості населення (табл. 1).

Динамічність наведених в таблиці 1 макроекономічних показників, що здійснюють безпосередній вплив на стан економічної безпеки транспортних підприємств, викликає ряд труднощів, пов'язаних в першу чергу з неможливістю визначення їх величини на тривалий час, а відповідно, потребує їх постійного моніторингу, що ускладнює розвиток довгострокових партнерських взаємовідносин суб'єктів мережевих структур на транспорті.

При визначення критеріальної оцінки економічної безпеки взаємодії підприємств транспорту в складі мережевих структур необхідно враховувати специфічні особливості їх діяльності, правовий режим функціонування, рівень конкуренції, форму власності, фінансові можливості, ступінь інтегрованості і готовності до співпраці, рівень інновативності в управлінні тощо .

Виходячи з цього, система критеріальної оцінки економічної безпеки мережевої взаємодії транспортних підприємств повинна відповідати ряду вимог стосовно прозорості, простоти, сумісності, універсальності, вимірюваності [5].

Таблиця 1

Індикатори мережевої взаємодії суб'єктів транспортної діяльності

Індикатори	Показники оцінки
Загальноекономічні	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
	Індекс експорту-імпорту товарів та послуг за видами економічної діяльності
	Індекс споживчих цін на окремі групи товарів та послуг
	Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності
	Рівень видатків з державного і місцевих бюджетів на транспорт
	Доля транспорту у ВВП держави
	Коефіцієнт транспортомісткості ВВП
Міжсекторальні	Індекс промислової продукції
	Індекс обороту продукції добувної та переробної промисловості
	Індекс цін виробників промислової продукції
	Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва
	Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції
	Індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції
	Темпи зростання роздрібної торгівлі
	Індекс будівельної продукції
	Індекс обсягу виконаних будівельних робіт
	Індекс експорту та імпорту транспортних послуг
	Індекс споживчих цін на транспортні послуги
	Індекс цін на паливно-енергетичні ресурси, що споживаються в транспортному процесі
	Частка експорту-імпорту транспортних послуг в розрізі окремих країн
	Коефіцієнт морального і фізичного зносу об'єктів транспортної інфраструктури
Коефіцієнт транзитності України	
Соціальні	Індекс зростання (падіння) реальних доходів населення
	Індекс реальної заробітної плати
	Коефіцієнт мобільності населення
	Коефіцієнт інтенсивності міграції населення
	Коефіцієнт інтенсивності зайнятості
	Коефіцієнт безробіття

На основі існуючих теоретико-методологічних досліджень [5; 6; 7; 8] виявимо перелік і сутність основних функціональних складових економічної безпеки підприємств транспорту при їх входженні до складу тих чи інших мережевих структур і визначимо критерії оцінки по кожній з них (табл.2).

Оскільки взаємодія підприємств транспорту в складі мережевих структур не передбачає зміни їх юридичного статусу оцінку треба проводити по кожному підприємству-партнеру окремо, а потім співставляти з результатами їх діяльності до і після входження до складу мережевих бізнес-об'єднань.

Критеріальна оцінка функціональних складових економічної безпеки підприємств транспорту в складі мережевих структур

Функціональні складові економічної безпеки	Оціночні критерії
Правова – захист прав і законних інтересів бізнес-партнерів по мережевій взаємодії.	Коефіцієнти – податкового навантаження на підприємства транспорту; якості юридичних послуг; юридичного менеджменту; транспортної безпеки.
Фінансова – забезпечення фінансової автономності та стійкості взаємодіючих підприємств транспорту.	Коефіцієнти – ділової активності; ліквідності; платоспроможності; фінансової стійкості; прибутковості; платіжної дисципліни; ринкової віддачі активів транспортного підприємства; витратомісткості транспортних послуг.
Інноваційна – системна діяльність, спрямована на зміни транспортних технологій та послуг під впливом науково-технічного прогресу та попиту споживачів.	Коефіцієнти – інноваційних витрат; залежності обсягу реалізації інноваційних транспортних послуг від обсягу фінансування інноваційної діяльності; забезпеченості інтелектуальною власністю; інноваційного зростання підприємств транспорту; освоєння нових транспортних технологій, засобів, послуг; новизни транспортних послуг. Частка інноваційно-активних підприємств транспорту в складі різних мережевих структур.
Інформаційна – створення єдиної інформаційної мережі бізнес-партнерів, впровадження мережевих інформаційних технологій.	Коефіцієнти – інформаційної озброєності, захищеності, повноти, точності інформації транспортних підприємств.
Кадрово-інтелектуальна – рівень довіри між працівниками та керівництвом взаємодіючих транспортних підприємств, дисциплінованість, сумлінність, оперативність, творча та ділова активність, розширення комунікативних каналів.	Коефіцієнти – плинності; стабільності; фізичного старіння; фондоозброєності; освітнього рівня; участі персоналу у розподілі прибутку; відповідності кваліфікації працівників рівню складності виконуваних робіт; захищеності персоналу; заборгованості із заробітної плати; зайнятого в розробці нових транспортних технологій і послуг персоналу.
Технічна – стан технічної готовності транспортних засобів.	Коефіцієнти – інтенсивності руху; технічної готовності; вантажопідйомності транспортних засобів (ТЗ); використання парку ТЗ; використання пробігу; нерівномірності пасажиропотоку; надійності роботи ТЗ; простою ТЗ; фізичного зносу рухомого складу; аварійності; технічного ризику.
Екологічна – дотримання чинних екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього природного середовища пересувними та стаціонарними джерелами транспорту.	Коефіцієнти – забруднення навколишнього середовища пересувними транспортними засобами; екологічного баласту; впливу технічного стану транспортних засобів на питомі викиди шкідливих речовин.
Ринкова – ступінь відповідності діяльності підприємств транспорту вимогам ринку транспортних послуг.	Коефіцієнти – конкурентоспроможності транспортних послуг, окремого транспортного підприємства; співвідношення попиту на транспортні послуги до їх пропозиції; клієнтоорієнтованості; співставлення ціни і якості транспортних послуг; співвідношення нових споживачів транспортних послуг до постійних; ефективності рекламної політики транспортного підприємства. Частка підприємства на ринку транспортних послуг. Індекс задоволеності вимог споживачів транспортних послуг.

Критеріальна оцінка функціональних складових економічної безпеки є основою для розроблення комплексу заходів, спрямованих на виявлення повного переліку внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінки імовірності їх настання та наслідків реалізації, визначення вразливих місць на основі проведення порівняльного аналізу міжсекторальної та міжфірмової взаємодії суб'єктів транспортної діяльності з іншими економічними агентами та побудови на їх основі моделі ефективного функціонування та стабільного розвитку підприємств різних видів транспорту в складі новостворених мережевих структур.

Література:

1. Транспортна стратегія України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Стратегія від 20.10.2010 № 2174-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-p>
2. Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року [Електронний ресурс]: Кабінет Міністрів України; Постанова, Концепція, Перелік від 30.10.2013 № 944. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/944-2013-p>
3. Стратегія розвитку залізничного транспорту на період до 2020 року [Електронний ресурс]: Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Стратегія від 16.12.2009 № 1555-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1555-2009-p>
4. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року [Електронний ресурс]: Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Стратегія від 11.07.2013 № 548-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-p>
5. Капырин А.А. Концептуальные основы экономической безопасности и пути их реализации на предприятиях транспорта: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / А.А. Капырин, Гос. ун-т упр-я. – М.:2008. – 163 с.
6. Ейтутіс Г. Оцінка економічної безпеки залізничного транспорту / Г. Ейтутіс // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 56–58.
7. Алькема В.Г. Економічна безпека морських портів як територіальних логістичних утворень / В.Г. Алькема // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. Збірник наукових праць. – 2010. – № 32. – С.119 – 132.
8. Штангрет А.М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі: монографія [Текст] / – Львів:Укр.Акад.друкарства, 2011. – 270 с.

ГЛАВА 3.24. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ШИННОГО ВИРОБНИЦТВА

Паршина О.А., професор, доктор економічних наук;

Чернишева О.М., викладач;

Зибайло С.М., с. н. с., кандидат технічних наук

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Оцінка конкурентоспроможності продукції окремих галузей пов'язана з необхідністю врахування особливостей виробництва і споживання продукції, а також специфіки формування її якісних і вартісних складових, що потребує розробки прикладних основ та рекомендацій для застосування на практиці теоретичних розробок з урахуванням їх галузевої спрямованості.

У роботі [9] запропоновано концептуальний підхід та методику оцінки конкурентоспроможності продукції шинного виробництва, яка на відміну від існуючих, враховує особливості продукції, виробничі умови її виготовлення та умови реалізації на різних ринках. Так, показник конкурентоспроможності продукції шинного виробництва є інтегральним та розраховується за формулою:

$$P_{\text{інт}} = \mu \times P_{\text{вир}} + \eta \times P_{\text{спожив}}, \quad (1)$$

де $P_{\text{вир}}$ та $P_{\text{спожив}}$ – комплексні показники оцінки конкурентоспроможності продукції для умов виробництва та споживання відповідно;

μ та η – вага впливу відповідно можливостей виробника та вимог споживача з урахуванням умов реалізації продукції на ринках окремих груп шин.

При цьому складові формули (1) розраховуються наступним чином:

$$P_{\text{вир(спожив)}} = \frac{P_{\text{як_вир(як_спожив)}}}{P_{\text{вар_вир(вар_спожив)}}, \quad (2)$$

де $P_{\text{як_вир(як_спожив)}}$ – комплексний показник якості шин для умов виробництва або споживання;

$P_{\text{вар_вир(вар_спожив)}}$ – комплексний показник вартості шин для умов виробництва або споживання.

Нормативна база оцінки конкурентоспроможності шинної продукції представлена державними стандартами та технічними умовами на загальні характеристики шини, загальні технічні вимоги до обладнання для виготовлення покришок, нормами пробігу та технологічними нормами для фізико-механічних показників гум для шин різних типорозмірів. Однак, за межами нормування залишаються показники, що характеризують більшість експлуатаційних характеристик та рівень технології виробництва продукції, але аналізуються суб'єктами оцінки конкурентоспроможності шин. Врахування зазначеної особливості оцінки якості шин можливе за допомогою використання комплексної бази порівняння, яка буде поєднувати нормативні, середньоринкові та найбільш поширені значення показників.

В умовах виробництва комплексний показник якості шин рекомендується оцінювати за середньозваженим арифметичним показником за формулою:

$$P_{\text{як_вир}} = \sum \beta_{\text{констр}} \times \frac{K_{\text{констр}}}{K_{\text{констр_баз}}} + \beta_{\text{мат}} \times \frac{K_{\text{мат}}}{K_{\text{мат_баз}}} + \beta_{\text{технол}} \times \frac{K_{\text{технол}}}{K_{\text{технол_баз}}}, \quad (3)$$

де $K_{\text{констр}}$, $K_{\text{мат}}$, $K_{\text{технол}}$ – показники якості шин за конструкційними, матеріальними та технологічними складовими;

$K_{\text{констр_баз}}$, $K_{\text{мат_баз}}$, $K_{\text{технол_баз}}$ – базові (або нормативні) показники якості шин за конструкційними, матеріальними та технологічними складовими;

$\beta_{\text{констр}}$, $\beta_{\text{мат}}$, $\beta_{\text{технол}}$ – коефіцієнти вагомості конструкційних, матеріальних та технологічних складових.

В умовах споживання комплексний показник якості шин рекомендується оцінювати за експлуатаційними характеристиками шин за формулою:

$$P_{\text{як_спожив}} = \sum_i \delta_i \frac{K_{\text{факт_i}}}{K_{\text{баз_i}}}, \quad (4)$$

де $K_{\text{факт_i}}$ – фактичні значення експлуатаційних характеристик шин, досягнутих в результаті проектування та модернізації з урахуванням індивідуальних особливостей для кожної групи шин;

$K_{\text{баз_i}}$ – базові (або нормативні) значення експлуатаційних характеристик;

δ_i – коефіцієнт вагомості кожної експлуатаційної характеристики шини;

i – кількість експлуатаційних характеристик шин.

Основні параметри та показники, які пропонується використовувати для оцінки якості шин, представлені у табл. 1-2.

Таблиця 1

Параметри та показники оцінки якості шин в умовах виробництва
(сформовано на основі [4, 5, 8, 10])

Група шин	Параметри оцінки якості шин	Показники оцінки якості шин (запропоновано авторами)
Конструкційні рішення		
Легкові, вантажні	Міцність покришки	Умовна пружність при розтягуванні для гуми протектора
	Еластичність покришки	Умовна міцність при подовженні 300% для гуми протектора
Сільськогос- подарські	Міцність	Умовна пружність при розтягуванні для гуми боковини
Рішення по конструкційним матеріалам та гумам		
Легкові	Склад гумової суміші протектора	Вміст бутадієнстирольного каучуку
Вантажні, сільськогос- подарські	Склад гумової суміші шини	Вміст бутадієнстирольного каучуку
	Армуючі матеріали	Основний тип (для вантажних) або комбінація (для сільськогосподарських) текстильних кордів
	Кількість шарів покришки	Норма слоїстості
	Маса	Маса покришки
Рішення з технології виробництва		
Усі групи шин	Час збирання покришки	Повна продуктивність збирання, віднесена до одиниці обладнання
	Час вулканізації покришки	Продуктивність обладнання з вулканізації покришки

При оцінці вартісного показника в умовах виробництва доцільно використовувати собівартість, а в умовах споживання – ціну придбання шини.

Тоді вартісні показники конкурентоспроможності продукції будуть розраховуватися за формулами:

$$P_{\text{вар_вирj}} = \frac{S_j}{S_{\text{баз}}}, \quad (5)$$

$$P_{\text{вар_споживj}} = \frac{Ц_j}{Ц_{\text{баз}}}, \quad (6)$$

де $P_{\text{вар_вирj}}$ – вартісний показник конкурентоспроможності окремої моделі шин для умов виробництва;

$P_{\text{вар_спожив}j}$ – вартісний показник конкурентоспроможності окремої моделі шин для умов споживання;

$S_j(C_j)$ – собівартість виробництва (ціна придбання) одиниці продукції для j -ї продукції;

$S_{\text{баз}}(C_{\text{баз}})$ – собівартість виробництва (ціна придбання) одиниці продукції для бази порівняння;

j – порядковий номер моделі шин, конкурентоспроможність якої аналізується, $j = 1 \dots n$;

n – кількість моделей шин у групі.

Таблиця 2

Параметри та показники оцінки якості шин в умовах споживання (сформовано на основі [1, с. 66; 2, с. 22-23; 3-4; 6-7; 10-11; 12, с. 40; 13-14])

Вимоги споживачів	Параметри оцінки якості шин	Показники оцінки якості шин (пропонується авторами)
Легкові шини		
Економічність	Ресурс	Ресурс для доріг I категорії
Безпека	Зчеплювальні властивості	Час кола на сухому асфальті, тормозний шлях на мокрому асфальті з ABS з 60 до 5 км./год.
	Стійкість та керуваність	Максимальна швидкість на мокрому асфальті
	Швидкісна стійкість	Індекс категорії швидкості
	Курсова стійкість та протидія акваплануванню	Малюнок протектора
Комфортабельність	Вібраційні характеристики	Мінімальна швидкість, при якій відчувається вібрація
Екологічність	Витрати палива	Коефіцієнт опору котінню
	Екологічно чисті матеріали	Вміст кремнієкислотного наповнювача
Вантажні шини		
Безпека	Зчеплювальні властивості	Малюнок протектора
	Стійкість та керуваність	Глибина малюнка протектора
	Швидкісні властивості	Індекс категорії швидкості
Призначення	Вантажопідйомність	Індекс навантаження
Комфортабельність	Стійкість на високій швидкості	Швидкість, при якій починається вібрація
Економічність	Ресурс	Ресурс для доріг I категорії
	Ремонтоздатність	Коефіцієнт кратності відновлення протектора
	Маса	Маса шини
Екологічність	Рівень тиску всередині шини	Індекс тиску
Сільськогосподарські шини		
Безпека	Вантажопідйомність	Індекс навантаги
	Швидкісні характеристики	Індекс категорії швидкості
Економічність	Ресурс	Ресурс в годинах роботи
	Маса	Маса шини
Комфортабельність	Очищуваність малюнка протектора	Глибина малюнка протектора
Екологічність	Рівень тиску всередині шини	Індекс тиску

Собівартість виробництва одиниці j -ї продукції в умовах неповноти інформації про економічні та фінансові показники діяльності підприємств пропонується визначати за формулою:

$$S_j = \Pi_j \times \left(\frac{100 - R_{TM}}{100}\right) \times \left(\frac{100 - R_s}{100}\right), \quad (7)$$

де R_{TM} – рентабельність продажу шинної продукції у торгівельних мережах;

R_s – рентабельність продукції, розрахована на основі фактичних даних або фінансової звітності підприємств.

Вартісні показники бази порівняння визначаються на основі собівартості виробництва та цін придбання шин за формулою середньої арифметичної:

$$S_{\text{баз}}(\Pi_{\text{баз}}) = \frac{\sum_{j=1}^n S_j(\Pi_j)}{n}. \quad (8)$$

Оцінку конкурентоспроможності продукції пропонується проводити для найбільш поширених у використанні серед споживачів типорозмірів шин, якісно-цінової категорії С, до якої відноситься продукція вітчизняних виробників. У групі легкових шин обрано шини типорозміру 175/70R13 літні (призначені для автомобілів ВАЗ 2101-2107), у групі вантажних 9,00R20 (призначені для автомобілів ЗІЛ, КАМАЗ), у групі сільськогосподарських 15,5R38 (призначені для задніх ведучих коліс тракторів тягового класу 1,4 – ЮМЗ, Беларусь). Для співставлення різних за діапазоном оцінок показників якості шин пропонується використовувати метод бальних оцінок.

Шкалу оцінок якісного показника конкурентоспроможності в умовах виробництва пропонується формувати у діапазоні від 1 до 5 балів на основі нормативних, існуючих та можливих за рахунок інновацій у короткій перспективі значень показників оцінки конкурентоспроможності.

В умовах загострення конкуренції у групі легкових шин більшої вагомості набувають конструкційні рішення та рішення з технології виробництва, оскільки вони є головними при визначенні конкурентних переваг у виробництві та забезпеченні споживчих характеристик продукції. Тому призначимо конструкційним та технологічним рішенням коефіцієнти вагомості, рівні 0,35, а рішенням по конструкційним матеріалам та гумам 0,3.

У групі вантажних шин більшої вагомості набудатимуть рішення з конструкційних матеріалів та гум, оскільки вони впливають на такі головні споживчі характеристики шин, як вантажопідйомність, ресурс та масу. Отже, коефіцієнти вагомості конструкційних та технологічних рішень складуть 0,3, а рішень з конструкційних матеріалів та гум 0,35.

Всередині кожної складової якості шин у виробничих умовах коефіцієнти вагомості однакові, оскільки відібрані ключові показники якості.

У групі сільськогосподарських шин міцність боковини має таке ж значення, як і міцність протектора у групі вантажних шин, а армуючі матеріали та маса покришки мають більше значення, оскільки впливають на економічність шини. Тому їх коефіцієнти вагомості було підвищено.

Шкалу оцінок якості продукції в умовах споживання пропонується формувати на основі фактичних значень та можливих перспективних значень експлуатаційних характеристик шин теж у діапазоні від 1 до 5 балів. Коефіцієнти вагомості легкових шин призначалися на основі вивчення вимог споживачів до шин [1, с. 200, 251; 2, с. 22-23; 3-4; 7, с. 20; 11; 13-14], а також з урахуванням зростання значущості екологічності шин [1, с. 65].

Виходячи з економічної та фінансової звітності вітчизняних і російських виробників шин, цін продажу шин у торговельних мережах, рентабельність продукції у торговельних мережах склала 7,5%. Рентабельність шин Cordiant та Омсьщина приймалася на рівні рентабельності продукції ВАТ «Волтайр-Пром» з припущенням, що вона є однаковою для всіх учасників холдингу ВАТ «Кордіант». Рентабельність продукції європейських та китайських виробників шин приймалася на рівні рентабельності продукції концерну Continental, тобто не менше 8,5%. Рентабельність продукції ВАТ «Белшина» приймалася на середньому рівні для російських виробників, тобто 5,5%.

В умовах неповноти інформації про поведінку виробників та споживачів на ринку шин оцінювання показників μ та η пропонується проводити залежно від частки вітчизняної та імпоротної продукції у споживанні шин (табл. 3), оскільки вони відображають рівень конкуренції між вітчизняними та зарубіжними виробниками, поведінка яких зумовлена поведінкою споживачів, а, значить, і рівень їх впливу на ринку шин.

Таблиця 3

Вплив умов реалізації на якісно-вартісні характеристики продукції
(авторська розробка)

Група шин	Частка вітчизняної продукції у споживанні, %	Індекс імпоротної залежності, частки од.	Вплив виробника на якісно-вартісні характеристики продукції, частки од.	Вплив споживача на якісно-вартісні характеристики продукції, частки од.
Вітчизняна продукція				
легкові	24,88	0,75	0,25	0,75
вантажні	1,8	0,98	0,02	0,98
сільськогосподарські	14,33	0,86	0,14	0,86
Зарубіжна продукція				
легкові	24,88	0,75	0,75	0,25
вантажні	1,8	0,98	0,98	0,02
сільськогосподарські	14,33	0,86	0,86	0,14

Оцінка конкурентоспроможності шин на запропонованих прикладних засадах показує, що у групі легкових шин необхідний рівень конкурентоспроможності мають шини Cordiant Comfort, Matador MP 16 Stella 2, Debica Passio 2, у групі вантажних шин – шини Белшина ИН-142Б, у групі сільськогосподарських – Волтайр Ф-2А, Белшина Ф-2А (6 шарів покриття).

Конкурентоспроможність вітчизняної продукції є недостатньою у групі легкових шин для усіх проаналізованих моделей (рис. 1). Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних легкових шин сегменту С пояснюється низькими споживацькими властивостями продукції ВАТ «Дніпрошина» для

вторинного ринку, спрямуванням зусиль ПрАТ «Росава» на завоювання конкурентних позицій у сегменті В, виправдовування низьких споживацьких властивостей шин незадовільним станом вітчизняних доріг та неефективним способом водіння автомобілю та забезпечення іміджу якісних шин запобіжною рекламою торгової марки «ROSAVA».

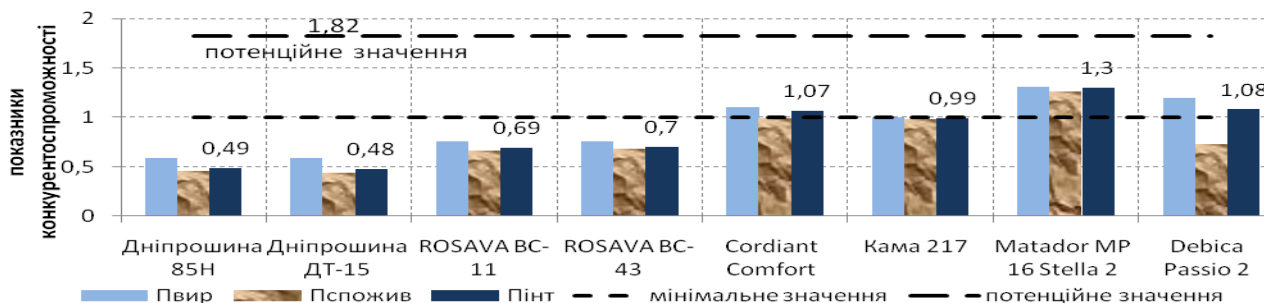

Рис. 1. Показники конкурентоспроможності легкових шин (авторська розробка)

У групі вантажних шин (рис. 2) конкурентоспроможність продукції ВАТ «Дніпрошина» має необхідний рівень лише у моделі ІН-142Б-1 (140К), у групі сільськогосподарських шин незадовільний рівень має лише продукція ВАТ «Дніпрошина» модель Д-2А (рис. 3). При чому вся вітчизняна продукція має незадовільний рівень конкурентоспроможності для умов виробництва, що вказує на незадовільний стан виробничої системи для забезпечення конкурентоспроможності продукції.

В умовах виробництва на вітчизняних підприємствах рівень конкурентоспроможності є недостатнім за наступними показниками якості:

- легкових шин – за показниками міцності покриття, продуктивності збирання (на обох підприємствах), еластичності покриття, продуктивності вулканізації (на ВАТ «Дніпрошина»);

- вантажних шин – за показниками еластичності покриття, вмісту бутадієнстирольного каучуку, використовуваними армуючими матеріалами, масою покриття, продуктивністю вулканізації (на обох підприємствах), кількості шарів та продуктивності збирання (на ВАТ «Дніпрошина»), міцності покриття (на ПрАТ «Росава»);

- сільськогосподарських шин – за показниками вмісту бутадієнстирольного каучуку (на обох підприємствах), кількістю шарів, маси покриття (на ВАТ «Дніпрошина»), продуктивності збирання та вулканізації покриттів (на ПрАТ «Росава»).

В умовах споживання конкурентоспроможність вітчизняної продукції за наступними показниками якості:

- легкові шини – на ВАТ «Дніпрошина»: ресурс, час кола на сухому асфальті, максимальна швидкість та тормозний шлях на мокрому асфальті, мінімальна швидкість, при якій починається вібрація та коефіцієнт опору котінню (обидві моделі), індекс швидкості (модель 85Н), малюнок протектора (модель ДТ-15); ПрАТ «Росава»: максимальна швидкість, тормозний шлях на мокрому асфальті та мінімальна швидкість, при якій починається вібрація

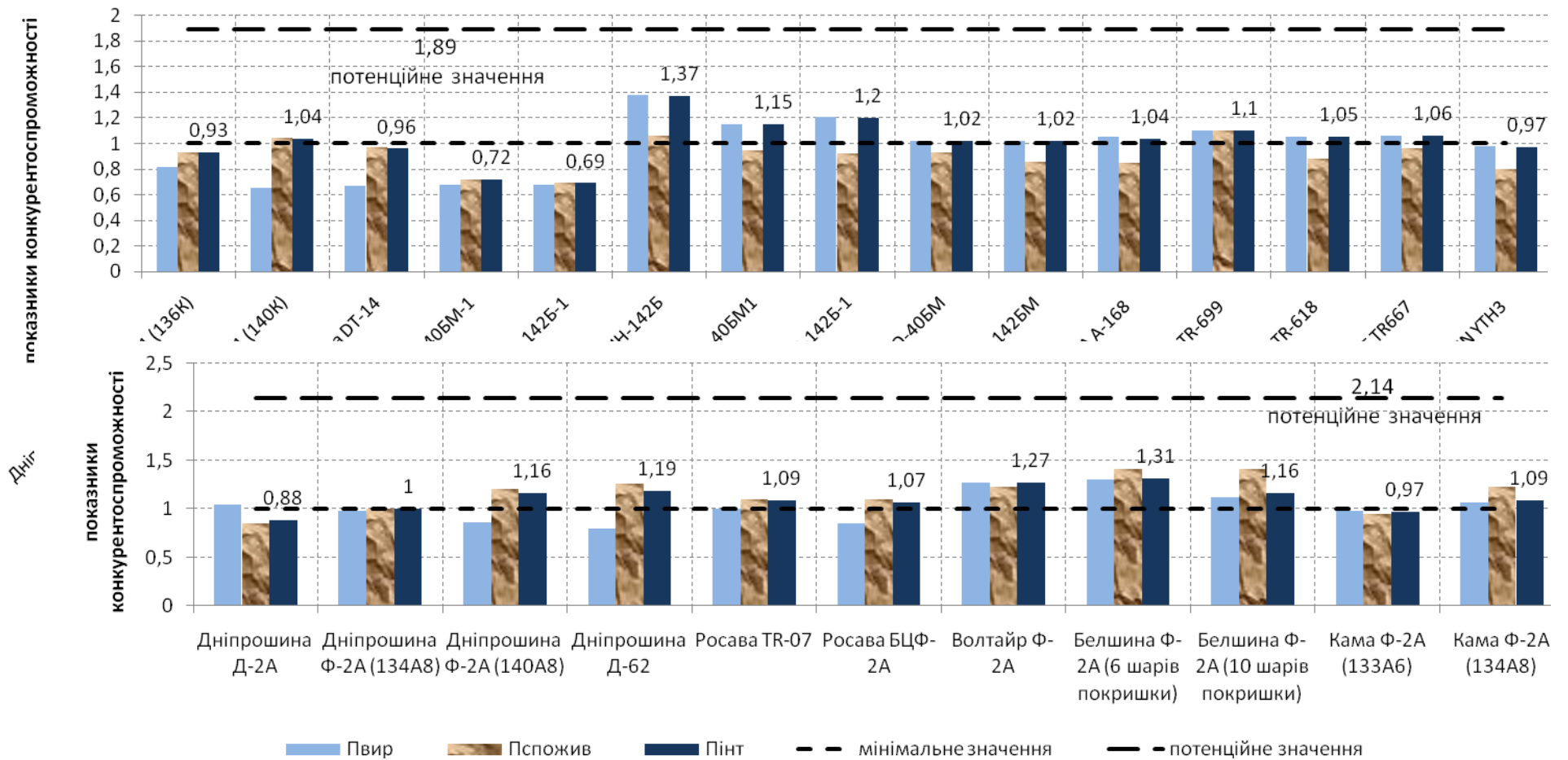

Рис. 3. Показники конкурентоспроможності сільськогосподарських шин (авторська розробка)

(модель ВС-11), ресурс, малюнок протектора та коефіцієнт опору котінню (обидві моделі);

- вантажні шини – ресурс (на обох підприємствах); ВАТ «Дніпрошина»: малюнок протектора, маса шини (модель DT-14), індекс навантаги (модель ИН-142Б-1 136К), рівень тиску всередині шини (моделі ИН-142Б-1 140К, DT-14); ПрАТ «Росава»: індекс категорії швидкості, індекс навантаги, швидкість, при якій починається вібрація (обидві моделі);

- сільськогосподарські шини – ВАТ «Дніпрошина»: індекс навантаги, глибина малюнку протектора (модель Д-2А), маса шини та рівень тиску всередині шини (моделі Ф-2А 140А8, Д-62).

Головним недоліком в управлінні конкурентоспроможністю продукції шинного виробництва на обох підприємствах є недостатній рівень конкурентоспроможності у виробничих умовах та підтримка її переважно за рахунок окремих параметрів споживання шин, що вказує на незадовільний стан механізму забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Вітчизняна продукція (за виключенням вантажних шин) майже не має конкурентних переваг за вартістю виготовлення та продажу, що свідчить про незадовільний стан механізму управління вартістю продукції.

Впровадження у виробництво продукції, яка має недостатній рівень конкурентоспроможності, як за якісною, так і за вартісною складовою, свідчить про незадовільний стан механізму прийняття рішень про виготовлення продукції та відсутність у його складі елементів оцінки конкурентоспроможності нової та модернізованої продукції.

Запропоновані рекомендації щодо формування прикладних засад оцінки конкурентоспроможності продукції шинного виробництва дозволяють визначити конкурентоспроможність продукції за інтегральним та комплексними показниками, що створює основу для формування ефективних управлінських рішень з підвищення та забезпечення конкурентоспроможності шинної продукції, як в умовах виробництва, так і в умовах споживання.

Література:

1. Бакфиш К. Новая книга о шинах [Текст] / К. Бакфиш, Д. Хайнц. – М. : ООО «Издательство Астрель» ООО «Издательство АСТ», 2003. – 303 с.
2. Вербас В. В. Искусство выбора аграрных шин [Текст]: науч. изд. / В. В. Вербас, А. Г. Смирнов, А. П. Науменко, В. Б. Индейкин, В. И. Варивода, А. П. Бикялис; под общ. ред. докт. техн. наук А. П. Науменко.–Днепропетровск : ИМА-Пресс, 2004.304 с.
3. Вербас В. В. ОАО «Днепрошина» обновляет и расширяет ассортиментный ряд пневматических шин для сельскохозяйственной техники [Текст] / В. В. Вербас, А. Г. Смирнов, А. П. Науменко, В. И. Варивода // Каучук и резина.–2001.-№ 4.–С. 28-33.
4. Вольнов А. А. Роль шин в формировании эксплуатационных свойств автомобиля [Текст] / А. А. Вольнов // Производство и использование эластомеров. – 2001. – Вып. 2. – С. 3-12.
5. Ильясов Р. С. Шины. Некоторые проблемы эксплуатации и производства [Электронный ресурс] : монография / Р.С. Ильясов, В. П. Дорожкин, Г. Я. Власов, А. А. Мухутдинов // Режим доступа : <http://www.plib.ru/library/book/16721.html>
6. Кандырин К. Л. Белая сажа для шинных резин : тенденции последних лет и перспективы [Текст] / К.Л. Кандырин // Каучук и резина. – 2011. - № 4. – С. 37-41.

7. ООО «Алтайский шинный комбинат» расширило ассортимент сельскохозяйственных шин [Текст] // Химия Украины, СНГ, мира. – 2012. - № 1 (295). – С. 20.
8. Основы технологии шинного производства [Текст] : учеб. пособие / Г. Я. Власов, Ю. Ф. Шутилин, И. С. Шарафутинов, А. А. Хвостов, О. Г. Терехов ; под ред. Г. Я. Власова, Ю. Ф. Шутилина. – Воронеж : Воронеж. гос. технол. акад., 2002. – 460 с.
9. Паршина О. А. Концептуальний підхід до оцінювання конкурентоспроможності продукції шинного виробництва [Текст] / О. А. Паршина, О. М. Чернишева // Культура народів Причорномор'я : наук. журнал. – Сімферополь, 2013. - № 253. – С. 45-49.
10. Пичугин А. М. Материаловедческие аспекты создания шинных резин [Электронный ресурс] : науч. изд. / А. М. Пичугин. – М. : ОАО «ВПК НПО «Машиностроение»», 2008. – 383 с.
11. Путанкин К. С. Оценка уровня эксплуатационных свойств шин производства СНГ и задачи по их совершенствованию [Текст] / К. С. Путанкин, В. С. Калининский // Каучук и резина. – 2001. - № 2. – С. 18-20.
12. Шевердяев О. Н. Технология резиновых изделий [Электронный ресурс] : учеб. пособие / О. Н. Шевердяев, А. П. Бобров, И. А. Ильина. – М. МГОУ, 2001. – 273 с. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/280480/>
13. Экологичные шины [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.consima.com.ua/?pid=10>. – Заголовок с экрана.
14. Goodyear представила новые грузовые шины повышенной нагрузки [Текст] // Химия Украины, СНГ, мира. – 2012. - № 4 (298). – С. 21.

ГЛАВА 3.25. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Пойда-Носик Н.Н.

кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

Сучасний розвиток світового та національного господарства характеризується зростанням ролі корпоративного сектору, який визначає основу ринкової економіки та її конкурентоспроможність. В економіці багатьох високо розвинутих країн важлива роль належить акціонерним товариствам (АТ) як найбільш ефективної організаційної форми корпоративних відносин, яка дозволяє суттєво розширити фінансові можливості бізнесу. Акумуляуючи значні капітали та об'єднуючи зусилля мільйонів осіб, ці компанії потребують адекватної системи контролю та оцінки ефективності своєї діяльності, у тому числі з врахуванням існуючих ризиків та загроз фінансовій безпеці [1].

В Україні розвиток акціонерної форми господарювання відбувається в умовах зміни законодавчої бази та нормативно-правового регулювання діяльності акціонерних товариств, нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища їх функціонування, високого рівня фінансових ризиків. Саме акціонерні товариства сьогодні найбільше потерпають від корпоративних конфліктів та різного роду загроз їх фінансовій стабільності. Тому особливої актуальності набувають питання формування їх ефективної системи фінансової безпеки від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Постійна зміна зовнішніх умов функціонування акціонерних товариств як основної ланки національної економіки спричинила появу абсолютно нових проблем, які вимагають теоретичного осмислення та розробки практичних рекомендацій щодо їх розв'язання. До таких важливих питань відноситься проблема корінного перетворення всієї системи захисту фінансових інтересів та активів в АТ та створення ефективної комплексної системи фінансової безпеки та управління ризиками акціонерних товариств.

Зокрема, забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки діяльності акціонерних товариств потребує виявлення зовнішніх та внутрішніх зв'язків і взаємозалежностей, що виступають об'єктом цілеспрямованого впливу, з метою надання цим процесам системного та упорядкованого характеру [2, с. 87]. Як відомо, кризове становище значної частини вітчизняних акціонерних товариств, половина з яких декларують збитковість діяльності, значною мірою зумовлено не лише соціально-економічним становищем та політичною ситуацією в країні, але і недостатнім рівнем розробки внутрішньокорпоративних методик діагностики зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств, оцінки стану та рівня фінансової безпеки їх діяльності, а також заходів щодо створення та функціонування ефективної системи забезпечення фінансової безпеки та управління ризиками АТ.

Враховуючи, що ґрунтовне дослідження сутності понять «фінансова безпека АТ» та «система забезпечення фінансової безпеки АТ» було здійснено автором у працях [2-5], тому нема змісту детально зупинятися на них зараз. Доречно тільки викласти авторську позицію щодо розуміння терміну *«фінансова безпека акціонерного товариства»*, під яким пропонується розуміти *важливу складову економічної безпеки корпоративної системи, яка відображає рівень гармонізації та захищеності фінансових інтересів учасників корпоративних відносин в АТ від негативного впливу фінансових загроз, здатність його нарощувати фінансовий потенціал, зберігати фінансову стійкість, рівновагу і забезпечувати стабільне зростання у стратегічній перспективі*. Уточнення даного поняття необхідне для викладення основних факторів, ризиків та загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств в Україні. Адже від того, наскільки повно визначений склад загроз фінансовій безпеці АТ, наскільки точно оцінений рівень інтенсивності їх прояву та можливих збитків, залежить ефективність побудови всієї системи забезпечення фінансової безпеки акціонерного товариства.

За даними Держстатистики кількість акціонерних товариств в Україні постійно зменшується (табл.1, рис.1.). Особливо темпи зменшення прискорилися після прийняття у 2008 році Закону України «Про акціонерні товариства», який набув чинності 30 квітня 2009 р. Протягом 2011-2012 рр. тривав процес реорганізації відкритих і закритих акціонерних товариств (ВАТ і ЗАТ) у публічні та приватні (ПАТ і ПрАТ), що пов'язано з виконанням вимог вищевказаного Закону. та В результаті із 25271 акціонерних товариств, зареєстрованих як юридичні особи станом на кінець 2012 р., 3949 – відкриті

акціонерні товариства, 3314 – публічні акціонерні товариства, 13714 – закриті акціонерні товариства, 4294 – приватні акціонерні товариства.

Таблиця 1

Динаміка кількості акціонерних товариств в Україні*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Всього АТ	35016	34662	34571	33976	33084	31993	31100	30169	28748	26568	25271
<i>у т.ч.:</i>											
ВАТ	12137	11906	11730	11345	10895	10406	10058	9480	7962	4649	3949
ЗАТ	22194	22089	22167	21948	21503	21098	20502	19649	17804	14366	13714
публічне								194	926	2894	3314
приватне								172	1326	4000	4294

Примітка: * - сформовано на основі даних Держстату України (<http://www.ukrstat.gov.ua> та річних звітів НКЦПФР)

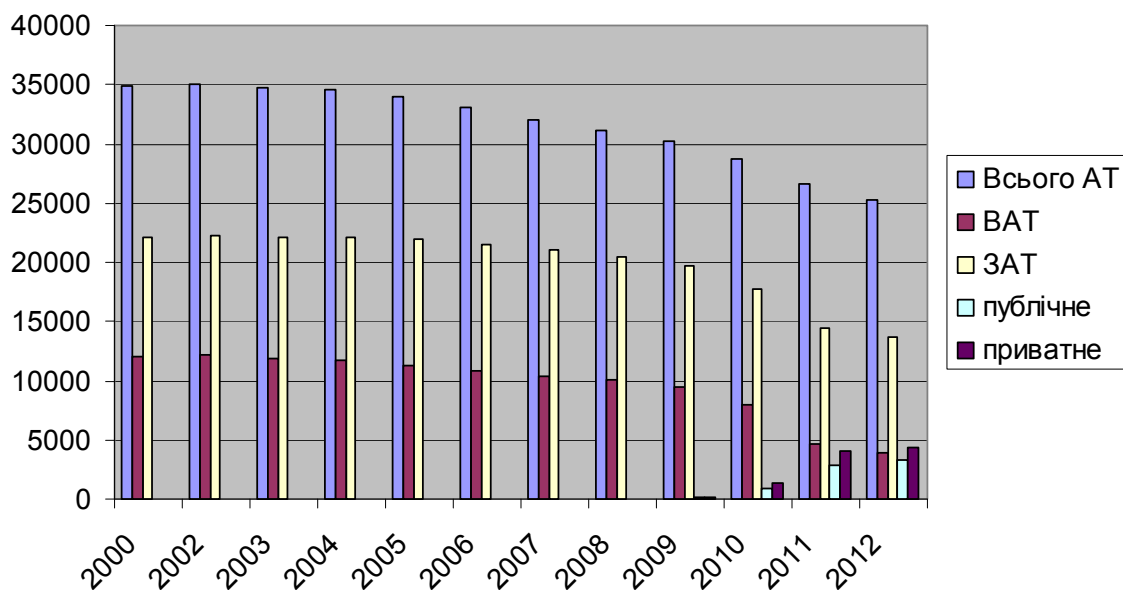

Рис. 1. Динаміка кількості АТ в Україні у 2002-2012 роках

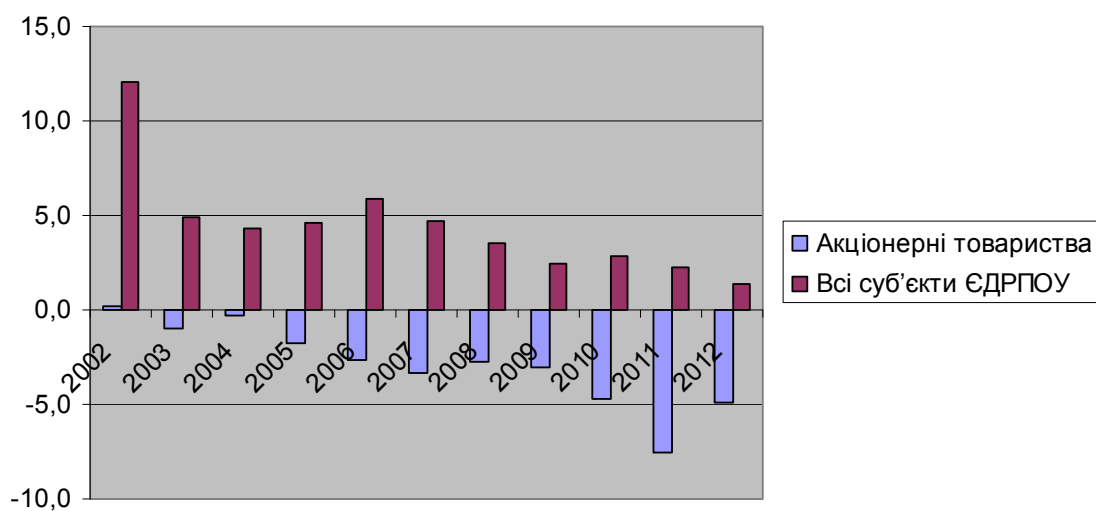

Рис. 2. Темпи приросту кількості АТ у порівнянні з темпами приросту суб'єктів ЄДРПОУ в Україні (у % до попереднього періоду)

Як видно з рис.2, темпи зменшення кількості АТ в останні роки значно перевищили темпи приросту кількості суб'єктів ЄДРПОУ.

Фінансовий стан акціонерних товариств сьогодні залишається незадовільним: практично половина всіх підприємств промисловості, сільського господарства та інших галузей (будівництво, торгівля, діяльність транспорту, фінансова діяльність) продовжують залишатися збитковими¹; більшість АТ не мають стратегій розвитку [6, с. 178]. Статистичні дані свідчать, що 17% АТ, починаючи з 1992 р., взагалі не здійснювали інвестиції в основний капітал [7, с. 1343].

В останнє десятиріччя для акціонерних товариств характерним є падіння прибутковості та майже повне «проїдання» амортизаційних відрахувань. У результаті, до початку третього тисячоріччя реальний сектор економіки позбавився власних джерел не тільки розширеного, але і простого відтворення, що є ознакою очевидної інвестиційної кризи.

Стан фінансової безпеки акціонерних товариств в Україні можна оцінити, скориставшись методикою, наведеною у Порядку проведення оцінки фінансового стану бенефіціара, затвердженого наказом Міністерства фінансів України №247 від 01.04.2003 р. [8]. У зазначеному документі представлено набір фінансових індикаторів, необхідних для розрахунку інтегрального показника фінансового стану бенефіціара за групами видів економічної діяльності та у розрізі великих і середніх та малих підприємств. Також наведений базовий алгоритм багатофакторної дискримінантної функції для розрахунку інтегрального показника.

Автором було зібрано інформацію про кількість та фінансові результати акціонерних товариств за видами економічної діяльності відповідно до Класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2005 та у розрізі двох груп – великі і середні підприємства й акціонерні товариства-суб'єкти малого підприємництва. На основі зібраної інформації та з використанням методики, наведеної у вищезазначеному документі [8] розраховано значення інтегрального показника фінансового стану великих і середніх підприємств акціонерної форми господарювання за групами видів економічної діяльності протягом 2009-2012 років (табл.2).

Таблиця 2

Значення інтегрального показника фінансового стану великих і середніх підприємств акціонерної форми господарювання в Україні за групами видів економічної діяльності у 2009-2012 роках*

№ групи	Основний вид діяльності (за КВЕД ДК 009:2005)	2009	2010	2011	2012
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	0,798	0,909	1,047	1,140
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	0,363	0,389	0,409	0,414

¹ При цьому необхідно брати до уваги, що більшість вітчизняних АТ використовують позицію в фінансовій звітності щодо отримання прибутку/збитку як інструмент мінімізації податкових платежів і на практиці прагнуть якомога більше знизити прибуток чи взагалі звести його до нуля або «одержати» збитки.

3	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	0,059	0,226	0,167	0,240
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водо-постачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	0,338	0,345	0,392	0,354
5	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	0,149	0,190	0,143	0,094
6	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	0,137	0,245	0,412	0,425
7	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	0,809	0,787	0,725	0,708
8	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	0,953	1,152	1,218	0,229
9	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	0,510	0,076	0,555	0,446

* Примітка: розраховано автором на основі власних досліджень.

Результати розрахунків унаочнені на рис.3.

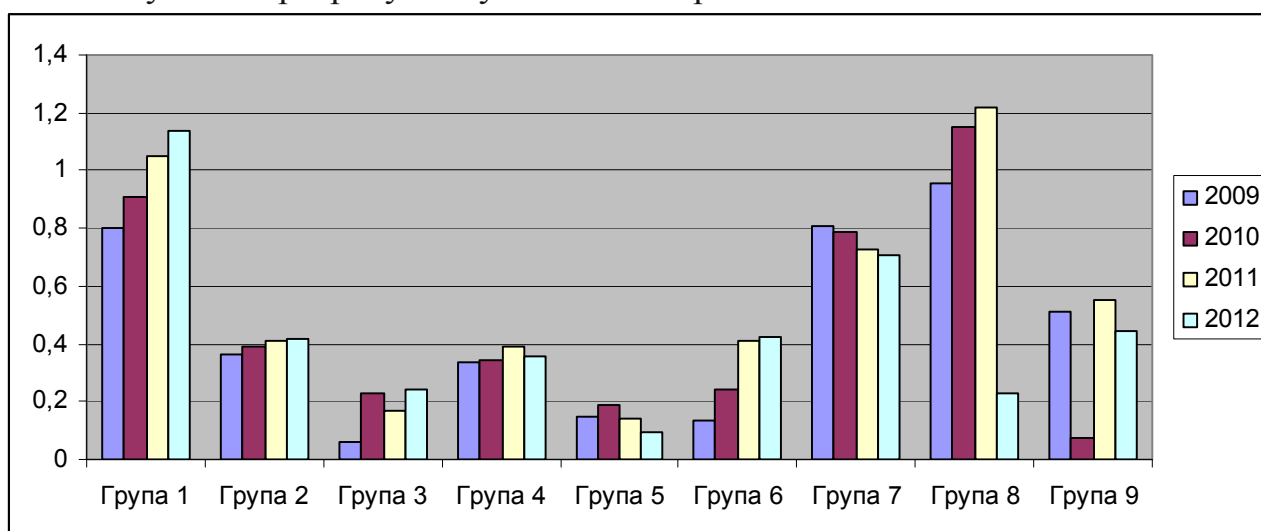

Рис. 3. Динаміка значень інтегрального показника фінансово стану сукупності акціонерних товариств за групами видів економічної діяльності.

Як видно з наведених даних, найбільше значення інтегрального показника спостерігається у групах 1 і 8. Проте, у групі 8 у 2012 році відбулося різке зменшення рівня показника, що свідчить про погіршення умов функціонування акціонерних товариств у сфері фінансової та страхової діяльності (крім банків).

Інтерпретація граничних значень інтегрального показника фінансового стану дозволяє виділити 5 рівнів фінансової безпеки – дуже високий, високий, прийнятний, критичний і надкритичний (катастрофічний). Результати оцінки рівня фінансової безпеки акціонерних товариств у розрізі виділених 9 груп економічної діяльності представлені у табл.3.

Таблиця 3

Оцінка рівня фінансової безпеки великих і середніх акціонерних товариств в Україні за групами економічної діяльності у 2009-2012 роках

Група	2009	2010	2011	2012
Група 1	0,798	0,909	1,047	1,14
Група 2	0,363	0,389	0,409	0,414
Група 3	0,059	0,226	0,167	0,24
Група 4	0,338	0,345	0,392	0,354
Група 5	0,149	0,19	0,143	0,094
Група 6	0,137	0,245	0,412	0,425
Група 7	0,809	0,787	0,725	0,708
Група 8	0,953	1,152	1,218	0,229
Група 9	0,51	0,076	0,555	0,446

Рівні фінансової безпеки (трактування кольорів):

	Дуже високий
	Високий
	Прийнятний
	Критичний
	Надкритичний

Таким чином, найвищий рівень фінансової безпеки великих і середніх акціонерних товариств протягом всього досліджуваного періоду спостерігається у групі 5 (будівництво), з 2010 по 2012 роки – у групі 1 (сільське, лісове та рибне господарство). Стабільно високий рівень фінансової безпеки спостерігається у групах 2 (харчова промисловість), 4 (добувна промисловість) та 7 (транспорт, поштова діяльність й електрозв'язок). Критичного та надкритичного рівня фінансової безпеки, при якому необхідно вживати кардинальних заходів антиризикової діяльності, не спостерігається в жодній з досліджуваних груп.

Сучасні ризики й загрози фінансовій безпеці акціонерних товариств доцільно розглядати з точки зору загальних проблем формування недержавної системи безпеки підприємництва [9]. З огляду на найефективніші засоби нейтралізації ризиків і загроз, для акціонерних товариств їх можна розділити на чотири групи.

Перша група – ризики і загрози, які генеруються зовнішнім середовищем та пов'язані із рівнем економічної та фінансової безпеки держави загалом (рівень доходів населення, рівень розвитку науково-технічного потенціалу, інформатизації, технологічної озброєності, рівень ефективності використання географічних, кліматичних та інших особливостей, залежність від глобальних впливів, стабільність фінансової ситуації в країні, рівень зовнішньої та внутрішньої заборгованості, ефективність політики держави щодо забезпечення якості життя в суспільстві тощо).

По-суті, загрози зовнішнього середовища для фінансової безпеки акціонерних товариств впливають із загроз національній економічній безпеці. Виходячи з комплексного аналізу викликів і загроз національній безпеці України в 2011 році, Рада національної безпеки і оборони України прийняла Рішення «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» від 17.11.2010 р.[10], яке введено в дію Указом Президента № 1119/2010 від 10.12.2010р. Цим рішенням було передбачено проведення ряду заходів у 5-ти сферах: 1) у зовнішньополітичній сфері; 2) в економічній сфері; 3) у сфері державної безпеки, війсьній сфері та сфері безпеки державного кордону України; 4) в інформаційній сфері; 5) в екологічній сфері. Важливим моментом

щодо забезпечення безпеки в економічній сфері було прийняття рішення про необхідність розробки та затвердження концепції забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері. Така Концепція була розроблена і схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. №569-р [11]. В Концепції зазначено, що національна безпека у фінансовій сфері включає, крім питань безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, податковій сфері, банківській сфері, сфері валютного ринку тощо, також питання безпеки у сфері фінансів реального сектору економіки. Таким чином, проблема забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств реального сектору економіки також підпадає під дію зазначеної Концепції.

Наголошується, що стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави. Визначено перелік явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, зокрема: обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків; значна залежність від експортно-імпоротної діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій; значна залежність від зовнішніх кредиторів; вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави.

Особливі проблеми у забезпеченні фінансової безпеки діяльності акціонерних товариств виникають при таких зовнішніх загрозах, як:

- несприятливі макроекономічні умови (загальноекономічна ситуація в країні і регіоні, фінансово-економічні та політичні кризи);
- нестабільність нормативно-правової бази щодо державного регулювання діяльності АТ;
- нестабільність, непослідовність податкової, кредитно-валютної, страхової, митної, інвестиційної політики;
- значний рівень та збільшення темпів інфляції;
- несприятливий інвестиційний і бізнес-клімат;
- нестабільність валютного курсу, коливання облікової ставки НБУ;
- несприятливі умови кредитування АТ, зміна процентних ставок за кредитами;
- недобросовісна конкуренція на ринку;
- несприятлива криміногенна обстановка в регіоні, поширення кримінальних та фінансових злочинів у фінансово-кредитній сфері.

Нейтралізація негативних проявів цієї групи чинників на діяльність акціонерних товариств можлива лише на загальнодержавному рівні шляхом удосконалення економічної політики, ефективності державного управління, посилення дієвості громадянського впливу на суспільний розвиток.

Друга група – ризики і загрози на рівні впливів у взаємовідносинах між підприємством і державою. З точки зору національної безпеки цю групу можна віднести до внутрішніх загроз, оскільки їх вплив проявляється всередині держави.

До явищ і чинників, що можуть призвести до створення внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері згідно вищенаведеної Концепції, належать: нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та вплив капіталу за кордон; вплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; тінізація економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних факторів; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи.

Якщо розглядати групу ризиків і загроз, що впливають із взаємовідносин між підприємством і державою, з точки зору суб'єктів підприємництва, то вони є зовнішніми відносно конкретного суб'єкту підприємництва. Проблемні питання у цій сфері найчастіше стосуються: регулювання ринку (пов'язані з підвищенням конкурентної боротьби за залучення необхідних для виробництва сировинних ресурсів, збутом готової продукції, конкуренцією із зарубіжними суб'єктами ринкових відносин тощо); особливостей оподаткування (введенням численних і різноманітних методик встановлення ставок оподаткування та порядку розрахунків); стимулювання інноваційних процесів (висока енергозатратність виробництва, обумовлена пасивністю держави у питаннях залучення до вітчизняного виробництва передових енергозберігаючих технологій). Значною проблемою у взаємовідносинах між підприємством і державою залишається корупція, зловживання та протиправні дії, пов'язані з намаганням правопорушників використати на свою користь недосконалість правової бази у сфері інвестиційної діяльності, приватизаційних процесів, порушення майнових прав юридичних і фізичних осіб тощо.

Основними засобами впливу на цю групу ризиків і загроз з боку підприємств може бути юридичний захист, судові процедури, а також сприяння процесу формування громадської думки стосовно вдосконалення законотворчого процесу завдяки використанню різноманітних форм громадської активності, у т. ч. використанню ЗМІ й активній участі в політичній діяльності.

Третя група – протиправна діяльність конкурентів, організованих злочинних структур і приватних осіб, які займаються промисловим шпигунством, шахрайством або вороже налаштовані до суб'єкта ринкових відносин. До загроз цієї групи для конкретного АТ належать: розкрадання матеріальних цінностей та коштів особами, які не працюють в АТ; промислове / корпоративне шпигунство; незаконні дії конкурентів (переманювання співробітників, які володіють комерційною таємницею, на більш високі посади,

прямий підкуп співробітників представниками конкурентів, компрометація керівників АТ, укладання фіктивних цивільно-правових угод, створення перешкод діяльності АТ з використанням повноважень державних регулюючих та контролюючих органів, засобів масової інформації, ведення конкурентами інформаційних війн, DDoS-атаки на корпоративні сайти АТ тощо); корупція у владних структурах (можливість впливу на АТ через працівників різних контролюючих органів, податкових інспекцій, НКЦПФР, іншими словами, адміністративне втручання в діяльність суб'єктів господарювання); наявність багатьох бюрократичних дозвільних процедур; кібертероризм; неправомірні дії працівників правоохоронних органів (безпідставне проведення перевірок, порушення кримінальних справ проти посадових осіб АТ, неправомірне вилучення документів, у тому числі тих, які містять комерційну таємницю) тощо.

До негативних впливів на фінансову безпеку АТ також відносяться методи та прийоми конкурентної боротьби, застосовувані конкуруючими комерційними підприємствами чи організаціями з метою забезпечення собі додаткових переваг на ринку, поширена практика лобіювання бізнес-інтересів у державних органах влади та управління.

Особливу за масштабами в країні та наслідками впливу небезпеку для акціонерних товариств становлять рейдерські захоплення і протиправна діяльність кримінальних структур, що створюють реальні загрози не лише окремим підприємствам, а й національній безпеці України.

Четверта група – внутрішні загрози й дестабілізуючі чинники, які залежать від самого акціонерного товариства. До них можуть бути віднесені дії підприємства, що негативно впливають на його репутацію серед партнерів, у діловому світі в цілому, неефективний менеджмент, пасивність і бездіяльність (навмисна чи ненавмисна), яка негативно відображається на фінансово-економічних показниках і може призводити до збитків. До таких дій треба віднести й неефективне використання фінансових, інформаційних та інших ресурсів, втрату чи навмисну передачу важливої для підприємства інформації конкурентам, випадкове чи свідоме її розголошення, а також виникнення конфліктних ситуацій із конкурентами, акціонерами, кримінальними угрупованнями, недотримання правил безпеки на виробництві тощо.

Серед найбільш впливових деструктивних факторів на фінансову безпеку АТ доречно виділити неефективний фінансовий менеджмент, недостатній рівень кваліфікації та лояльності персоналу і, як наслідок, виникнення внутрішніх протиріч та конфліктів у компанії.

Формування ефективної системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання значною мірою залежить від готовності і здатності держави створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Без зовнішнього регулятивного впливу цільова спрямованість механізму безпеки має ситуативний характер, виражаючи переважно тактичні пріоритети окремих суб'єктів соціально-економічної системи. Тому ключова роль держави полягає передусім у заданні

вектора забезпечення безпеки, системи узгоджених цілей, які б розділялися всіма суб'єктами господарювання як цілі здійснення власної соціально-економічної діяльності.

Література:

1. Пойда-Носик Н.Н. Ефективність функціонування корпоративного сектору в Україні /Н.Н.Пойда-Носик//Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2012. - №5. – С.19-29. - http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2012_5/19.pdf
2. Пойда-Носик Н.Н. Система забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання: теоретико-методологічний аспект // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – Київ, 2012. – №1 (13). – С. 87-91.
3. Пойда-Носик Н.Н. Фінансова безпека акціонерних товариств: сутність та специфічні особливості [Текст]/ Н.Н.Пойда-Носик //Управління виробничим та інфраструктурним розвитком економічного потенціалу України: [монографія]/ за заг. ред. д.т.н., проф. Волкова В.П. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 500 с. – С.434-457
4. Пойда-Носик Н.Н. Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її роль у забезпеченні національної економічної безпеки [Текст]/ Н.Н.Пойда-Носик // Вісник ЖДТУ. Серія «Економіка». – Житомир, 2011. - №1(55). – С.340-342
5. Пойда-Носик Н.Н. Дослідження теоретичних аспектів сутності фінансової безпеки акціонерного товариства [Текст]/ Н.Н.Пойда-Носик// Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2011. – Вип.2. – С.164-171.
6. Вірт М.Я. Організаційно-економічні особливості функціонування фінансів акціонерних товариств у сучасних умовах господарювання/ М.Я.Вірт, Г.М.Руда // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету (НЛТУ) України. – 2012. – Вип. 22 (8). – С. 174-179.
7. Кузьмін О.Є. Фінансовий механізм функціонування акціонерних товариств [Електронний ресурс] / О.Є.Кузьмін, О.Г.Мельник, А.М.Дідик // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. науч. тр. – Донецьк, 2007. – Ч.4. – С. 1341-1352. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_4/1341.pdf
8. Про затвердження Порядку проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій: Наказ Міністерства фінансів України 01.04.2003 №247 (у редакції наказу Міністерства фінансів України 20.07.2012 №859) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0315-03>
9. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва): аналіт.доп. / В. В. Крутов, В. Г. Пилипчук; за ред. О. О. Котелянець. – К.: НІСД, 2011. – 136 с.; с.10-13.
10. Рішення РНБО «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» від 17.11.2010 р., введено в дію Указом Президента № 1119/2010 від 10.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-10>
11. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. №569-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>

ГЛАВА 3.26. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Поскрипко Ю.А.

старший викладач

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ

В умовах ринкової економіки перехідного періоду, створення правової основи підприємництва та посилення конкуренції, малі, середні та великі підприємства постійно відчують вплив ринкових чинників, частина яких становить ризики та загрози щодо їх стабільного функціонування, внаслідок чого, перед такими підприємствами виникає потреба принципово нових підходів до забезпечення їх економічної безпеки.

Серед проблем економічної безпеки підприємств, що вимагають невідкладного рішення, необхідно виділити: відсутність визначеності щодо складових економічної безпеки підприємств; наявність значних ускладнень формалізованого опису динаміки підприємств з точки зору забезпечення їх економічної безпеки у взаємозв'язку з дією дестабілізуючих внутрішніх та зовнішніх факторів; труднощі з визначенням складу оціночних критеріїв складових економічної безпеки підприємств; відсутність уніфікованих методик оцінки рівня складових економічної безпеки підприємства (оскільки значна частина підходів, які поширені в закордонній практиці, не можуть бути ефективно застосовані в реаліях української економіки); недосконалість методик комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємств, з урахуванням усіх її складових. Ця проблема досить істотна, оскільки рівні різних складових економічної безпеки визначаються по різних шкалах, що ускладнює їх інтеграцію в єдиний комплексний показник.

Забезпечення економічної безпеки підприємств на початковому етапі формувалося у вигляді дворівневої системи захисту інформації: перший рівень припускав збереження комерційної таємниці силами служби безпеки підприємств, другий рівень передбачав формування психологічної атмосфери «пильності та відповідальності» персоналу організації за допомогою так званих координаторів, які призначались з осіб середньої керівної ланки і користувались авторитетом серед співробітників.

Визнаючи, що збереження ресурсів підприємств є одним з важливих аспектів забезпечення економічної безпеки підприємств, необхідно зазначити, що зведення проблеми економічної безпеки підприємства тільки до захисту його ресурсів (передусім забезпечення цілісності майна та інформації) є спрощеним, та не дозволяє комплексно вирішити проблему.

Економічна безпека підприємства обумовлена передусім негативним впливом чинників зовнішнього середовища, яке у ринковій економіці все постійно змінюється, ніколи не залишаючись стабільним чи незмінним. Таким чином основний фактор, який обумовив розширене трактування категорії «економічна безпека підприємства» - несприятливі зміни у зовнішньому середовищі: різкий спад виробництва та споживання, несприятливі умови ринку, обмеженість фінансових ресурсів підприємств, зростаюча конкуренція,

нестабільність у фінансові та валютній сферах. Саме з позицій впливу зовнішнього середовища та захисту підприємств від негативного впливу його факторів розглядався зміст категорії економічної безпеки підприємства [1, 5, 11, 16].

Зміст категорії «економічна безпека» відображає такий стан підприємства, який забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам (ризикам, небезпекам та загрозам). У цьому контексті економічна безпека підприємства розглядається як можливість забезпечення його стійкості в різноманітних, в тому числі, у несприятливих умовах зовнішнього середовища, поза залежністю від характеру їх впливу на діяльність підприємства, масштабу та характеру внутрішніх змін [17].

Визначення категорії «економічна безпека підприємства» ототожнюється із поняттями «надійність», «стійкість», «захищеність», економічна безпека підприємства визначалась як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища» [9].

Економічна безпека трактується як «кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність до виживання та розвитку в умовах виникнення зовнішніх та внутрішніх загроз» [7]. Відповідно до цієї точки зору, економічна безпека підприємства визначається сукупністю факторів, що відбивають незалежність, стійкість, можливості росту, забезпечення економічних інтересів тощо. Інше розуміння економічної безпеки підприємств визначає її як такий стан, при якому імовірність небажаної зміни якостей та параметрів належного йому майна (ресурсів) в умовах існування загроз зовнішнього середовища оцінюється як незначна.

Підтвердженням домінування фінансового підходу щодо забезпечення економічної безпеки підприємств може служити підхід, який відзначає що головним індикатором економічної безпеки є рівень фінансової безпеки підприємства, надійність його фінансово-майнового стану [1].

На сьогоднішній день найбільшого поширення набуває ресурсно-функціональний підхід до трактування «економічної безпеки підприємства». Тобто, економічна безпека підприємства розглядається як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому» [10]. І саме такий підхід здається нам раціональним.

В рамках ресурсно-функціонального підходу до економічної безпеки підприємств виділяють її функціональні складові: фінансова, кадрова (інтелектуально-кадрова), техніко-технологічна, політико-правова, екологічна, інформаційна, силова, які в подальшому розглядаються як складові (підсистеми) системи економічної безпеки підприємств, при цьому все більша увага приділяється інтелектуальній, кадровій та техніко-технологічній (в деяких роботах інноваційній) складовим, як основним факторам забезпечення економічної безпеки підприємств.

Ефективність забезпечення економічної безпеки підприємств безпосередньо залежить від відповідальних за економічну безпеку підприємств.

Підрозділ (відповідальний) економічної безпеки підприємства забезпечує

вирішення завдань щодо попередження, зниження рівня і протидії зовнішнім та внутрішнім небезпекам, загрозам і ризикам, створюючи умови для стійкого функціонування і розвитку підприємства у взаємодії з іншими структурними підрозділами, а також зовнішніми суб'єктами державної та недержавної системи безпеки.

На підрозділ (відповідального) економічної безпеки підприємства покладається вирішення завдань: інформаційно-аналітичне забезпечення комерційної діяльності та системи економічної безпеки: збір, обробка, систематизація та аналіз інформації про ринкові процеси та тенденції, підготовка аналітичних записок, довідок і рекомендацій керівництву (власникам) підприємств для прийняття рішень з розвитку бізнесу, визначення ступеня вірогідності інформації про позитивні і негативні фактори зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, яка використовується керівництвом (власниками) підприємств для розробки стратегії та здійснення стратегічного управління; пошук і отримання інформації, необхідної для прийняття правильних управлінських рішень; планування стратегії та оперативної діяльності із забезпечення економічної безпеки; управління системою економічної безпеки підприємства; організація взаємодії підприємства та його підрозділу економічної безпеки з органами державної влади і управління, а також силовими структурами для протидії реальним і потенційним загрозам і небезпекам підприємству; протидія конкурентній розвідці; попередження протиправних дій з боку персоналу підприємства, які можуть завдати економічної шкоди безпеці підприємства; забезпечення безпеки персоналу підприємства; захист комерційної таємниці та інтелектуальної власності підприємства (та впровадження рівнів доступу до комерційної інформації); захист електронних носіїв інформації від несанкціонованого доступу; організація системи охорони та захисту території, будівель і споруд, фінансових ресурсів, засобів виробництва, готової продукції, сировини, транспортних засобів та інших матеріальних цінностей підприємства; організація навчання персоналу підприємства та його підрозділи економічної безпеки сучасним методам протидії небезпекам і загрозам у внутрішній і зовнішній середовищі; проведення службових розслідувань інцидентів, які сталися на підприємстві та завдали економічної шкоди його безпеці.

Можливі кілька варіантів штатних підрозділів економічної безпеки, які можуть бути створені на підприємствах діяльності в залежності від їхньої величини і напрямку діяльності: департамент економічної безпеки, управління економічної безпеки, служба економічної безпеки, відділ економічної безпеки, відділення економічної безпеки та сектор економічної безпеки [15].

На невеликих (малих та середніх) підприємствах організація системи економічної безпеки може бути покладена на фізичну особу - фахівця у галузі економічної безпеки. Відповідальний за економічну безпеку вирішує поточні завдання із забезпечення економічної безпеки.

Керівники наведених підрозділів економічної безпеки, як і відповідальний за економічну безпеку підприємства, повинні підпорядковуватись безпосередньо керівникові (власникам) підприємства.

Для забезпечення економічної безпеки підприємства підрозділ (фахівець) економічної безпеки повинен мати та виконувати певні функції: адміністративно-розпорядчу, господарсько-розпорядчу, обліково-контрольну, соціально-кадрову, організаційно-управлінську, планово-виробничу, організаційно-технічну, науково-методичну, інформаційно-аналітичну, навчально-організаційну [15].

Підрозділ (відповідальний) економічної безпеки виконує наведені функції за рахунок крос-функціональної взаємодії з іншими структурними підрозділами підприємства, що дозволяє залучати для вирішення завдань забезпечення безпеки практично увесь управлінський персонал підприємств.

Для забезпечення економічної безпеки підприємства використовують корпоративні ресурси.

Ресурс капіталу. Акціонерний капітал підприємства у сполученні з позиковими фінансовими ресурсами є базовим фінансовим інструментом підприємства і дозволяє розвивати інші корпоративні ресурси [8].

Ресурс персоналу. Менеджери підприємства, штат управлінського персоналу, виробничих працівників та службовців з їхніми знаннями, досвідом і навичками є основним сполучною ланкою, що інтегрує усі ресурси підприємства в процесі крос-функціональної взаємодії і забезпечує практичне втілення місії та стратегії підприємства, сприяє досягненню ключових цілей бізнесу.

Ресурс інформації і технології. Інформація, яка стосується всіх сторін діяльності підприємства, є найбільш дорогим з його ресурсів. Саме інформація про зміну факторів середовища, товарних та фінансових ринків, науково-технічна та технологічна інформація, продуктові та технологічні ноу-хау, нові методи організації та управління дозволяють підприємству адекватно реагувати на будь-які (в тому числі несприятливі) зміни зовнішнього середовища, ефективно планувати і здійснювати свою господарську діяльність.

Ресурс технологій та устаткування. На основі наявних фінансових, інформаційно-технологічних і кадрових можливостей підприємство здобуває устаткування, необхідне (на думку менеджерів підприємства) і доступне (виходячи з наявних ресурсів) для повноцінного функціонування підприємства.

Ресурс прав. З розвитком цивілізації, виснаженням природних ресурсів і підвищенням цінності для бізнесу нематеріальних активів, цінність даного активу значно підвищилась. Він містить у собі права на використання патентів, ліцензії і квоти на використання природних ресурсів, експортні квоти, права на користування землею. Використання цього ресурсу дозволяє підприємству залучатись до передових технологічних розробок, не проводячи власних дорогих наукових досліджень, одержати доступ до не загальнодоступних можливостей розвитку.

Ретельне вивчення сутності ресурсно-функціонального підходу до розуміння економічної безпеки підприємства дозволяє відзначити його ключову перевагу - комплексний характер, оскільки в рамках цього підходу найбільш повно досліджуються найважливіші фактори, які впливають на стан економічної безпеки підприємства, вивчаються основні процеси, що впливають

на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відбивають рівень забезпечення окремих складових економічної безпеки підприємства, і розробляються заходи для забезпечення максимально високого рівня функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Серед недоліків ресурсно-функціонального підходу щодо економічної безпеки підприємства передусім варто віднести проблеми уявлення про загальний (інтегральний) рівень економічної безпеки підприємства із урахуванням складу її окремих функціональних складових. Проте, зараз пропонуються різні підходи, методи та моделі оцінки інтегрального рівня економічної безпеки підприємства, які дозволяють усунути недоліки, притаманні ресурсно-функціональному підходу.

Оцінка рівня економічної безпеки підприємств базується на основі визначення сукупного критерію через зважування і підсумовування окремих функціональних критеріїв. Сукупний критерій економічної безпеки підприємства (Кеб) можна розрахувати за формулою [4]:

$$Кеб = \sum_{i=1}^n k_i \cdot d_i \quad (1)$$

де k_i - значення часткових критеріїв оцінки економічної безпеки за її основними функціональними складовими; d_i - вагомість i -ї функціональної складової економічної безпеки; i - кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства ($=1,2,\dots,n$).

Часткові критерії оцінки економічної безпеки можуть бути розраховані як відношення сукупного збитку по i -тій складовій економічної безпеки до суми витрат на реалізацію заходів для запобігання збитків від негативних впливів по даній функціональній складовій.

Безсумнівно, задача достовірної оцінки всіх можливих понесених і відвернутих збитків по кожному з реалізованих заходів є вкрай складною, однак саме така методика співставлення різних аспектів економічної безпеки підприємства за однорідним критерієм оцінки збитків є найбільш прийнятною при розрахунку одержуваного ефекту від заходів для забезпечення функціональних складових економічної безпеки.

Рівень економічної безпеки ($Y_{еб}$) представив у виді функції багатьох змінних [9]:

$$Y_{еб} = a_1 * f(x_1) + a_2 * f(x_2) + \dots + a_i * f(x_n) \quad (2)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n - основні показники діяльності підприємства;

$f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ - локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;

a_1, a_2, \dots, a_i - питома вага значимості кожного показника для забезпечення економічної безпеки;

Однак у цьому випадку проблема оцінки економічної безпеки полягає в тому, що не усі фактори, що впливають на показники, детерміновані і мають кількісні вимірники, крім того, одержати достовірну інформацію про них дуже проблематично.

На основі сучасних дефініцій економічної безпеки підприємств надамо власну систематизовану еволюцію категорії «економічна безпека підприємства», які характеризують еволюцію наукових підходів до розуміння даної економічної категорії.

Таблиця 1

Систематизована еволюція категорії «економічна безпека підприємства»

№ п/п	Домінуюче розуміння економічної безпеки	Основний підхід до розуміння сутності	Ключові критерії та показники безпеки
1	«Економічна безпека - забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших ресурсів підприємства»	Розуміння економічної безпеки як комерційної безпеки бізнесу	Забезпечення збереження інформації та цілісності майна підприємства
2	«Економічна безпека – стан ресурсів підприємства, що створює його захищеність від несприятливої дії внутрішніх та зовнішніх факторів»	Фінансовий підхід до розуміння економічної безпеки підприємства, передусім як його фінансової стабільності	Економічну безпеку характеризують передусім показники стабільності та надійності фінансово-майнового стану
3	«Економічна безпека - стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому»	Ресурсно-функціональний підхід до розуміння економічної безпеки	В рамках підходу виділено нові складові економічної безпеки підприємства, при цьому все більш вагома роль виділяється інтелектуальній, кадровій та техніко-технологічній складовим

В господарській практиці склалися різні розуміння системи забезпечення економічної безпеки підприємства, що вимагає більш поглибленого дослідження даного питання. Так, Мак-Мак В. визначає «систему безпеки підприємства як сукупність таких структурних елементів, як базова теорія безпеки, політика і стратегія безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки та концепція безпеки [12].

Система економічної безпеки підприємства визначається як організована сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, і заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз. З нашої точки зору, у таких визначеннях системи економічної безпеки відсутня необхідність комплексного підходу до управління в даній сфері.

Більш раціональним є трактування системи економічної безпеки підприємства як комплексу (системи) цілеспрямованих організаційно-економічних та правових дій, спрямованих на прогнозування (дослідження можливих загроз), недопущення виникнення (створення ефективної системи протидії) ризиків та загроз інтересам підприємства та сукупність заходів підприємства щодо мінімізації фактичних збитків і витрат унаслідок їх можливого виникнення. В цьому випадку метою створення системи

економічної безпеки підприємства є запобігання негативного впливу ризиків та загроз і їхніх наслідків різного характеру, формування у персоналу заздалегідь визначеної поведінки, яка забезпечує безпечне функціонування підприємства в умовах існування потенційних загроз (рис. 1).

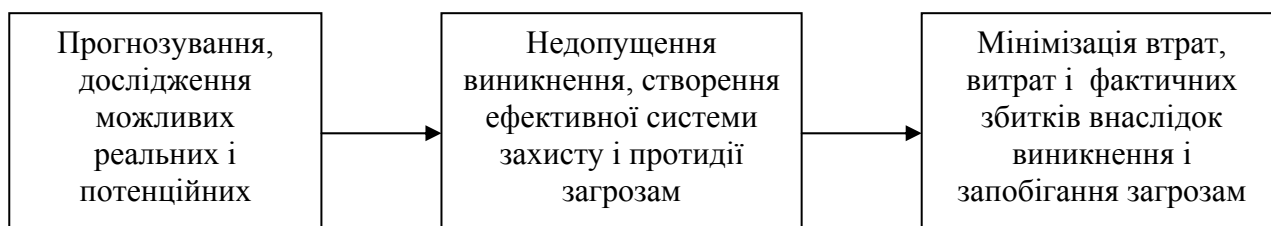

Рис. 1. Схема функціонування системи економічної безпеки підприємства (складено за [13])

Предметом забезпечення системи економічної безпеки підприємства є:

- цілеспрямовані дії, спрямовані на виключення (усунення) можливих загроз економічній безпеці;
- пряма протидія прогнозованим та не прогнозованим загрозам різного характеру
- мінімізація можливого збитку, викликаного дією факторів – ризиків та загроз економічній безпеці підприємства.

Інший підхід визначає, що процес забезпечення економічної безпеки підприємства повинний бути побудований на основі: аналізу негативних факторів і загроз; реалізації комплексу заходів для їхнього запобігання та мінімізації втрат від їхнього впливу, по різних аспектах фінансово-господарської діяльності організації. При цьому саме мінімізація втрат, або повне запобігання збитків (у першу чергу прогнозованих і потенційно ймовірних), а також протидія загрозам фінансовому стану підприємств, складає ефективність заходів для забезпечення їх економічної безпеки.

Комплексний підхід до забезпечення системи економічної безпеки підприємства припускає урахування в управлінні об'єктом всіх основних його аспектів і всі елементи керованої системи розглядаються тільки в сукупності, цілісності і єдності. За цим підходом пропонується введення поняття «комплексна система забезпечення економічної безпеки підприємства», що містить у собі сукупність взаємозалежних заходів організаційно-економічного і правового характеру, здійснюваних з метою захисту діяльності підприємства від реальних чи потенційних загрозливих факторів, що можуть привести до економічних втрат [14].

В основі забезпечення комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства повинна полягати концепція, яка включає у себе мету комплексної системи забезпечення економічної безпеки, її задачі, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику. Метою даної системи є мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану підприємства, у тому числі його фінансовим, матеріальним, інформаційним і кадровим ресурсам на основі розробленого і реалізованого комплексу заходів економіко-правового і організаційного характеру [14].

Забезпечення економічної безпеки підприємства - це процес реалізації функціональних складових економічної безпеки з метою запобігання можливих збитків і досягнення максимального рівня економічної безпеки в даний час і в майбутньому.

Діяльність із забезпечення економічної безпеки підприємства повинна включати:

1. Обґрунтування рівня прийняттого ризику при прийнятті управлінських рішень.

2. Розробку стратегії і тактики ведення виробничо-господарської діяльності, що дозволяють мінімізувати господарський ризик і забезпечити економічну безпеку.

3. Захист матеріальних, фінансових, кадрових і інформаційних ресурсів підприємства від можливої негативної дії факторів загроз [9].

До першочергових задач, які вимагають вирішення для розробки методології оцінки і забезпечення економічної безпеки підприємства, варто віднести: класифікацію факторів виробничого, комерційного і фінансового ризиків, що мають специфічні особливості стосовно до підприємств різної форми власності і галузі економіки; розробку методів прогнозування тривалості роботи підприємства зі стійкими економічними показниками; обґрунтування критеріїв оцінки економічної безпеки підприємства; встановлення причин прояву факторів ризику і законів розподілу наслідків їхнього впливу; розробку комплексу заходів із захисту від прояву факторів ризику [9].

До задач, які вирішуються системою забезпечення економічної безпеки, відносяться: прогнозування можливих загроз економічної безпеки; організація діяльності по попередженню можливих загроз (превентивні заходи); виявлення, аналіз і оцінка виниклих реальних загроз економічної безпеки; прийняття рішень і організація діяльності по реагуванню на виниклі загрози; постійне удосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємства [11].

До основних функціональних цілей системи економічної безпеки підприємства необхідно віднести наступні: забезпечення високої ефективності використання фінансових ресурсів, фінансовій стійкості і незалежності підприємства; забезпечення високого інтелектуального розвитку підприємства, досягнення високої ефективності менеджменту; забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу суб'єкта господарювання, використання у виробництві техніки і технологій, що відповідають сучасним світовим аналогам; досягнення високого рівня кваліфікації працівників підприємства; всебічне правове забезпечення діяльності підприємства; ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства і забезпечення захисту інформаційної системи на підприємстві і комерційній таємниці; забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства, насамперед керівного складу і провідних спеціалістів; забезпечення чіткої організації безпеки підприємства, його капіталу і комерційних інтересів; забезпечення мінімального руйнівного впливу виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища.

Стан та рівень економічної безпеки підприємства базуються на тому, наскільки ефективно службам даного підприємства вдається запобігати загрозам та усувати збитки від негативних впливів на різні аспекти економічної безпеки.

Усі фактори ризику, небезпеки і загрози можуть бути згруповані по різних класифікаційних ознаках. Так, в залежності від можливості їхнього прогнозування варто виділити ті небезпеки або загрози, які можна передбачати і непередбачені.

Небезпеки і загрози економічній безпеці підприємства в залежності від джерела виникнення поділяють на об'єктивні і суб'єктивні.

Об'єктивні виникають без участі підприємства і його службовців, незалежні від прийнятих рішень (стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини і т.д.). Дані фактори необхідно розпізнавати і враховувати в управлінських рішеннях.

Суб'єктивні загрози породжені навмисними чи ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, у тому числі державних і міжнародних підприємств конкурентів. Тому і їхнє запобігання багато в чому зв'язано з впливом на суб'єктів економічних відносин [6].

За імовірністю настання всі деструктивні фактори (ризик, небезпека, загроза) можна розділити на явні, тобто реально існуючі, видимі, і латентні, тобто приховані, які виявити важко (тому їх виникнення потребує вживання термінових заходів, додаткових зусиль і засобів нейтралізації) [13].

Небезпеки і загрози можуть класифікуватися і по об'єктах небезпеки: персоналу, майну, техніці, інформації, технологіям, діловому реноме і т.д. За природою виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, антропогенні (пов'язані з персоналом), екологічні, конкурентні, контрагентські та інші фактори.

Найбільш поширене виділення небезпек і загроз у залежності від сфери їхнього виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні і зовнішні чинники. Зовнішні небезпеки і загрози виникають за межами підприємства, вони не пов'язані з його господарською діяльністю. Як правило, це такі зміни зовнішнього середовища, які можуть нанести підприємству збиток. Внутрішні фактори пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його персоналом. Вони обумовлені тими процесами, які виникають у ході виробництва і реалізації продукції, у сфері управління і можуть чинити вплив на результати бізнесу. Найбільш значними з них є якість планування і ухвалення рішення, дотримання технології, організація праці і робота з персоналом, фінансова політика підприємства та ін. [18].

Система забезпечення економічної безпеки підприємства, у залежності від конкретних умов (масштаби фінансово-господарської діяльності, і т.д.) повинна мати визначені засоби власного забезпечення, спираючись на які вона буде здатна виконувати свої задачі: нормативно-правове забезпечення, засоби, методи, нормативні документи. Організаційна діяльність має на увазі створення структури, яка здійснює аналіз стану економічної безпеки окремих її функціональних складових та розробку заходів для забезпечення економічної

безпеки підприємства в цілому. Кадрове забезпечення містить у собі підбір кадрів відповідної кваліфікації, підвищення кваліфікації персоналу організації, забезпечення системи стимулювання менеджменту і може розглядатися як окремий вагомий елемент економічної безпеки підприємства і, в окремих випадках, як складова частина організації діяльності. Технічне забезпечення містить у собі широке використання технічних засобів різного призначення, що створюють можливість реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки і забезпечення контролю за їхнім виконанням.

З нашої точки зору цілком очевидно, що від точної ідентифікації загроз та від правильного вибору вимірників їхнього прояву (системи показників-індикаторів економічної безпеки), залежить ступінь адекватності оцінки рівня економічної безпеки підприємства та ступінь адекватності комплексу заходів для попередження і відбивання небезпеки, які відповідають реальному масштабу і характеру загроз.

Однією з цілей моніторингу стану економічної безпеки підприємства пропонується впровадження її діагностики за системою показників, які найбільш характерні для даного підприємства і мають для нього важливе стратегічне значення. Ключові індикатори стану економічної безпеки підприємства можливо об'єднати у 3 основні групи – індикатори стану виробництва, фінансові індикатори та кадрові індикатори [3].

Відповідно до фактичних і нормативних значень його техніко-економічних показників та величини їх відхилення від граничних значень індикаторів, стан економічної безпеки підприємства можна характеризувати як:

а) стабільний, коли індикатори економічної безпеки знаходяться в межах граничних значень, а ступінь використання наявного потенціалу близький до технічно обґрунтованих нормативів завантаження устаткування і площ;

б) передкризовий, коли спостерігається подолання бар'єрного значення хоча б одного з індикаторів економічної безпеки, а інші наблизилися до деякої околиці своїх бар'єрних значень;

в) кризовий, коли спостерігається подолання бар'єрного значення більшості основних індикаторів економічної безпеки і з'являються ознаки спаду виробництва і часткової втрати потенціалу внаслідок вичерпання технічного ресурсу та скорочення кадрового потенціалу;

г) критичний, коли порушуються всі (чи майже усі) бар'єри, які відокремлюють нормальний і кризовий стан розвитку виробництва, а часткова втрата потенціалу стає неминучою і невідворотною [2].

На підставі дослідження теоретичних положень та підходів до формування системи економічної безпеки підприємств, виділення її складових елементів, методів та механізмів функціонування нами запропоновано її системно-структурну модель, яка наведена в табл. 2.

Механізми формування та забезпечення економічної безпеки з нашої точки зору повинні містити у собі наступні етапи:

1) Дослідження специфіки діяльності підприємства (галузева спеціалізація, масштаби діяльності, асортимент продукції і ринки збуту,

Системно-структурна модель системи економічної безпеки підприємства

№ п/п	Структурні компоненти системи	Елементи системи економічної безпеки підприємства
1	Функціональні складові системи економічної безпеки	Фінансова
		Інтелектуальна і кадрова
		Техніко-технологічна
		Політико-правова
		Екологічна
		Інформаційна
2	Зовнішні загрози системи економічної безпеки підприємства	Силова
		Політико-правові
		Фінансово-економічні
		Технологічні
		Ринкові (стан ринків)
3	Внутрішні загрози системи економічної безпеки підприємства	Екологічні
		Фінансова політика
		Система управління персоналом (та кадрова політика)
		Маркетингова політика
		Технічна політика
4	Цілі функціонування системи економічної безпеки	Адміністративна політика
		Забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів підприємства
		Забезпечення високого інтелектуального розвитку підприємства, досягнення високої ефективності менеджменту
		Забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу
		Досягнення високого рівня кваліфікації працівників підприємства, забезпечення високого кадрового потенціалу
		Забезпечення надійності та стабільності функціонування поза силою та характером впливу загроз
5	Задачі, що виконує система економічної безпеки підприємства	Прогнозування можливих загроз економічної безпеки
		Організація діяльності по попередженню можливих загроз (превентивні заходи)
		Виявлення, аналіз і оцінка виниклих реальних загроз економічної безпеки
		Прийняття рішень і організація діяльності по реагуванню на виниклі загрози
		Постійне удосконалювання системи забезпечення економічної безпеки підприємства
6	Індикатори економічної безпеки	Індикатори стану виробничо-технічного потенціалу
		Індикатори стану фінансового потенціалу підприємства
		Індикатори стану кадрового потенціалу підприємства
		Індикатори стану маркетингового потенціалу підприємства
7	Механізми функціонування системи економічної безпеки	Нормативно-правове забезпечення
		Організаційне забезпечення
		Кадрове забезпечення
		Технічне забезпечення

займані позиції на ринку, особливості функціонування внутрішніх бізнес-процесів, чисельність персоналу та особливості організаційної структури)

2) Аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства, як у даний час, так і прогнозування їх у майбутньому. Варто пам'ятати, що система економічної безпеки - це динамічна система, що вимагає

постійного контролю і удосконалення в зв'язку із динамічними змінами середовища – змінами в законодавстві; змінами на ринках факторів виробництва, розвитком підприємства і освоєнням нових напрямків господарської діяльності; збільшенням кількості персоналу, змінами в штатному розкладі; необхідністю удосконалювання інформаційних мереж; появою нових технологій, збільшенням числа конкурентів, зміною форм і методів ведення конкурентної боротьби і т.п..

3) Проведення діагностики наявної на підприємстві системи економічної безпеки, дослідження застосовуваних заходів для забезпечення економічної безпеки, аналіз їх відповідності виявленим загрозам, прогнозна оцінка ефективності застосовуваних заходів в умовах динамічних змін внутрішніх і зовнішніх факторів загроз економічної безпеки.

4) Визначення стратегії і тактики майбутньої системи економічної безпеки. Генеральна стратегія економічної безпеки виражається через загальну концепцію комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Тактика системи економічної безпеки у свою чергу припускає застосування конкретних процедур і виконання конкретних дій з метою забезпечення його економічної безпеки. Таким чином, комплексна система економічної безпеки підприємства повинна містити в собі чітко визначений набір елементів, методів, інструментів та механізмів, які забезпечують безпеку підприємства при досягненні ним основних цілей.

5) Моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: план усунення виявлених у процесі діагностики недоліків; програма по удосконалюванню системи економічної безпеки підприємства, оцінка усіх видів необхідних додаткових ресурсів, плановані витрати (бюджет) на забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства, прогноз економічної ефективності.

6) Безпосередня побудова системи економічної безпеки на підприємстві, її нормативно-правове, організаційне, кадрове, методологічне і ресурсне забезпечення

7) Експертна оцінка дієвості побудованої системи економічної безпеки, моніторинг її функціонування і контроль ефективності, усунення недоліків у структурі та механізмах функціонування.

Таким чином, процесі дослідження теоретико-методологічних підходів до забезпечення системи економічної безпеки підприємства нами виділено еволюцію підходів до розуміння сутності даної економічної категорії.

Так, на першому етапі становлення підприємництва в Україні економічну безпеку розуміли як забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших ресурсів підприємства, фактично ототожнюючи її із поняттям комерційної безпеки бізнесу, основним завданням якої було забезпечення збереження інформації та цілісності майна підприємства.

Згодом, домінуючим став фінансовий підхід до розуміння економічної безпеки підприємства, що почала розглядатись як стан ресурсів підприємства, що створює його захищеність від несприятливої дії внутрішніх та зовнішніх факторів.

На перший план у якості характеристик стану економічної безпеки вийшли показники, що передусім характеризують стабільність та надійність фінансово-майнового стану - обсяги прибутку, рентабельності, стабільність потоків готівки, рівень ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства, прибутковість капіталу та активів.

Сучасним є ресурсно-функціональний підхід до забезпечення економічної безпеки, в рамках якого виділено нові складові економічної безпеки підприємства, при цьому все більш вагома роль виділяється інтелектуальній та кадровій її складовим.

Запропоновано систематизацію еволюційного підходу до забезпечення економічної безпеки.

Проаналізовано формування, функції, завдання та ресурси підрозділів (відповідальних) економічної безпеки підприємств, механізми формування та забезпечення економічної безпеки.

Визначено підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств.

Запропоновано системно-структурну модель системи економічної безпеки підприємства.

Література:

1. Барановский О.П. Визначення показників економічної безпеки / О.П. Барановский // Економіка, Фінанси, Право. – 1999. – № 8. – С.12–14.
2. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – №2. –С.17–30.
3. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендиков // [Електронний ресурс] . – Режим доступу: www.kiev-security.org.ua/box/11/104.shtml
4. Бегун А. В. Формування фінансової складової системи збалансованих показників в управлінні економічною безпекою підприємства / А.В. Бегун // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – К., 2007. – Вип.75. – С.240–254.
5. Васильев А.А. Деякі аспекти економічної безпеки в контексті економічної теорії / А.А. Васильев // Наукові праці. Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П.Могилы. – 2005. – Економічні науки. – Том 38, Вип. 25. – С.13–18.
6. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В.А. Гавриш. – Симферополь, 2004. – 153 с.
7. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин. // Бизнес-информ. – 1999. – №15 – 16. – С.35–37.
8. Иванов А. Экономическая безопасность предприятия / А. Иванов, В. Шлыков. – М., 2005. – 265 с.
9. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С.48–51.
10. Кремлев Н.Д. Вопросы оценки экономической безопасности региона / Н.Д. Кремлев, В.Г. Федоров, М.Ф. Сергеев // Вопросы статистики. – 2001. – №2. – С.42–48.
11. Крысин А. Безопасность предпринимательской деятельности / А. Крысин. – М., 2008. – 256 с.
12. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В.П. Мак-Мак. – М., Мир безопасности, 2009.- 234 с.

13. Малимоненко Р.А. Общие принципы системы безопасности предприятия / Р.А. Малимоненко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://malimonenko.org.ua/sistema_bezopasnosti
14. Пономарев В.П. Концепция экономической безопасности предприятия / В.П. Пономарев // Бизнес-информ. – 2007. – № 15–16. – С.110–113.
15. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія / Авт. кол. / Під заг. ред. Кириченко О.А., Сідака В.С. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2008. – 403 с.
16. Ушеренко С.В. Контролінг у системі економічної безпеки підприємства / С.В. Ушеренко // Формування ринкової економіки. – К., 2008. – С.497–501.
17. Шаваев А.Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики / А.Г. Шаваев. – М., 1994. – 281 с.
18. Яценко Н.М. Економічна безпека підприємства як категорія та її еволюція / Н.М. Яценко // Науковий вісник. – Чернівці, 2008. – Вип. 1, ч. 1 (10): Економічні науки. – С.433–439.

ГЛАВА 3.27. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Рудковський О.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Національний транспортний університет

В процесі розвитку економіки України відбуваються суттєві зміни як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі функціонування корпоративних структур. Забезпечення корпоративної безпеки досить суттєво залежить від стану ресурсного забезпечення. Корпоративна форма організації господарчої діяльності є еволюційним здобутком розвитку з боку не тільки практичних надбань, але й сучасних наукових наробіток щодо підвищення ефективності діяльності компаній, формування їх конкурентних переваг та найбільш повного використання їх організаційного потенціалу.

Проблемам розвитку механізму узгодження корпоративного інтересів та зняття суперечностей присвячено чимало наукових праць вітчизняних фахівців, зокрема: В.Базилевича, І.Бондар, В.Вергуна, О.Вакульчик, А.Гальчинського, О.Грیشної, Є.Григоренка, В.Євтушевського, Ю.Єханурова, Д.Задихайло, Ю.Лупенка, В.Мандибури, І.Малого, О.Мендрула, О.Кузьміна, Г.Назарової, П.Леоненка, В. Осецького, Є.Панченко, М.Сіроша, Н. Супрун, А. Старостіної, Д. Черваньова, А.Шегди та інших. Окремим перетинам досліджень, корпоративної безпеки та узгодження інтересів і зняття суперечностей, приділено увагу в працях О.М. Бандуркою, І.А. Белоусовою, О.А. Бурбелою, М.О. Кизимом, Г.В. Козаченко, Лук'яновою В.В., І.П. Мігус, І.П. Пономаренком, В.І. Франчуком, Л.Г. Шемаєвою.

Аналіз літературних джерел свідчить, що на сьогоднішній день серед вчених та фахівців, які досліджують проблеми економічної безпеки підприємства, не існує єдиного погляду щодо визначення суті основних понять, тому необхідним питанням постає систематизація існуючих підходів до визначення поняття «корпоративна безпека», «економічна безпека» та

подальшого розвитку та вдосконалення існуючих знань про ці наукові категорії.

Наслідки міжнародних криз другої половини ХХ – початку ХХІ ст. змусили уряди багатьох держав, а також України, звернути особливу увагу на проблему економічної безпеки. Останні події в українській економічній сфері демонструють хиткість і нестабільність національної економічної безпеки, її залежність від внутрішніх і зовнішніх чинників.

Безпечний рівень економічної системи забезпечується здатністю системи економічної безпеки корпоративного підприємства протидіяти загрозам, не допускаючи розвитку небезпеки – дестабілізуючих змін. Для цього потрібно володіти відповідною інформацією як оперативного, так і аналітичного характеру про загрози, на основі якої попереджати їх виникнення чи реалізацію. У випадках настання загрози – ліквідувати її, після реалізації – відновлювати втрати, цілісність процесів чи об'єктів. Іншими словами, система економічної безпеки корпоративного підприємства для досягнення цілей і виконання завдань повинна, виконувати відповідні загальні функції: оперативну, профілактичну, інформаційну, попереджувальну, ліквідаційну, відновлювальну. Світовий досвід країн з розвиненою ринковою економікою доводить, що у сучасній економіці основним генеруючим суб'єктом ринку є корпорація. Тому корпоративна власність, корпоративні джерела фінансування, сукупний корпоративний потенціал, корпоративна культура мають стати джерелом інституційних перетворень у сучасній ринковій інфраструктурі України та генеруючою силою в подальшому розвитку економіки країни [1].

Отже, корпорація, розглядається нами як підприємницька структура, створена незалежними один від одного власниками (фізичним і юридичним особам), що не відповідає за зобов'язаннями власників, характеризується можливістю об'єднання капіталів та відокремленням функцій управління і власності. Даній організаційній формі притаманне корпоративна система управління, соціальна відповідальність власників та найманих працівників.

На наш погляд, функціонування корпоративних структур та специфіка корпоративного управління тісно пов'язані з існуванням специфічних різних груп акціонерів, менеджерів, потенційних інвесторів тощо. Задоволення спільних інтересів власників-акціонерів та інших зацікавлених осіб і є головною функцією корпоративного управління в системі корпоративних інститутів. Тобто саме це формує існуючі системи поглядів на процеси та явища, які протікають в сучасних корпоративних структурах України [2].

На сучасному етапі безпеку як явище і як поняття можна розглядати у різних аспектах. Причому необхідно враховувати той факт, що безпека, будучи системним об'єктом, має досліджуватись лише за допомогою системної методології, котра у свою чергу ґрунтується на системному мисленні.

Проаналізувавши різні наукові підходи до визначення поняття «безпека», ми не можемо цілком погодитися з жодним з них, і тому пропонуємо своє бачення цього поняття: безпека – це стан системи, що характеризує її здатність зберігати свою суть, призначення та структуру, специфічна діяльність її структурних елементів, спрямованих на протидію загрозам, можливість

реалізації життєво важливих інтересів системи [3].

Зрозуміло, що реалізація національних економічних інтересів здійснюється завдяки розвитку економіки та їх захисту шляхом протидії загрозам, які мають місце в системі економічних відносин, тобто використання механізмів економічної безпеки. Тому однією із складових національної безпеки є економічна безпека, яка за своєю сутністю є її базисом.

На сучасному етапі економічну безпеку як явище і як поняття можна розглядати у різних аспектах. Причому необхідно враховувати той факт, що економічна безпека, будучи системним об'єктом, має досліджуватись лише за допомогою системної методології, котра у свою чергу ґрунтується на системному мисленні [4].

На наш погляд економічна безпека— це система заходів, щодо активного захисту системи від можливих загроз, та механізм забезпечення стабільного функціонування системи в теперішній час і в майбутньому.

Складовими системи економічної безпеки на нашу думку є: макроекономічна, зовнішньоекономічна, інвестиційна, фінансова, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека.

Корпорація формує виняткове право власності, завдяки якому вона здійснює економічно відокремлено, незалежно від інших суб'єктів ринку функції привласнення й управління ресурсами, доходами. Корпорація є особливою формою приватної власності. У ринковій економіці розвинених країн вона загальноновизнана як складна і найперспективніша організаційна форма підприємництва [5].

Корпоративна форма організації господарчої діяльності, таким чином, є еволюційним здобутком розвитку з боку не тільки практичних надбань, але й сучасних наукових наробіток щодо підвищення ефективності діяльності компаній, формування їх конкурентних переваг та найбільш повного використання їх організаційного потенціалу. Причому вона сьогодні в тих чи інших формах займає домінуюче положення у відношенні до інших, що потребує дослідження основних підходів до формування систем та механізмів з управління та підвищення ефективності функціонування саме корпоративного сектору економіки [6].

Система корпоративного управління є системою складного типу, а отже потребує відповідного методології та інструментарію наукового дослідження. Ефективній інвестиційній політиці та розбудові ринкової інфраструктури сприяє ефективна система корпоративного управління. Удосконалення корпоративного управління є одним із головних чинників забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Відсутність ефективної системи корпоративного управління не дозволяє забезпечити підвищити ефективність акціонерних товариств, подальший розвиток ринку цінних паперів та капіталу [7].

Оцінка і градація поточного рівня корпоративної захищеності підприємства здійснюється на підставі поточного обліку і аналізу економічного стану, а обчислення прогнозного рівня – на основі прогнозування або імітації

функціонування підприємства. Кінцевою метою оцінки і аналізу економічної захищеності підприємства є формування висновків про рівень захищеності, його кількісні і якісні зміни в часі і просторі [8].

На сучасному етапі корпоративну безпеку як явище і як поняття можна розглядати у різних аспектах. Причому необхідно враховувати той факт, що економічна безпека, будучи системним об'єктом, має досліджуватись лише за допомогою системної методології, котра у свою чергу ґрунтується на системному мисленні [9].

Концепція формування і дії механізму забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає, що такий механізм є гнучкою, інтегрованою і відкритою системою, що охоплює принципи, прийоми і способи, методи і методики, процедури, алгоритми і моделі, за допомогою яких забезпечується в тій або іншій формі гармонізація всіх сфер діяльності підприємства й інтересів взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища [10].

Виникнення нових загроз, що стосуються корпоративної безпеки пов'язано з: модернізацією логіки створення системи корпоративної безпеки; місцем розташування суб'єкта господарювання; негативним впливом появи глобальних ризиків на організацію корпоративної безпеки; зміною соціальної структури суспільства; посиленням влади міжнародних корпоративних інститутів [11].

Зростання ролі систем корпоративної безпеки в сучасних умовах зумовлене, економічними подіями сучасної України, а також соціально-культурними подіями; модернізацією системи управління персоналом [12].

Якісне управління системою корпоративної безпеки повинно передбачати забезпечення безпеки на всіх рівнях ієрархії систем. На сьогодні досить важливими є принципово нові вимоги до системи корпоративної безпеки організації: від механізмів реагування на загрози до забезпечення своєчасного запобігання.

Одним із найважливіших показників корпоративної безпеки є достатність всіх видів ресурсів. Достатня величина ресурсів сприяє корпоративній стабільності і підвищенню рівня надійності та усуненню різноманітних ризиків і загроз, яких зазнає корпорація у процесі свого функціонування. Власний капітал корпорації компенсує можливі втрати від ризикової діяльності, створюючи цим основу для підтримки довіри до корпорації з боку її акціонерів [13].

Необхідно зазначити, що вплив кожного з видів ресурсів неоднаковий. Найвагомим чинником є достатність специфічного виду ресурсу (унікального), яким володіє лише один з постачальників, і набуття якого через ринкову взаємодію потребує значно більше витрат і зусиль, що в свою чергу додає особливого ризику при залученні цього виду ресурсу. Також можливі проблеми при залученні фахівців яких не навчають в Україні (наприклад дизайнер коврового виробництва). При цьому всередині корпорацій спрощується доступ до всіх інших ресурсів, що знижує і трансформаційні витрати і дає змогу максимізувати загальний прибуток корпорацій. Необхідно зауважити, що цієї передумови недостатньо для врахування всього кола

факторів для створення безпечного функціонування корпоративної структури. На нашу думку, інтеграція господарської діяльності у формі корпоративної структури є господарськими відносинами, щодо об'єднання матеріальних, фінансових, трудових ресурсів з метою підвищення ефективного функціонування [14]. До основних позитивних аспектів створення корпоративної структури та її функціонування відносять ефективність використання ресурсів, що сприяє забезпеченню корпоративної безпеки і підвищенню конкурентоспроможності [15]. Формування корпоративної структури дає можливість мобілізувати значний обсяг фінансових ресурсів, так як, інвестори можуть використовувати більш суттєві фінансові інструментарії на розширення ринкових ніш. Крім того, при створенні корпоративних структур значно скорочуються транспортні, телекомунікаційні й розрахункові витрати, витрати на юридичний супровід.

Висновки. Проведений аналіз умов організації економічної безпеки та загроз господарської діяльності обумовлює необхідність створення комплексної системи економічної безпеки, яка здійснює реалізацію своїх функцій на комплексній основі у взаємозв'язку правових, організаційно-управлінських, спеціальних, соціально-психологічних, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту суб'єктів господарської діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз. Отже, підвищення рівня корпоративної безпеки підприємства в цей час не тільки необхідний компонент їх подальшого успішного розвитку, але й можливість існування, свого роду гарантія від банкрутства. У зв'язку із цим необхідно розглядати відновлення економічно безпечного функціонування підприємств як один із головних чинників ефективності їх діяльності.

Література:

1. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 170 с.
2. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч. посіб. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. — К. : КНЕУ, 2000. — 292 с.
3. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48 с.
4. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : моногр. / Б. В. Губський. — К. : Укрархбуд-інформ, 2001. — 121 с.
5. Дворянков В. А. Экономическая безопасность : теория и реальность угроз / В. А. Дворянков. — М. : МАНПО, 2000. — 245 с.
6. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
7. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]/[В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]; - К.: Правова єдність, 2009. - 544 с.
8. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : моногр. / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.
9. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інте-реси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. — К. : 2001. — 309 с.

10. Зубик В. Б. Экономическая безопасность предприятия (фирмы) / В. Б. Зубик, Д. В. Зубик, Р. С. Сегедов, А. Абдула. – Минск: Высшая школа, 1998. — 345 с.
11. Иванов А. В. Экономическая безопасность предприятия / А. В. Иванов, В. В. Шлыков. — М. : Видав-центр, 1995. — 265 с.
12. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / М. І. Камлик. — К. : Атіка, 2005. — 432 с.
13. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : моногр. / В. І. Кириленко. — К. : КНЕУ, 2005. — 232 с.
14. Козаченко Г. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизмы обеспечения : моногр. / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарев, О. М. Ляшенко. — К. : Лыбра, 2003. — 280 с.
15. Колосов А. В. Экономическая безопасность хозяйственных систем : учеб. / А. В. Колосов. — М. : РАГС, 2001. — 446 с.

ГЛАВА 3.28. МОДЕЛІ ДИФУЗІЇ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Сергієнко О.А., к.е.н, доцент;

Чуйко І.М., викладач;

Солдатова Я.С., магістрант

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Сучасний розвиток світової банківської системи протікає в умовах загострення конкуренції та кризових явищ на фінансових ринках. Зміна курсу соціально-економічної політики України, бурхливий розвиток економіки, євроінтеграційні наміри – все це ставить перед банківською системою нові завдання – підвищення конкурентоспроможності українських банків, покращення нормативно-правового та конкурентного середовищ, пошук ефективних механізмів поліпшення системи банківського менеджменту, запровадження стандартів діяльності та професійної поведінки на ринку, підвищення суспільної довіри до банків. В сучасних умовах вітчизняні банки втрачають значну кількість клієнтів, що значною мірою обумовлено не виваженою політикою щодо їх залучення, обслуговування та утримування, а також відмовою від застосування спеціального інструментарію управління ними. Динамічний розвиток ринку банківських послуг в Україні та загострення конкуренції на ньому змушують банки опанувати нові підходи до підвищення ефективності своєї діяльності, проводити пошук додаткових шляхів отримання конкурентних переваг, зокрема, шляхом впровадження інноваційних технологій обслуговування клієнтів, нових продуктів та послуг.

Розвиток інформаційних технологій, глобалізація фінансових ринків, розширення асортименту банківських послуг, консолідація капіталу, – все це визначило значні зміни в діяльності комерційних банків, які повинні постійно протидіяти негативному впливу зовнішнього середовища і адаптуватися до його швидко мінливих умов, тому питання забезпечення фінансової безпеки комерційного банку посідають головне місце. У роботі під фінансовою безпекою комерційного банку розуміється стан банку, який характеризується

збалансованістю ресурсів і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкості розвитку [2]. При цьому важливим фактором забезпечення фінансової безпеки банку є процес розробки та впровадження інновацій в діяльності комерційного банку [10].

Інновації як ключовий фактор стабільності і забезпечення конкурентоспроможності в банківській сфері розглядали у своїх роботах І.В. Бархатов, М. Березовська, В.С. Вікулов, Л.В. Кох, Є.М. Смольянинова, В.С. Просалова та ін.. Однак більшої уваги вимагає дослідження сутності банківських інновацій, їх класифікація та моделювання процесу дифузії інновацій банківської сфери, що і виступає метою даної роботи.

Інновації є результатом інноваційного процесу, під яким розуміється перетворення наукового знання, наукових ідей, винаходів у фізичну реальність (нововведення), яка змінює суспільство [1]. В основі інноваційного процесу лежить створення, впровадження і поширення інновацій, необхідними властивостями яких є науково-технічна новизна, практичне їх застосування і комерційна реалізованість з метою задоволення нових суспільних потреб.

На розвиток інноваційного процесу впливають [7]:

- стан зовнішнього середовища, у якому він проходить (тип ринку, характер конкурентної боротьби, практика державного регулювання, рівень освіти, організаційні форми взаємодії науки і виробництва тощо);
- стан внутрішнього середовища окремих організаційних і господарських систем (фінансові та матеріально-технічні ресурси, застосування технологій, зв'язки з зовнішнім середовищем та ін.);
- специфіка самого інноваційного процесу як об'єкта управління.

Ефективність інноваційного процесу визначається лише після впровадження інновації, коли з'ясовується, у якій мірі вона задовольняє потреби ринку. Інноваційний процес можна вважати засобом задоволення суспільних потреб на основі впровадження досягнень науки та технологій.

У банківській галузі під інноваціями розуміється економічна реалізація нового банківського продукту або послуги, значне поліпшення вже існуючого, а також введення нового технологічного, маркетингового, управлінського або організаційного методу ділової практики ведення бізнесу [1].

Таким чином, інновації – це результат інтелектуальної праці і технологічних розробок, спрямованих на вдосконалення діяльності банківської організації. При цьому не кожне нововведення є інновацією. Інновація має низку обов'язкових властивостей, серед яких [4]:

- певна ступінь новизни;
- здатність задовольнити ринковий попит;
- здатність до комерційної реалізації.

Також характерними рисами банківських інновацій є їх взаємообумовленість, двоїста природа та наявність певного життєвого циклу.

Цілеспрямована інноваційна політика і створення в її результаті банківських інновацій спрямоване на досягнення певного позитивного економічного або стратегічного ефекту, до якого відносять [7]:

- збільшення фінансового доходу банку;
- залучення нових клієнтів;
- розширення ринкової частки банку;
- скорочення витрат.

В даний час в економічній літературі наводиться багато різних підходів до класифікації банківських інноваційних продуктів. Найбільш повну класифікацію інновацій в загальнонауковому аспекті дає А.І. Пригожин [10]. Спираючись на неї, а, також узагальнюючи теоретико-методологічні дослідження інших авторів (Маганова В.В., Семікова П. та ін.) в цій області, виявлені основні типи банківських інновацій (табл. 1).

Наведена класифікація банківських інновацій усуває дублювання однотипних понять, забезпечує більш повноцінне і цілісне розуміння предмета дослідження, дозволяє виявити закономірності в розробці та застосуванні інноваційних процесів та проблеми взаємозв'язку різних їх груп і типів в кредитних організаціях.

Таблиця 1

Класифікація інноваційних банківських продуктів

№	Критерії класифікації	Види банківських інновацій
1	За метою розвитку банку	реактивні стратегічні
2	За функціональним призначенням	основні забезпечуючі
3	За ступенем новизни	радикальні (або базові) комбінаторні модифікуючі
4	За ступенем впливу на діяльність банку	крапкові системні
5	По відношенню до розробника	нововведення, розроблені власними силами нововведення, придбані у стороннього розробника
6	За поширеністю на ринку	лімітовані нелімітовані
7	За економічним змістом	технологічні продуктові

Джерело: [10]

Інноваційна система банківського обслуговування – це сукупність інноваційних банківських продуктів і технологій їх створення, засобів впровадження та просування на ринку, форм сервісного обслуговування, функціонального і технічного супроводу, а також взаємозв'язків між ними [7].

Перелік інноваційних банківських продуктів не може бути постійною величиною, він у кожний наступний період часу змінюється. Інноваційні технології в банківській галузі значною мірою залежать від науково-технічного прогресу в інших індустріях економіки, особливо в ІТ-сфері.

Тому на даний час найбільш поширеними інноваційними банківськими продуктами виступають операції та угоди, засновані на комунікаційних та Інтернет-технологіях. Найбільш широке розповсюдження бізнес-веб-сервісів з

використанням Інтернету спостерігається у банківській системі та має назву дистанційного банківського обслуговування. Дистанційне банківське обслуговування (ДБО) – технологія надання банківських послуг на підставі розпоряджень, переданих клієнтом віддаленим чином, з використанням комунікаційних- та Інтернет-технологій [1].

Виділяють кілька видів дистанційного банківського обслуговування залежно від доступних функцій і пристроїв, що використовуються:

- інтернет-банкінг;
- мобільний банкінг;
- обслуговування через контакт-центр банку, за допомогою банкоматів і за допомогою інших пристроїв банківського обслуговування.

Рис 1. Суб'єкти інноваційного процесу

Джерело: [9]

Поширення інновацій – це інформаційний процес, форма і швидкість якого залежить від: інноваційної стратегії підприємства, характеристик ринку, на якому реалізуються інновації, потужності комунікаційних каналів, засобів передачі інформації та особливостей її сприйняття господарюючими суб'єктами, їх здібностей до практичного використання цієї інформації, технічних і споживчих властивостей інновації [5]. Це обумовлено тим, що господарюючі суб'єкти, що діють в реальному економічному середовищі, виявляють неоднакове ставлення до пошуку інновацій та різну здатність до їх реалізації.

Одним з важливих чинників поширення будь-якої інновації є її взаємодія з відповідним соціально-економічним оточенням, істотним елементом якого є конкуруючі технології. Характеристика суб'єктів інноваційного процесу представлена на рис. 1 [9].

Вирішення завдання щодо забезпечення ефективного використання доступних країні науково-технічних знань пов'язано не тільки зі стимулюванням практичного освоєння нових знань окремими господарюючими суб'єктами, а й зі створенням каналів поширення знань між елементами соціальної системи – для того, щоб уникнути нерівномірності розвитку різних сфер народного господарства, досягти найбільш повного використання результатів науково-технічного прогресу. Отже, рішення даної задачі пов'язане з управлінням процесом дифузії нововведень.

Дифузія інновацій – процес, за допомогою якого нововведення передається по комунікаційним каналам між членами соціальної системи в часі [5]. Тому дослідження дифузії банківських інновацій як фактора економічного розвитку та інструмента поліпшення рівня фінансової безпеки комерційного банку в сучасних умовах є важливою і актуальною проблемою.

Існують різні методи та моделі моделювання дифузії інновацій, серед яких кінетичні моделі поширення інновацій, кінетико-дифузійні моделі поширення інновацій тощо, але вони не завжди враховують вплив зовнішніх факторів та важливість внутрішніх параметрів банківської установи [8].

У даній роботі пропонується розробка імітаційної моделі дифузії банківських інновацій з використанням апарату системної динаміки, з метою оцінки масштабу і швидкості процесів дифузії інновацій у рамках прийняття рішень про її комерційне виробництво, просування на ринок та реалізацію.

Імітаційна модель – це абстрактна динамічна модель, яка, як правило, реалізована на ЕОМ та відтворює в рамках встановлених обмежень поведінку об'єкту чи процесу-оригіналу в хронологічному порядку [6].

У табл. 2 представлено фази перетворення натуральної форми інноваційного процесу в товарну.

У запропонованій моделі враховані наступні еволюційні етапи інноваційного циклу: створення інновацій – апробування інновацій – придбання інновацій – дифузія (комерціалізація) інновацій – старіння інновацій. Просування новаторами своїх нововведень за рахунок інформаційного охоплення певних територіально-галузевих кластерів і персоналізованого впливу на суб'єкти господарювання призводить до

збільшення числа підприємств-імітаторів, а, отже, до більшого числа апробацій.

Таблиця 2

Фази перетворення натуральної форми інноваційного процесу в товарну форму

Фаза	Зміст фази	Результат
1. Створення та розповсюдження нововведень	Включає послідовні етапи наукових досліджень, дослідницько-конструкторських робіт, організацію досвідченого виробництва і збуту, організацію комерційного виробництва.	Ще не реалізується корисний ефект нововведення, а тільки створюються передумови такої реалізації.
1. Дифузія інновацій	Поширення вже освоєного нововведення в нових умовах або на нових об'єктах впровадження; відбувається перехід від одиничного впровадження нововведення до інновацій в масштабі всієї економіки	1) суспільно-корисний ефект перерозподіляється між виробниками нововведення, а також між виробниками і споживачами; 2) зростає число та змінюються якісні характеристики як виробників, так і споживачів.

Джерело: [9]

Інформування включає в себе рекламу продукції або послуг, участь у семінарах, безпосередні переговори й інші способи просування продукції та послуг. Таким чином, для підприємства-виробника інтенсивність інформування є регулюючим параметром.

Етап апробації інновації передуює початку її комерціалізації та має на увазі дослідне використання декількох нових зразків або пропозицію послуги бажаними у банках-імітаторах, а також їх експлуатаційне тестування. Проте зі збільшенням кількості апробацій збільшуються витрати на проведення дослідних робіт, тоді як наявність оборотних коштів у організації обмежена, до того ж збільшується розмір недоотриманого прибутку. Тому важливим питанням є визначення кількості апробацій для отримання значень характеристик продукції (надійність, економічність, продуктивність і т.і.).

Таким чином, для дослідження процесу дифузії інновацій в роботі пропонується наступна концептуальна схема моделювання процесу дифузії банківських інновацій (рис. 2). Побудова даної схеми є передумовою ефективною оцінки та аналізу процесу дифузії банківських інновацій та її моделювання. Слідуючи виявленим закономірностям та зв'язкам в моделі реалізуються наступні умови протікання процесу дифузії інновацій. Кількість замовлень від потенційних реципієнтів (споживачів) залежить від ціни інноваційної продукції, яка, в свою чергу, багато в чому визначається витратами на її виробництво, темпом впровадження на підприємствах-реципієнтах і насиченістю ринку, а також новизною застосовуваних технологій.

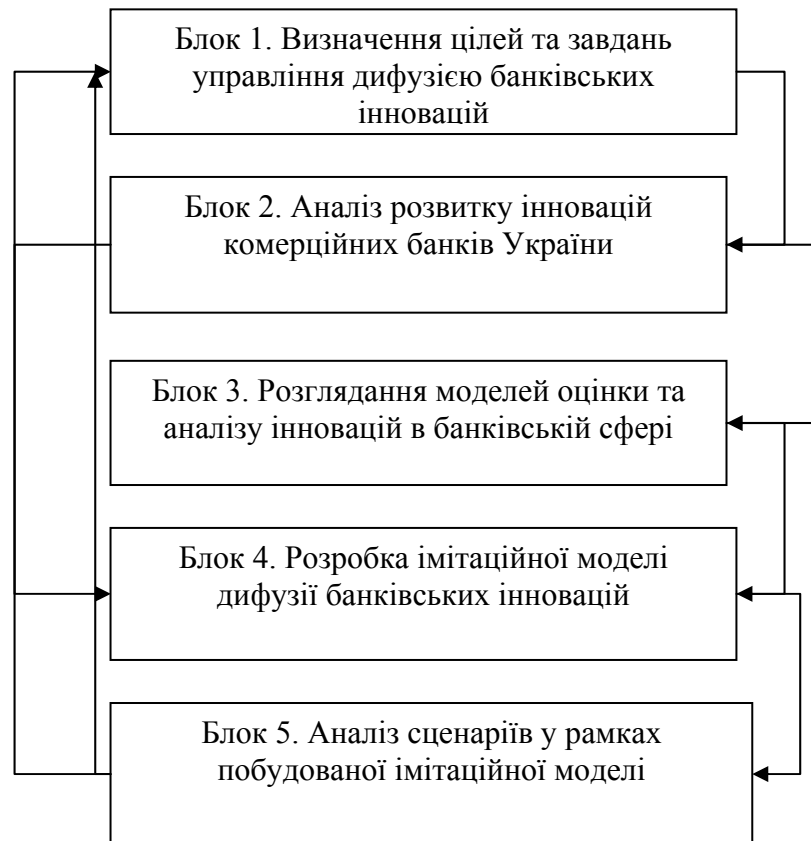

Рис. 2. Концептуальна схема моделювання процесу дифузії банківських інновацій

Джерело: Розроблено авторами

З плином часу економічний ефект від впровадження інновації знижується, при цьому скороченню періоду реалізації інновації сприяє високий рівень насиченості ринку. Зрештою, можна стверджувати, що з часом зменшується ціна інновації. Тим не менше, заходи щодо підвищення якості виробництва та реалізації інноваційної продукції здатні пролонгувати її комерційне виробництво (і цикл дифузії), підвищити вартість продажу та сервісного супроводу.

Забезпечення значних конкурентних переваг продукції в довгостроковому періоді призводить до повторних придбань продукції.

Зі зростанням прибутку виробника збільшується обсяг фінансування подальших дослідницьких розробок, робіт з поліпшенням якісних, експлуатаційних та інших груп характеристик інноваційної продукції, розвитку комунікаційних каналів реалізації продукції. Тим самим, виробник за рахунок зростання ринкової привабливості та ціни інноваційної продукції забезпечує приріст доходу.

Формалізація та моделювання виявлених закономірностей процесу дифузії і принципів взаємодії учасників інноваційного процесу здійснені з використанням інструментарію програми VensimPLE. Діаграма причинно-наслідкових взаємозв'язків імітаційної моделі представлена на рис. 3. Назва та опис змінних представлено в табл. 3.

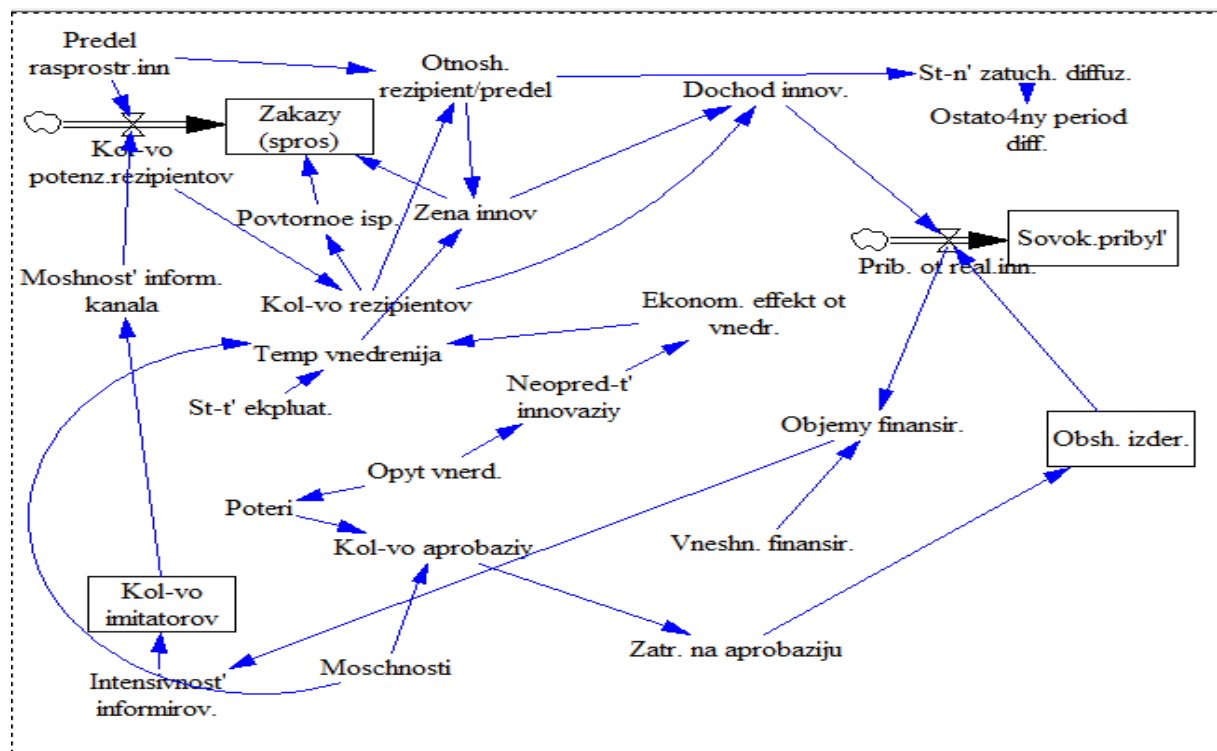

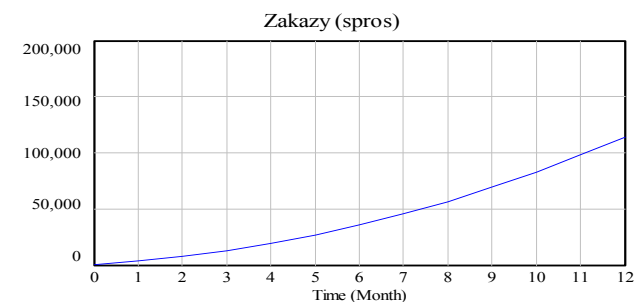
Рис. 3. Імітаційна модель дифузії банківських інновацій
Джерело: Розроблено авторами

Таблиця 3

Назва та опис змінних імітаційної моделі

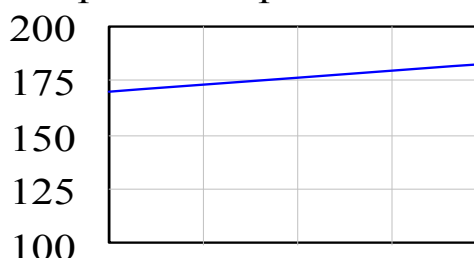
Назва змінної	Опис змінної
Intensivnost' informirov	Інтенсивність інформування
Otnosh.rezipient/predel	Відношення реципієнт / границя
Zakazy (spros)	Кількість заказів (попит)
Povtornoie isp.	Повторне використання інновацій
Kol-vo rezipientov	Кількість реципієнтів
Temp vnedrenija	Темп впровадження
St-t' ekpluat.	Вартість експлуатації
Poteri	Втрати при впровадженні
Moschnosti	Потужності
Kol-vo aprobaziy	Необхідна кількість інновацій
Opyt vnerd.	Досвід впровадження
Neopred-t' innovaziy	Ступінь невизначеності інновацій
Dochod innov.	Дохід інноватора
Ekonom.effekt ot vnedr	Економічний ефект від впровадження
Objemy finansir.	Обсяг фінансування
Vneshn. finansir.	Обсяг зовнішнього фінансування
Zatr.na aprobaziju	Витрати на апробацію
St-n' zatuch.diffuz.	Ступінь затухання дифузії
Ostate4ny period diff.	Остаточний період дифузії
Prib.ot real.inn.	Прибуток від реалізації інновації
Sovok.pribyl'	Сукупний прибуток
Obsh.izder.	Загальні витрати

Дана модель дозволяє оцінити ефективність комерціалізації інновації в залежності від реалізації внутрішніх управлінських рішень та впливів зовнішнього середовища, а також масштаб та швидкість процесів дифузії інновацій. Регулюючи спеціальними внутрішніми для виробника інноваційної продукції параметрами (інтенсивність інформування, виробничі потужності, обсяги фінансування та ін.), і, враховуючи зовнішні параметри (межа поширення інновацій, кількість потенційних реципієнтів та ін.), можна впливати на дані характеристики.

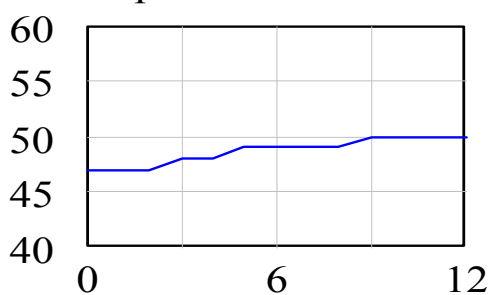
Динаміка попиту (C1)

"Kol-vo potenz.rezipientov"

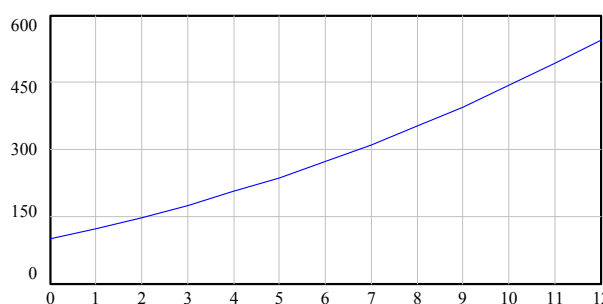
Динаміка кількості реципієнтів (C1)

"Povtornoe isp."

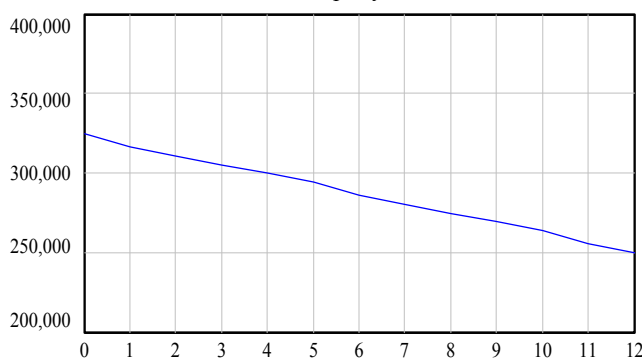
Повторне використання інновацій (C1)

Kol-vo imitatorov

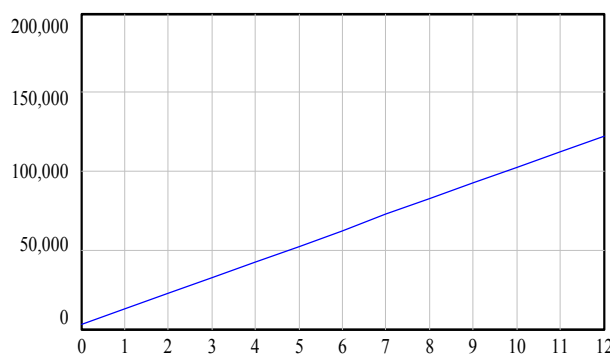
Динаміка кількості імітаторів (C1)

Sovok.pribyl'

Динаміка супного прибутку (C1)

Obsh. izder.

Динаміка загальних витрат (C1)

Рис. 4. Динаміка зміни показників за сценарієм C1 (стимулюючий)

Джерело: Розроблено авторами

У роботі розглянуті імітаційні експерименти за наступними сценаріями впливу внутрішніх та зовнішніх для виробника факторів: сценарій 1 (C1) – стимулюючий вплив кожного з факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; сценарій 2 (C2) – дестимулюючий вплив факторів; сценарій 3 (C3) – стимулюючий вплив факторів внутрішнього середовища і дестимулюючий

вплив факторів зовнішнього середовища; сценарій 4 (С4) – відповідно дестимулюючий і стимулюючий вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Розглянемо детальніше перший сценарій. На рис. 4 представлена динаміка зміни показників моделювання за сценарієм С1 (стимулюючий вплив кожного з факторів внутрішнього та зовнішнього середовища).

Як видно з рис. 4, спостерігається зростання попиту на інновацію на протязі всього періоду. При цьому, кількість потенційних реципієнтів, та підприємств, що готові до повторного використання теж поступово зростає. Кількість імітаторів теж демонструє зростання на протязі всього аналізованого періоду. Через зниження з часом ціни на інновацію, сукупний прибуток з часом демонструє зменшення, при цьому загальні витрати продовжують зростати, що пов'язано зі збільшенням кількості апробацій.

На рис. 5 представлена порівняльна динаміка зміни рівня попиту на банківську інновацію на основі реалізації виділених сценаріїв розвитку внутрішнього середовища.

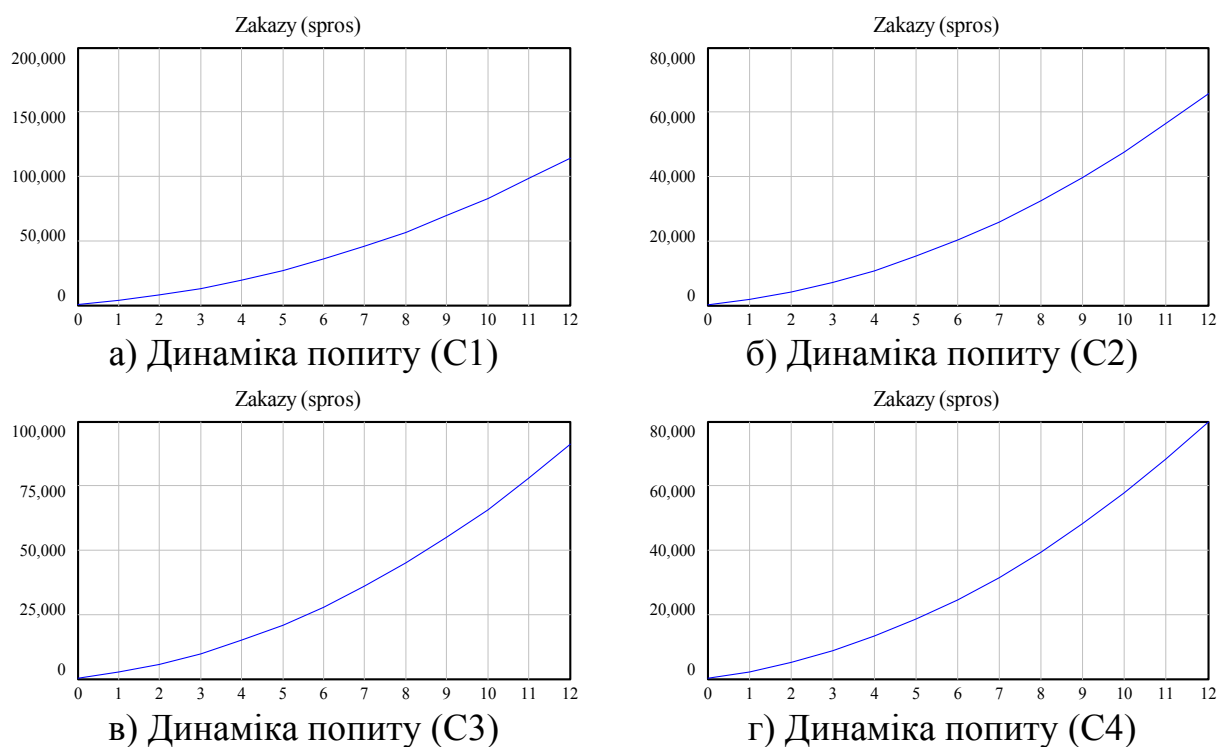

Рис. 5. Порівняльна динаміка попиту на інновацію за сценаріями
Джерело: Розроблено авторами

Таким чином, за сценарієм 1, який є найбільш оптимістичним, величина попиту на банківську інновацію перевищує значення 100,000. За другим сценарієм, який можна вважати найбільш песимістичним, попит на інновацію трохи більший за відмітку в 60,000. Третій та четвертий сценарії близькі за величиною попиту на інновацію, та все ж таки при стимулюючому впливі факторів внутрішнього середовища значення величини попиту більше, ніж за сценарієм 4. Це свідчить про те, що на обсяг попиту на банківські інновації значно впливають внутрішні фактори, тому банківська установа повинна

постійно підвищувати значення даних факторів.

Таким чином, зовнішні фактори у сукупності з факторами внутрішнього середовища значно впливають на функціонування комерційного банку. Усі фактори тісно пов'язані та впливають один на одного. Тому необхідно аналізувати усі ці фактори у сукупності, щоб забезпечити прийняття адекватного рішення. Обов'язковою умовою забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки комерційного банку є безперервна діагностика та моніторинг можливих загроз, а також реалізація інноваційної стратегії розвитку.

Отже, побудована імітаційна модель може бути адаптована для будь-якого банку, а також для будь-якого типу банківських інновацій. Вона дозволить банкам ще на стадії прийняття управлінського рішення визначити економічну доцільність впровадження і використання тих чи інших інновацій в їх практичній діяльності.

Література:

1. Бархатов И.В. Особенности инновационных банковских услуг / И.В. Бархатов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 34. – С. 130-135.
2. Болгар Татьяна Николаевна. Финансовая безопасность банков в условиях рыночной трансформации экономики Украины : дис. ...канд. экон. наук : 08.00.08 / Болгар Татьяна Николаевна. – Днепропетровск, 2009. – 212 с. – Библиогр. : 195–212.
3. Болгар Т.Н. Мониторинг уровня финансовой безопасности банков – необходимое условие экономической безопасности страны / Т. М. Болгар // Академічний огляд. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – № 1. – С. 68–72.
4. Викулов В.С. Концептуальный подход к разработке инновационных стратегий коммерческого банка / В.С. Викулов // Финансовый менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 106.
5. Гареев Т.Ф. Диффузия новых технологий // Вестник ТИСБИ. – 2004. – №4 // <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2004/issue4/Economical0.html>.
6. Емельянов А.А. Имитационное моделирование экономических процессов: Учеб. пособие / Емельянов А.А., Власова Е.А., Дума Р.В. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 368 с.
7. Єгоричева С. Методичні засади організації інноваційного процесу в комерційних банках / С. Єгоричева // Вісник Національного банку України –2011. - №1. – С.53-57.
8. Московкин В. Моделирование конкурентно-кооперационных взаимодействий (контекст уравнений популяционной динамики в социально-экономических системах) / В. Московкин, А. Журавка // Бизнес-Информ. – Харків, 2002. – № 56. – с. 27–34.
9. Пілюшенко В.Л., Харченко О.С. Напрями вдосконалення управління інноваціями на основі логістичної функції дифузії інновацій // archive.nbuv.gov.ua
10. Пригожин А.И. Методы развития организаций. - М.: МЦФЭР, 2003. - 863 с.
11. Ткаченко А.М. Вимірювання фінансової безпеки банківської системи / А.М. Ткаченко, К.І. Маменко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку: збірник наукових праць. – 2009. – С. 333 – 346.

ГЛАВА 3.29. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Степанова О.В.

к.е.н., доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

На сучасному етапі економічного розвитку України великого значення набуває економічна безпека. Указом Президента України №105 від 12 лютого 2007 року затверджена «Стратегія національної безпеки України», де визначається, що економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже ґрунтується на їх фінансовому, сировинному, трудовому та виробничому потенціалі і перспективах розвитку [1]. Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління. В роботі [2] під системою економічної безпеки підприємства розуміють комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних і маркетингових заходів, спрямованих на кількісну й якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Ефективність функціонування підприємств, особливо за умов нестабільної економіки, значною мірою визначається надійністю системи економічної безпеки цих підприємств. Особливо актуальними стають проблеми створення дієвих механізмів щодо підвищення економічної безпеки цих підприємств.

Оцінка економічної безпеки підприємств є дуже важливою задачею, передусім, через те, що ефективне використання потенціалу підприємств є визначальним чинником антикризового розвитку, гарантом економічного зростання і підтримки економічної незалежності та безпеки країни.

Важливе значення набуває стратегічне і тактичне планування економічної безпеки та його організація. Постійне посилення дії факторів, що загрожують економічній безпеці підприємства, потребує створення системи моніторингу стану і динаміки розвитку підприємства з метою завчасного попередження загроз і вживання необхідних заходів щодо захисту та протидії.

1. Функціональні складові економічної безпеки підприємств

Система економічної безпеки підприємства включає такі складові [3, 4]:

- а) фінансову;
- б) інтелектуальну і кадрову;
- в) інформаційну;
- г) техніко-технологічну;
- ґ) політико-правову;
- д) силову;
- ж) екологічну.

Фінансова безпека підприємства набуває першорядного значення для

ефективного функціонування підприємства. За ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи. Забезпечення стійкості фінансового положення підприємства передбачає формування оптимальної кредитно-фінансової політики, яка дозволяє збалансувати розрахунки з дебіторами і кредиторами [5, 6]. На основі звітно-облікової інформації проводиться оцінка фінансового стану підприємства. Основним інструментом для цього є фінансовий аналіз, за допомогою якого можна об'єктивно оцінити фінансовий стан підприємства. Результати фінансового аналізу дозволяють виявити вразливі місця, які потребують особливої уваги. Аналіз, який проводиться за допомогою коефіцієнтів фінансової незалежності, коефіцієнтів поточної і строкової ліквідності, коефіцієнтів рентабельності всіх активів і власного капіталу, дозволяє оцінити як поточний стан, так і, в деякій мірі, перспективне фінансове положення підприємства, і можливі темпи його розвитку з позиції ресурсного забезпечення. Враховуючи різноманітність фінансових процесів, множинність фінансових показників і відхиленість їх від фактичних значень, є потреба у проведенні інтегральної оцінки фінансової складової і виявленні її впливу на економічну безпеку підприємства. Управління фінансовими потоками, рухом капіталу та іншими ресурсами стає найскладнішим завданням, пов'язаним зі зростанням обсягів звітності і документообігу, збільшенням швидкості інформаційних потоків тощо.

Належний рівень економічної безпеки підприємства у великій мірі залежить від інтелектуальної та кадрової складової, тобто від складу кадрів, їх інтелекту та професіоналізму. Виникає потреба охорони інтелектуальної та кадрової складової економічної безпеки. На першій стадії процесу охорони цієї складової економічної безпеки оцінюються загрози негативних дій і можливої шкоди від таких дій. До основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства відносять недостатньо кваліфікованих працівників, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі, що може бути зумовлено низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на оплату праці окремих категорій персоналу підприємства.

На підприємство постійно приходять потоки інформації, що розрізняються за джерелами їхнього виникнення. Належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки. До таких належать:

- а) збирання всіх видів інформації;
- б) аналіз одержаної інформації;
- в) прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів;
- г) оцінювання рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному об'єкті господарювання;
- г) інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки.

Регулярний збір і обробка інформації вимагає своєчасного оновлення і збереження інформаційних даних в електронній формі, створення і поновлення

баз даних і електронних архівів. На підприємствах зростає роль аналітиків і бізнес-розвідки, обізнаних на правилах роботи з інформацією, здатних ефективно застосовувати на практиці. Найвідповідальнішим видом діяльності служб економічної безпеки є прогнозування. Ці служби ідентифікують ризики, розробляють моделі загроз і сценарії криз, визначають фактори, що впливають на них. Отже, основним завданням служб економічної безпеки є протидія несумлінній конкуренції, захист цілісності, зв'язків, репутації підприємства на ринку.

Важливе значення в системі економічної безпеки підприємства займає техніко-технологічна складова. Процес охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки, як правило, передбачає здійснення кількох послідовних етапів. Перший етап охоплює аналіз ринку технологій виробництва продукції підприємства. Другий етап – аналіз конкретних технологічних процесів і пошук передових технологій. На третьому етапі здійснюється аналіз ринків збуту, перспектив розвитку і оцінка ємності ринків. Четвертий етап присвячується переважно розробці технологічної стратегії розвитку підприємства. На п'ятому етапі реалізуються плани технологічної стратегії. Шостий етап є завершальним, на якому аналізується результати реалізації заходів щодо функціонування техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства.

Політико-правова складова – загальний процес охорони політико-правової складової економічної безпеки здійснюється за типовою схемою, яка охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування:

- а) аналіз загроз, негативних впливів;
- б) оцінка поточного рівня забезпечення і планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня;
- в) здійснення ресурсного планування і планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства;
- г) оперативна реалізація комплексу заходів щодо організації належного рівня безпеки.

Середовище, в якому функціонує підприємство, потребує постійної роботи управлінського персоналу над удосконаленням організації силової складової. Сукупність негативних дій щодо силової складової економічної безпеки підприємства наступні:

- а) негативний вплив на інформаційне середовище підприємства (промислове шпигунство);
- б) фізичні та моральні впливи особистого спрямування (спрямовані проти конкретної особистості);
- в) негативні дії, спрямовані на завдання шкоди майну, включаючи зменшення активів підприємства і втрати ним фінансової незалежності.

На сучасному етапі розвитку суспільства виникло нове поняття – екологічна безпека, під яким розуміється стан захищеності природного середовища й життєво важливих екологічних інтересів людини, насамперед його прав на сприятливе навколишнє природне середовище. Вихід із глобальної екологічної кризи – найважливіша наукова й практична проблема сучасності.

Над її розв'язанням працюють вчені, політики, фахівці-практики в усіх країнах світу. Завдання полягає в розробці комплексу надійних антикризових заходів, що дозволяють активно протидіяти подальшій деградації природного середовища й вийти на сталий розвиток суспільства.

2. Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства використовуються різні методи. Економічна наука розробила і випробувала на практиці загальну методологію оцінювання рівня економічної безпеки підприємства (організації), як сукупний критерій через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв за формулою:

$$k_{себ} = \sum_{i=1}^n k_i \cdot d_i, \quad (1)$$

де $k_{себ}$ – сукупний критерій економічної безпеки;

k_i – величина окремого критерію за i -тою функціональною складовою;

d_i – питома вага значущості i -ої функціональної складової;

n – кількість функціональних складових екологічної безпеки підприємства.

Рівень економічної безпеки оцінюється порівнянням розрахункових значень $k_{себ}$ із реальними величинами цього показника по підприємству, що аналізується. Потім розраховується вплив функціональних складових на зміну $k_{себ}$. Результати функціонального аналізу оформляються у вигляді спеціальної таблиці-карти. Для аналітичного оцінювання кожної зі складових системи економічної безпеки слід визначити спектри можливих загроз і ризиків та оцінити ймовірність і наслідки їх реалізації.

Рівень економічної безпеки підприємства $P_{ек.б}$ може бути поданий у вигляді функції багатьох змінних.

$$P_{ек.б} = F(X_i) = \alpha_1 f(x_1) + \alpha_2 f(x_2) + \dots + \alpha_i f(x_n), \quad (2)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n – основні показники діяльності підприємства;

$f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;

$\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ – частка значущості кожного показника для економічної

безпеки підприємства, причому $\sum_{i=1}^n \alpha_i = 1$;

i – кількість показників.

Оцінка рівня економічної безпеки підприємства ґрунтується на використанні традиційних показників, темпів їхньої зміни та ймовірності реалізації специфічних ризиків. Загальний показник економічної безпеки даного підприємства може бути визначено як суми оцінки фінансової складової, техніко-технологічної складової, інтелектуальної та кадрової складової, інформаційної складової, екологічної складової, політико-правової складової, силової складової економічної безпеки. Набір показників, які характеризують виробничо-фінансову діяльність підприємств різних галузей, буде неоднаковим.

3. Системний і програмно-цільовий підхід до дослідження

економічної безпеки підприємства

Економічну безпеку підприємства пропонуємо представити як багаторівневу систему з замкнутим контуром управління, яка планує, контролює і впливає на ефективність функціонування підприємства. На етапі планування передбачається визначення цілі, до якої прагне система, а також кінцевого стану, якого вона повинна досягти. Таким чином, необхідно мати методи оцінки і порівняння можливого стану системи з реальним. Виходячи із того, що система знаходиться під постійним впливом дії внутрішнього і зовнішнього середовища, необхідно, на основі розробленого критерію, оцінити реальний стан системи економічної безпеки підприємства. На етапі контролю і аналізу необхідно проводити порівняння реального стану системи з бажаною кінцевою ціллю, визначати величину відхилення, виявити його причину і визначити шляхи усунення. Регулювання передбачає визначення управлінських дій на систему з метою досягнення нею запланованого стану. Таким чином, проблема економічної безпеки – це проблема комплексна, яка передбачає всебічний аналіз цього процесу, аналіз причин зниження дієвості економічної безпеки, класифікацію факторів, які впливають на економічну безпеку. Виходячи із цього, дослідження проблеми функціонування економічної безпеки необхідно проводити з позиції системного і програмно-цільового підходу.

Програмно-цільовий підхід заснований на формуванні головних цілей, їх поділу на підцілі більш дрібного характеру і виявленні ресурсів, які необхідні для їх реалізації. При цьому під ціллю розуміється бажаний результат діяльності. Головним методом цільового управління є система під назвою «дерева цілей» [7]. Дерево цілей представляє собою зв'язаний граф, вершинами якого є цілі, а ребра – зв'язки між ними, тобто це упорядкована ієрархія цілей, яка виражає супідрядність і внутрішні взаємозв'язки. Процес побудови дерева цілей пов'язаний з якісним і кількісним аналізом, який передбачає відбір і ранжування цілей.

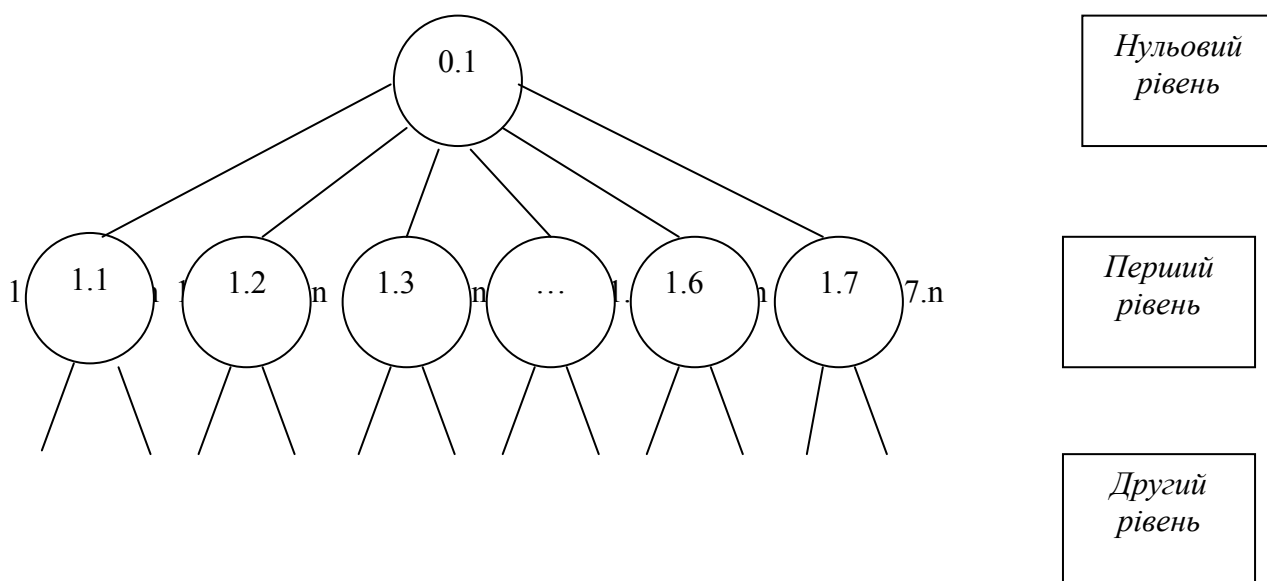

Рис. 1. Дерево цілей економічної безпеки підприємства

Формування цілей представляє складну задачу, так як до сих пір не існує однозначного алгоритму її вирішення. При побудові дерева цілей враховувалися наступні вимоги: повнота, взаємозв'язок, змагальність цілей, відсутність ізольованих цілей, відсутність циклів. Для побудови дерева цілей і оцінки значущості цілей використовувалися експертні методи [8]. Дерево цілей має декілька рівнів. Розглянемо дерево цілей економічної безпеки підприємства (розробка автора) (рис. 1).

Нульовий рівень включає головну ціль – 0.1 – ефективне функціонування і розвиток підприємства. Це широко поставлена ціль, яка є відправною точкою для знаходження конкретизованих цілей. Виходячи із того, що досягнення головної цілі залежить від стану і ефективності функціонування складових системи економічної безпеки підприємства, то вони повинні стати конкретними цілями нижчого рівня, тобто першого рівня.

Цілі першого рівня:

1.1 – забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;

1.2 – забезпечення техніко-технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності продукції;

1.3 – ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства;

1.4 – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу, досягнення високого рівня кваліфікації персоналу;

1.5 – мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;

1.6 – якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;

1.7 – забезпечення фізичної безпеки працівників фірми, збереження її майна, а також комерційних інтересів.

Кожна із даних підцілей може бути розбита на деяке число цілей більш низького рівня, тобто цілей другого рівня. Для кожної цілі необхідно мати показник – критерій, який визначає ступінь відповідності альтернативних дій до поставленої цілі. Для практичного використання критерії оптимальності повинні мати кількісний вираз і могли бути формалізовані. Другий рівень дерева цілей – це фактори, від яких залежить досягнення цілей першого рівня (1.1.1, ..., 1.1.n – 1.7.1, ..., 1.7.n). Наприклад, фактори фінансової складової: коефіцієнт фінансової незалежності; коефіцієнт поточної і строкової ліквідності; коефіцієнти рентабельності всіх активів і власного капіталу і інші показники. Підцілі першого і другого рівня розглядаються як фактори досягнення головної цілі, а ступінь досягнення цієї цілі визначається в залежності від міри досягнення кожної із підцілей.

4. Модель багатокритеріальної оцінки економічної безпеки підприємства

В дослідженні економічних процесів важливе значення має математичне моделювання. В економіко-математичних моделях відображаються найбільш важливі властивості процесів. За допомогою моделей визначаються важливі закономірності і їх кількісні співвідношення, які характерні для реальних

процесів. Теорія і практика показує, що оптимальна організація складних систем може бути досягнута за допомогою розроблених моделей і дослідження їх поведінки в різних ситуаціях, які подібні з реальними. Моделювання економічних процесів повинно забезпечити вибір оптимальних значень внутрішніх параметрів і невідомих величин в залежності від даних зовнішніх факторів. Для побудови математичної моделі економічного процесу необхідно визначити його фактори і показники, а також взаємозв'язки між ними відносно поставленої цілі. Математичні моделі використовують для виявлення і аналізу різних альтернативних шляхів економічного розвитку з точки зору критерію оптимальності. Існує достатньо розроблений математичний апарат, який використовується для моделювання реальних процесів (лінійне і нелінійне програмування, теорія масового обслуговування, теорія ігор, сіткові методи і інші). Проте відомо, що майже увесь математичний апарат дослідження операцій дає можливість оцінити якість і проводити оптимізацію приймаємих рішень на основі одного скалярного критерію. Більшість же практичних задач мають не один, а декілька критеріїв ефективності. Причому для правильного вибору оптимального рішення повинні враховуватися всі ці критерії. У дослідженні операцій такі задачі одержали назву векторних або багатокритеріальних. Особливістю задач оптимізації такого типу є те, що якість рішень оцінюється за допомогою декількох критеріїв, які утворюють векторний критерій і умови оптимальності рішень визначаються на основі цього вектора [9, 10]. В системі економічної безпеки підприємства оцінка її рівня є однією і головних задач.

Розглянемо загальний підхід до формування критерію оцінки рівня економічної безпеки підприємства (нульовий рівень). Маємо n різних факторів, від яких залежить рівень економічної безпеки і обзначимо їх буквою S . Кожний S -й фактор може приймати різні значення, із яких необхідно вибрати те значення, яке в найбільшій мірі задовольняє поставлену ціль. В загальному випадку значення фактора можна представити у вигляді вектора. Передбачається досягнення декількох цілей, причому кожна із цих цілей породжує локальний критерій, який оцінюється ступенем її досягнення U_{ij}^s . Індекс i належить множини $I_s, \overline{I_s}$ – множина індексів, відповідальних критеріїв s -го показника, причому $i = \overline{I, m_s}$. Індекс j належить множині індексів, відповідних варіантів S -ого показника. Сукупність досягнення поставлених цілей при врахуванні S -ого показника може бути оцінена вектором критеріїв U_j^s :

$$U_j^s = (U_{1j}^s, U_{2j}^s, \dots, U_{mj}^s), \quad (3)$$

де U_{ij}^s – локальний критерій S -ого показника;

S – номер показника;

j – номер варіанта S -ого показника;

i – номер критерію ($i = \overline{I, m_s}$).

Загальну характеристику досягнення цілі можна представити векторним

критерієм U_j :

$$U_j = (U_j^1, U_j^2, \dots, U_j^n) \quad (4)$$

Доцільно критерії (3) – (4) замінити скалярними оцінками:

$$U_j^s = F_1(U_{1j}^s, \dots, U_{mj}^s) \quad (5)$$

$$U_j = F_2(U_j^1, \dots, U_j^n) \quad (6)$$

Функції F_1 і F_2 є функціями багатокритеріальної корисності. Тоді математична модель багатокритеріальної оцінки економічної безпеки підприємства записується у вигляді:

$$U_j^s = \max_{x \in \Omega} F_1(U_{1j}^s, \dots, U_{mj}^s), \quad (7)$$

$$U_j = \max_{x \in \Omega} F_2(U_j^1, \dots, U_j^n), \quad (8)$$

де x – варіант оцінки рівня економічної безпеки підприємства;

Ω – множина допустимих варіантів оцінки.

Поставлена задача по оцінці рівня економічної безпеки підприємства є багатокритеріальною. Існують різні функції багатокритеріальної корисності: адитивна, мультиплікативна, максимінна [10]. Кожна функція має свою область застосування. Застосування тієї чи іншої функції повинно бути обґрунтовано. Проводячи аналіз поставленої задачі по досягненню високого рівня економічної безпеки підприємства приходимо до висновку, що рівень економічної безпеки буде вище, чим вище ефективність дії її складових (фінансової, техніко-технологічної і т.д.). Даний аналіз показує доцільність використання адитивної функції корисності, яка дозволяє підсумувати внески кожної складової з точки зору одержання загальної корисності. Враховуючи те, що ефективність дії складових економічної безпеки по різному впливає на рівень економічної безпеки підприємства в цілому, необхідно показати пріоритет одного локального критерію перед другим, використовуючи коефіцієнти вагомості. Тоді адитивна функція корисності для оцінки рівня економічної безпеки підприємства буде мати такий вигляд:

$$U(x_j) = \sum_{j=1}^s \lambda_s U^s(x_j), \quad (9)$$

де $U^s(x_j)$ – функція корисності ефективності s -ої складової;

λ_s – коефіцієнт вагомості для s -ої складової;

x_j – j -й варіант оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Для визначення коефіцієнта вагомості, тобто для дослідження рівня впливу складових економічної безпеки, необхідно використовувати математико-статистичні методи експертних оцінок [8].

Управління системою економічної безпеки підприємства ведеться опосередковано, через управління її складовими. Тобто, безпосереднім об'єктом управління системи економічної безпеки є ефективність функціонування її складових. Модель узагальненої скалярної оцінки ефективності

функціонування системи економічної безпеки підприємства базується на скалярних оцінках якості функціонування її складових. У формуванні цих оцінок для окремих складових можна виділити наступні загальні етапи:

- а) визначення локальних критеріїв (факторів, показників) по кожній складовій;
- б) установлювання пріоритету критеріїв;
- в) нормалізація критеріїв;
- г) визначення виду функції корисності.

Для проведення дослідження необхідно сформувати групу експертів із спеціалістів підприємств і наукових організацій. При включенні того чи іншого спеціаліста в експертну групу треба враховувати вимоги, яким повинен відповідати спеціаліст: компетентність, об'єктивність, діловитість, заінтересованість в результатах експертизи і т.п. Група експертів розбивається на підгрупи, в які включаються спеціалісти необхідного профілю для визначеного виду експертизи. При формуванні цілей і оцінки їх значущості використовується анкетне опитування з наступним обговоренням результатів. На першому етапі експертна група проводить наступні роботи:

- а) ранжування цілей у відповідності з власним уявленням експерта про важливість цілі;

- б) визначення коефіцієнта вагомості.

На другому етапі проводиться:

- а) присвоєння стандартизованих рангів цілям, які одержали однакові ранги;

- б) визначення нормованих коефіцієнтів вагомості по кожній цілі;

- в) визначення середніх коефіцієнтів вагомості по кожній цілі;

- г) перевірка погодженості думок експертів про вагомість окремих цілей за допомогою коефіцієнта варіації;

- г) оцінка погодженості думок експертів про вагомість всіх цілей за допомогою коефіцієнта конкордації;

- д) аналіз і повторне анкетування при незадовільній погодженості думок експертів.

Локальні критерії, як правило, мають свою розмірність, яка визначається їх природою, і ці розмірності не співпадають (наприклад, прибуток вимірюється в гривнях; рентабельність – у відсотках; коефіцієнт ліквідності – безрозмірна величина і т.п.). Виникає необхідність приведення їх до однакової розмірності або до безрозмірного виду, що досягається шляхом проведення нормалізації критеріїв. Нормалізація критеріїв проводиться, виходячи із таких умов. Оцінка «1» відповідає деякому ідеальному значенню критерію, а оцінка «0» – незадовільному значенню. Нормалізація критеріїв, що мінімізуються, проводиться за формулою:

$$L_{ji} = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (10)$$

де L_{ji} – нормалізована оцінка критерію;

X_i – значення показника;

X_{max} , X_{min} – відповідно максимальні і мінімальні значення показника.
 Нормалізація критеріїв, що максимізуються, проводяться за формулою:

$$L_{ji} = \frac{X_i - X_{max}}{X_{min} - X_{max}}. \quad (11)$$

5. Моделювання тактичних завдань економічної безпеки підприємства

Тактичне планування економічної безпеки має на меті розробку та проведення тактичної політики, що забезпечує цілеспрямовану реалізацію конкретних тактичних завдань. Важливою передумовою ефективною дії фінансової складової економічної безпеки підприємства є планування та оперативна реалізація комплексу необхідних заходів і дій у процесі здійснення фінансово-економічної діяльності. Виникає задача забезпечення економічної стабільності підприємства [5]. До основних напрямків вирішення цієї задачі можна віднести:

- визначення ємності ринку і обсягу збуту продукції;
- формування портфеля заказів підприємства;
- прогнозування ціни товарів.

Перша задача керівництва підприємства – визначити товар і його кількість, яку можна продати на ринку. Вибір категорії споживача і прогнозування збуту є тими «китами» бізнесу, без аналізу яких не може існувати ні одно підприємство. Для вирішення цієї задачі сформульована економіко-математична модель «Вибір категорії споживачів» і «Прогнозування збуту». Задача формування портфеля заказів по критерію максимального прибутку з урахуванням обмежень на ресурси може бути вирішена на основі застосування методів лінійного програмування, тобто «Задача про рюкзак» [11]. В результаті вирішення цієї задачі одержали наступну інформацію:

- кількість кожного товару по вибраній номенклатурі;
- очікуваний прибуток.

Цінова політика підприємства має суттєве значення. У своїй діяльності підприємства використовують різні методи ціноутворення. В роботі [6] авторами пропонується встановлення ціни на основі купівельної переваги. Дослідження купівельних переваг ґрунтується на анкетуванні і виявленні закономірності розподілу і визначення її характеристик. На основі проведених досліджень, підприємство встановлює можливі значення цін. Остаточне рішення про ціну продукції і обсяг її виробництва приймається після аналізу витрат і суми прибутку.

В якості показника техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства пропонуємо використати узагальнений показник технічного рівня виробництва K_{mp} , який визначається за формулою:

$$K_{mp} = \sum_{i=1}^n m_i \times x_i, \quad (12)$$

де m_i – коефіцієнт вагомості i -того показника ($\sum_{i=1}^n m_i = 1,0$);

x_i – часткові показники, що впливають на K_{mp}

Перелік факторів і коефіцієнти вагомості часткових показників визначили шляхом анкетування експертів і подальшої обробки одержаних результатів.

Для оцінки технічно-технологічної складової автором запропоновані наступні показники [12]:

- а) рівень автоматизації та механізації виробництва;
- б) рівень прогресивності технологічних процесів;
- в) середній вік технологічних процесів;
- г) середній вік технологічного обладнання;
- г) фондоозброєність праці робітників.

Часткові показники рекомендується визначити за однією з формул

$$x_i = \frac{P_{\phi i}}{P_{ni}} \quad \text{або} \quad x_i = \frac{P_{ni}}{P_{\phi i}} \quad (13)$$

де $P_{\phi i}$, P_{ni} – відповідно фактичне і нормативне значення i -того показника.

Першу формулу (13) рекомендується використовувати у тому випадку, коли перевищення фактичного значення показника над нормативним позитивно впливає на K_{mp} . Другу формулу рекомендується використовувати у тому випадку, коли перевищення фактичного значення фактора над нормативним негативно впливає на K_{mp} .

Висновки. При відсутності чітко формалізованого алгоритму управління економічною безпекою підприємства системний та багатокритеріальний підхід дозволяє провести дослідження та одержати всебічну оцінку рівня економічної безпеки підприємства. Запропоновані підходи до удосконалення системи економічної безпеки базуються на використанні математико-статистичних методів експертних оцінок, лінійного програмування та векторної оптимізації. Даний підхід може бути використано на підприємствах будь-якої форми власності, для яких ефективна робота підприємства є першочерговою задачею.

Література:

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // [Електронний ресурс] URL: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718>.
2. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки / [О.М.Бандурка, В.С.Духов, К.Я.Петрова, І.М.Червяков] – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236с.
3. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В.Ареф'єва, Т.Б.Кузенко. – К.: Вид-во Европейського ун-ту, 2004. – 170с.
4. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізм зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
5. Степанова Е.В. Основные направления обеспечения экономической стабильности предприятия / Е.В.Степанова, А.И.Горбач // Зб. наук. пр. Економіка: проблеми теорії та практики. Дніпропетровськ: ДНУ – 2002. Випуск 159. – С. 50-53.
6. Степанова Е.В. Антикризисное управление финансами предприятия / Е.В.Степанова, В.А.Горбач, И.В.Шарий // Зб. наук. пр. Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків: НТУ "ХП" – 2002. Випуск 148. – С. 29-32.
7. Данцинг Дж. Линейное программирование, его применение и обобщения.: Пер. с англ. / Пер. Г.Н.Андрианова. – М.: Прогресс, 1966. – 600 с.
8. Бешелев С.Д., Гуревич Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок.

- М.: Статистика, 1974, - 159 с.
9. Кини Р.Л., Райфа Х. Принятие решений при многих критериях: предпочтения и замещения: Пер. с англ. / Пер. В.В.Подиновского, М.Г.Гофта. – М.: Радио и связь, 1981. – 559с.
 10. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений. – М.: Наука, 1978. – 352с.
 11. Степанова О.В. Модель багатокритеріальної оцінки і вибору постачальника / О.В.Степанова, О.І.Горбач, В.А.Горбач // Зб. наук. пр. Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків: НТУ "ХПІ" – 2012. Випуск 05'2012. – С. 23-28.
 12. Степанова Е.В. Организационно-технический уровень как показатель конкурентоспособности производства / Е.В.Степанова // Зб. наук. пр. Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків: НТУ "ХПІ" – 2002. – № 8-1. С. 23-28.

ГЛАВА 3.30. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПРОМЫШЛЕННОЙ ГРУППЫ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Стрельников Р.Н.

к.э.н., доцент кафедры учета и аудита

Донбасская государственная машиностроительная академия, г. Краматорск

Обеспечение экономической безопасности предприятия, входящего в состав промышленной группы, представляет собой сложную многоцелевую систему, содержание и структура которой зависит от финансово-экономического состояния предприятия, воздействия на него внутренних факторов, окружающей его экономической среды, которое определяется конкретно для каждого промышленного предприятия. Экономическая безопасность промышленного предприятия может быть обеспечена только в том случае, если будет определена и построена логическая схема своевременного обнаружения и ликвидации возможных опасностей и угроз.

Об экономической безопасности речь чаще всего заходит тогда, когда нависает угроза в качестве потенциальной опасности, которую можно ослабить или предотвратить. Это обусловлено тем, что в условиях рыночной экономики каждый хозяйствующий субъект действует на свой страх и риск, применяет механизмы, которые способны информировать о возможных негативных последствиях, об угрозах экономическим интересам, хозяйственным решениям, планам и замыслам задолго до возникновения реальных угроз.

В условиях рыночных отношений, характеризующихся свободным обменом незанятых в производстве и потреблении экономических благ, безопасность является признаком экономического поведения хозяйствующих субъектов, которые, начиная с каждого лица, призваны самостоятельно защищать свои экономические интересы, оберегать и сохранять условия собственной деятельности. В этом контексте экономическая безопасность входит в понятие промышленное предприятие и рассматривается в качестве поведенческой детерминанты экономических отношений.

Предприятие промышленной группы, как форма организации экономической деятельности, представляя собой множество связанных друг с

другом сегментов, индивидов, образующих внутреннюю систему социально-экономических отношений, опосредованных институциональной структурой, работает по своим, присущим только ей законам и принципам, имеет замкнутый цикл воспроизводства, в процессе которого проявляются огрехи деятельности предприятия, организации или всей группы предприятий.

Игнорирование роли и значения институтов и институциональных отношений изначально обрекает предприятие или организацию на неудачу. Так, например, закупка некачественного сырья вносит сбой в технико-технологический процесс, обуславливает возрастание трансформационных издержек, что оказывает влияние на уровень внутренних (предполагаемых) цен на продукцию в сторону сокращения размера доходов и прибыли. Перебои в технико-технологическом производстве, ошибки в его организации, неверные управленческие решения также вносят диссонанс в деятельность предприятия и ведут к возрастанию издержек, что оказывает отрицательное воздействие на эффективность деятельности группы предприятий, наносят им ощутимый ущерб и создают угрозы экономической безопасности их функционированию.

В деятельности предприятия важно не только применение на рынке ресурсов в соответствии с заранее установленным сценарием, который описывается теоремой Р. Коуза, но и знать, а, стало быть, и уметь их скомбинировать в производстве так, чтобы эти ресурсы, будучи факторами производства, максимизировали отдачу. Это процесс также предполагает определенные затраты, именуемые в экономической теории трансакционными издержками. Такие издержки обусловлены условиями, без которых не может обойтись производство, которые определяют его надежность как созидательного процесса. Все это создает определенные опасности в деятельности предприятия [1].

При определении конкретных направлений обеспечения экономической безопасности необходимо учитывать складывающиеся тенденции в деятельности предприятия с их возможностями саморегулирования и стабилизации. Институциональные преобразования, создающие основу эффективного функционирования экономики, социальные процессы, способные влиять на настроение широких слоев населения, сохраняющийся ресурсно-интеллектуальный и научно-технический потенциалы создают благоприятные условия для обеспечения экономической безопасности предприятия. Реалии экономического развития выдвигают на передний план проблему достижения и поддержания институциональной стабильности как одного из основных условий, обеспечивающих экономическую безопасность предприятия. Для обеспечения экономической безопасности предприятия, прежде всего, выявить степень стабильности и, условия ее сохранения при изменяющихся воздействиях внешней и внутренней среды.

Первостепенное значение при решении вопроса о стабильности (или нестабильности) промышленного предприятия имеет характер действующих в ней сил сцепления и отталкивания. Рассматривая промышленное предприятие как открытую систему, можно утверждать, что обеспечить стабилизацию промышленного предприятия в условиях открытой экономической системы

можно только проводя политику роста предложения, то есть такую политику, которая предполагает поощрение развития производства и конкурентоспособности посредством сокращения издержек производства, облегчения и удешевления кредита, стимулирования внешнего долгосрочного финансирования [2].

Необходимым звеном стабильности процесса производства является замена изношенных основных средств новыми. Вместе с тем расширение производства может осуществляться только за счет новых вложений, направленных не только на создание новых производственных мощностей, но и на совершенствование старой техники или технологий. Именно это и составляет экономический смысл инвестиций.

Сегодня Украина предстала перед объективной необходимостью активизации инвестиционной деятельности. С точки зрения подавляющего большинства ученых, инвестиционная деятельность теперь стала определяющим звеном в экономической политике государства. Без нее не удастся быстро преодолеть общеэкономический кризис и выйти на позиции экономического роста, обеспечить прирост социального эффекта, сбалансированности макроструктуры и т.п. Нужно отметить, что такие процессы, как структурное и качественное обновление производства и создание рыночной инфраструктуры происходят практически полностью путем и за счет инвестирования. Чем интенсивнее оно осуществляется, тем быстрее происходит созидательный процесс, тем активнее осуществляются эффективные рыночные преобразования [3].

В связи с тем, что анализ методов обеспечения экономической безопасности инвестиционных проектов промышленных групп носит актуальный характер, этому вопросу уделяется большое внимание со стороны ведущих украинских и иностранных экономистов. К таким трудам можно отнести работы Кима Хэлдмана [4], Ньюэлла Майкла В. [5], Сутормина В.М. [6], Уткина Э.А. [7], Забродского В.А. [8] и др. Однако в большинстве научных работ недостаточное внимание уделено проблемам организации экономической безопасности инвестиционных проектов вновь создаваемых и расширяющихся промышленных групп, что и обусловило выбор направления данного исследования.

Инвестирование возможно как при наличии собственных средств у предприятия, так и при их отсутствии. Но в любом случае для инвестора очень важно наличие нескольких различных инвестиционных проектов с целью наиболее эффективного вложения средств. Отсюда вытекает необходимость оценки эффективности всех предложенных проектов, по которой в дальнейшем будут приняты инвестиционные решения.

На большинстве предприятий Украины, относящихся к той или иной промышленной группе, расходы на строительство, изготовление, приобретение и улучшение объектов основных средств с начала и до окончания указанных работ и ввода в эксплуатацию признаются капитальными инвестициями. Капитальные инвестиции группируются по следующим направлениям работ (расходов): проектно-изыскательские работы; строительно-монтажные работы;

приобретение оборудования, требующего монтажа; приобретение оборудования, не требующего монтажа, инструментов и инвентаря; другие капитальные работы и расходы [9].

Аналитический учет капитальных инвестиций ведется в разрезе расходов на указанные работы (расходы) отдельно по объектам инвестиций. Для регламентирования взаимодействий между подразделениями промышленного предприятия (например, завода) при реализации инвестиционных проектов возможно применение следующего алгоритма действий (рис. 1).

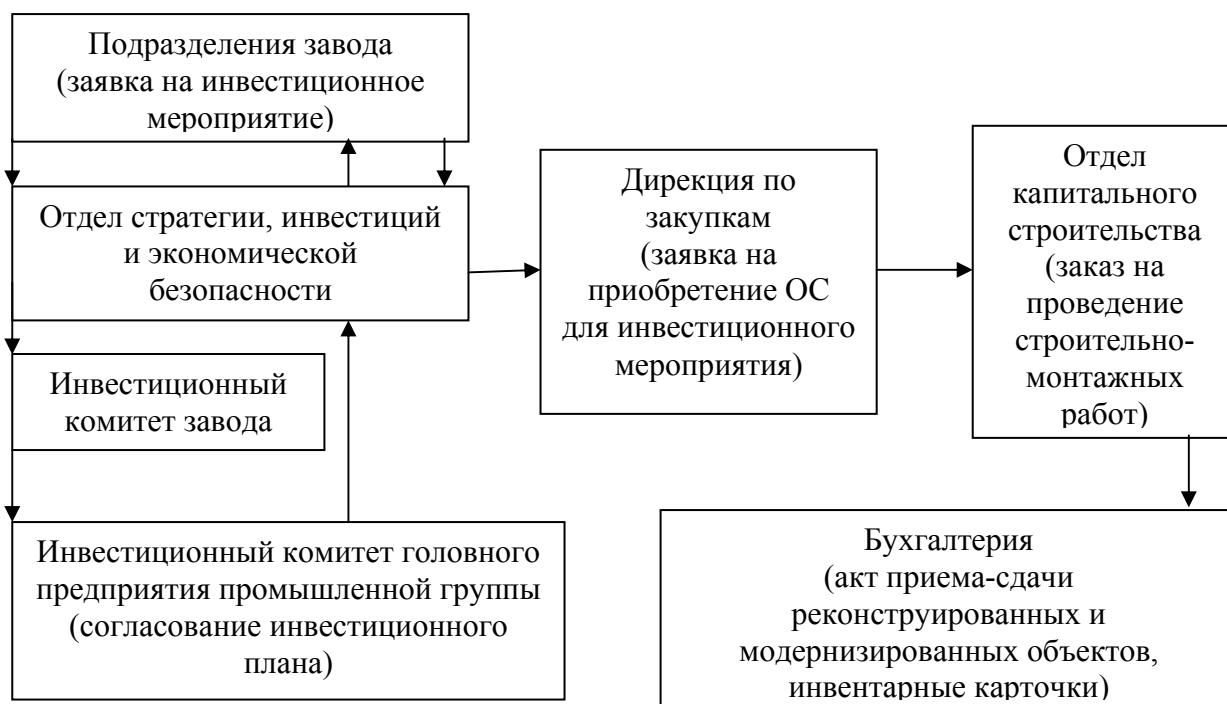

Рис. 1. Схема взаимодействия подразделений предприятия (завода) промышленной группы при разработке инвестиционных проектов [3]

Для формирования инвестиционного плана на следующий год отдел стратегии, инвестиций и экономической безопасности в начале отчетного года готовит приказ по заводу о сборе заявок структурных подразделений на реализацию инвестиционных проектов. Руководители структурных подразделений завода инициируют сбор предложений о реализации инвестиционных проектов в своих подразделениях. На основе анализа технической необходимости и экономической целесообразности реализации инвестиционного проекта руководитель структурного подразделения направляет в отдел стратегии и инвестиций заявку на инвестиционное мероприятие за своей подписью. Заявка на инвестиционное мероприятие должна содержать следующую информацию:

- краткое описание инвестиционного проекта, его суть и цель реализации;
- в случае реализации инвестиционного проекта над существующими объектами основных средств инвентарный номер такого объекта;
- предполагаемый объем финансирования на бюджетный год с разбивкой по статьям – оборудование, материалы, строительно-монтажные работы;

- описание факторов экономии;
- другую информацию (о предполагаемых поставщиках, наличии иных проработок, материалов и оборудования на складах завода и пр.).

Отдел стратегии, инвестиций и экономической безопасности:

- по каждой поданной заявке назначает инвестиционного менеджера проекта;
- присваивает код и определяет тип проекта в соответствии с классификацией инвестиционных проектов по целевому назначению, заносит инвестиционную заявку в реестр или электронную базу данных, организует хранение заявок и обоснований;
- выполняет оценку проекта по финансовым и нефинансовым критериям;
- заполняет инвестиционные формы проекта.

Сотрудник отдела после подготовки инвестиционных форм направляет их на согласование службам по принадлежности и готовит презентационные материалы для инвестиционного комитета завода.

Инвестиционный комитет рассматривает инвестиционные проекты и принимает решения в рамках своих полномочий.

Утвержденный руководством завода инвестиционный план и пояснительная записка направляются в соответствии с регламентом «Бизнес-процесса инвестиционной деятельности холдинга» на рассмотрение и утверждение на инвестиционный комитет холдинга (промышленной группы).

После утверждения инвестиционного плана отделом стратегии и инвестиций готовится помесечная разбивка инвестиционного плана в разрезе мероприятий и элементов для ввода в Главную книгу (бюджет закупок) автоматизированной системы учета. Отдел стратегии, инвестиций и экономической безопасности предоставляет руководителям структурных подразделений перечень утвержденных инвестиционных проектов с соответствующим объемом финансирования по каждому из них. Руководители структурных подразделений, в которых запланирована реализация инвестиционных проектов своими распоряжениями назначают ответственных по службе за реализацию этапов инвестиционных проектов. Копии распоряжений предоставляются в инвестиционное подразделение завода. Отдел стратегии и инвестиций совместно с задействованными службами составляет планы-графики реализации инвестиционных проектов. В соответствии с утвержденным инвестиционным планом и графиками реализации структурные подразделения предоставляют заявки на инвестиционные мероприятия для ввода после проверки на правильность заполнения заявки и наличия бюджета в автоматизированную систему учета. В случае отсутствия лимита бюджета заявка отклоняется. На основании введенных заявок формируется журнал заявок в электронном виде. На основании выданной заявки сотрудник дирекции по закупкам заключают договора на приобретение оборудования, материалов, услуг согласно инвестиционному плану. Все заключаемые договора подлежат визированию директором по стратегии и инвестициям и внесению сотрудником отдела стратегии и инвестиций в электронную базу договоров. В случае отсутствия лимита бюджета договор не визируется.

После заключения договора сотрудниками отдела капитального строительства открывается заказ на проведение строительно-монтажных работ, который передается в бухгалтерию, на основании заказа бухгалтерия присваивает объекту инвестиций, который требует монтажа инвентарный номер, заводит инвентарную карточку. Инвентарная карточка автоматически вносится в опись инвентарных карт. Капитальные вложения в инвестиционной деятельности предусматривают прирост производственных мощностей на предприятии от техничного переоснащения и реконструкции, введение в действие объектов, сооружений и производственных мощностей.

По результатам проверок выполнения инвестиционных проектов издаются приказы, на основании которых привлекаются к ответственности лица, которые допустили нарушения и предоставляются руководителям структурных подразделений указания об устранении выявленных нарушений. Структурными подразделениями разрабатываются мероприятия по устранению нарушений и недопущению их в дальнейшей работе. Далее проверяют выполнение графиков поступления технической документации, выясняют, выполняются ли требования комплектности документации. Обеспечение проектов проектно-сметной документацией ревизор проверяет при изучении проектов, смет, финансовых расчетов, устанавливает, кем и когда они утверждены. Определяет также, каким образом они связаны с планом финансирования капитальных вложений и планом введения в действие завершенных объектов. Оценка выполнения плана на всех уровнях управления осуществляется по итогам освоения капитальных инвестиций. Это обязывает, например, работника отдела экономической безопасности предприятия, выходя за рамки подконтрольного периода, проверять достоверность показателей выполнения плана за предыдущий период.

Контроль выполнения плана проводится документальными методическими приемами сопоставления данных учета с планом по объектам капитальных инвестиций. Отклонение от плана определяются такими показателями: объем работ в натуральном выражении, объем капитальных инвестиций по сметной стоимости (по каждому проекту отдельно); сроки выполнения капитальных работ и введение объектов в эксплуатацию (рис. 2).

Следует отметить, что предложенная схема документооборота учетно-контрольных процедур капитального инвестирования, характерна для крупного производственного предприятия промышленной группы. В связи с этим, рассмотрим более детально организацию системы экономической безопасности инвестиционных проектов, на примере деятельности ПАО «Энергомашспецсталь» (Украина, г. Краматорск), входящего в машиностроительный дивизион Росатома – Атомэнергомаш, которое объединяет около 50 производственных, научно-исследовательских и инжиниринговых предприятий на территории России и за рубежом.

Документальное оформление капитальных инвестиций в ПАО «Энергомашспецсталь» начинается с составления Плана мероприятий по перевооружению и модернизации основных средств за год. После согласования

с холдингом «Атомэнергомаш» План мероприятий утверждается Приказом о техпервооружении и модернизации основных средств.

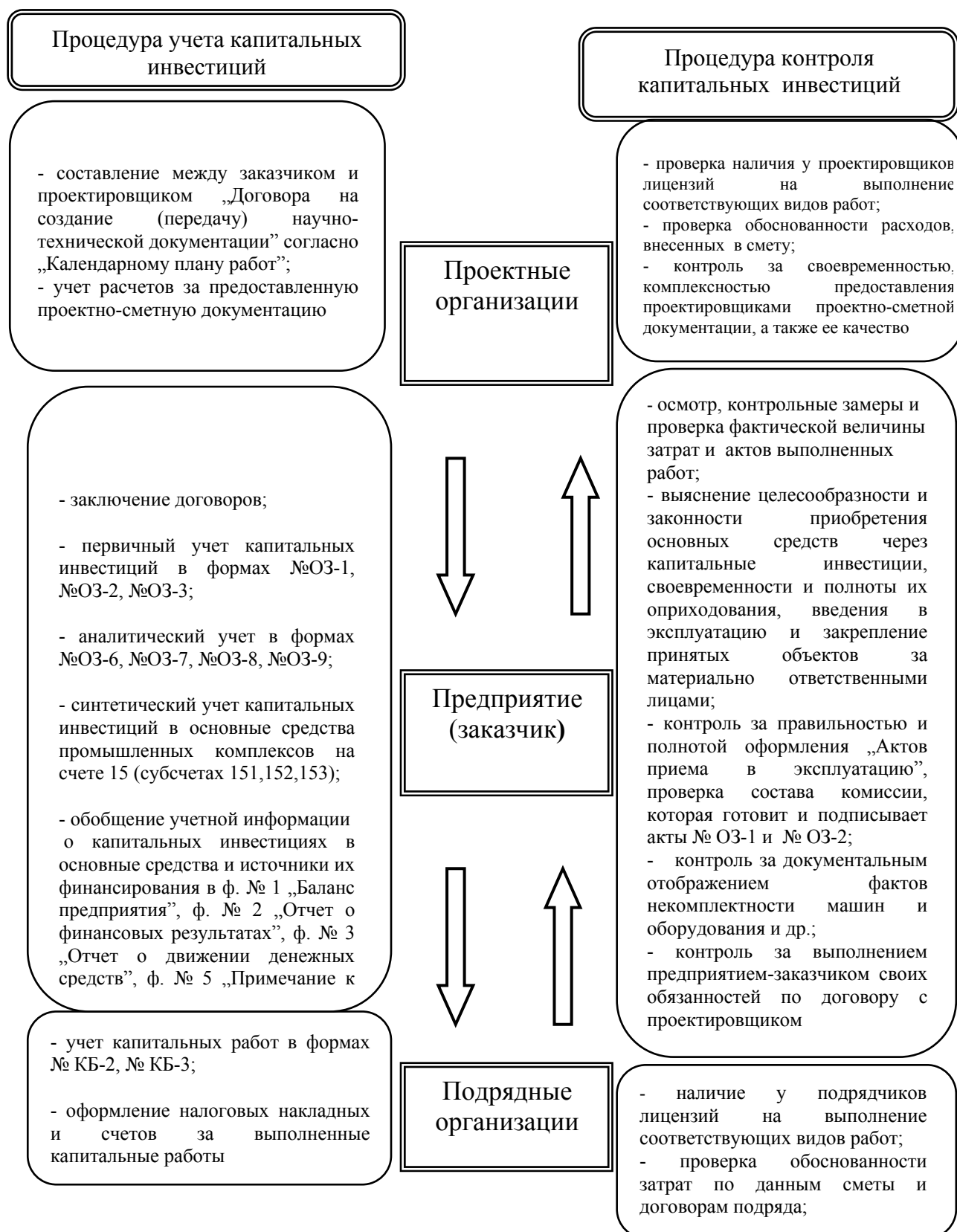

Рис. 2. Документооборот обеспечения экономической безопасности капитального инвестирования предприятия промышленной группы [3]

После того, как бюро стратегии и планирования утвердили инвестиционный план, готовится помесечная разбивка инвестиционного плана в разрезе мероприятий. Бюро стратегии и планирования совместно с задействованными службами составляет Планы-графики реализации инвестиционных проектов.

Далее составляется Техническое задание по каждому мероприятию. В данном документе приводится перечень требований, условий, целей, задач, документально оформленных и выданных исполнителю работ проектно-исследовательского характера. Такое задание предшествует разработке проектов на перевооружение и модернизацию основных средств.

При приобретении объекта основных средств проводится открытый тендер, который позволяет выбрать наиболее выгодное предложение. С фирмой-победителем тендера заключается Контракт, где оговариваются основные условия сотрудничества. Передача объекта основных средств оформляется Актом приемки-передачи. Оприходование объекта основных средств оформляется Приходным ордером на основании Расходной накладной поставщика.

При проведении строительства, капитального ремонта, модернизации основных средств собственными силами на ПАО «Энергомашспецсталь» открывается карточка заказа. При этом составляется смета на перевооружение и модернизацию основных средств, в которой указываются перечень необходимых работ и их стоимость.

На основании карточки заказа и сметы разрабатывается конструкторская и техническая документация, где содержится полная информация об объекте основных средств, а также технология его строительства. После согласования конструкторская и техническая документация уходит в работу. По завершении строительства оформляется Акт приемки в эксплуатацию объекта основных средств.

В бухгалтерии на основании Карточки заказа присваивают объекту инвестиций инвентарный номер, заводят инвентарную карточку. Инвентарная карточка автоматически вносится в опись инвентарных карт в программе Orion v 2.7 (2007). После введения в действие инвестиционного проекта в бухгалтерию передаются акты формы 03-1, 03-2. Регистры учета автоматически формируются в программе Orion v 2.7 на основании введенных первичных документов. Информация о капитальных инвестициях отражается в журналах-ордерах, справках, оборотах по счету 15, а также в Главной книге.

Информация о капитальных инвестициях содержится в формах отчетности: Баланс, Отчет о финансовых результатах, Отчет о движении денежных средств, Отчет о собственном капитале, Примечаниях к финансовой отчетности.

План капитальных вложений для ПАО «Энергомашспецсталь» утверждается вместе с планом финансирования капитальных вложений вышестоящей организацией холдингом «Атомэнергомаш». Капитальные вложения в инвестиционной деятельности предусматривают прирост производственных мощностей на предприятии от техничного переоснащения и

реконструкции, введение в действие объектов, сооружений и производственных мощностей. Схема документального оформления осуществления капитальных инвестиций в ПАО «Энергомашспецсталь» представлена на рис. 3.

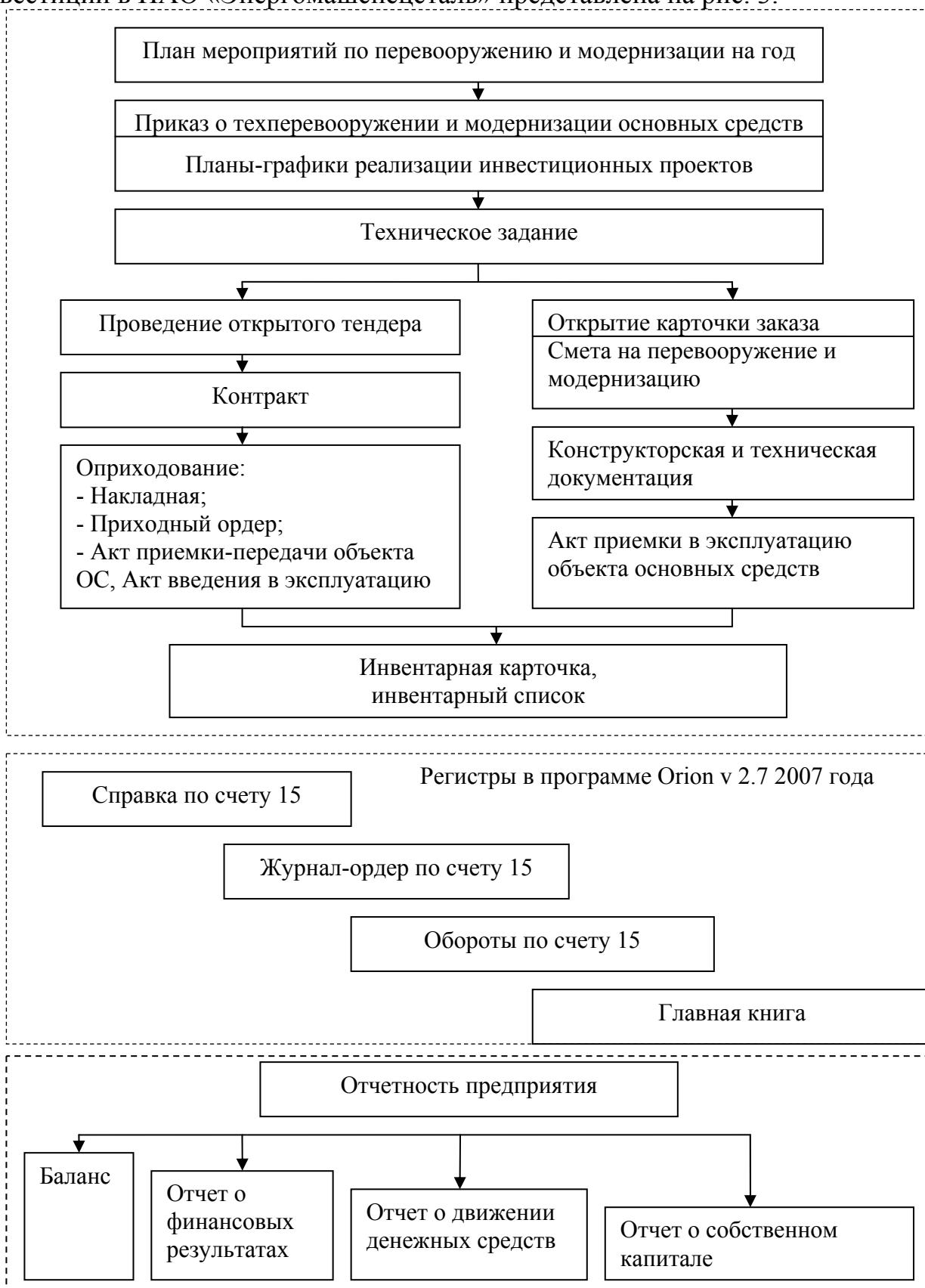

Рис. 3. Документальное оформление реализации инвестиционных проектов в ПАО «Энергомашспецсталь» холдинга «Атомэнергомаш» (авторская разработка)

Экономическая безопасность инвестиционных проектов в ПАО «Энергомашспецсталь» холдинга «Атомэнергомаш» в первую очередь предполагает осуществление контроля расчетов по обоснованию этих планов, в частности потребности в материальных, трудовых и финансовых ресурсах и выделенных лимитах, концентрации ресурсов на пусковых объектах с целью обеспечения введения объектов в действие в нормативные сроки. Затем проверяют обеспеченность капитальных вложений проектно-сметной документацией.

Важным является проведение контроля капитальных инвестиций как в интересах инвестора, других собственников ПАО «Энергомашспецсталь», так и каких-либо иных заинтересованных пользователей финансовой отчетности, потенциальных инвесторов. Необходимо подчеркнуть значимость для экономической безопасности предприятия, как внешнего (независимого) аудита, так и внутреннего аудита. Каждый из этих видов аудита имеет свои отличительные черты, характерные признаки и задачи, однако и внешний, и внутренний аудит инвестиций может осуществляться в двух аспектах — перспективном и ретроспективном.

Перспективный аудит инвестиционных проектов имеет своей целью предварительную оценку целесообразности, рентабельности инвестиций, составление прогнозных оценок и отчетов, разработку бюджетов, расчет будущих доходов и расходов разработку нескольких альтернативных варианта инвестирования. В основном такие работы выполняют в Планово-экономическом бюро ПАО «Энергомашспецсталь».

При осуществлении ретроспективного аудита главная цель состоит в подтверждении достоверности финансовой отчетности предприятия в целом, в том числе и данных о последствиях реализации инвестиционных проектов.

Для раскрытия полного спектра вопросов экономической безопасности предприятия необходимо решить следующие задачи:

- оценить соответствие принятой инвестиционной политики предприятия его учредительным документам и действующему законодательству;
- проверить правильность организации и методики ведения бухгалтерского учета инвестиций, формирование учетной политики и соблюдение общепринятых принципов учета;
- проверить правильность оценки инвестиций отражения их на соответствующих счетах бухгалтерского учета;
- убедиться в сопоставимости финансовых показателей относительно инвестиций в соответствующих учетных регистрах, Главной книге и балансе.
- оценить надежность и эффективность системы внутреннего контроля в процессе реализации инвестиционного проекта.

По результатам контроля на ПАО «Энергомашспецсталь» издаются приказы, на основании которых привлекаются к ответственности лица, которые допустили нарушения. Приказы предоставляются руководителям структурных подразделений, где разрабатываются мероприятия по устранению нарушений и недопущению их в дальнейшей работе.

Обобщая вышеизложенное, можно сделать следующие выводы..

Инвестиции имеют большое значение для будущего положения предприятия промышленной группы. С их помощью осуществляется расширенное воспроизводство основных средств как производственного, так и непроизводственного характера, укрепляется материально-техническая база субъектов хозяйствования. Это позволяет предприятиям группы увеличивать объемы производства продукции, прибыли, улучшать условия труда и быта работников. От размера и эффективности инвестиций зависят себестоимость, ассортимент, качество, новизна и привлекательность продукции, ее конкурентоспособность. Организация же экономической безопасности заключается в оценке динамики, степени выполнения плана и детализации инвестиционных проектов.

Рассмотренная в исследовании система экономической безопасности инвестиционных проектов, может быть рекомендована для реализации на предприятиях промышленной группы в условиях институционализма экономики Украины. Она позволит эффективно и автоматизировано решить основные задачи: составление планов проектов; оперативный контроль над исполнением планов проектов; анализ проектной информации; контроль загрузки ресурсов.

Литература:

1. Коуз Р.Г. Природа фирмы / Коуз Р.Г. - СПб.: Экономическая школа, 1995. - С.37.
2. Гибало Н.П. Институциональная стабильность в системе равновесно-неравновесных социально-экономических отношений // Проблемы новой политической экономии. - 2001.- №3. - С.7-18.
3. Стрельников Р.Н. Проблемы организации учета и контроля инвестиционных проектов на предприятии промышленной группы // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». - Тернопіль: Тернопільський інститут АВП НААН, 2011. - 4/2011 (23). – С.135-139
4. Хэлдман Ким. Управление проектами / Ким Хэлдман. – М. : ДМК Пресс; Академия АйТи, 2007. – 352 с.
5. Ньюэлл Майкл В. Управление проектами: Руководство / Майкл Л. Ньюэлл. – М.: КУДИЦ-ОБРАЗ, 2006. – 416 с.
6. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова. – К.: Либідь, 2003. – 147с.
7. Уткин Э. А. Управление фирмой / Э. А. Уткин – М.: Акалис, 2006. – 516с.
8. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
9. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: Монографія / С. Ф. Голов. – К. : ЦУЛ, 2007. – 522 с.

ГЛАВА 3.31. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ І ТУРИЗМУ

Сугоняко Д.О.

кандидат економічних наук

Чернігівський державний інститут економіки і управління

Трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, вимагають від підприємств різних галузей переходу на нові, відповідні стану сучасного зовнішнього середовища, методи господарювання. Ринкова економіка поряд з тим, що дає можливість максимально ефективно використовувати підприємницький потенціал, несе певні загрози тим підприємствам, які в достатній мірі не враховують закони конкуренції. Тобто підприємства, які працюють неефективно, неспроможні підтримувати свою конкурентоспроможність і можуть опинитися в кризовому стані, постають перед загрозою ліквідації [1].

Таким чином, здійснення заходів щодо вирішення питань економічної безпеки повинно бути першочерговим як на стратегічному, так і оперативному рівнях.

На економічну безпеку підприємства значний вплив здійснює зовнішнє середовище, яке є рухливим та має певну невизначеність, тому в сучасних умовах конкурентоспроможне підприємство повинно бути гнучким ринковоорієнтованим. Економічна безпека підприємства передбачає такий його стан, коли підприємство захищене від негативного впливу факторів зовнішнього середовища, дія яких може призвести до погіршення економічних показників підприємства.

Заходи щодо економічної безпеки мають попереджувальний характер. Тобто, краще вкладати кошти в економічну безпеку, ніж ліквідувати наслідки кризового стану підприємства. Однак, здійснювати управління економічною безпекою підприємства з максимальною ефективністю можна лише за умови використання науково-практичного надбання цього виду діяльності.

Економічну безпеку підприємства не можна розглядати як без аналізу макроекономічних факторів, загальних для будь-яких підприємств, так і без урахування територіально-галузевих особливостей. Перші дозволяють окреслити загальні для підприємницької діяльності загрози зовнішнього середовища, другі – концентрують увагу на факторах, що притаманні виключно підприємствам відповідної галузі, в тому числі транспортної і туристичної.

Загальні питання економічної безпеки підприємств досліджували О. В. Ареф'єва, О. М. Бандурка, О. С. Власюк, Н. Ю. Гічова, О. М. Головченко, С. Б. Довбня, О. Ф. Долженков, Ж. О. Жуковська, Е. В. Камишнікова, Г. В. Козаченко, Т. Б. Кузьменко, І. І. Кульчицький, О. М. Ляшенко, Я. Й. Малик, А. І. Могільний, В. П. Пономарьов, Н. Й. Реверчук, С. К. Реверчук, А. В. Рибчук, Н. П. Фокіна, В. І. Франчук, С. М. Шкарлет та багато інших.

Питання економічної безпеки транспортних підприємств розкриті в працях таких науковців, як І. М. Аверічев, А. А. Капирін, І. О. Козлюк, А. М. Штангрет, Р. А. Кожевников, З. П. Межох, Н. П. Терешина та ін.

Дослідженням особливостей економічної безпеки підприємств туристичної індустрії займались М. Б. Біржаков, Ю. Ф. Волков, Н. І. Гаранін, М. П. Денисенко, В. Ф. Кифяк, Н. В. Коржунова, Л. Л. Руденко, Г. Г. Савіна, Л. М. Шульгіна та інші учені.

Функціонування туристичних підприємств безпосередньо пов'язано з обслуговуванням туристичних потоків підприємствами транспорту. При виборі туристом транспортного засобу враховується багато критеріїв, однак, основними є безпека і вартість подорожі.

Діяльність туристичних і транспортних підприємств є взаємозалежною та здійснюється в рамках єдиної соціально-економічної системи «транспорт – туризм» [2]. Тому розглядати завдання економічної безпеки цих підприємств доцільно в контексті їхньої взаємодії. Така постановка питання дещо ускладнює пошук шляхів щодо вирішення цієї проблеми, тому що в такому випадку підприємство транспорту повинно дбати про безпеку свого партнера – туристичне підприємство, і навпаки, туристичне підприємство має перейматись проблемами безпеки підприємства транспорту.

Визначення напрямів розвитку економічної безпеки транспортних і туристичних підприємств в умовах їхньої взаємодії потрібно здійснювати в такій послідовності:

1) Визначення та врахування загальних факторів зовнішнього середовища, що впливають на економічну безпеку підприємств.

2) Дослідження складових економічної безпеки транспортних підприємств.

3) Розгляд елементів економічної безпеки туристичних підприємств.

4) Формулювання стратегії економічної безпеки при взаємодії транспортних і туристичних підприємств.

5) Побудова механізму забезпечення економічної безпеки в умовах взаємодії підприємств транспорту і туризму.

Поняття економічної безпеки достатньо широке і багатогранне. Оскільки при здійсненні туристичних подорожей споживачем транспортно-туристичних послуг є турист, то і економічна безпека підприємств, що приймають участь в задоволенні потреб туриста, безпосередньо пов'язана з безпекою туристичного бізнесу.

О.Г. Белоногов виділяє такі види безпеки в туризмі [3]:

- безпека споживачів турпродукту (туристів);
- безпека виробників турпродукту;
- безпека дестинацій (від туристів, які можуть завдати їй шкоди).

Ці види безпеки автор розподіляє за наступними рівнями:

- мега-рівень (міжнародний, міждержавний);
- макро-рівень (державно-галузевий);
- мезо-рівень (регіональний);

- мікро-рівень (оперативно-виробничий);
- нано-рівень (індивідуальний, особовий).

Відомий дослідник туристичної індустрії В.Ф. Кифяк зазначає, що «Один з небезпечних етапів подорожі – етап перевезення (проїзд до місця відпочинку та зворотний проїзд, транспортування під час подорожування та інші). Оскільки транспортні засоби є джерелами підвищеної небезпеки, питання безпеки туристів повинні бути центральними у всіх варіантах перевезень» [4].

Тобто саме на етапі перевезення туристи ризикують найбільше. Аналіз причин дорожньо-транспортних пригод, наприклад, на автомобільному транспорті, показує, що більшість з них мали місце під час перевищення швидкості або руху в нічний (або рано вранці) час. Порушення безпеки перевезень найчастіше відбуваються, коли водії транспортних засобів поспішають, часто з організаційних причин (запізнення, намагання раніше приїхати тощо).

Економічна безпека туристичних і транспортних підприємств не може розглядатись окремо від інших видів безпеки. Так, заходи туристичних і транспортних підприємств щодо безпеки туристів потребують відповідних витрат коштів цих підприємств. Наприклад, туристичні автобуси з метою зменшення небезпеки подорожувань згідно міжнародної практики повинні бути обладнані тахографами та засобами навігації.

Також у Законі України «Про туризм» зазначається, що суб'єкти туристичної діяльності обов'язково повинні дбати про безпеку туристів [5]; у Законі України «Про транспорт» наголошується, що підприємства транспорту повинні не тільки забезпечувати безпеку життя і здоров'я громадян, а й відповідати за втрату, нестачу, псування і пошкодження багажу [6].

Це, безперечно, викликає певне подорожчання транспортного обслуговування і туристичної подорожі взагалі, збільшення ціни турпродукту, внаслідок чого ймовірна відмова частки потенційних туристів від послуг даних підприємств. Однак, у випадку дорожньо-транспортної пригоди або іншої шкоди, заподіяної туристу, туристичному підприємству прийдеться відшкодувати заподіяні збитки. Також при цьому може знизитись імідж підприємства і в майбутньому зменшитись обсяг споживачів, що призведе до більш значних економічних втрат.

Отже, безпека подорожувань тісно пов'язана з економічною безпекою як туристичних підприємств, так і транспортних, що здійснюють перевезення туристів.

Більшість науковців, розглядаючи економічну безпеку підприємства, в якості оптимізаційних дій пропонують заходи, спрямовані в першу чергу на це підприємство. При цьому економічна безпека його партнерів не розглядається. Транспортна складова турпродукту досить значна, як за вартістю, так і за роллю в задоволенні потреб споживача (туриста). Більшість туристичних фірм не мають власного транспорту і користуються послугами сторонніх перевізників, для останніх саме турфірми є стабільним постачальником замовлень на перевезення. Кожне з цих підприємств зацікавлене в надійності партнера, в якій його економічна безпека посідає значне місце.

Таким чином, туристичне підприємство, враховуючи важливість процесу перевезень і його підвищену ризикованість, повинні дбати про економічну безпеку перевізника не гірше за свої. Аналогічно підприємство-перевізник має піклуватись про економічну безпеку постачальника замовлень на перевезення – турфірму, аби не втратити потік грошових надходжень.

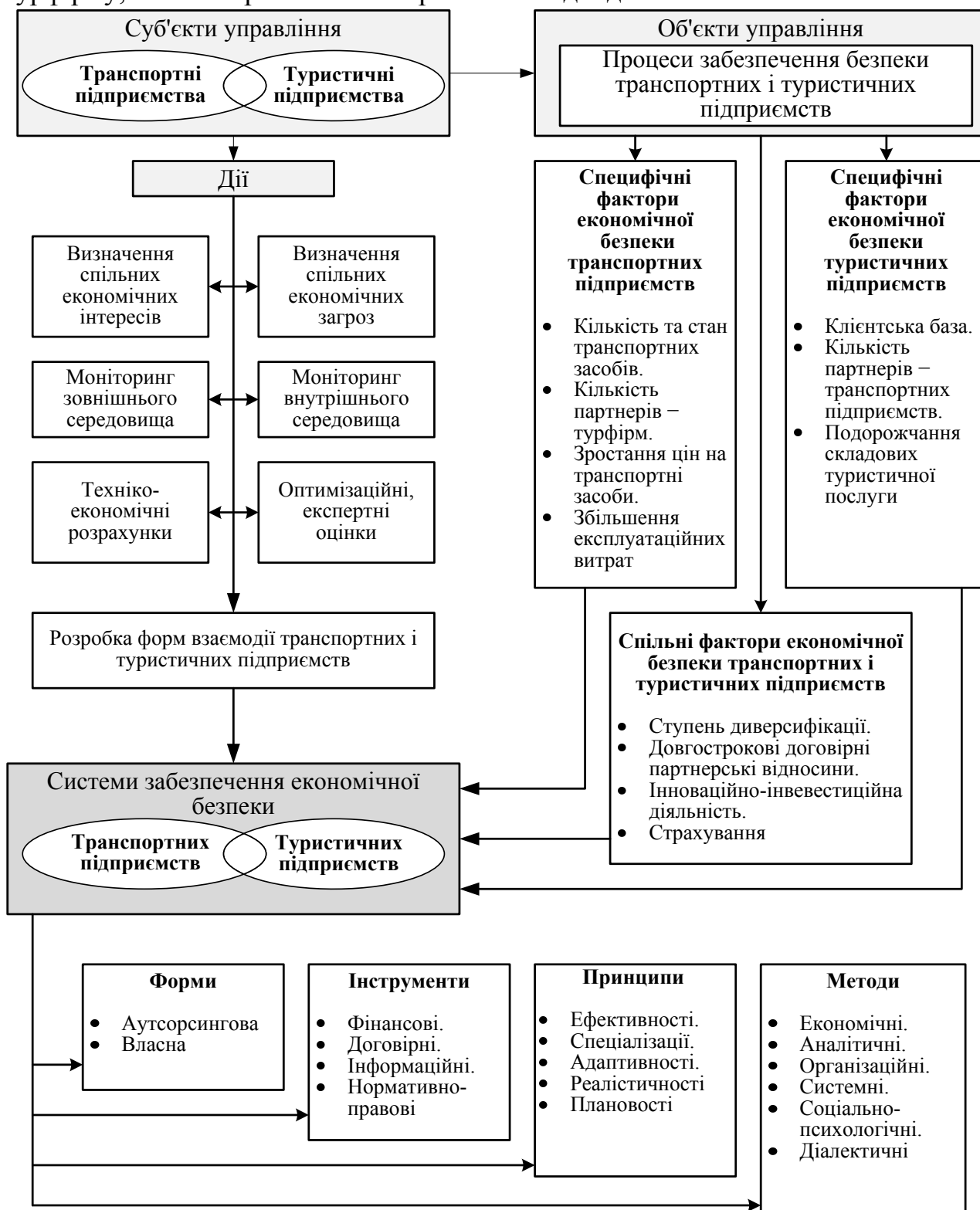

Рис. 1. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств транспорту і туризму

В умовах взаємодії транспортних і туристичних підприємств особливого значення набуває механізм їх економічної безпеки.

Французький економіст А. Кульман вважає, що економічний механізм має місце, «... якщо деяке вихідне економічне явище тягне за собою ряд інших, причому для їх виникнення не потрібно додаткового імпульсу. Вони слідують одне одним у певній послідовності й ведуть до певних очевидних результатів» [7]. В нашому випадку суб'єкти управління – транспортні і туристичні підприємства впливають на об'єкти управління – процеси забезпечення безпеки транспортних і туристичних підприємств, в результаті чого створюються системи економічної безпеки останніх (рис.1).

Підвищувати рівень економічної безпеки можна за рахунок заходів, які приведуть не тільки до покращення економічних показників підприємства, що їх здійснює, а також і до зростання рівня економічної безпеки підприємства-партнера. Однак не слід забувати, що пріоритетом має бути власна економічна безпека. Тобто, має місце досягнення власної економічної безпеки через економічну безпеку іншого підприємства, яке не є конкурентом, а навпаки, партнером чи компаньйоном.

Розглянемо дію основних факторів, що впливають на економічну безпеку при взаємодії транспортних підприємств з туристичними.

Для перевезення туристів та їх багажу транспортні підприємства повинні мати необхідну кількість пристосованих для цього транспортних засобів, при цьому така можливість не повинна зменшуватись як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Одночасно клієнтська база туристичного підприємства повинна бути достатньою для перспективного співробітництва з ним транспортного підприємства і мати тенденції до зростання.

Важливим для туристичних фірм в напрямку забезпечення перевезень є поліпартнерство, а саме наявність декількох перевізників. У випадку збоїв перевезень з одним партнером не прийдеться втрачати час і, звісно, кошти на терміновий пошук нового перевізника. Так само і для транспортного підприємства доцільно укласти договори на перевезення туристів з кількома турфірмами, щоб не потрапити в залежність від одного замовника. Особливо це набуває актуальності в умовах зростання витрат на паливно-мастильні матеріали та інші ресурси, цін на транспортні засоби (з перспективою оновлення рухомого складу), вартості оренди приміщень тощо.

Зменшити економічні втрати (відповідно підвищити рівень економічної безпеки) в таких умовах можна за рахунок диверсифікації, укладання договорів про співпрацю на довготривалій основі, спільній інноваційно-інвестиційній діяльності тощо. Особливе місце в системі запобігання втрат належить страхуванню (добровільному і обов'язковому). Однак система страхування може компенсувати тільки деякі збитки по окремим випадкам при обслуговуванні туристів і не стосується втрат упущеної вигоди та при виникненні необхідності зміни партнера.

Систему економічної безпеки на підприємстві можна побудувати власними силами та з використанням аутсорсингу. Доцільність тієї чи іншої

форми залежить від конкретної ситуації, досвіду в сфері економічної безпеки тощо.

Підвищити спільну економічну безпеку можна в разі потреби шляхом взаємної фінансової допомоги, стійких договірних відносин, обміну інформацією, дотримання чинного законодавства та ділової етики тощо.

Заходи з економічної безпеки повинні бути запланованими, реалістичними, мати можливість адаптуватись до змін зовнішнього середовища і бути ефективними. Серед методів, що використовуються при побудові і функціонуванні систем економічної безпеки заслуговують особливої уваги діалектичні, коли певна кількість попереджувальних заходів викличе новий якісний стан – безпеку існування, а підприємства-партнери будуть мати одночасно власні і спільні інтереси; та системні, коли в практиці господарювання використовуються закони економічної кібернетики.

Для захисту від негативного впливу факторів зовнішнього середовища та максимального ефекту від дії позитивних факторів доцільно провести SWOT – аналіз, в результаті якого визначаються слабкі й сильні сторони, загрози та можливості розвитку транспортних і туристичних підприємств при їх взаємодії. Оскільки основною метою побудови системи економічної безпеки підприємств, як зазначають більшість науковців, є усунення загроз зовнішнього середовища і виявлення та зменшення впливу слабких сторін [1], то для транспортних і туристичних підприємств при їхній взаємодії такі заходи потрібно здійснювати спільно.

Основними загрозами та слабкими сторонами в даному випадку є:

- руйнування транспортної і туристичної інфраструктури;
- впровадження несприятливої протекціоністської політики місцевими органами влади;
- значне антропогенне навантаження на DESTИНАЦІЮ внаслідок посилення інтенсивності перевезення туристів;
- відсутність бачення перспективного розвитку транспортного і туристичного секторів регіональної економіки;
- занепад історико-архітектурного, природно-рекреаційного потенціалу в Україні;
- недобросовісна конкуренція на ринку транспортно-туристичних послуг;
- висока аварійність на автомобільному транспорті;
- незадовільний рівень матеріально-технічної бази підприємств транспорту і туризму;
- низька нормативно-правова забезпеченість транспортної і туристичної діяльності;
- відсутність ефективного контролю за дотриманням законодавства як на транспорті, так і в туризмі;
- зменшення вільного часу населення;
- залежність від технологій та технічних засобів, що мають іноземне походження;
- ускладнення проходження митного контролю;

- монополізація окремих ринків перевезень;
- природні та техногенні катастрофи;
- зростання цін на паливно-мастильні матеріали;
- збільшення транспортної складової у вартості турпродукту;
- недостатня інноваційно-інвестиційна діяльність.

Серед загальних загроз можна виділити наступні:

- політична та економічна нестабільність;
- ймовірність рейдерського захоплення та поглинання підприємств;
- зниження платоспроможності населення;
- прийняття нормативних актів, що можуть викликати погіршення економічних показників підприємств.

Створення і підтримка певного рівня економічної безпеки транспортних і туристичних підприємств повинна здійснюватись комплексно з урахуванням наведених загроз і слабких сторін, а відповідний механізм має приводити до зростання техніко-економічних показників підприємства.

Література:

1. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
2. Сугоняко Д. О. Регіональна соціально-економічна система «туризм-транспорт» / Д. О. Сугоняко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010.– Вип. 264. – Том V. – С. 1205-1211.
3. Белоногов А.Г. Формирование системы обеспечения экономической безопасности сферы туризма [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономическая безопасность) / А.Г. Белоногов. – Санкт-Петербург, – 2010. – 25[1] с. – Режим доступа: http://elibrary.fines.ru/materials_files/341587109.pdf
4. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300с.
5. Про туризм. [Електронний ресурс]: Закон України від 15.09.1995 №324/95-ВР (зі змін. та допов.). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr.nreg>.
6. Про транспорт [Електронний ресурс]: Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР (зі змін. та допов.). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232/94-vr>.
7. Кульман А. Экономические механизмы: [пер. с фр.] /А. Кульман. – М.: Прогресс, Универс,1993. – 192 с.

ГЛАВА 3.32. СИСТЕМАТИКА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Сумець О.М.

канд. техн. наук, доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Аспект формування належної стійкості й конкурентоспроможності суб'єктів господарювання (СГ), що функціонують на вітчизняному ринку, сьогодні залежить від великої кількості загроз, які проявляються в основному із зовнішнього оточення. Загрози такої етимології, в першу чергу, впливають на ефективність і результативність діяльності підприємств, фірм і компаній, а згодом і на їх економічну безпеку (ЕБ). Безперечно, що така проблема потребує нагального вирішення. І першим завданням її рішення є забезпечення належного рівня економічної безпеки діяльності СГ з урахуванням ресурсних обмежень і тенденцій еволюції світового господарства.

Визначальною тенденцією еволюції світового господарства є глобалізація, міжнародний обмін й інтеграція в різних сферах суспільного життя, що проявляється у подальшій інтернаціоналізації господарських процесів, поглибленні міжнародного поділу праці, розширенні форм міжнародних економічних відносин, підсиленні взаємозалежності національних економічних систем, формуванні єдиного економічного організму глобального типу [3; 5; 6; 8]. Даний процес несе з собою кардинальні зміни світового ринку, що диктують необхідність широкого застосування дієвих інструментів забезпечення успішної підприємницької діяльності СГ і подальшого її розвитку, формуванню належної захищеності від різного роду загроз, що проявляються здебільшого із зовнішнього оточення, і створенню потужної системи економічної безпеки (СЕБ).

Сьогодні науковці й практики дійшли висновку, що створенню СЕБ СГ обов'язково повинно передувати виявлення, вивчення і аналіз змісту загроз, які безпосередньо впливають на їх економічну безпеку. Тільки за умов знання загроз, їх змісту і спрямованості, причин їх появи можна побудувати ефективну і результативну СЕБ для будь-якого СГ, грамотно вибудувувати структуру СЕБ і скласти схему захисту економічної безпеки для підприємства, фірми чи компанії.

Питанню вивчення й аналізу загроз, що впливають на ЕБ СГ, приділяють достатню увагу як закордонні так і вітчизняні вчені, зокрема В.Г. Алькема, О.М. Бандурка, Г.А. Мінаєв, З.В. Герасимчук, М.П. Денисенко, О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, В.С. Сідак, С.А. Єрохін, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов, Л.Д. Шарий та ін. Аналіз публікацій вказує на те, що науковці виокремлюють загрози ЕБ СГ і піддають їх дослідженню дещо з різних боків. Це відбувається, очевидно, тому, що наукові колективи чи окремі вчені займаються проблемами

ЕБ СГ із різним ступенем глибини та ширини; вирішують завдання відповідно до поставлених цілей тієї чи іншої організації і т. ін.

При систематизації загроз ЕБ СГ дослідники є єдиними у тому, що їх необхідно класифікувати на загрози зовнішнього походження й загрози, що виникають усередині організації. Загрозам внутрішнього походження науковці дають досить вичерпні пояснення причин їх виникнення і достатньо коректно описують механізм їх утворення. А от стосовно загроз екзопоходження більшість дослідників обмежується вказівкою досить вузького їх кола і ґрунтовно не розкривають їх зміст та не наводять пояснень конкретних причин їх появи. При цьому вони не вказують і на пріоритет вивчення й аналізу загроз ЕБ СГ із метою формування СЕБ.

На думку автора, у зв'язку з процесами інтенсивного розвитку глобалізації, міжнародного обміну й інтеграції в різних сферах суспільного життя виникає нагальна необхідність додаткового вивчення й аналізу загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання, що мають екзопоходження, оскільки в сучасних умовах будь-яка економічна система не може функціонувати без достеменного і скрупульозного врахування впливу зовнішнього оточення на її діяльність. Отже, метою даного дослідження є систематизація загроз зовнішнього походження ЕБ СГ із огляду на сучасні процеси глобалізації, міжнародного обміну й інтеграції на світовому ринку.

Аналіз широкого спектру наукової літератури, дослідження рекомендацій та програм міжнародних конференцій і симпозіумів, присвячених проблемам забезпечення ЕБ СГ дозволяє систематизувати зовнішні загрози ЕБ СГ і уточнити їх перелік, чим той, що описаний у сучасній літературі. Наведемо їх систематику і короткий їх опис.

1. *Розвиток міжнародного бізнесу.* Для міжнародного бізнесу на сучасному етапі вельми характерними є процеси глобалізації в усіх без виключення сферах політичного, соціально-економічного розвитку і технологічного прогресу. Фінансова криза, що охопила країни світу, у т.ч. й Україну в 2008-2010 рр. (і яка продовжується дотепер), стала одним із факторів посилення процесів глобалізації на світовому ринку. Науковці рахують, що саме криза прискорила системні зміни у світовій економіці. Дані зміни досить чітко проявляються у позитивній тенденції соціально-економічного зближення найкрупніших розвинутих країн із країнами, що розвиваються.

Без сумніву глобалізація, міжнародний обмін й інтернаціоналізація – це позитивні фактори розвитку міжнародного бізнесу. Глобалізаційні процеси різко підсилили міжнародні зв'язки і залежність, як між країнами, так і окремими соціумами в економічній, інформаційній, політичній, екологічній, міграційній й інших сферах [5, с. 13]. Але з іншого боку це не може не створювати «економічний» тиск на внутрішні ринки країн, що розвиваються, та країн, що переходять на нові ринкові відносини. В умовах такого тиску з'являються нові загрози економічного характеру для ведення бізнесу вітчизняними СГ, які мають безпосередній негативний вплив на стан їх економічної безпеки. Це викликає потребу не тільки більш глибокого вивчення загроз ЕБ СГ, що породжує розвиток міжнародного бізнесу, але і

цілеспрямованих зусиль дослідників, науковців, власників бізнесу для подальших пошуків створення адекватних СЕБ, які будуть спроможними протистояти впливу загроз глобального ринкового простору. Таким чином, розвиток міжнародного бізнесу є суттєвою загрозою ЕБ діяльності вітчизняних СГ і подальшим перспективам просування їх на європейський ринок.

2. *Зростання ефективності міжнародного бізнесу.* Ця загроза для СГ вітчизняного ринку проявляється у тому, що європейські й американські компанії сьогодні зорієнтовані й реалізують концепцію скорочення витрат діяльності з одночасовим підвищенням якості продукції. Дана концепція вимагає заміни устаткування, технологій і т.п. Для більшості вітчизняних виробників продукції на сьогодні така вимога не може бути виконана із-за відсутності коштів і належної підтримки держави. Така ситуація є об'єктивною і несе у собі прямі загрози існуванню СГ на вітчизняному ринку. Вітчизняні виробники не зможуть конкурувати, а значить і реалізовувати свою продукцію, що досить сильно вдарить на їх економічний стан, а значить і на їх ЕБ.

Вище зазначене, а також відомі тенденції, що визначають перспективи підвищення ефективності міжнародного бізнесу, дозволяють не тільки усвідомити потенційні загрози від зростання ефективності міжнародного бізнесу для діяльності СГ, що функціонують на вітчизняному ринку, але й визначити актуальні (ключові) пріоритети наукових досліджень щодо формування кардинально нових за структурою і змістом СЕБ, зміст заходів протистояння новим загрозам, що несе для вітчизняних виробників розвиток міжнародного бізнесу.

3. *Міжнародна експансія промисловості* спонукає фактично всі великі компанії до участі в бізнесі за межами своєї країни, у тому числі й на ринку України. Швидкозростаючі сектора індустрії в Європейському Союзі (ЄС) – промисловість електричних і електронних товарів, хімічна, автомобільна і паперова промисловість – вимагають пошуку нових ринків. А тому європейські промислові компанії використовують нині досить широко стратегію експансії зовнішнього ринку, зокрема і ринку України. Нині ми є свідками того, що продукція з ЄС потужно заходить на вітчизняний ринок. Вона є більш конкурентоспроможною і за якістю, і за ціною у порівнянні з продукцією українських виробників. Це складає велику загрозу економічного характеру для ЕБ останнім – вони втрачають споживачів, реалізація продукції навіть на внутрішньому ринку знижається великими темпами, доходи падають, економічний стан погіршується.

4. *Ріст міжнародної торгівлі.* Аналізуючи міжнародний бізнес і його розвиток, особливу увагу необхідно приділяти тенденціям досить інтенсивного розвитку міжнародної торгівлі. Міжнародну торгівлю сьогодні визначають «як бізнес, в якому продукт, що створений в одній країні, може продаватися покупцеві в іншій країні» [4, с. 30].

Офіційна статистика констатує, що ринок України інтенсивними темпами заповнюється товарами іноземних виробників. Так, наприклад, за 2012 р. імпорт товарів в Україну склав 84658,1 млн дол. США (у порівнянні з 2011 р. у 2012 р. імпорт в нашу країну збільшився на 2,5%) [10]. У січні-травні 2013 р.

обсяг імпорту товарів на вітчизняний ринок становив 29 626,2 млн дол. США. У порівнянні з відповідним періодом 2012 р. імпорт склав 87,3% [3].

Останні роки і китайські товари все інтенсивніше заповнюють внутрішній ринок України. За обережними оцінками їх обсяг вже становить близько 16–22% від загальної сукупності товарів.

Масований вхід іноземної продукції складає потужну загрозу ЕБ вітчизняним виробникам, обсяги реалізації продукції яких на внутрішньому ринку знижується з кожним роком. Таку загрозу вельми необхідно враховувати при розробці та удосконаленні СЕБ вітчизняних підприємств, фірм і компаній.

5. *Загострення боротьби на світовому ринку за товарні потоки.* Геополітичний розподіл товаропотоків свідчить на користь тих вантажів ЄС, що все більше спрямовуються за межі європейських країн у напрямі тих держав, які стрімко розвиваються. Активний розвиток економік Китаю, Індії, Південної Кореї, Російської Федерації відкриває нові можливості для країн ЄС в активізації товарообігу з цими країнами. За даними Євростату, у 2010 р. у структурі експорту товарів в Україну з країн ЄС сумарна частка Китаю, Російської Федерації, Південної Кореї, Японії, Індії становила 22,7%, а у структурі товарного імпорту до ЄС на ці країни припадало 38,4% [8]. У 2012 р. обсяги експорту збільшились у середньому на 2–5%. Така частка «осідання» матеріальних потоків в Україні сприяє повільній втраті споживачів Євrorинку і, як наслідок, погіршенню економічного становища. Таким чином, дану загрозу також необхідно враховувати при відпрацюванні заходів по забезпеченню ЕБ СГ вітчизняного ринку.

6. *Міжнародний поділ праці й кооперація.* «Світове господарство сьогодні характеризується зростанням інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнародного поділу праці...» [2, с. 476] й розвитку кооперації в досить широких масштабах. На світовому ринковому просторі сьогодні йде інтенсивний процес утворення нових і трансформація існуючих транснаціональних компаній, які змушені використовувати в бізнесі глобальні логістичні канали і ланцюги, що пов'язано з можливостями підвищення віддачі на вкладений капітал, використанням логістичних посередників в інших країнах (де більш низькі тарифи), а також сприятливими фінансовими умовами. Використовувати такі можливості можуть тільки деякі вітчизняні фірми та компанії. Таке становище породжує загрозу «згортання» бізнесу і втрати певної частки ринку вітчизняними виробниками, що також є потужним фактором погіршення їх економічного стану і, відповідно, зниження рівня їх ЕБ.

7. *Необхідність забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку збуту продукції.* Наприкінці ХХ-го ст., після розпаду світової соціалістичної системи господарювання, ринковий тип знову став універсальною формою організації світових зв'язків, а селективний характер дій головних регуляторів ринкового господарства – закону вартості й закону конкуренції, з одного боку, різко підсилили економічну міць розвинутих країн, а з іншого – значно послабили конкурентні позиції держав, що розвиваються, у тому числі й України. Це для вітчизняного бізнесу є великою загрозою. Таким чином, питання підвищення економічної безпеки і виживаності держав, організацій в

умовах сучасного ринку – це є питання, насамперед, конкурентоспроможності. Успіх у забезпеченні належного рівня економічної безпеки СГ і досягненні ними сильної конкурентної позиції на ринку можливий за умови використання сучасного інструментарію логістики. Іншими словами, організація логістичної діяльності на підприємствах і фірмах, за оцінками експертів у сфері логістики, надає можливості підсилення ЕБ і конкурентної позиції останніх на обраних сегментах ринку за рахунок гнучкого і своєчасного обслуговування клієнтів, значного зниження витрат на доставку замовникам продукції тощо.

Наявність перших семи загроз вимагає від СГ розробки відповідної системи стратегічних й оперативно-тактичних управлінських рішень та превентивних дій, які забезпечать оптимальні варіанти їх економічного захисту.

8. *Зміна філософії ринку.* Сьогодні світова економіка переживає наступну фазу трансформації ринку, а саме перехід від «ринку продавця» до «ринку покупця». Це спричиняє ускладнення системи ринкових відносин і підвищення вимог до якісних характеристик процесу розподілу, ріст «диктату споживача» стосовно виробників і їхніх партнерів по бізнесу. Така філософія для вітчизняного ринку все ще несе загрози економічного характеру, а сама інерційність в пристосуванні до таких умов веде до втрати споживачів, зменшення доходів і т.п. Таким чином, формування концепції ЕБ для СГ у кожному конкретному випадку повинно враховувати сучасну філософію ринку.

9. *Зростаюча економічна міць регіонів.* Цей процес представляє більш широкі можливості переміщення матеріалів. І основним чинником цього є збільшення споживання продуктів. Більш сильна економіка має й більш ефективну логістику завдяки більш удосконаленій інфраструктурі. У найбільш сильних регіонах першочергове значення набуває формування Європлатформ, логістичних центрів і терміналів, мультимодальних і регіональних транспортно-логістичних центрів і систем; їх інтеграція з міжнародними логістичними системами вантажо- і товароруху. Досвід використання логістичних систем у економічно розвинутих країнах показує, що транспортні витрати при цьому скорочуються на 7–20%, витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи і зберігання матеріальних ресурсів і готової продукції зменшуються на 15–30%, загальні логістичні витрати на 12–35%, прискорюється обіговість матеріальних ресурсів на 20–40% і знижуються запаси матеріальних ресурсів і готової продукції на 50–100% [1, с. 15]. Однак Україна сьогодні ще не готова вкладати великі кошти в розвиток логістики, чим і породжується загроза для вітчизняного бізнесу. Така загроза також сприяє погіршенню умов ведення бізнесу, збільшенню витрат діяльності й, як наслідок, зниження ЕБ СГ не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому ринках. Таким чином, формування і удосконалення СЕБ для вітчизняних фірм і компаній повинно передбачати заходи зниження впливу даної загрози на рівень їх ЕБ.

10. *Зростаючий дефіцит ресурсів.* Дефіцит ресурсів – це загроза глобального характеру номер один. Результати її обговорення знайшли відбиття в Програмі дій «Порядок денний на XXI-е століття (AGENDA 21)». У ній зазначено таке: «...збільшується використання людством енергії, води й

інших ресурсів як у валовому обсязі, так і на душу населення, і їхній недолік може виникнути в багатьох частинах світу...» [10].

Результатом дії цієї загрози для СГ стає різке зростання ризиків економічного плану, погіршується захищеність економічних інтересів. ЕБ СГ у таких умовах потребує нагальних заходів щодо її підсилення. Це викликає необхідність розробляти, застосовувати й впроваджувати економічні підходи і нові та удосконалені управлінські структури, які стимулюють більш раціональне використання ресурсів і ефективну діяльність СГ. Контрольна функція цього повинна бути покладена і на СЕБ.

11. *Масований розвиток і широкі можливості глобального застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК)* є однією з ключових ознак сучасного розвитку економічних відносин СГ, які здійснюють свою господарську діяльність на територіях, що належать різним країнам. Застосування ІТК у бізнесі призвело до здешевлення передачі інформації, баз даних у значних обсягах у різні куточки світу. Запровадження технологій цифрової обробки даних і конвергенція (інтеграція) засобів комунікацій і розрахункової техніки дозволяють транспортувати значні за обсягом потоки інформації в найкоротші терміни за низькою вартістю. Це дозволяє досить швидко шукати клієнтів, постачальників, дилерів, партнерів; доводити інформацію про наявний товар на різні ринки; заключати контракти; відслідковувати переміщення товарних потоків тощо. Експерти констатують, що з широким запровадженням ІТК торгова сфера і сфера обслуговування зазнає революційних змін: розвивається електронна комерція, яка дозволяє виробникам знаходити торгових партнерів у сферах оптової і роздрібною торгівлі тощо. Сучасні ІТК дозволяють оперувати одночасово на всіх світових біржах у режимі реального часу 24 години на добу, що в декілька разів збільшує швидкість переміщення капіталів. Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з'явилися нові фінансові послуги і продукти [5, с. 19], бізнес отримав потужний інструмент підвищення продуктивності праці управлінців, оперативного контролю за здійсненням операцій і процесів.

Все це, безперечно, призводить до інтенсифікації переміщення матеріальних і супутніх їм потоків – інформаційних і фінансових потоків, що впливає на збільшення транспортно-складських, митних й інших логістичних процесів і операцій. Однак масоване використання ІТК породило досить серйозну загрозу втрати інформації і попадання її до конкурентів. Сьогодні від захищеності інформації вельми сильно залежить ЕБ СГ. Таким чином, розвиток ІТК вносить нові вимоги до створення СЕБ, формування її структури і т.ін.

12. *Невідповідність розвитку інфраструктури держави розвитку інфраструктури як системного утворення в світовій економіці.* Відповідно до фундаментальної праці вітчизняних учених [2, с. 173] «інфраструктура – це основа, підґрунтя, фундамент економічної системи та її підсистем, її внутрішня будова, що забезпечує цілісність. Завдяки інфраструктурі здійснюється рух потоків товарів і послуг від продавця до покупця». Саме інфраструктура дозволяє значно скоротити час виконання замовлення клієнта зі збереженням заданого рівня якості товарної продукції і з мінімальними витратами і, як

наслідок, підвищити економічну захищеність і безпеку СГ. Однак відставання розвитку інфраструктури в Україні є прямою загрозою для розвитку практично всього вітчизняного бізнесу, що, безумовно, не може не торкатися проблеми захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання.

13. Зростання обсягів виробництва і пов'язане із цим збільшення витрат сфери обігу. Одержання продуктів і послуг пов'язане з величезними витратами на операції по переміщенню товарів у рамках світового ринку. Дані операції є більш коштовними і складнішими, аніж на національних ринках: вони становлять 25–35 % від вартості продажів експортно-імпортової продукції, у порівнянні з 8–10 % від вартості товарів, призначених для споживання на внутрішньому ринку. На зовнішнє транспортування припадає до 5 % від сумарних витрат часу. У цих же країнах частка виробництва валового внутрішнього продукту галузями, що здійснюють рух товарів, становить близько 20 %. При цьому в структурі витрат цих галузей на витрати по зберіганню запасів сировини, напівфабрикатів і готової продукції приходиться приблизно 44 %, на складування і експедирування – 16%, магістральні й технологічні перевезення вантажів – відповідно, 23 і 9 %. Вісім відсотків, що залишилися, приходяться на витрати по забезпеченню збуту готової продукції [9, с. 84].

Збільшення витрат сфери обігу породжує реальну загрозу ЕБ СГ, їх фінансовому стану і т.ін. Загроза такого змісту викликає необхідність контролю СЕБ за здійсненням логістичних активностей відповідно до вимог технології і рівня допустимих витрат.

Аналіз сучасних тенденцій еволюції світового господарства, а також результати досліджень науковців дозволили встановити ключові загрози ЕБ СГ і систематизувати їх. Актуальність вивчення даних загроз обґрунтовується нагальною необхідністю посилення рівня економічної безпеки СГ вітчизняного ринку, оскільки ведення економічної діяльності України на світовому ринку сьогодні не можливо без врахування зазначеного.

Таким чином, отримані результати систематизації загроз ЕБ СГ стануть в нагоді для подальшого удосконалення концепції ЕБ суб'єктів господарювання, що функціонують не тільки на внутрішньому ринку України, а й за її межами, проектування більш гнучкої і адаптованої до ринкових змін національної системи економічної безпеки.

Література:

1. Губенко В.К. Логистическая централизация материальных потоков: теория и методология логистических распределительных центров : [монографія] / В.К. Губенко. – Донецк : НАН України, ІЭП, 2007. – 495 с.
2. Економічна теорія: Політекономія : [підручник] ; за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання-Прес, 2003. – 581 с.
3. Економіка України за січень-червень 2013 року. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-sichen-cherven-2013-roku/>.
4. Экономика знаний: Интернационализация и систематика инноваций : [монографія] / [Б. Мельникас, А. Якубавичус, М. Виллис и др.]. – Вильнюс : Литовский инновационный центр, 2013. – 703 с.

5. Крамаренко В.И. Управление внешнеэкономическими рисками в условиях глобализации : [монография] / В.И. Крамаренко, К.Н. Онищенко, Н.И. Твердохлебов; под общ. ред. д.э.н., проф. В.И. Крамаренко. – Симферополь (АРК): ДИАЙПИ, 2010. – 354 с.
6. Онищенко В.П. Україна у координатах Європейського Союзу / В.П. Онищенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. –2008. –№3(38). – С. 5-14.
7. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» («AGENDA 21»): ухвалена конф. ООН з навколиш. середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992 р.): [пер. з англ.]. – [2-е вид.]. –К. : Інтелсфера, 2000. – 359 с. – (Нам жити на цій Землі). – (ПРООН Програма розвитку ООН).
8. Собкевич О. Щодо перспективних напрямів співробітництва України з країнами ЄС у реалізації потенціалу транспортної системи України. Аналітична записка / О. Собкевич, О. Ємельянова. – Нац. ін-т стратег. досліджень при Президентові України // [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/579/>.
9. Сумец А.М. Логистика : теория, ситуации, практические задания : [учебн. пособ.] /А.М. Сумец. –К. : Хай-Тек-Пресс, 2008. – 320 с.
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno t_balans//7034.html](http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans//7034.html).

ГЛАВА 3.33. ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Супруненко С.А.

доцент кафедри менеджменту,

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь

Питання податкового планування з точки зору забезпечення фінансової безпеки платника податків і всієї держави в даний час має високий ступінь актуальності.

Широкий спектр загроз фінансової безпеки господарюючого суб'єкта і держави пов'язаний з відносинами в сфері оподаткування. Безграмотна, неефективна мінімізація податкових платежів призводить підприємство до погіршення його фінансового стану і, в кінцевому підсумку, банкрутства. Оскільки господарюючий суб'єкт - це основа економіки, від його - ефективного розвитку залежить безпека не тільки на мікро-, а й на макрорівні.

Таким чином, мета дослідження полягає в формуванні уявлень про податкове планування в системі забезпечення фінансової безпеки на мікро- і макрорівні.

Завданнями дослідження, вирішення яких спрямоване на досягнення поставленої мети, є:

- уточнити зміст понятійного апарату економічної та фінансової безпеки;
- розкрити поняття податкового планування, виявити напрями взаємозв'язку податкового планування та фінансової безпеки.

Об'єкт дослідження становлять економічні відносини, що виникають в процесі податкового планування між державою та платником податків.

Предметом дослідження є методичний інструментарій податкового планування, застосований з метою забезпечення фінансової безпеки на мікро- і макрорівні.

Методологічну і теоретичну основу склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів у галузі економічної теорії, фінансів, податків та оподаткування, економічної та фінансової безпеки, управління (Ю.І. Іванов, В.В. Карпова, А.І. Крисоватий, З.С. Варналій, І.О. Луніна, Л.Л. Тарангул та ін.).

Питання економічної та фінансової безпеки на мікрорівні - порівняно новий напрям в економічній науці, спеціальна, література з цієї проблематики, особливо у сфері оподаткування, тільки починає з'являтися. Нині відчувається гостра нестача економічних досліджень на цьому напрямку, тим більше в частині взаємозв'язку з податковим плануванням.

Історичний досвід свідчить про те, що проблемам забезпечення безпеки як суспільства в цілому, так і його громадян, має приділяти особливу увагу кожна держава на будь-якому етапі свого розвитку.

Економічна безпека - це матеріальна основа національної безпеки. Вона виступає гарантією сталого, стабільного розвитку країни, її незалежності. «Не потребує доказів теза, що по скільки економіка являє собою одну з життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особистості, то поняття національної безпеки будуть порожнім словом, без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах» [6].

На рівні господарюючого суб'єкта економічна безпека формулюється як «стан захищеності від загроз», «стан його відносин і ресурсів» та ін.

В економічній літературі переважають дослідження проблем економічної безпеки, в той час як поняття фінансової безпеки не достатньо визначено, специфіка і склад загроз розкриваються не в повній мірі.

Фінансову безпеку можна визначити як частина економічної безпеки, яка знизилася із забезпеченням такого розвитку фінансової системи і фінансових відносин і процесів в економіці, при якому створюються необхідні умови соціально-економічної та фінансової стабільності, розвитку країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи, успішного подолання внутрішніх і зовнішніх загроз у фінансовій сфері [7].

У зв'язку з цим, однією з найважливіших сторін проблеми забезпечення економічної безпеки держави є стан фінансової системи, в яку разом з валютно-грошовою, кредитно-банківською, фондовим ринком, входить і бюджетно-податкова система. Таким чином, в системі економічної безпеки міститься підсистема фінансової безпеки. В останній, у свою чергу, можна виділити податковий сегмент.

На рівні підприємства найповніше категорія фінансової безпеки розглянула в роботах І.А. Бланка, який вказує, що вона є синтезованим поняттям, інтегруючим в собі сутнісні характеристики категорій « економічна безпека підприємства» та «фінанси підприємства». При цьому фінансова безпека визначається як основний елемент системи економічної безпеки, що представляє собою систему кількісних і якісних параметрів фінансового стану

підприємства, в комплексі відображають рівень його фінансової захищеності [1].

Будучи основним елементом системи економічної безпеки, фінансова безпека, як на макро- так і на мікрорівні, описується аналогічними характеристиками, винятковість яких виражається в особливостях проявів стосовно області функціонування даної системи, а саме до сфери фінансових відносин.

На взаємозв'язок оподаткування та економічної безпеки вказують багато авторів, у тому числі Сенчагов В.К., і його колеги, розглядаючи податки як фактор економічної та фінансової безпеки. Податки та податкова політика включені об'єктивно в систему економічної та фінансової безпеки, по-перше, як ресурсний фактор, що знаходиться в руках держави, по-друге, як інструмент впливу на економічні та соціальні процеси, по-третє, як фактор зворотного зв'язку і залежності держави від платника податків і територій [6].

При цьому виділяється і негативний характер впливу на економічну безпеку з боку податків (фактор ризику) - причина посилення загроз і ризиків (втрата податкового потенціалу, посилення криміналізації економіки, обхід оподаткування). Зокрема робиться акцент на неефективність податкової системи, що провокує «приховування від податків і втеча капіталів закордон в офшорні зони...» [6].

Таким чином, економічна і фінансова безпека підприємства, стійкість його розвитку та фінансова незалежність можуть бути забезпечені, якщо будуть визначені основні стратегічні напрямки забезпечення економічної безпеки бізнесу, побудована чітка послідовна схема своєчасної ідентифікації, нейтралізації можливих загроз і зменшення наслідків різних видів ризиків.

Податкове планування являє собою одну з найважливіших складових частин фінансового планування (управління фінансами) господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки.

Сутність податкового планування полягає в тому, що кожен платник податків у ході своєї підприємницької діяльності використовує як допустимі законом, так і незаконні прийоми і способи для максимального скорочення своїх податкових зобов'язань. Податкове планування можна визначити як планування фінансово-господарської діяльності організації з метою оптимізації (мінімізації) податкових платежів [3]. Воно може бути як індивідуально спрямованим і носити адресний характер, так і застосовуватися у фінансово-господарській діяльності широкого кола господарюючих суб'єктів.

Основними цілями податкового планування є оптимізація податкових платежів, зниження податкових зобов'язань з конкретного податку або за сукупністю податків, підвищення обсягу оборотних коштів підприємства і, як результат, збільшення реальних можливостей для подальшого розвитку організації, для підвищення ефективності її роботи. За рахунок полегшення податкового тягаря шляхом вишукування найбільш раціональних способів зниження податкових зобов'язань, організації отримують додаткові можливості для максимального збільшення прибутковості фінансово-господарської діяльності та для подальшого ефективного розвитку виробництва [4].

Для розмежування термінів «податкова оптимізація» і «податкова мінімізація» необхідно зауважити, що останній термін більш загальний, оскільки передбачає діяльність платника податків як законну, так і незаконну, метою якої є зниження, зменшення, мінімізація податкових платежів.

Податкова оптимізація, як законна діяльність, відрізняється пошуком найбільш оптимального варіанту ведення фінансово-господарської діяльності, при якому враховується не тільки факт мінімізації податків, а й аналізуються наслідки податкового планування, в тому числі негативного характеру. З цієї точки зору незаконна мінімізація не може бути оптимізаційною.

Податкова мінімізація в загальному розумінні - це ті чи інші цілеспрямовані дії платника податків, які дозволяють йому уникнути або в певній мірі зменшити його обов'язкові виплати до бюджету, вироблені ним у вигляді податків, зборів, мита та інших платежів.

Принциповим у вище зазначеному визначенні є те, що дії платника податків повинні характеризуватися такими обов'язковими ознаками:

- це активні, вольові та усвідомлені дії;
- ці дії прямо направлені на зниження розміру сум податку.

Тільки в цьому випадку вони можуть бути розцінені як мінімізація. Тобто при зменшенні податків, платник податків діє цілеспрямовано, робить певні дії, використовуючи ті чи інші юридичні та сутнісні прийоми і способи, результатом яких буде податкова економія.

Високе податкове навантаження і податковий контроль з боку держави при одночасній наявності широких можливостей, що надаються податковим законодавством, призводить до того, що платник податків будь-якими способами, у тому числі і незаконними, прагне заощадити на податках. У свою чергу, державні органи прикладають зусилля на виявлення таких випадків «податкової економії».

Тобто, зменшення податків з одного боку - це прагнення платника податків уникнути податку, а з іншого - прагнення держави не допустити скорочення надходження податкових сум у скарбницю. Зменшення податків це процес, обов'язковими учасниками якого є платник податків і держава з притаманними їм специфічними цілями, які обумовлені інтересами, потребами і завданнями кожної сторони [2].

У зв'язку з цим податкова мінімізація представляє певну загрозу для економічної безпеки держави, оскільки інтереси платника податків і держави є різноспрямованими, і прагнення господарюючого суб'єкта зменшити податкові платежі веде до недоотримання державою податкових доходів.

Протидія податкам, як соціально-економічне явище, прагнення платників податків не платити податки або платити їх у меншому розмірі, існувало, існує і буде існувати до тих пір, поки буде держава, і податки є основним джерелом доходної частини бюджету. Дане явище об'єктивне і не залежить від державного устрою, форми правління, якості податкових законів і суспільної моралі. Воно обумовлене основною функцією податків - фіскальною, а також економіко - правовим змістом податку - легальне (на підставі закону),

примусове і обов'язкове вилучення частини власності громадян та їх об'єднань для державних (публічних) потреб.

Влітку 2005 року представництво німецької компанії Naarmann, Uemmelrath & Partner виграло конкурс, на право розробки механізму, розмежування законної та незаконної податкової оптимізації [8]. Naarmann, Uemmelrath & Partner запропонувала для вирішення вище зазначених проблем закріпити так звану «доктрину ділової мети». Суть її зводиться до наступного: будь яка угода повинна мати економічну мету, якщо ж такої мети в угоді немає і податкові органи зуміють це довести, операція кваліфікуватиметься як обхід від оподаткування та мати наслідки у вигляді донарахування податків і залучення компанії до відповідальності [5].

Таким чином, податкове планування, що передбачає планування фінансово-господарської діяльності організації з метою зниження податкових платежів, може здійснюватися в двох видах: законному (оптимізаційному) і протизаконному (ухилення від сплати податків).

У ході здійснення податкового планування, в залежності від того, який вид податкової мінімізації обраний, які інструменти податкового планування застосовуються, і чи відповідають вони закону, використання методів податкової мінімізації може призводити до різних наслідків. Ці наслідки для господарюючого суб'єкта полягають, головним чином, у певних сумах «податкової економії», і можливе притягнення до податкової чи кримінальної відповідальності. Для держави такі наслідки означають недоотримання грошових коштів до бюджету. Іншими словами мінімізація податків виступає джерелом загрози фінансової безпеки господарюючого суб'єкта і держави, оскільки зниження податкових платежів спричиняє виникнення певних ризиків як для господарюючого суб'єкта, так і для держави. З іншого боку, ефективно законне податкове планування зменшує податкові ризики завдяки усуненню факторів що їх забезпечують.

Іншими словами, можна простежити взаємозв'язок податкового планування та фінансової безпеки по різних напрямках. Причому напрямки такого взаємозв'язку диференціюються залежно від рівня, суб'єкта і вектора впливу. Так, на мікрорівні можна визначити негативний вплив незаконного податкового планування як чинника податкового ризику на фінансову безпеку підприємства,

На макрорівні фінансова безпека держави піддається негативному впливу з боку незаконного податкового планування, яке проявляється і скороченні розміру податкових надходжень до бюджету.

Позитивний вплив податкового планування на безпеку підприємства простежується на мікрорівні в частині законного податкового планування як інструменту зниження податкових ризиків.

Крім того, ґрунтуючись на проведеному дослідженні взаємозв'язку категорій «податкове планування» і «фінансова безпека», можна виявити ще один напрямок, що припускає позитивний вплив податкового планування на фінансову безпеку держави в частині профілактики податкових злочинів і використання методичного інструментарію податкового планування при

виявленні та розслідуванні незаконних податкових схем. Зазначені теоретичні передумови забезпечення фінансової безпеки підприємства і держави є основою для розробки відповідних практичних методик використання податкового планування в системі забезпечення фінансової безпеки.

Крім впливу системи податкової безпеки господарюючого суб'єкта на процес податкового планування, що виражається в необхідності неухильного дотримання вимог фінансової безпеки у сфері оподаткування, взаємозв'язок досліджуваних категорій проявляється в аспекті впливу системи податкового планування на економічну і фінансову безпеку держави.

Побудова ефективної системи податкового планування на підприємстві є необхідною умовою сталого розвитку економіки, одним із факторів забезпечення податкової безпеки держави.

Показовими в цьому сенсі є проблеми інтеграції української економіки в міжнародний економічний простір.

Таким чином, підхід до розгляду податкового планування як елемента системи фінансової безпеки дозволяє в практичній діяльності підприємців відійти від інструментів незаконного податкового планування та використовувати методи виключно податкової оптимізації. Крім того, при використанні такого підходу, цілі суб'єктів економічної та фінансової безпеки на макро- і мікрорівнях (забезпечення безпеки України та забезпечення безпеки підприємства) перестануть бути прямо протилежними.

Отже підводячи підсумки дослідження можна констатувати наступне: виявлено напрямки взаємозв'язку податкового планування та фінансової безпеки до рівням, суб'єктам і векторам впливу, які включають в себе вплив незаконного податкового планування як чинника податкового ризику на фінансову безпеку господарюючого суб'єкта, негативний вплив на фінансову безпеку держави, що викликається скороченням величини податкових надходжень до бюджету, вплив законного податкового планування як інструменту зниження податкових ризиків на безпеку господарюючого суб'єкта, позитивний вплив на фінансову безпеку держави в частині профілактики податкових злочинів до - використання методичного апарату податкового планування при виявленні та розслідуванні незаконних податкових схем.

Пропонована концепція забезпечення фінансової безпеки дозволить в практичній діяльності підприємців відійти від інструментів незаконного податкового планування та використовувати методи виключно податкової оптимізації.

Система податкового планування на підприємстві, що відповідає вимогам його фінансової безпеки, дозволяють вибудувати такі елементи пропонованої методики організації податкового планування, як:

- вимога не тільки формальної відповідності податковому законодавству, а й фактичне дотримання умов податкової ситуації;
- обов'язкове включення процесу податкового планування в стратегічне і бізнес-планування.

Елементи методичного інструментарію (апарату) податкового планування, такі як межі податкового планування, принципи розмежування законною і протиправною податковою мінімізацією, механізми створення податкових схем, можуть застосовуватися правоохоронними органами з метою боротьби з податковою злочинністю при створенні методик розкриття і розслідування податкових злочинів.

Література:

1. Бланк А.И. Управление финансовой безопасностью предприятия. - К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. - С. 17
2. Брызгалин А.В., Берник В.Р., Головкин А.К. Налоговая оптимизация: принципы, методы, рекомендации, арбитражная практика. 2002.//СПС «Гарант»
3. Мелешев, Руслан Станиславович. Налоговое планирование в системе обеспечения финансовой безопасности: диссертация... кандидата экономических наук: 08.00.10 /Мелешев Руслан Станиславович; [Место защиты: Финансовая акад. при Правительстве РФ] Москва, 2008 178 с.
4. Налоговое планирование: сущность, этапы, инструменты. А Трубников // Финансовая газета №№ 15,18,19, апрель, май 2002 г.
5. С. Иванова «У налоговиков отбирают совести. Вместо нее у них появится «злоупотребление правом», «Ведомости» №54 (1581), 29 марта 2006 г.
6. Экономическая безопасность: Производство — Финансы — Банки. Под ред. Сенчагов Н.К. -М., «Финсютинформ», 1998, с. 10, 175-176.
7. Экономическая безопасность, России: Общий курс: Учебник / Под ред. Н.К.Сенчагов — М.; Дрю, 2005, - С. 312
8. www.j-group.ru/news

ГЛАВА 3.34. ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ АВИАЦИОННЫХ НАУКОЕМКИХ ПРОИЗВОДСТВ ЧЕРЕЗ ИЗМЕРЕНИЕ СВОДНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Федорова Л.А.

к.э.н., доцент, докторант кафедры экономики инвестиций
Московский авиационный институт, г. Москва, РФ

Концепция национальной безопасности РФ важным условием обеспечения национальных интересов в области экономики предусматривает переход к устойчивому развитию, обеспечивающему сбалансированное решение социально-экономических задач, проблем сохранения окружающей среды в целях удовлетворения потребностей нынешнего и будущего поколений. Рост интереса к проблеме устойчивого развития социально-экономических систем четко указывает на потребность страны в модернизации ее экономики. Ведь обеспечение национальной безопасности государства – это, прежде всего, создание весомого внутреннего потенциала развития экономики страны на длительный стратегический период.

«Точками роста» обеспечения траектории устойчивого развития экономики государства являются наукоемкие производства, которые целесообразно рассматривать в рамках кластера. Авиационная отрасль обладает

высоким уровнем потенциала кластеризации, при этом нами предлагается сделать акцент именно на необходимость объединения в кластер научных и производственных предприятий. А именно: тип 1 - предприятия, разрабатывающие и производящие непосредственно средства авиации (самолеты, вертолеты и т.д.); тип 2 - предприятия, производящие комплектующие для предприятий типа 1; тип 3 - предприятия, разрабатывающие и производящие оборудование, для формирования технологического процесса производства на предприятиях типа 1 и 2 [1].

Возвращаясь к теме достижения национальной безопасности страны, основная роль здесь отводится именно обеспечению ее экономической безопасности. В современной экономической литературе существует множество мнений на суть и содержание экономической безопасности. Так, в [2] дается наиболее распространенное определение, носящее обобщенный характер, экономическая безопасность – это состояние хозяйствующего субъекта, характеризующееся достаточным в стратегическом плане устойчивым наличием совокупности необходимых условий и факторов, обеспечивающих его экономическую независимость, стабильность и способность к постоянному обновлению и самосовершенствованию.

Следует также отметить, что в настоящее время тема обеспечения экономической безопасности рассматривается достаточно подробно в национальном аспекте, в то время как исследования этой проблемы на иных уровнях (регионы, отдельные хозяйствующие субъекты) находятся на начальном этапе и пока не имеют теоретико-методологической базы для практического использования. В табл.1 представлен сравнительный анализ существующих подходов к оценке уровня экономической безопасности предприятия. Анализ наиболее известных подходов к оценке уровня экономической безопасности предприятия показал, что рассмотренные в табл.1 подходы весьма сложно использовать для оценки уровня экономической безопасности наукоемкого предприятия.

Рассмотрим экономическую безопасность наукоемкого предприятия как состояние наиболее эффективного использования ресурсов для предотвращения неустойчивого положения и обеспечения стабильного функционирования и развития наукоемкого производства. Показатель экономической безопасности должен характеризовать устойчивое положение наукоемких производств, в части финансовых коэффициентов независимости и устойчивости деятельности компании. Единый показатель состояния экономической безопасности компании позволяет анализировать ее уровень в динамике, что существенно повышает качество принимаемых управленческих решений.

В экономической литературе финансовая устойчивость компании - это отражение стабильного превышения доходов над расходами, которое обеспечивает свободное маневрирование денежными средствами компании и путем эффективного их использования и способствует бесперебойному процессу производства и реализации продукции, т.е. устойчивость формируется в процессе всего производственно-хозяйственного цикла деятельности компании [3].

Таблица 1

Анализ подходов к оценке уровня экономической безопасности предприятия

Название подхода	Суть подхода	Плюсы подхода	Минусы подхода
Индикаторный подход	Уровень экономической безопасности определяется с помощью индикаторов, которые представлены пороговыми значениями показателей, характеризующих деятельность предприятия. Эта оценка предприятия устанавливается по результатам сравнения (абсолютного или относительного) фактических показателей деятельности предприятия с индикаторами.	- эффективен на макроуровне, т.к. значения индикаторов здесь более стабильны.	- часто низкий уровень точности индикатора (причина в отсутствии методической база определения индикаторов, учитывающих особенности деятельности предприятия).
Ресурсно-функциональный подход	Уровень экономической безопасности определяется на основе оценки состояния использования корпоративных ресурсов по специальным критериям. При этом в качестве корпоративных ресурсов рассматриваются факторы бизнеса, используемые владельцами и менеджерами предприятия для выполнения целей бизнеса. При этом каждая из целей экономической безопасности предприятия имеет собственную структуру подцелей, обусловливаемую функциональной целесообразностью и характером работы предприятия.	- отсутствие жесткого списка четко заданных параметров оценки.	- высокая зависимость от субъективности оценки экспертами, при этом не ясен вопрос определения уровня квалификации экспертов. - интегрирование показателей с помощью удельного веса значимости показателей (Е.Олейников) приводит к снижению точности и достоверности оценки.
Программно-целевой подход	Уровень экономической безопасности предприятия определяется на основе интегрирования совокупности показателей, определяющих ее. При этом используется несколько уровней интеграции показателей и такие методы их анализа, как кластерный и многомерный анализ.	- в исследовательской области позволяет получить достоверные результаты оценки.	- высокая степень сложности проводимого анализа с использованием методов математического анализа. - в практической деятельности его применить трудно.
Прибыльный подход	Экономическая безопасность предприятия здесь рассмотрена как мера согласования его интересов с интересами субъектов внешней среды, а любой интерес предприятия — как его взаимодействие с субъектами внешней среды, в результате которого предприятие получает прибыль. Ключевым критерием здесь является получаемая в результате взаимодействия с субъектами внешней среды чистая прибыль.	- показывает эффективность процессов управления и использования ресурсов.	Прибыль предприятия — ее абсолютная величина или результаты ее соотношения с затраченными ресурсами — может рассматриваться как предпосылка для оценки, но с ее помощью оценить уровень экономической безопасности нельзя.

Составлено автором

Кроме, того следует отметить, что в современной экономической литературе [4] выделены основные подходы к анализу финансовой устойчивости предприятия:

а) Полная формализация решения задачи оптимизации целевой функции (ожидаемой отдачи на собственные средства) предполагает применение позитивного подхода. Этот подход означает, что путем вероятностного анализа и моделирования пар (вероятность исхода i , отдача на собственные средства при исходе i) устанавливается математическая взаимозависимость между показателями финансового состояния и эффективности. Позитивный подход с теоретической точки зрения является наиболее корректным, однако он очень трудоемкий, требует детального информационного обеспечения.

б) Нормативный подход заключается в том, что для предприятия с учетом его отраслевой специфики устанавливаются нормативные значения коэффициентов финансовой устойчивости. Нормативы фиксируют оптимальное и минимально допустимое значения коэффициента. Цель финансовой политики предприятия — поддерживать показатели финансовой стабильности на уровне, близком к оптимальному, но не ниже минимально допустимого, превышение оптимального значения коэффициента признается негативным фактором.

в) Выделение аспектов краткосрочной и долгосрочной финансовой устойчивости предприятия. Цели долгосрочной платежеспособности и цели повышения эффективности деятельности в стратегическом аспекте являются взаимосвязанными (сопряженными), так как капитализация полученной прибыли предприятия увеличивает размер его собственных средств и, следовательно, делает его более устойчивым. Краткосрочная платежеспособность — это гарантия предприятия от неплатежей по текущим обязательствам.

Говоря о наукоемких производствах как объекте оценки финансовой устойчивости, следует отметить, что их внутренняя устойчивость предельно низка, т.к. деятельность связана с высоким риском и характеризуется наличием длительного временного лага между сроком вложения в разработку и сроком окупаемости и возврата средств. Кроме того, с точки зрения степени устойчивости наукоемкие компании на длительном отрезке жизненного цикла разрабатываемого продукта (оборудования, технологии) варьируют между неустойчивым и кризисным состоянием. Таким образом, оценку их финансовой устойчивости необходимо проводить с помощью нормативного подхода в долгосрочном аспекте.

При анализе показателя экономической безопасности наукоемких производств необходимо использовать коэффициенты финансовой устойчивости, которые определяют долгосрочную стабильность и надежность компании. Использование коэффициентов рентабельности для оценки показателя экономической безопасности считаем нецелесообразным, т.к. зачастую на протяжении длительного периода деятельность наукоемких компаний является неприбыльной, что не свидетельствует о неэффективности их функционирования.

Стоит отметить, что для экономической безопасности наиболее важное значение имеют не сами показатели, а их пороговые значения, т.е. предельные величины, несоблюдение значений которых препятствует нормальному ходу развития различных элементов воспроизводства, приводит к формированию негативных, разрушительных тенденций.

Предлагаемая нами методика является инструментом классификации предприятий по набору наблюдаемых параметров. В основу методики составляет анализ показателей, характеризующих уровень устойчивости наукоемких предприятий с учетом их специфики, что помогает учесть и проанализировать реальные проблемы, препятствующие достижению стабильного положения.

Сегодня в системе национальной безопасности основная роль отводится экономической безопасности, поэтому одним из ключевых индикаторов устойчивости наукоемкого производства, как раз и является - экономическая безопасность.

Таким образом, экономическая безопасность наукоемкого предприятия представляется как состояние наиболее эффективного использования ресурсов для предотвращения неустойчивого положения и обеспечения стабильного функционирования и развития наукоемкого производства, которое характеризуется системой финансовых коэффициентов независимости и устойчивости деятельности компании. Показатель экономической безопасности характеризует устойчивое положение наукоемких производств, в части финансовых коэффициентов независимости и устойчивости деятельности компании. В табл.2 представлены показатели экономической безопасности и их пороговые значения.

Таблица 2

Показатели экономической безопасности

Наименование показателя	Нормальный уровень устойчивости наукоемкого производства <i>устойчиво</i>	Критический уровень устойчивости наукоемкого производства <i>частично устойчиво</i>	Кризисный уровень устойчивости наукоемкого производства <i>неустойчиво</i>
Коэффициент концентрации собственного капитала (коэффициент автономии)	1-0,8	0,79-0,6	Менее 0,59
Коэффициент маневренности собственного капитала	1-0,7	0,69-0,4	Менее 0,39
Коэффициент структуры долгосрочных вложений	0-0,3	0,31-0,5	Более 0,51
Коэффициент финансовой устойчивости	1-0,8	0,79-0,5	Менее 0,49
Фондоотдача	Более 10	9-1	Менее 0,9
Коэффициент износа ОПФ	Менее 0,3	0,31-0,5	Более 0,51
Коэффициент интенсивности обновления ОПФ	Более 0,2	0,19-0,1	Менее 0,09
Реальный уровень загрузки производственных мощностей	1-0,9	0,89-0,7	Менее 0,69
Уровень рентабельности производства	Более 1	0,99-0,5	Менее 0,49

Составлено автором

Для построения модели были проанализированы исходные данные по 150 предприятиям, входящим в рассматриваемый кластер, далее каждому из полученных показателей был присвоен соответствующий ранг - если значение показателя находится в диапазоне устойчивого состояния (нормальный уровень устойчивости), ему присваивается 1; если показатель находится в пределах критического уровня устойчивости – 0,5; если кризисный уровень устойчивости – 0. Далее просчитав сумму рангов индикатора экономической безопасности по каждому предприятию и разделив ее на 9, получаем рейтинг

каждого предприятия и относим его к тому или иному классу по принципу – предприятие устойчиво, если границы сводных пороговых показателей соответствуют диапазону от 1 до 0,8; потенциально устойчиво – от 0,79 до 0,6; средний уровень устойчивости - от 0,59 до 0,4; потенциально неустойчиво – от 0,39 до 0,2; неустойчиво – менее 0,19.

Предлагаемая классификация наукоемких производств авиационного кластера свидетельствует о получении следующих результатов классификации - индикатор экономической безопасности наукоемкого производства в наибольшей степени оказывает влияние на устойчивость компании.

Диаграммы на рис.1 отображают основные описательные статистики для переменной экономическая безопасность. Кроме этого, здесь приведены результаты проверки на нормальность распределения различными критериями: Колмогорова – Смирнова, Лиллиефорса, Шапиро – Уилкса.

Левая верхняя диаграмма – гистограмма (эмпирическая плотность). Красная кривая – плотность нормального распределения, в которой в качестве параметров взяты их оценки. Статистики критериев проверки гипотез о законе распределения приведены в заголовке левой верхней диаграммы: K-S – критерий Колмогорова – Смирнова о законе распределения, $d=0,12852$ – значение статистики критерия Колмогорова – Смирнова, $p<0.2$ - p - уровень статистики Колмогорова – Смирнова. Анализ показал, что результат, полученный по характеристике уровня статистики с математической точки зрения очень хороший $p<0.01$.

Summary: ЭБ

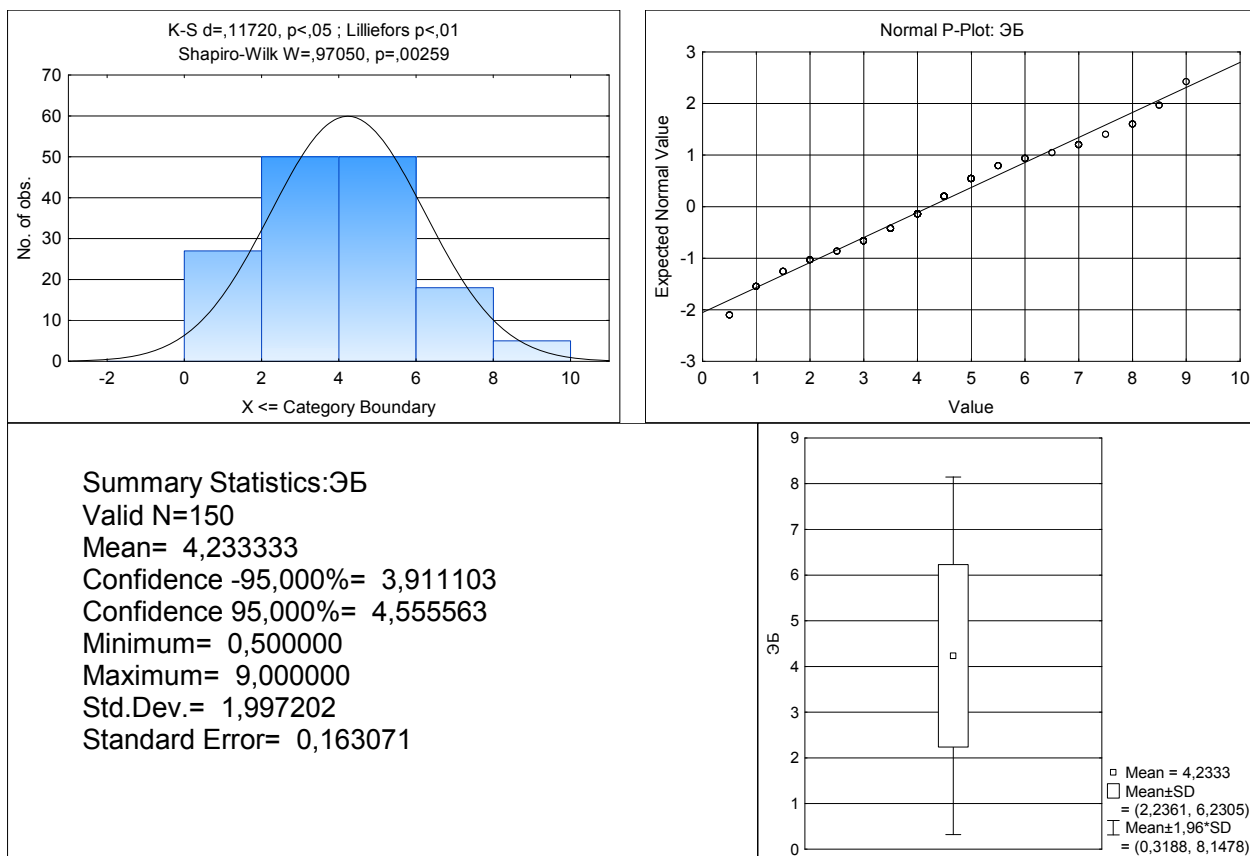

Рис. 1. Основные статистики переменной экономическая безопасность

На правой верхней диаграмме представлены данные сравнения фактически наблюдаемых величин (они изображаются точками) и тех идеальных (изображаются прямой линией), если бы они подчинялись нормальному закону, чем ближе точки к прямой, тем лучше согласование.

Левая нижняя часть – это основные статистики. Правая нижняя часть – диаграмма «борода – усы». Точка в средней части прямоугольника – среднее значение (оценка математического ожидания). Вертикальный прямоугольник – диапазон изменений переменной отклоняющейся от средней на одно стандартное отклонение. Если принять гипотезу о нормальном законе распределения, именно в этом диапазоне сосредоточено примерно 66% всех наблюдений. Вертикальные отрезки, заканчивающиеся горизонтальными – диапазон изменений значений переменной, в котором сосредоточено примерно 95% всех наблюдений.

Общий вывод по представленной на рис.1 диаграмме: гипотезу о нормальном законе распределения не следует отвергать. Корреляционная матрица всех имеющихся наблюдений приведена на табл. 3.

Таблица 3

Корреляционная матрица наблюдаемых всех переменных

	Means	Std.Dev.	ЭБ	ТН	СС	ИП
ЭБ	4,233333	1,997202	1,000000	0,710269	0,552293	0,449041
ТН	2,843333	1,558842	0,710269	1,000000	0,531853	0,337953
СС	1,496667	0,782563	0,552293	0,531853	1,000000	0,385803
ИП	1,206667	0,596935	0,449041	0,337953	0,385803	1,000000

Составлено автором

Далее для построения модели был применен дискриминантный анализ. В табл.4 представлена сводная таблица дискриминантного анализа [5].

Таблица 4

СВОДНАЯ ТАБЛИЦА ДИСКРИМИНАНТНОГО АНАЛИЗА

Индикатор	Wilks' - Lambda	Partial - Lambda	F-remove - (4,142)
Экономическая безопасность	0,161807	0,285599	88,79999
Технологическая независимость	0,105992	0,435996	45,92282
Социальная стабильность	0,053246	0,867897	5,40348
Интеллектуальная привлекательность	0,060468	0,764231	10,95189

Составлено автором

Максимальный показатель статистика Wilks' – Lambda (2 графа табл.4) свидетельствует тот факт, что изменение именно экономической безопасности больше всего влияет на классификацию. При этом смысл анализа измерения показателя статистика Partial – Lambda состоит в том, что чем меньше значение в 3 графе, тем более сильно различие с этой переменной. По полученным в табл.4 результатам можно утверждать, что переменная экономическая безопасность вносит наибольший вклад в процесс классификации.

Таким образом, итогом настоящей работы стал процесс построения решающего правила отнесения того или иного предприятия к одному из

возможных классов или групп. Предлагаемый подход к классификации наукоемких производств авиационного кластера позволяет выделить основные закономерности классификации. Результатом классификации является вывод о том, что индикатор экономической безопасности наукоемкого производства в наибольшей степени оказывает влияние на устойчивость компании. Кроме того, обязательно стоит отметить, что предлагаемая методика является основой формирования модели устойчивости развития наукоемких производств авиационного кластера, разработки системы мер по достижению и сохранению компаний в устойчивом состоянии, при этом является работающим инструментом измерения обоснованности и качества принимаемых управленческих решений.

Литература:

1. Федорова Л.А. Методология формирования стратегии устойчивого развития наукоемких производств // Экономика и предпринимательство. 2013. №10.
2. Экономическая безопасность: Производство - Финансы - Банки / Под ред. В.К. Сенчагова - М.: ЗАО Финстатинформ. 1998.
3. Едрнова В.Н., Мизиковский Е.А. «Учет и анализ финансовых активов» – М.: Финансы и статистика. 1995.
4. Финансовое управление фирмой / Под ред. В.И. Терехина — М.: Экономика, 2000.
5. Федорова Л.А. Ильин М.Е. Модель оценки устойчивости развития наукоемких производств авиационной отрасли // Экономический анализ: теория и практика. 2014. №4 (355) - январь.

ГЛАВА 3.35. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ: СЬОГОДЕННЯ

Шамота Г.М.

*к.е.н., доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»*

Трансформація економіки України під впливом ринкових механізмів виділила як окрему самостійну функцію держави - забезпечення її економічної безпеки як з позиції інтересів власників, так і складної сукупності національних інтересів.

Приватизаційні процеси говорять, що в економіці країни значний сектор відведено недержавним господарюючим суб'єктам - комерційним банкам, акціонерним товариствам, спільним підприємствам тощо, які пропонують споживачам широкий спектр товарів, робіт і послуг. Будучи порівняно новими структурами у вітчизняній економіці, вони здійснюють вагомий вплив на економіку держави, беруть участь у розвитку сучасних технологій, створюють робочі місця, збільшують податкові надходження до бюджетів країни тощо.

На сьогодні, в умовах розвитку ринкового середовища, в українських реаліях дедалі більшого значення набувають питання безпеки бізнесу, що є одним з обов'язкових чинників підтримання усталеності економічного та соціального розвитку країни, підвищення її обороноздатності, виключення або

мінімізації ймовірності виникнення соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, що загрожують безпеці держави.

Проблема безпеки бізнесу стоїть перед будь-якою організацією не залежно від того, чим вона займається, де знаходиться і скільки людей в ній працює. Вона вирішується різними способами: частково її вирішує сам власник компанії або керівництво, частково спеціально навчені люди або служба безпеки.

Як проблеми безпеки та і їх рішення, мають свої особливості залежно від того, чим займається компанія - сфера фінансів, послуг або виробництва. Ефективній побудові системи захисту бізнесу, як правило, заважає невисокий рівень знань у співробітників з цього питання, дефіцит професійних кадрів, здатних ефективно побудувати систему безпеки компанії, відсутність практичного досвіду роботи, належної літератури та навчальних закладів, що готують фахівців з безпеки комерційного підприємства.

Як показує практика, кожна компанія чи організація починає замислюватися про свою безпеку тільки після того, як виникли проблеми, і відбулися фінансові втрати.

Проблеми економічної безпеки стали предметом досліджень багатьох зарубіжних учених-економістів, зокрема загальнотеоретичним питанням вивчення економічної безпеки, виявлення, аналізу і характеристики чинників дестабілізації та загроз економічної безпеки, оцінки економічної безпеки присвячені роботи Л. Абалкіна, А. Архіпова, Є. Бухвальда, А. Городецького, В. Медведєва, В. Сенчагова, К. Самсонова, О. Татаркіна та інших, а деякі аспекти регіонального рівня економічної безпеки – Л. Абалкіна, Б. Губіна, Ю. Любимцева, О. Романової, О. Татаркіна, В. Яковлева та ін. Та всеж дана проблематика завжди цікавила і вітчизняних науковців, таких як: В. Гесць, Н. Капустін, В. Криленко, Ю. Лисенко, В. Мунтіян, О. Полушкін, О. Судакова та багатьох інших. Але економічна безпека більш зосереджена на глобальному, міжнародному, національному рівнях економічної безпеки. Результати досліджень проблем управління економічної безпеки окремих регіонів знайшли відображення в роботах Н. Гук, К. Єфремова, В. Пономаренка, В. Ткаченко та багатьох ін. [1]

Незважаючи на розгляд питань формування системи управління економічною безпекою, все ще залишаються ряд невирішених питань.

Всі економічні процеси в умовах соціалістичної планової економіки держави жорстко регулювалися централізованими адміністративними заходами. Перші проблеми з безпекою бізнесу в Україні, з'явилися разом з незалежністю. Головна проблема становлення ринкових відносин полягає в тому, що їх розвиток здійснюється в умовах неповної визначеності для нормального сталого функціонування, відсутності досвідом. Дев'яності роки минулого століття показали, що силові методи в нашій економіці стали постійним і необхідним елементом господарського життя. Та як ми бачимо, що поточний етап ринкових перетворень в Україні, відрізняється розширенням масштабів протиправних проявів у всіх сферах економіки. Тому для нашої країни відмінною рисою комерційної діяльності є те, що в відкритому

конкурентному середовищі суб'єкти господарювання діють на свій страх і ризик, під свою відповідальність, в її різноманітному прояві. Кожен хто, розпочинає свою справу, усвідомлює, що він буде не тільки отримувати прибуток, а й постійно ризикувати.

Лютневі події 2014 року знову і знову підтвердили такі явища, як недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство, організована економічна злочинність, тіньова економіка, нестабільна політична ситуація в країні, коливання курсу валют, не бездоганність законодавчої бази та інші несуть велику загрозу вітчизняному бізнесу. Проте, боротьба з цими явищами все ж таки існує - це як державна система правоохоронних органів так поява значної кількості комерційних структур різних організаційно-правових форм власності, які змушені приділяти значну увагу питанням забезпечення економічної безпеки.

За останні роки сформувалися і активно розвиваються професійні силові структури як державні, так і недержавні. Вони шукають свої ніші в бізнесі, що свідчить про дію в цьому секторі економіки закону попиту і пропозиції. Процес цей пов'язаний з тим, що для вітчизняного підприємця «економічна безпека» з абстрактно-теоретичного поняття перетворилася на реально затребувану і вкрай необхідну постійно діючу систему заходів щодо забезпечення економічної безпеки його фірми (організації чи компанії).

Зважаючи на це, можна пояснити закономірність зміни підходу до поняття «безпека» в сучасних умовах, адже його зміст з площини, підпорядкованої раніше здебільшого державним інтересам, переходить у царину реальної економіки, торкаючись рівня суб'єктів підприємництва різних форм власності та виробничо-господарської спеціалізації. Власне тому становлення і розвиток вітчизняного підприємництва відбувається в умовах пошуку нових форм менеджменту та маркетингу, спричинених гострою потребою забезпечення безпеки бізнесу внаслідок загострення конкурентної боротьби за сировину, ринок збуту товарів, споживача.

Економічна, організаційна і політична системи суспільства безпосередньо залежать від його господарської діяльності. Незалежно від суб'єктів господарювання економічна безпека має багатоаспектне тлумачення. На будь-якому рівні ієрархії виробничо-господарської діяльності можуть виникати ситуації, які безпосередньо впливають на стан виробництва, часто незалежно від самого товаровиробника.

Поняття економічної безпеки можна розглядати з різних позицій, а саме:

- з позиції різних агентів ринку, що взаємодіють з фірмою;
- з позиції фірми оцінка економічної безпеки полягає у визначенні рівня захищеності його потенціалу.

Отже, економічна безпека - це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку [2, с. 9].

Економічна безпека підприємства - захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального)

від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення [2, с. 9].

Система економічної безпеки кожної фірми є індивідуальною. Надійний захист економічної безпеки фірми можливий лише за комплексного і системного підходу до її організації. Тому в економіці існує таке поняття, як система економічної безпеки.

Основними елементами система економічної безпеки фірми є [2, с. 109]:

- захист комерційної таємниці та конфіденційності інформації;
- комп'ютерна безпека;
- внутрішня безпека;
- безпека будинків і споруд;
- фізична безпека;
- технічна безпека;
- безпека зв'язку;
- безпека господарсько-договірної діяльності;
- безпека перевезень вантажів та осіб;
- безпека рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей та переговорів;
- протипожежна безпека;
- екологічна безпека;
- радіаційно-хімічна безпека;
- конкурентна розвідка;
- інформаційно-аналітична робота;
- експертна перевірка механізму системи забезпечення.

На сьогодні, головне завдання системи управління економічною безпекою фірми - передбачення і випередження можливих загроз, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення фірми з кризового стану; мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, зокрема його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам, на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового і організаційного характеру. Тому найбільше значення у забезпеченні економічної безпеки фірми мають первинні економіко-правові та організаційні заходи, що забезпечують фундамент, основу системи безпеки, на відміну від вторинних - технічних, фізичних тощо.

А отже для досягнення головної мети фірмам необхідно вирішувати наступні завдання:

- прогнозування можливих загроз економічній безпеці;
- організація превентивних заходів;
- виявлення, аналіз і оцінювання виниклих реальних загроз економічній безпеці;
- ухвалення рішень і організація діяльності з реагування на виниклі загрози;

- постійне вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки.

Система повинна охоплювати всіх співробітників, починаючи з президента і закінчуючи технічним персоналом. Локалізація управління безпекою в одному департаменті чи відділі може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо у бізнесі нічого не змінюється. Коли ж ринок динамічно розвивається, потрібна гнучка система. Управління безпекою - це процес, що постійно розвивається. Одна з аксіом безпеки свідчить: безпека - це проблема людей. Звідси висновок: джерелом загроз є люди. Система безпеки будується людьми і управляє людьми. Вимоги безпеки повинні настільки увійти в кров і плоть співробітників, щоб вони слідували їм, не замислюючись. Такий підхід може уберегти від серйозних проблем [3].

Завдання гарантування безпеки підприємства є одним із основних, пріоритетних завдань, що стоять перед усіма структурними ланками і всіма працівниками підприємства, так само як і завдання збільшення прибутку, підвищення власного добробуту. Ефективний захист економічних інтересів фірми може бути забезпечений лише у разі об'єднання зусиль її персоналу: адміністрації, інженерно-технічних працівників, службовців, робітників.

Служба безпеки фірми - це самостійний структурний підрозділ. Вона вирішує завдання безпосереднього забезпечення захисту життєво важливих інтересів фірми в умовах комерційного і підприємницького ризику, конкурентної боротьби. На всіх великих і середніх підприємствах (в організаціях) звичайно створюються автономні служби безпеки, а безпеку функціонування невеликих фірм можуть гарантувати територіальні (районні або міські) служби за договорами найму одного чи кількох охоронців. Такі служби охорони зазвичай створюються при місцевих органах внутрішніх справ або при державній службі безпеки.

Кожному керівнику важливо знати, за якими законами розвивається і функціонує його бізнес. Саме тому, для використання передових систем сервісу в своїй справі та збереження комерційної інформації, велика кількість фірм користуються послугами аутсорсингових компаній. Сервіс яких включає в себе:

- перевірку персоналу;
- прийняття необхідних заходів для ефективного захисту бізнесу;
- оцінку фінансових і комерційних загроз з боку конкурентів;
- консультації керівництва організації з питань управління підприємницькими ризиками;
- збір, аналіз важливої інформації, що стосується життя фірми в цілому, ринкову ситуацію, і розробку на основі отриманих даних режиму економічної безпеки фірми а інше [4].

Там, де будуть виявлені слабкі місця організації, приховані загрози, аутсорсингові компанії порекомендують замовнику конкретні варіанти вирішення проблем.

Гарантії економічної безпеки фірми підкріплюються шляхом формування та підтримки високої функціональності загальної структури управлінського складу бізнесу. Такі заходи повинні призводити до підвищення комерційних

показників підприємства, адже стабільність і збільшення прибутку є однією з провідних цілей будь-якої справи. Це також головний критерій оцінки якості роботи аутсорсингової служби, що надає економічну безпеку фірми. Один з варіантів даної послуги, що користується все більшим і більшим попитом у фірм - конкурентна бізнес розвідка, яка полягає у зборі інформації про інших учасників ринку.

У послугу «бізнес розвідка» включена і перевірка, моніторинг персоналу. У багатьох випадках слабкі місця організації знаходяться саме тут. Після такого аудиту замовник зможе грамотно організувати робочий процес, забезпечивши економічну безпеку фірми і конфіденційність своєї комерційної інформації.

Актуальна, достовірна, свіжа комерційна інформація про плани Ваших суперників по діяльності гарантує можливість об'єктивної оцінки тенденцій розвитку ринку, а також дозволить вчасно скорегувати власні завдання, плани і справи.

Співпрацюючи з аутсорсинговими компаніями, фірми зможуть в будь-який зазначений в контракті час отримувати консультації експертів з питань управління підприємницькими ризиками і бути в курсі активних загроз. Завдяки якісному і швидкому збору достовірної комерційної інформації можна розробити власну ефективну систему захисту фірми та бізнесу, захистивши його від форс-мажорних обставин.

Однією з актуальних проблем для українського бізнесу була і завжди буде проблема створення ефективної організаційно-правової системи консолідації, управління активами, а також їх захисту від неправомірних посягань рейдерів.

На сьогоднішній день рейдерство в Україні є схемою і методом незаконного поглинання та захоплення підприємств, тобто встановлення контролю всупереч волі власників. У свою чергу, це створює реальну загрозу національним, економічним інтересам держави. Масштаб захоплення приватної власності загрожує не лише окремим галузям бізнесу, а й державі в цілому, оскільки тягне за собою погіршення інвестиційного клімату в країні, знищення окремих секторів бізнесу, зниження ефективності розподілу ресурсів, а також сприяє розвитку корупції у виконавчих, судових та правоохоронних органах [5].

На практиці розрізняють три види рейдерства: «біле», «сіре» і «чорне» [5]. «Білі» рейдери - це, як правило, особи, що користуються недоліками законодавства для отримання певних вигод. Такі рейдери формально порушують закон, але довести ці порушення вкрай і практично неможливо. Наприклад, «білі» рейдери можуть купувати незначна кількість акцій акціонерних товариств з метою подальшого тиску на керівництво та перепродаж своєї частини за завищеною ціною. Що стосується «сірих» рейдерів, то до цієї категорії належать особи, які своїми діями порушують цивільне законодавство, тобто наносять майнової та (або) моральної шкоди діяльності підприємства і бізнесу в цілому. Найбільш небезпечною категорією є так звані «чорні» рейдери. Це особи, які за допомогою протиправних дій, що

є порушенням кримінального законодавства, здійснюють силове захоплення підприємств.

При цьому слід відзначити, що як показує практика, рейдерство вимагає організації цілеспрямованих дій не одного, а багатьох суб'єктів і структур, оскільки ця діяльність багатопланова і містить у собі збір і аналіз інформації, юридичний супровід рейдерства як виду діяльності, працю безпосередніх виконавців, служби безпеки тощо. Ця діяльність пов'язана з інформаційним забезпеченням і послугами, структурами/операторами фондового ринку, у тому числі реєстраторами, депозитарієм, торговцями цінними паперами, державною виконавчою і податковою службою, державними реєстраторами, міліцією та іншими [6].

Крім того, сьогодні суд, як орган влади, функції якого полягають у захисті прав, стає інструментом в руках рейдера. Навіть не повертаючись більше до проблематики фальсифікації документів і поводження суддів у цих процесах, відзначимо, що «судові куліси» дають рейдеру багато шансів.

Також економічну загрозу бізнесу можуть нести фірми-партнери. Не для кого не є секретом, що по суті український бізнес тримається за рахунок товарних кредитів, де складовою якості відносин між сторонами є в першу чергу довіра. Але також не являється секретом і той факт, що велика кількість підприємств зловживають цією довірою.

Питання це є логічним бо виникає певна колізія, яка полягає у тому, що відмовившись від товарного кредиту підприємство втрачає реалізацію, а якщо ж відправляти продукцію з відстрочкою платежу, то існує велика вірогідність виникнення фінансово-майнового ризику для підприємства постачальника. Відтак є лише два варіанта виходу з цієї ситуації, це співпраця з перевіреними партнерами, або детальна перевірка нових контрагентів.

Отже, відповідно до названих проблем по забезпеченню безпеки вітчизняного бізнесу, ми можемо сказати, що з часом безпечнішим український бізнес не став. Можна стверджувати, що недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство стали більш «цивілізованими», а це в свою чергу призводить до організованої економічної злочинності та тіньової економіки. Руйнівною силою бізнесу постає недосконалість законодавчої бази та нестабільна політична ситуація в країні, що призводить до рейдерських атак. Відповідно до цього йде постійна конкурентна боротьба за ресурси і переваги на ринку. Роботи у професіоналів безпеки вистачає. Інформація та аналіз сьогодні вирішують все. В інвестиційному і фінансовому бізнесі великих корпорацій, службам безпеки і заснованим вже подекуди службам ділової розвідки доводиться перевіряти практично всіх своїх контрагентів і клієнтів, вивчати конкурентів, аналізувати потоки інформації, займатися моделюванням і прогнозом різноманітних ситуацій. Це дає можливість уникнути як фінансових, так і, найголовніше, іміджевих втрат.

Ми живемо в період кардинальних економічних перетворень, коли в державі створюється потужний недержавний сектор економіки, а також відбуваються процеси, що потребують швидкого і коректного реагування з боку держави на економічні й політичні події в Україні та світі.

На цьому етапі дуже важливо, щоб, приймаючи економічні та політичні рішення, уповноважені представники керувалися виключно національними інтересами, дбали про добробут народу та держави, розвивали ефективну співпрацю з іноземними партнерами, а також забезпечували належну економічну та національну безпеку. Саме в такому руслі потрібно вдосконалювати наше законодавство, яке має бути позбавлене елементів догідництва, політичної доцільності, надмірної поступливості, протекціонізму, а також забезпечуватиме сталий розвиток економічних зв'язків, зокрема й за межами України, дотримання необхідного рівня економічної та національної безпеки.

Література:

1. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Криленко, Ефективна економіка, № 2, 2013 – Режим доступу - <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>
2. Економічна безпека підприємств: підручник/ Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін.; - К.: Алерта, 2011. – 704 с.
3. Дергун А.Н. Экономическая безопасность [Електронний ресурс] / А.Н. Дергун, Тренинговый портал – Режим доступу - <http://www.trn.ua/articles/3268/>
4. Офіційний сайт ЗАТ «ІНФОКОН» [Електронний ресурс] – Режим доступу - <http://infocon.ru/>
5. Офіційний сайт головного правового порталу України [Електронний ресурс] – Режим доступу - http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/EA006182.html
6. Офіційний сайт ТОВ «-СВС-» [Електронний ресурс] – Режим доступу - <http://tov-svs.com/node/27>

ГЛАВА 3.36. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ярема Б.П.

к.е.н., доцент кафедри державних та місцевих фінансів

Остафій М.М.

аспірант кафедри державних та місцевих фінансів

Львівська державна фінансова академія

Фінансова безпека є однією з найважливіших складових системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва, оскільки саме фінансова складова є основою в сучасній економіці як на макро-, так і на макрорівні, через грошові потоки організації та їх управління здійснюється вплив на більшість економічної системи підприємства, забезпечуються життєві потреби населення й ресурси для їх розвитку.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва являє собою здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ.

На думку вчених сутність фінансової безпеки підприємства полягає в здатності підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію відповідно до поставлених цілей в умовах невизначеного й конкурентного середовища. Сучасний суб'єкт підприємництва мусить приймати певні фінансово-господарські рішення, що мають забезпечити виконання його основної функції – одержання та максимізації прибутку, тому питання забезпечення безпеки суб'єктів підприємництва є ключовим в їх діяльності та актуальним в сучасних умовах.

Аналіз наукових праць учених показав, що основними факторами визначення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є:

- рівень забезпеченості фінансовими ресурсами;
- стабільність і стійкість фінансового стану підприємства;
- збалансованість фінансових потоків і розрахункових відносин;
- ступень ефективності фінансово-економічної діяльності;
- рівень контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками;
- здатністю керівництва вміло ризикувати під час прийняття стратегічно важливих рішень, що забезпечує ефективне функціонування і розвиток.

Причини можливої фінансової нестабільності на підприємствах залежать від виробничого процесу і управління ним, а також від факторів зовнішнього та внутрішнього впливу. Внутрішніми факторами ризику підприємств є:

- дефіцит оборотного капіталу;
- низький рівень технології організації виробництва;
- власні помилки;
- нестача фінансових ресурсів;
- зниження ефективності діяльності;
- неефективний менеджмент.

До зовнішніх факторів ризику відносять:

- економічні;
- політичні;
- демографічні;
- зміни в законодавстві;
- ринкові;
- природні.

Американський журнал Forbes в середу, презентував щорічний рейтинг країн для ведення бізнесу. Україна у цьому рейтингу посіла 99 місце серед 145 країн, опинившись між Індією та Кенією та поступившись на вісім позицій Росії (вона на 91 місці). Серед інших сусідів України Польща - на 39-му місці. Також Україна поступається в рейтингу іншим країнам Східного партнерства – Молдова перебуває на 88 місці, Азербайджан на 67, Грузія на 50, а очолила список Ірландія. Порівняно із 2012 роком Україна піднялась на п'ять позицій, тоді вона була на 104 місці, а у 2011 – на 105-му місці.

За даними публікацій Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу 2013» (Doing Business 2013) Україна не тільки покращила свої позиції на 15 пунктів (до 137 місця із 185 країн), а і увійшла до

списку із 23 країн світу-найбільших реформаторів умов ведення бізнесу у 2011-2012 роках, які оцінює даний рейтинг.

Україна також увійшла до списку країн-лідерів зростання у рейтингу серед країн СНД на ряду із Вірменією (+18 позицій до 32 місця), і на 9 позицій скоротила своє відставання від Росії, яка зайняла 112 місце у рейтингу Doing Business 2013.

П'ятірка країн-лідерів за умовами ведення бізнесу у світі залишилася незмінною: Сінгапур, Гонконг, Нова Зеландія, США і Данія. Варто зазначити, що Сінгапур займає перше місце у рейтингу Doing Business шостий рік поспіль.

Таблиця 1

Країни – лідери за умовами ведення бізнесу

Країна	Doing Business 2009	Doing Business 2010	Doing Business 2011	Doing Business 2012	Doing Business 2013	Зміна 2013 до 2012
Сінгапур	1	1	1	1	1	0
Гонконг	3	3	2	2	2	0
Нова Зеландія	2	2	3	3	3	0
США	4	4	4	4	4	0
Данія	5	6	5	5	5	0
Німеччина	27	25	19	18	20	-1
Китай	86	89	87	91	91	0
Грузія	16	11	17	12	9	7
Вірменія	50	43	61	50	32	23
Білорусь	82	58	91	60	58	11
РФ	118	120	124	118	112	8
Україна	146	142	149	152	137	15

Серед країн Східної Європи та Центральної Азії найкращі позиції у рейтингу займають Грузія, Македонія та Латвія, а найгірші – Узбекистан та Таджикистан. Україна за даними рейтингу «Ведення бізнесу 2013» піднялась на 1 сходинку у порівнянні з попереднім рейтингом і зайняла 22 місце у регіоні Східної Європи та Центральної Азії. Найкращі позиції України в регіоні за наступними складовими «Отримання кредитів»; «Виконання зобов'язань по контракту»; «Започаткування бізнесу». Найгірша – «Сплата податків»; «Отримання дозволу на будівництво»; «Реєстрація власності» та «Банкрутство», табл. 2 Місце України у регіоні Східної і Південної Європи та Центральної Азії.

Варто зазначити, що тривалість процедур із відкриття нового бізнесу в Україні є значно нижчою, ніж у середньому у світі (30 днів) та нижчою, ніж у Польщі (32 дні). Крім того, в країні була скасована вимога щодо мінімального розміру статутного капіталу, що є світовою практикою і набуває все більшого поширення серед країн світу. Зокрема дана вимога відсутня у Німеччині, США

та Грузії, але ще діє у Росії (1,4% від річного доходу особи) та Польщі (13%),
рис.1 Тривалість процедур із відкриття бізнесу в Україні та світі.

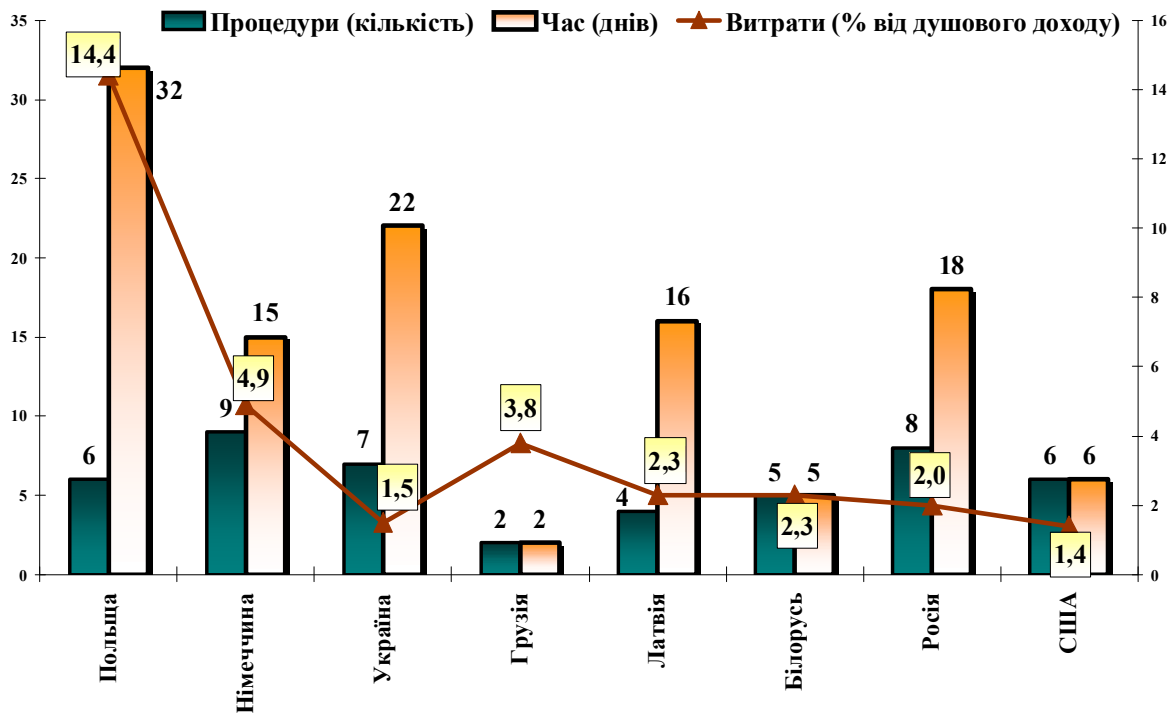

Рис. 1. Тривалість процедур із відкриття бізнесу в Україні та світі

Таблиця 2

Місце України у регіоні Східної і Південної Європи та Центральної Азії

Рейтинг	Країна	ут. ч. за складовими									
		Започаткування бізнесу	Отримання дозволу та будівництво	Підключення до системи електрозабезпечення	Рестрація власності	Отримання кредитів	Захист прав інвесторів	Сплата податків	Зовнішня торгівля	Виконання зобов'язань по контракту	Банкрутство
1	Грузія	2	1	1	1	1	4	4	4	8	13
2	Маведонія	1	5	10	13	6	4	2	7	15	8
3	Латвія	13	8	8	9	1	13	7	1	4	2
4	Литва	22	4	5	4	15	13	8	3	3	3
5	Арменія	4	3	10	3	10	6	14	14	19	9
6	Кіпр	8	7	9	19	15	9	3	2	21	1
7	Казахстан	7	15	7	8	19	1	1	22	7	6
8	Чорногорія	12	18	4	21	1	9	12	5	23	4
9	Білорусь	3	2	20	2	21	16	17	18	2	7
10	Болгарія	11	9	13	14	10	11	13	10	18	17
11	Азербайджан	6	19	21	5	15	6	10	20	5	18
12	Киргизія	5	6	22	6	4	2	23	21	13	23
13	Туреччина	16	11	3	11	19	13	11	8	9	22
14	Румунія	15	10	19	15	4	11	18	6	16	20
15	Молдова	20	17	16	7	10	16	15	16	6	16
16	Хорватія	18	12	2	20	10	23	5	13	14	19
17	Албанія	14	24	14	22	6	3	20	9	17	10
18	Сербія	9	21	6	10	10	16	19	11	20	21
19	Косово	23	13	12	16	6	19	6	15	24	15
20	Росія	21	20	24	12	21	21	9	19	1	5
21	Боснія і Герцеговина	24	16	15	18	18	19	16	12	22	14
22	Україна	10	23	17	24	6	21	22	17	10	24
23	Таджикистан	17	22	23	17	24	6	24	23	11	12
24	Узбекистан	19	14	18	23	23	23	21	24	12	11

Україна за даним субіндексом дещо збільшила свою позицію у рейтингу Doing Business 2013 (на 1 пункт), що відбулось внаслідок не поліпшення власних показників, а погіршення складових субіндексу в інших країнах. Зафіксовано зменшення частки поверненого капіталу кредиторам з 8,9 центів за 1 долар до 8,7 центів. Також стримуючим фактором виступають високі витрати підприємств під час процедури банкрутства, що в Україні складають 42% від статутного капіталу.

Високі витрати підприємства при його закритті (судові витрати, оплата послуг юристів, ліквідаційної комісії тощо) не дозволяють власникам та кредиторам в належній мірі розподілити майно компанії, що ліквідується.

Варто значити, що якщо за тривалістю процесу банкрутства Україна знаходиться майже на рівні із середнім показником по країнам Східної Європи та Центральної Азії (2,4 роки) і є меншою, ніж у Білорусі, Польщі чи Латвії (близько 3-х років у кожній країні), то за рівнем повернення боргів при вказаному процесі – знаходиться серед світових аутсайдерів. Так, зокрема у США при банкрутстві можна повернути 81,5 цента з долара, у Німеччині – 78,1 цента. Це свідчить про слабкість правової захищеності інвесторів та кредиторів у країні, та про можливість застосування даного інструменту з метою махінацій із власністю, рис.2 Рівень повернення боргів при банкрутстві в Україні та в світі.

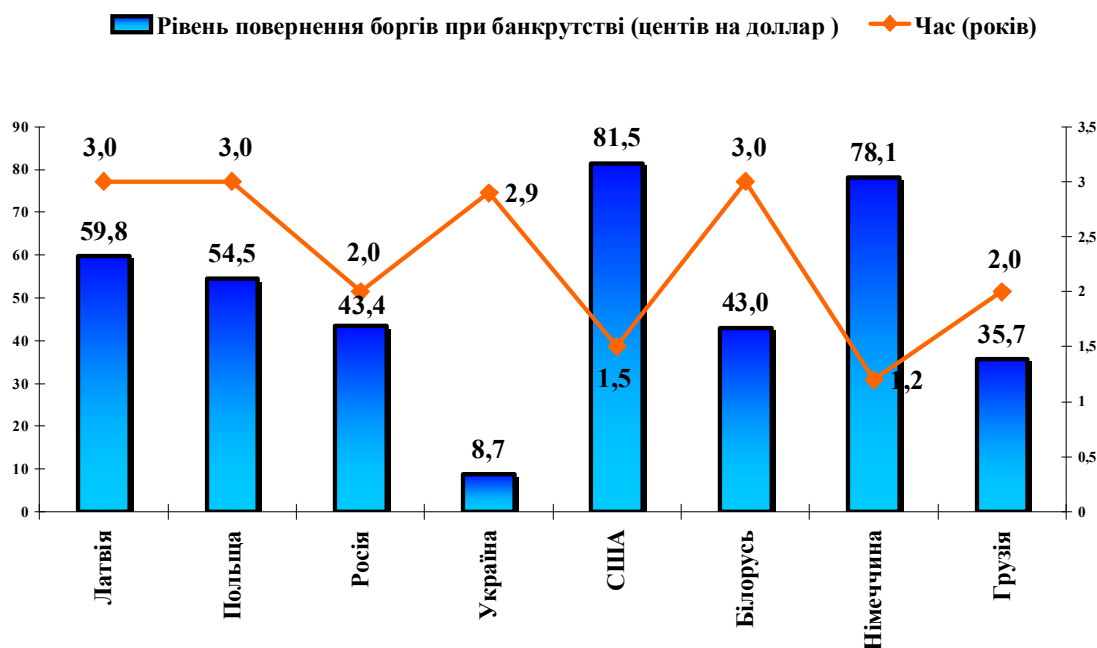

Рис.2. Рівень повернення боргів при банкрутстві і Україні та в світі

Загалом ринок банкрутства в Україні становить близько 6 млрд. грн., ряд експертів також вважають, що 99 % банкрутств заздалегідь організовані. До проблем у сфері банкрутства в Україні, що вважаються найбільш значними й у той же час невіршеними можна віднести такі: недосконалість законодавства; економічна нестабільність; недостатня підтримка з боку держави; фіктивні банкрутства; тінізація сфери банкрутства в Україні; неналежне ставлення до

контролю та управління власними ризиками у сукупності із заходами щодо забезпечення довгострокової ефективної діяльності.

Як засвідчує практика, значна частина суб'єктів підприємництва опиняться у кризовому стані в результаті прорахунків у фінансовому управлінні, розподілі ресурсів та зусиль з їх використання, прорахунків у планах. Тобто, потенційно прибуткові підприємства можуть стати банкрутами лише тому, що не спроможні вчасно визначити настання кризи, а також не мають чіткого плану дій у випадку кризових ситуацій.

Показники фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування у першому півріччі 2013 року дають підстави стверджувати про збільшення кількості збиткових підприємств у 2013 році в порівнянні з попередніми періодами. Найбільша частка збиткових підприємств спостерігається у будівництві, промисловості, діяльності транспорту та зв'язку, табл. 3 Показники фінансових результатів від звичайної діяльності.

Таблиця 3

Показники фінансових результатів від звичайної діяльності

Роки	Фінансовий результат	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2010	54443,5	59,0	210985,4	41,0	156541,9
2011	126663,3	65,1	277179,5	34,9	150516,2
2012	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8
I півріччя 2013	7639,0	57,8	85426,2	42,2	77782,4

Зростання рівня збитковості характеризується: здорожченням вартості будівництва, відсутністю коштів у замовників на завершення уже розпочатих та реалізацію нових проектів; зростання зношеності основних засобів підприємств транспорту та промисловості; невисокою часткою продукції кінцевого споживання.

Кризові явища є наслідком як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на організацію. Ми вважаємо, що необхідно боротись насамперед з причинами майбутніх проблем, а не з кризами та банкрутством як їх наслідками. Необхідно створити для суб'єктів підприємництва такі умови, що зводили б ризик настання глобальних криз до мінімуму.

Найбільші загрози фінансової безпеки України криються у сфері зовнішньої заборгованості, високої вартості банківських кредитів, значного рівня доларизації економіки, зростання тіньового її сектору, від'ємного платіжного балансу.

Пріоритетними напрямками зміцнення фінансової безпеки слід визнати: реформування бюджетної системи; удосконалення монетарної та валютної політика; регулювання фондового ринку; регулювання корпоративних відносин; регулювання страхового ринку. Подальші дослідження у сфері зміцнення фінансової держави доцільно спрямувати на обґрунтування

механізму управління внутрішніми та зовнішніми ризиками фінансової стабільності.

Для забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, необхідно визначитись із фінансовими інтересами, сформулювати цільову програму її функціонування і, скоригувавши систему загроз, виділити із системи менеджменту фірми спеціалізований напрямок – управління фінансовою безпекою, що буде являти собою систему принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням захисту пріоритетних фінансових інтересів фірми від зовнішніх і внутрішніх загроз, адаптація фінансової безпеки підприємництва до сучасних умов.

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва є важливою складовою фінансової безпеки і являє собою здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Стабільне функціонування і перспективи розвитку економічної системи будь-якої держави безпосередньо залежать від стану її виробничої сфери. Тому проблеми будь-якого суб'єкта підприємництва в певній мірі так чи інакше негативно впливають в подальшому на розвиток подій в економіці держави. Саме тому забезпечення фінансової безпеки підприємництва є однією з передумов забезпечення її стабільності.

Література:

1. Барановський, О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) [Текст] / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
2. Василенко, В. О. Антикризове управління підприємством [Текст] : навч. посіб. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с
3. Великий, Ю. М. Особливості кризового стану вітчизняних підприємств і методів його оцінки [Текст] / Ю. М. Великий, О. Ю. Проскура // Фінанси України (укр.). – 2002. – № 10. – С. 29–35.
4. Горячева К. С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства [Текст] / К. С. Горячева // Менеджер. – 2004. – № 2 (28). – С. 96–103.
5. Єпіфанова А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова, [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
6. Єрмошенко, М. М. Шляхи взаємного впливу фінансової безпеки держави і підприємства [Текст] / М. М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. за матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (25–26 листопада 2004 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2004. – 132 с.
7. Луцик-Дубова Т.О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2012, вип.22, ч.ІІ.
8. Макаренко І. О. Проблеми антикризового управління промисловим підприємством / І. О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2005. – № 6. – С. 126–130.

9. Фокіна Н. П. Прогнозування криз та банкрутств промислових підприємств [Текст] / Н. П. Фокіна // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2003. – № 2. – С. 76–79.
10. Моніторинг місця України у рейтингу «Ведення бізнесу 2013» (за даними публікації Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Doing Business 2013»).

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ

ГЛАВА 4.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ

Бойко В.С.

здобувач

Львівська комерційна академія

Не нестача грошей, а людей і талантів

Робить слабкою державу.

(Ф. Вольтер)

Майбутнє – за людьми, які готові йти на непопулярні кроки і говорити правду, а не те, що від них хочуть почути.

Загальновідомо, що на Сході побажання жити у період реформ означає посилення іншій людині негараздів, випробувань, поневірянь. Два останні десятиліття, здається, справджують смисл цього побажання і для українців.

У ХХІ ст. проблема забезпечення безпечного існування людини не тільки зберегла свою гостроту, а й значно актуалізувалася у зв'язку з новими викликами, небезпеками й загрозами, що набувають глобального характеру. Поряд із традиційними небезпеками й загрозами ХХ ст. - війнами, політичною нестабільністю, природними катаклізмами – з'явилися нові небезпеки й загрози у вигляді поширення міжнародного тероризму й злочинності, значного погіршення екологічного стану середовища перебування людини, наркоманізації та алкоголізації населення багатьох країн, масштабних техногенних аварій і катастроф, зміни клімату планети Земля, вичерпання природних ресурсів, зміни спрямованості демографічних процесів тощо. Процеси глобалізації підсилили взаємозв'язок і взаємозалежність природи, людини і суспільства.

Аналізуючи зміст терміна «безпека», дослідники доходять висновку, що у суспільній свідомості це поняття ототожнюється не стільки з «відсутністю загроз», скільки зі станом, почуттями та переживаннями людей [6, с.16]. На думку Циби В.Т. загалом із поняттям «безпека» асоціюються стан та почуття перебування в безпеці, відсутність тривоги, упевненість, стабільність [8, с.117].

Про це свідчать численні соціологічні опитування і красномовні статистичні дані щодо місця України у світових рейтингах, зокрема: 143-е місце за індикаторами державного управління Світового Банку серед 212 країн; 82-е місце в індексі глобальної конкурентоспроможності; 120-е місце за показником якості державних інституцій серед 133 країн; 146-е місце в індексі сприйняття корупції Transparency International серед 180 країн; 62-е місце за рівнем online-послуг (рейтинг країн-членів ООН) зі 190 країн; 164 місце за рівнем економічних свобод. За даними американської недержавної організації Freedom House рейтинг розвитку демократії в Україні за 2010 рік стрімко впав. У рейтингу свободи 2010 р. Україна – вперше від часу Помаранчевої революції - визначена як «частково вільна», хоча у попередньому річному рейтингу

Freedom House за 2009 р. Україна ще входила до категорії «вільних» країн [4, с. 139].

Таким чином, «безпека особистості» як головний об'єкт національної безпеки можна визначити так: це стан захищеності її (особистості) життєво важливих інтересів у всіх сферах життєдіяльності. Це деяка система відносин, що існує між людиною, яка опинилась у небезпечному стані, суспільством і державою.

Науково-технічний прогрес створив цілий клас нових глобальних загроз для життєво важливих інтересів особистості і суспільства. На ці загрози світове співтовариство й окремі держави не знайшли ще адекватних відповідей. Проблема забезпечення безпеки особистості в умовах сучасного глобального розвитку вимагає наукового осмислення, аналізу проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки в широкому розумінні й безпеки особистості як найголовнішого компонента міжнародної, регіональної й національної безпеки.

Актуальність дослідження визначали як зовнішні так і й внутрішні політичні та соціально-економічні зміни, що прямо вплинули на стан і політику забезпечення безпеки особистості в Україні. Прийняття Концепції національної безпеки України висунуло в число пріоритетних завдань проблему теоретичного, а на сьогоднішній день практичного обґрунтування основних напрямів політики забезпечення безпеки особистості, шляхів узгодження її інтересів з інтересами суспільства й держави в процесі соціально-політичної й соціально-економічної діяльності. Перед країною в нових умовах гостро постало завдання вироблення основних пріоритетів суспільного розвитку й відповідно до цього розвитку політики забезпечення безпеки особистості.

В останнє десятиліття ХХ ст. і початок ХХІ ст. заявили про себе низка негативних процесів, які значною мірою зумовлюють досить невисокий рівень захищеності життєво важливих інтересів українців. Це і зменшення чисельності населення, високий рівень захворюваності населення на туберкульоз, хвороби, викликані вірусом імунодефіциту людини, проблеми зайнятості населення, намітився процес зменшення кількості загальноосвітніх закладів, дошкільних установ, скорочується прийом на навчання у вузи за рахунок бюджетів усіх рівнів, є кадровий голод тощо.

Державна влада повинна бути цілісною, а її рішення непохитними, якщо вона влада. І повинна бути жорстка виконавська дисципліна та ефективний громадський контроль. Це все є можливим при високій конкурентоспроможності державної служби та наявності ланки професіоналів і грамотних управлінців з високим рівнем державного мислення. У нашій країні існує парадокс-є кадровий голод і одночасно безробіття. Неважко спрогнозувати, що завтра почнеться справжнє «полювання за головами», за інтелектом [3, с.14]. Сьогодні світ стоїть перед новими випробуваннями. Політично-економічні проблеми нашої країни надзвичайно складні. Конкуренція у світі дуже сильна, особливо зі сторони Європейського Союзу, Російської Федерації та Китаю.

Забезпечення безпеки особистості – досить актуальне завдання для держави й суспільства. Це завдання загострюється у зв'язку із внутрішніми та

зовнішніми обставинами. Вітчизняні автори у своїх роботах приділяють увагу таким аспектам, як інформаційна безпека особистості, сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю (О.В. Логінов, В.В. Остроухов, В.М. Петрик, Б.А. Кормич), безпеку особистості воїна розглядає А.І. Жаров. Серед інших проблем креативність економічного мислення, взаємодію елементів механізму реалізації державно-патріотичної ідеології в процесі формування духовного потенціалу Збройних Сил України розглядає В.І. Абрамов. Безпека особистості в контексті глобального розвитку розглянута в монографії А.А. Тер-Акопова «Безпека людини. Соціальні й правові основи». В дослідженнях Г.В. Ложкіна, В.Л. Комаровської дано визначення економічної безпеки, розглянуті її особливості, а також описані джерела загроз економічній безпеці.

Коли наша країна в 1991 році отримала незалежність, не існувало ні теорії, ні практики, як від соціалізму здійснити перехід до капіталістичного, ринкового суспільства. Наука мала лише марксистську теорію соціалістичної революції і пояснювала перехід від капіталізму до соціалізму. А як зробити навпаки історичне повернення, ніхто достеменно не знав [3, с. 11].

Уперше за останні сто років українське суспільство опинилося в ідеологічному вакуумі. Про це дуже професійно описує політолог Сергій Білошицький у статті «Кінець історії» по-українськи, або «куди країна котиться» [1, с.11]. Він зазначає, що з середини 90-х років українське суспільство почало відчувати зниження градусу громадського життя. Місце героя нашого часу міцно зайняв тип ділової людини з напівпрозорим минулим (таємницею першого мільйона), але впевненим майбутнім. Цей тип людини, що уособлює гібрид бізнесмена, чиновника, політика, кримінального авторитета і представника спецслужби, заявив про повну й остаточну перемогу нового суспільного-економічного ладу – неолібералізму (більше нагадує неофеодалізм), у якому він є одноосібним хазяїном усіх ресурсів, у тому числі й трудових, котрі представлені рештою населення країни.

Ця людина, або, точніше, «надлюдина», використовуючи залежні від неї інформаційні ресурси, послідовно дискредитувала всі існуючі політичні ідеології, що ставили б під сумнів легітимність її влади. Якийсь час «надлюдська еліта» підживлювала суспільство ілюзіями торжества ліберальної (соціальної, правової) демократії, однак катастрофа помаранчевої революції зруйнувала і ці міфи. Як писав відомий журналіст Сергій Рахманін: «Бурхливий Майдан надій тихо перетворився на цвинтар віри» [5]. Помаранчева революція справді перетворилася на вульгальну роздачу безкоштовних квитків у рай і лише своїм. Примітивний розподіл трофеїв між своїми привів до чергового конфлікту інтересів в українському суспільстві. Розчарування людей не було меж. Це було у 2004 році і історія повторюється і на сьогоднішній час.

Для багатьох людей, особливо молоді, це розчарування переросло в безвихідь і апатію до своєї долі і долі держави. Сформована, таким чином соціальна безвихідь відчувається особливо гостро на тлі картинок з минулого життя. Радянська влада навіть у період глибокої системної кризи розуміла, що значить створювати перспективи для молоді. Вона відкривала нові будови, надаючи пріоритет наукомістким та соціально важливим проектам, що сприяло

модернізації країни, суспільства і людини, вносила в життя відчуття руху вперед. Як тоді говорили, була впевненість у завтрашньому дні [3, с.12].

Сьогодні ж люди свідомо або несвідомо розуміють, що в сучасному житті втрачено відчуття життєвої та соціальної перспективи, зруйновано «соціальні сходи». Їм не треба пояснювати, що якщо навіть ти здобув вищу освіту, захистив дисертацію або одержав офіцерське звання, то це ще не означає, що ти станеш багатим або хоча б проживеш життя гідно. Як наслідок - немає жодного сенсу рости дітей, облаштовувати побут, організувати життя навколо себе. Єдине, що залишається,- це обгородитися і побудувати для себе віртуальний світ філософського або міщанського благополуччя. Але «хуторянство» на будь-якому рівні – сімейному чи державному-безперспективне і негативно впливає на державне будівництво. Це дорога до самознищення народу, нації, держави.

Сьогодні потрібні небайдужі люди. Потрібні професійні, ефективні реформи. Потрібні зсуви суспільної свідомості. І ми не маємо права на помилку. За нами прірва, яка утворена нашою байдужістю, нашою гординею, нашою сліпотою [3, с.12].

На думку Л.А. Пашко можна й далі наводити невтішну статистику про невпинне скочування у прірву соціально-економічного відставання, бідності, соціальної деградації України, яка (у це важко повірити сьогодні)на початку 90-х рр. ХХ ст. мала найкращі економічні показники серед усіх колишніх республік колишньої зниклої держави – Радянського Союзу.

Здавалося б, українські можновладці повинні б усю свою діяльність здійснювати крізь призму інтересів пересічних українців, тобто державних інтересів. Однак за даними іноземних експертів за останні 10-12 років прямі та непрямі суспільні втрати, зумовлені передусім неефективністю системи управління в Україні, становлять близько 400 млрд. дол. США [4, с. 139].

Все очевидніше стає той факт, що основною причиною усіх негараздів в Україні є управлінська криза, що спричинила деструктивний процес порушення зв'язків «людини адміністративної» із соціальним світом, характерними ознаками якого стали втрата державою керованості суспільними справами і процесами; неефективне використання грошей платників податків; ігнорування держслужбовцями якості надаваних ними населенню адміністративних послуг і, як результат, зниження довіри громадян не лише до органів державної влади, а й до держави в цілому; бюрократизму та корупції у діяльності органів державної влади; прояви дисфункціональності в управлінні; підміна професіоналізму управлінських кадрів політичною догідливістю, ухидництвом тощо.

Аналіз наукових джерел обговорюваної проблематики свідчить про існування у європейських державних службах чіткого розмежування між поняттями професійність та професіональність. Певною мірою ці терміни можна порівняти із понятійною парою компетенція-компетентність. На жаль, у вітчизняній теорії та практиці ми не часто зустрічаємось із компетентними професіоналами у своїй справі. Кожен із нас хоч би раз у своїй життєвій стежці зустрівся , а також засумнівався у чесності чиновників.

Джерелами негативних впливів, спрямованих на економічну безпеку особистості можуть бути свідомі або не свідомі дії окремих посадових осіб, суб'єктів господарювання та форс-мажорні обставини. Джерелом загрози економічної безпеки виступають дії тих людей, які переслідуючи власні цілі, досягають їх, використовуючи різні засоби впливу на інших без врахування їх потреб та інтересів, або навіть просто вводячи в оману, діючи в супереч з їх інтересами та наносячи їм збиток.

В історії України на сьогоднішній період особливою загостреною проблемою, яка вийшла на перше місце є – економічна безпека як окремої особистості так і всієї держави.

Економічна безпека є універсальною категорією, яка відбиває економічну захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави й закінчуючи кожним її громадянином. Особливості актуальності питання економічної безпеки особистості набуває для тих країн, економіка яких переживає трансформаційну кризу.

Трансформація будь-якої економічної системи здебільшого відбувається в кризових умовах, які за певних обставин можуть перетворитися на безпосередні загрози повноцінному існуванню особистості. Як стверджують на основі свого дослідження Г.В. Ложкін і В.Л. Комаровська, що на жаль, сьогодні потрібно констатувати, що економічна безпека особистості як певна система і наукова категорія, не зважаючи на її гостроту, болючість та вагомість, пов'язану з її забезпеченням, не набула відповідного розвитку як самостійний науковий напрямок ні у системі економічної безпеки держави, ні у системі державного управління, ні в системі економічної політики.

Первинним аспектом є наявність загроз. Вторинний аспект – наявність життєво важливих інтересів, тобто тих інтересів, реалізація яких визначає саме існування об'єктів захисту і без яких об'єкти припинять своє існування.

Причинами виникнення та розвитку кризових ситуацій в економіці країни виступають різні фактори дестабілізації, як наприклад:

1. Зростання безробіття та послаблення трудової мотивації.
2. Криміналізація економіки.
3. Погіршення стану природного середовища, що призводить до різкого зростання рівня захворюваності та вимушеної міграції населення.

Економічна безпека особистості-це система заходів, спрямованих на забезпечення захисту людини від внутрішніх та зовнішніх загроз, які забезпечують:

- передумови виживання суб'єкта в кризових умовах;
- захист життєво важливих економічних інтересів особистості;
- створення внутрішнього імунітету та зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів;
- можливість забезпечення гідних умов життя та стійкого розвитку особистості.

За допомогою рис.1 у загальному вигляді продемонстровано всі загрози економічної безпеки.

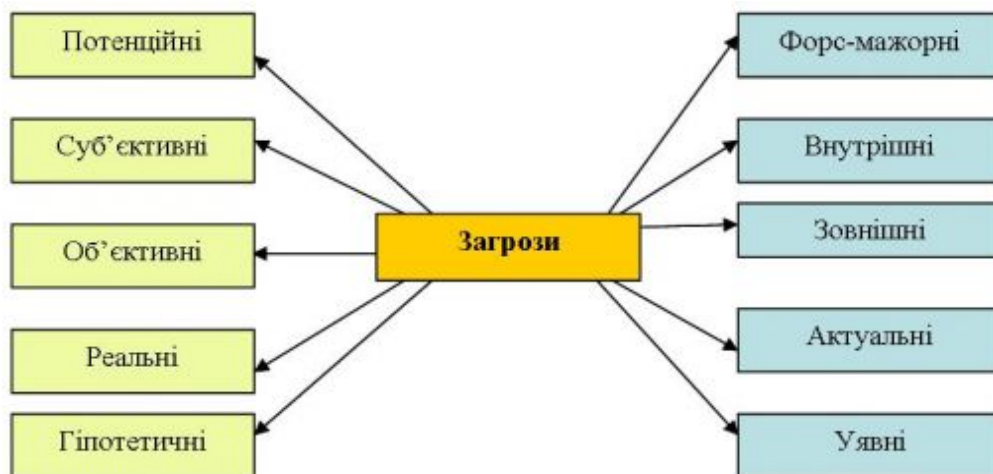

Рис. 1. Класифікація загроз економічній безпеці особистості

Небезпеку являють собою впливи, що блокують здатність людини до адекватного реагування на життєві обставини, знижують її здатність аналізувати та свідомо обирати, позбавляють людину почуття індивідуальності, особистісної оцінки.

Якість життя – це не лише матеріальний добробут, але і не порушення людської гідності, це можливість самостійно приймати рішення, а не бути жертвою рішень, прийнятих іншими.

Сьогодні більшість населення України відмовляється від активної економічної поведінки та замість дій, що спрямовані на економічну та соціальну адаптацію до нових економічних та соціальних умов, люди відповідають на них роздратованістю, агресивністю, знижуючи практичний потенціал руйнації особистості. Людина починає дуже гостро відчувати свою економічну та соціальну незахищеність, невпевненість у майбутньому, загрозу безпеки існування як повноцінного громадянина та особистості (особливо це пов'язано з Російською агресією в Україні, яка привела до спаду фінансових ринків у цілому світі).

Основними перешкодами для формування безпечної соціальної системи для забезпечення безпеки особистості є: непрозорість влади, недотримання прав людини, протидія окремих політичних лідерів і представників органів влади; недостатня розвиненість цивільних відносин; відсутність високих гуманітарних технологій на основі геокультури та культури безпеки.

Нову і вільну Україну можуть побудувати люди з новим і вільним мисленням. Тоді країна матиме шанс рухатися вперед. Існують проблеми невідповідності між нинішнім станом захищеності життєво важливих інтересів особистості від загроз і небезпек глобального характеру й наявними (реальними) можливостями сил і засобів системи забезпечення національної безпеки; неповної розробки концептуальних положень забезпечення безпеки особистостей, що не відповідає сучасним вимогам глобального розвитку. Разом з цим є проблеми і у зовнішніх обставинах: у світі відбулися серйозні зміни.

Нове зовнішнє середовище безпеки вимагає розробки нової політики забезпечення безпеки особистості зокрема й національної безпеки в цілому.

Таким чином, виходячи з проведеного дослідження, можна зробити висновки, що враховуючи заходи протидії економічним загрозам (економічне зростання держави, проведення розумної соціальної політики, законодавче забезпечення встановлених соціальних гарантій населення та можливостей реалізації власних економічних інтересів) можна запобігти розвитку негативних тенденцій у соціальній сфері та забезпечувати стабільний економічний розвиток. Бо сумно дивитися на те, як у нас відбирають Крим, і дуже страшно думати про те, що ж на нас чекає далі. Єдиний плюс – це те, що люди об'єдналися. Нарешті стали розуміти значення слова «народ», і майже кожен із нас відчув себе особистістю, яка може жити у вільній, незалежній, заможній, економічно потужній Україні.

Література:

1. Білошицький С. «Кінець історії» по-українськи, або Роздуми провінційного песиміста про те, «куди країна котиться»/ С. Білошицький [Електронний ресурс] «День» українською. - URL: <http://www.day.kiev.ua/184989>.
2. Кравченко С., Теленик С. Основні напрямки забезпечення економічної безпеки України // Економіка Фінанси Право. – 2002. - № 12. – С. 6-10.
3. Олуйко В.М. Створення системи кадрового оновлення або інвестиції в кадри [Текст] / В.М. Пашко // Університетські наукові записки, 2012, №2(42). - с.11-22. www.univer.km.ua
4. Пашко Л.А. Становлення службовця-професіонала як потреба сьогодення [Текст] / Л.А. Пашко // Університетські наукові записки, 2012, № 2 (42). - с.139-144. www.univer.km.ua
5. Рахманін С. Моє і наше [Електронний ресурс] / Сергій Рахманін // Дзеркало тижня.- 2005.-№20.-28 травня -URL:[http:// dt.ua/ARCHIVE/moe-i-nashe-43520.html](http://dt.ua/ARCHIVE/moe-i-nashe-43520.html).
6. Роцин С.К. Психологическая безопасность: новый поход к безопасности человека, общества и государства / С.К. Роцин, В.А. Соснин.- М.: Рос. Монитор, 1995.- №6. - Режим доступа: <http://www.bookap.by.ru/grachev/g16.shtm>
7. Спасенников В.В. Экономическая психология как научная дисциплина, специализация студентов и область практической деятельности. В кн.: Региональна економіка, наука и инновации. – Калуга, «Эйдос», 1997. – С. 370-374.
8. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід / В.Т. Циба.- К.: МАУП, 2000.- 152с.
9. Фокіна Н.П., Бокій В.І. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - № 8 (26).- С. 98-110.

ГЛАВА 4.2. ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Горин В.П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

Тернопільський національний економічний університет

Визначальною ознакою ХХ – поч. ХХІ століття в Україні стали глибокі економічні та політичні зрушення у всіх сферах суспільного життя. Пов'язана з цими трансформаційними процесами масштабна соціально-економічна криза супроводжувалась різким зниженням рівня життя населення, вибуховим його розшаруванням за соціальним статусом і рівнем доходів, виникненням бідності й зростанням соціальної напруги. Новітні економічні труднощі ще більшою мірою поглибили соціальні диспропорції економічного розвитку, призвели до масштабних соціальних конфліктів. Вирішення цих, а також багатьох інших політичних, економічних і соціальних проблем супроводжується кардинальним переглядом підходів до трактування фінансів, їхнього призначення та ролі у контексті стратегічних завдань розбудови держави. Фінансова наука в сучасних умовах трансформується із суто позитивістського, орієнтованого на пояснення дійсності знання у нормативне, базоване на антропоцентричних ідеях вчення, що синтезує в собі як власне фінансові, так і політологічні й соціологічні питання. Фактично відбувається становлення нової фінансової парадигми, в основі якої – ідея реалізації «людського виміру» в усіх сферах суспільного життя, усвідомлення людини як найвищої цінності, визначального суб'єкта економічного розвитку суспільства, визнання реалізації її прав та інтересів головною метою існування держави.

Серед найактуальніших питань, які в сучасних умовах перебувають на вістрі наукових досліджень є формування належних умов для реалізації однієї із базових потреб людини – потреби в безпеці. Нові історичні умови вимагають переосмислення ролі й місця безпеки в системі життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, аналізу структури такого складного явища як соціальна безпека, розробки ефективного механізму захисту суб'єктів безпеки всіх рівнів від реально існуючих та потенційних загроз і небезпек.

Не зважаючи на сплеск наукового інтересу до вивчення позаполітичних вимірів національної безпеки, теоретико-методологічна база соціальної безпеки перебуває на етапі становлення. У науковій сфері досі тривають дискусії не лише щодо питань структуризації соціальної безпеки, методології оцінювання її рівня чи формування дієвого механізму забезпечення, але й щодо необхідності самого її виокремлення як самостійної підсистеми національної безпеки. Також практично за межами наукових пошуків залишаються питання ефективного управління соціальною безпекою в контексті задіяння фінансових важелів та інструментів регулювання соціально-економічних процесів.

Розкриття проблематики застосування фінансового інструментарію в ході регулювання рівня соціальної безпеки, перш за все, вимагає з'ясування сутності самого цього поняття, ідентифікації та оцінювання факторів, які впливають на її рівень, дослідження взаємозв'язку між окремими складовими. Зробити це

доволі складно, що пов'язане з неоднозначністю трактування вихідного терміну «безпека», який узагальнено визначається як стан об'єкта, при якому не існує загроз його нормальній життєдіяльності, тобто стан захищеності, відсутності передумов для негативних змін. Втім, у науковій літературі можна виокремити кілька підходів до трактування змісту поняття соціальної безпеки:

– ситуаційний (статистичний) – полягає у розумінні соціальної безпеки як стану захищеності соціальних інтересів окремої особи та суспільства в цілому. На думку О. Новікової, стану захищеності соціальних інтересів можна досягти завдяки реалізації заходів соціального захисту [11, с. 27]. П. Шевчук визначає соціальну безпеку як стан життєдіяльності особи, убезпечений організаційно-правовими і економічними заходами, спрямованими на реалізацію її соціальних інтересів [20, с. 108]. О. Давидюк розглядає безпеку як стан суспільства, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ, які визначають якість життя людини і суспільства, гарантується мінімальний ризик для життя і здоров'я людей [2];

– управлінський (діяльнісний) підхід передбачає трактування соціальної безпеки як сукупності управлінських дій для захисту соціальних інтересів. Так, Є. Крихтін визначає соціальну безпеку як систему законодавчо-нормативних заходів для забезпечення життєдіяльності окремого індивіда, різних соціально-демографічних груп та суспільства в цілому [17, с. 15], а В. Серебряніков та А. Хлоп'єв – як «заходи щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури, системи життєзабезпечення і соціалізації людей» [14, с. 12];

– нормативний підхід, згідно з яким безпека – це дотримання певних параметрів та норм, від забезпечення яких залежить її рівень. В. Паламарчук розуміє під соціальною безпекою недопущення умов, які б призвели до неприйняттого зниження рівня життя основних верств населення і окремих соціальних груп, їхньої соціальної деградації [13, с. 21-26]. В. Данилишин та В. Куценко визначають соціальну безпеку як складне поняття, яке передбачає, з одного боку, побудову суспільних відносин таким чином, що у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека ні для окремих індивідів, ні для їхніх груп; з іншого боку, – стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства. Вона виявляється у збереженні високого рівня життя і здоров'я населення, підтриманні на належному рівні показників його природного відтворення; збереження необхідних параметрів якості соціального середовища, яке безпосередньо впливає на безпеку особистості [3, с. 21].

На наш погляд, саме ситуаційний підхід має бути покладений в основу розуміння поняття соціальної безпеки. Вважаємо, що її не варто розглядати як певну діяльність, оскільки її результати наперед невідомі. Соціальна безпека являє собою не процес певної діяльності, а її наслідок. Поряд з цим, недоцільно визначати соціальну безпеку результатом соціального захисту, адже це дещо спотворює її зміст. Політика соціального захисту спрямована на подолання уже наявних соціальних проблем і загроз безпеці, тоді як проблематика соціальної безпеки об'єднує також питання формування інструментів їх упередження, убезпечення суспільства від їхнього настання, що характеризується більш

повним поняттям соціальної політики. Певною мірою, соціальну безпеку можна визначити як інструментарій оцінювання ступеня реалізації цілей соціальної політики, її адекватності існуючим потребам людини і суспільства [10, с. 401].

При визначенні сутності соціальної безпеки також недоцільно вживати термін «захищеність інтересів». Останній передбачає консервацію досягнутого рівня задоволення соціальних інтересів, але не вказує на можливість його перевищення. Парадигма захищеності, яка ґрунтується на розумінні безпеки як наслідку боротьби із загрозами, передбачає превалювання зовнішніх загроз над внутрішніми [5, с. 229-230]. Вважаємо, що при визначенні соціальної безпеки більш раціонально відштовхуватися від парадигми самоствердження, яка розглядає безпеку як результат подолання внутрішніх протиріч і розвитку власних сил. Більш вдалим у цьому випадку, вважаємо застосування дефініції «реалізація інтересів». Втім, реалізація інтересів не має бути самоціллю, а лише засобом для її досягнення. На наш погляд, утилітарний підхід до розуміння соціальної безпеки як рівня захищеності інтересів неприйнятний, адже благо не можна забезпечувати у будь-який спосіб, не зважаючи на жертви, а його ціллю має бути досягнення гідного існування індивіда, його всебічного розвитку. Водночас, рівень реалізації суспільних інтересів має враховувати не лише його (суспільства) очікування, але й також можливості економіки.

Необхідною передумовою досягнення стану соціальної безпеки є також створення ефективно діючого механізму її забезпечення. При цьому важливе як законодавче закріплення прав на задоволення громадянами власних соціальних інтересів, так і побудова відповідного механізму реалізації. Цей аспект варто враховувати при визначенні змісту соціальної безпеки. З огляду на наведені міркування вважаємо, що під соціальною безпекою слід розуміти реалізований через відповідний механізм стан захищеності соціальних інтересів як окремого індивіда, так і суспільства й держави, який характеризується упередженням і нейтралізацією загроз цим інтересам, а також їхньою кількісною та якісною реалізацією на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні для забезпечення сталого розвитку держави. Своє вираження такий стан отримує у вигляді соціальної моделі, тобто певної сукупності вимірюваних соціальних параметрів функціонування соціально-економічної системи держави.

Важливою передумовою ефективності регулювання соціальної безпеки є чітке визначення її складу та напрямів забезпечення. У науковій літературі є кілька підходів до структуризації соціальної безпеки як складної системи, однак більшість вчених виділяють у її складі три підсистеми: соціальну безпеку індивіда, суспільства і держави. Як зазначає Є. Ніколаєв, з огляду на ментальні особливості вітчизняної науки, першість у дослідженнях віддається вивченню соціальної безпеки держави, а не окремої особи. У вітчизняній інтерпретації соціальна безпека є складовою національної безпеки, вона відтворює вихідну ідею про першочергове гарантування стійкості держави. Примат державних інтересів означає, актуальною є лише та частина інтересів людини, яка не суперечить державним [10, с. 402]. Відтак, наявний механізм регулювання рівня соціальної безпеки, в першу чергу, зорієнтований на вирішення проблем, які торкаються захисту інтересів держави, а не окремої людини.

Соціальна безпека окремого індивіда виявляється у багатьох аспектах, через що у наукових публікаціях можна зустріти виокремлення у її структурі безпеки проживання, харчування, освіти, здоров'я і відпочинку; фінансової, безпеки працевлаштування, соціального забезпечення [6, с. 55]; безпеки у сфері доходів населення, ринку праці та демографічної [10, с. 402] тощо. Визнаючи оригінальність таких поглядів, все ж вважаємо найбільш доречною позицію І. Гнибіденко, А. Колота, О. Новікової щодо виділення двох аспектів соціальної безпеки людини: рівня життя (характеризується показниками прожиткового мінімуму, мінімальної та середньої заробітної плати, структури доходів і витрат населення) і якості життя (оцінюється критеріями споживання послуг освіти, охорони здоров'я, культури, забезпечення вільного пересування і доступу до інформації) [16, с. 18]. Хоча змістовне наповнення понять «рівень життя» та «якість життя» може бути предметом наукової дискусії, все ж вважаємо, що рівень життя – це комплексна характеристика, яка свідчить про ступінь забезпеченості особи необхідними матеріальними благами, рівень задоволення її фізіологічних потреб. Натомість, якість життя вказує на міру доступності суспільних благ, які сприяють розвиткові людини як особистості, реалізації її творчого потенціалу.

Забезпечення кожного із наведених аспектів соціальної безпеки вимагає застосування державою певного регуляторного механізму. Зауважимо, що на зміну адміністративним методам регулювання соціально-економічних процесів, які широко застосовувались у період планової економіки, у ринкових умовах акцент державного регулювання все більшою мірою зміщується у бік активного використання економічних, в тому числі й фінансових інструментів та важелів.

Термін «регулювання» має достатньо широке змістовне наповнення. Регулювання (лат. «regula» – норма, правило; грец. «regulare» – направляти, впорядковувати) – це підтримання стійкості регульованої величини або її зміна відповідно до певного вимірного зовнішнього процесу, який здійснюється шляхом застосуванням керуючого впливу. В економічній літературі немає єдиного підходу до розуміння суті цього поняття. Труднощі у його трактуванні, як зазначає В. Мацьків, обумовлені тим, що воно зазвичай супроводжується додатковим словом: державне, фінансове та ін. [9]. Разом з тим, регулювання – це підпорядкування певному правилу, вплив на об'єкт управління для досягнення стану його стійкості при наявності відхилень від планових завдань, встановлених норм і нормативів.

Фінансове регулювання, як правило, трактують як сукупність важелів фінансового характеру щодо впливу на діяльність об'єкта управління. Таке надміру узагальнене розуміння фінансового регулювання пов'язане є тим, що воно розглядається як підсистема фінансового механізму, де створюється цілий набір фінансових інструментів для здійснення впливу на усі сфери суспільного життя [9]. При цьому конкретний набір інструментів регулювання формується залежно від ситуації та завдань, поставлених перед собою керуючим суб'єктом.

О. Василик характеризує фінансове регулювання як метод здійснення державою функцій управління економічними та соціальними процесами при застосуванні фінансів [1, с. 103]. В. Опарін визначає фінансове регулювання як

процес регламентування розподільчих відносин за допомогою сальдового та нормативного методів [12, с. 61]. Такий підхід, на наш погляд, дещо сумнівний, адже має місце звуження сфери застосування фінансового регулювання лише коригуванням пропорцій розподілу доходів у суспільстві, тоді як інші сфери залишаються поза увагою. На думку Л. Кравченко, фінансове регулювання є системою економічних відносин, які складаються у діяльності, спрямованій на зміну кількісних та якісних показників фінансових процесів через механізм формування грошових фондів та їхнього перерозподілу [7]. Наведена дефініція розкриває суть фінансового регулювання як економічного поняття, але не дає відповіді про його внутрішню структуру, а також мету проведення. Натомість російські науковці визначають фінансове регулювання як вплив на економічні та соціальні процеси, спрямований на запобігання можливим та усунення існуючих диспропорцій, забезпечення розвитку та соціальної стабільності через концентрацію фінансових ресурсів в одних сегментах ринку і їх обмеження – в інших [18, с. 120]. Акцентуючи увагу на призначенні фінансового регулювання, ця дефініція не розкриває інструментарію, який задіяний при його здійсненні.

Наголошуючи на існуванні взаємозв'язку між елементами фінансового регулювання, В. Мацьків характеризує його як цілісну діалектичну сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних форм, методів та інструментів впливу на об'єкт управління з певною метою [9]. Такий підхід вартий уваги, адже наприклад, регулювання доходів населення передбачає застосування багатьох фінансових інструментів: податків на особисті доходи, трансфертних виплат, коригування мінімальних соціальних стандартів у сфері доходів, регулювання цін та ін. Лише вміле комбонування цих інструментів є запорукою успішності фінансового регулювання доходів і досягнення оптимальних пропорцій їхнього розподілу.

На основі узагальнення понятійного апарату до трактування фінансового регулювання, вважаємо за доцільне під фінансовим регулюванням соціальної безпеки розуміти цілісну систему фінансових методів, важелів та інструментів цілеспрямованого впливу на соціально-економічні процеси для упередження виникнення, послаблення або подолання загроз соціальним інтересам окремого індивіда та суспільства в цілому, а також створення умов для їх повноцінної реалізації на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні для забезпечення сталого розвитку держави.

Фінансове регулювання соціальної безпеки можна розглядати у кількох аспектах: за часовою ознакою, за напрямками, методами регулювання та ін. За часовою ознакою можна виокремити оперативне і стратегічне регулювання. Оперативне регулювання передбачає застосування фінансового інструментарію для поточного коригування доходів населення, їхнього вирівнювання, а також щорічне встановлення норм та нормативів фінансування суспільних послуг. Стратегічне регулювання спрямоване на упередження загроз соціальній безпеці у довгостроковому періоді й передбачає, на наш погляд, розвиток пенсійної системи, медичного страхування, стимулювання накопичень на здобуття освіти тощо, – тобто реалізацію заходів, які дадуть змогу забезпечити відповідний рівень і якість життя людини не лише в поточному періоді, а й у майбутньому.

Просторовий аспект фінансового регулювання соціальної безпеки визначає дії за основними напрямками впливу на її рівень, а саме регулювання рівня та якості життя.

Рис. 1. Напрями, методи та інструменти фінансового регулювання соціальної безпеки людини (складено автором самостійно)

За методами (грец. *metodos* – спосіб дії, засіб для досягнення певної мети) фінансового впливу на рівень соціальної безпеки можна виокремити пряме та

непряме фінансове регулювання. Пряме регулювання передбачає безпосередній вплив на чинники, які визначають певний параметр соціальної безпеки. До інструментів такого регулювання можемо зарахувати коригування мінімальної зарплати і соціальних виплат, вдосконалення оподаткування доходів населення, придбання чи кредитування будівництва житла за державний кошт та ін. Натомість, непряме регулювання передбачає опосередкований вплив на рівень задоволення соціальних інтересів. Наприклад, стимулювання росту заробітної плати шляхом надання фінансових преференцій для суб'єктів господарювання; пільгове рефінансування банків, які займаються кредитуванням доступного житла; фінансові стимули для підприємств, які надають своїм працівникам широкий соціальний «пакет», утримують заклади соціальної сфери, займаються благодійністю та ін. (рис. 1).

Зважаючи на те, що передумовою ефективності управління соціальною безпекою є не застосування якогось окремого інструменту впливу на перебіг соціальних процесів, а тільки їх вдале поєднання, то у процесуальному аспекті фінансове регулювання соціальної безпеки можна представити як діалектичну сукупність послідовних управлінських етапів:

– аналітичного – який полягає у виявленні загроз соціальній безпеці та чинників, які їх генерують; оцінюванні потенційних наслідків від реалізації цих загроз і можливих шляхів мінімізації. Важливим моментом аналітичного етапу є вироблення об'єктивних критеріїв оцінювання рівня соціальної безпеки, а також сукупності індикаторів;

– підготовчого, який передбачає оцінювання можливості чинної системи управління соціальною безпекою вирішити завдання щодо її забезпечення із застосуванням інструментарію фінансового регулювання. Зміст цього етапу має полягати у відборі засобів фінансового впливу на стан перебігу соціальних процесів, їхньому компонуванні й прогнозуванні ефекту від застосування. Слід зауважити, що відсутність належного наукового обґрунтування, нехтування прогнозуванням наслідків від використання заходів фінансового регулювання соціальних процесів, «сліпе» копіювання досвіду інших країн – в сучасних умовах саме ці чинники можна зарахувати до основних причин низької дієвості управління соціальною безпекою;

– оперативного, який полягає у безпосередньому регулюванні соціальних процесів із застосуванням фінансових важелів та інструментів. На цьому етапі фінансового регулювання соціальної безпеки важливо забезпечити всебічний моніторинг ефективності вжитих заходів шляхом порівняння фактичного стану соціальної безпеки із бажаним; своєчасного виявлення відхилень і їхніх причин; встановлення недоліків, помилок у застосуванні фінансових інструментів, а також прогнозування стану соціальної безпеки на перспективу.

Найбільші можливості щодо регулювання рівня соціальної безпеки серед усього фінансового інструментарію закладені у податках на особисті доходи та соціальних трансфертах. Завдяки своїй справедливості й ефективності, податок на доходи фізичних осіб в Україні є найважливішим інструментом регулювання доходів населення. Слід визнати, що це також пояснюється відсутністю інших

фіскальних платежів з доходів, практикованих у країнах Заходу: податку на приріст капіталу, податку на спадщину, місцевих прибуткових податків та ін.

До ключових переваг податку на особисті доходи науковці зараховують такі: узгодженість з принципом платоспроможності; гнучкість надходження; нейтральність щодо впливу на рівень цін; вагомий стабілізаційний потенціал як макроекономічного регулятора; простота розрахунку та ін. [4, с. 210]. З метою упередження надмірного майнового розшарування населення, у більшості країн світу функціонує прогресивна система оподаткування доходів з використанням неоподаткованого мінімуму. При цьому, якщо на початку ХХІ ст. мала місце тенденція до зменшення кількості ставок і зниження прогресії, то в останні роки у низці країн було введено додаткові ставки на надвисокі доходи.

Поряд з прогресією ставок податку, можливості для регулювання доходів закладені й у використанні неоподаткованого мінімуму, пільг та визначенні бази оподаткування. Зазвичай, розміри неоподаткованого мінімуму співмірні з показником прожиткового мінімуму на одну особу, однак у деяких державах цей елемент податку може варіюватися для різних типів платників (сім'ї з дітьми, непрацездатні та ін.). В Україні показник неоподаткованого мінімуму використовується виключно як інструмент для розрахунку адміністративних платежів та санкцій, реально цю функцію виконує податкова соціальна пільга. Втім, зважаючи на умови її призначення (розміри пільги – 50% прожиткового мінімуму (ПМ) для осіб з доходом, який не перевищує 1,4 ПМ), податкова соціальна пільга в Україні має дискримінаційний характер відносно платників з середнім рівнем доходів, а її розміри не мають наукового обґрунтування. На наш погляд, векторами вдосконалення податку на доходи фізичних осіб мають стати посилення його вертикальної і горизонтальної справедливості за рахунок таких заходів: зняття обмеження на застосування податкової соціальної пільги для усіх платників; розширення бази оподаткування за рахунок доходів від фінансового інвестування та дивідендів; встановлення податкової соціальної пільги на рівні, який враховує розміри прожиткового мінімуму та коефіцієнт сімейного навантаження; диференціація розміру податкової соціальної пільги у розрізі соціальних груп населення; посилення прогресії ставок податку.

Серед найпотужніших інструментів впливу на рівень соціальної безпеки є соціальні трансферти та програми соціального захисту населення. На думку Н. Холода, соціальні трансферти можна поділити на дві групи: виплати за соціальним страхуванням, призначені для послаблення впливу соціальних ризиків; соціальні допомоги, направлені здебільшого на боротьбу з наслідками соціальних негараздів [19, с. 485]. Зауважимо, що наявні у науковій літературі індикатори дієвості соціальних трансфертів цілком можна зарахувати до таких, що характеризують рівень соціальної безпеки: ступінь охоплення незаможного населення трансфертами; рівень «витікання» трансфертів (помилка включення) – частка трансфертів, які отримують небідні домогосподарства; адекватність трансфертів (їхня частка у доходах домогосподарств або рівень бідності без соціальних трансфертів) [21, с. 11].

Одним із ключових питань практики надання соціальних трансфертів є забезпечення їхньої адресності. Як зазначає О. Макарова, термін адресність (від

англ. target assistant) використовується у значенні «перевірки доходів або потреби», а на практиці під нею розуміють надання допомоги виключно тим реципієнтам, які змогли підтвердити, що їхні доходи нижчі певного рівня [8, с. 44]. Посилення адресності соціальних трансфертів дає змогу спрямувати основну частину допомоги тим домогосподарствам, які її дійсно потребують, а також знизити ймовірність нецільових виплат. Втім, адресні допомоги мають низку суттєвих недоліків: високий ризик не покриття бідного населення; явище стигматизації (відчуття морального приниження при отриманні допомоги); ріст адміністративних витрат на перевірку нужденності реципієнтів трансфертів. Крім цього, проблемним моментом використання адресних трансфертів є вибір об'єктивної методики оцінювання нужденності заявників. Хоча у науковій літературі представлений широкий спектр таких методів: пряме оцінювання, бальний метод, індикативне таргетування, самотаргетування, експертна оцінка, залучення до громадських робіт та ін. [15, с. 4-6], застосування кожного із них має певні недоліки, що не дає можливості досягти високого рівня адресності соціальних трансфертів.

Поряд із забезпеченням адресності, дилемою фінансового регулювання соціальних трансфертів є вибір наданням безкоштовних або пільгованих послуг (соціальних пільг) та грошовими виплатами. В теоретичному плані, грошова форма надання пільг є більш виправданою, оскільки дає можливість вибору цілей використання отриманих коштів, більшою мірою відповідає принципам ринкової економіки. Разом з тим, перехід до грошових виплат замість пільг в сучасних умовах не можливий з економічних причин, адже орієнтовний обсяг коштів, необхідних для виконання соціальних зобов'язань на декларованому рівні (за різними оцінками, від 140 до 500 млрд. грн.) значно перевищує можливості бюджетної системи щодо їхнього забезпечення.

Зважаючи на ці обставини, в сучасних умовах доцільне збереження цілісної системи пільг в поєднанні з їхнім адресуванням за рахунок введення до порядку призначення норми про обов'язкове урахування рівня добробуту заявника. Рівень доходу, який спричиняє втрату права на користування пільгою може бути визначений у розмірі прожиткового мінімуму або в його кратному співвідношенні. Адресування пільг за допомогою перевірки доходу дасть змогу вивести з кола реципієнтів трансфертів заможні верстви населення, сприятиме підвищенню ефективності витрачання коштів на їх надання. Втім, необхідною умовою дієвості такого варіанту адресування пільг є розробка чітких критеріїв набуття права на пільги без можливості їх надання за спеціальними рішеннями органів влади, що унеможливить прояви корупції. В іншому випадку ефект від проведення реформи буде мінімальний.

Серед перспективних інструментів фінансового регулювання соціальної безпеки варто також згадати фінансові стимули для суб'єктів господарювання, які практикують благодійницьку діяльність. У країнах з ліберальною ідеологією (США, Японія) соціальна активність бізнесу сприймається суспільством більш позитивно, ніж існування державної системи соціального забезпечення. Втім, в Україні благодійницька діяльність не має належного розвитку, що пояснюється наявністю багатьох стримуючих обставин, а саме: недостатній контроль з боку

державних органів до фінансових результатів роботи благодійних організацій; ускладнені процедури митного оформлення гуманітарної допомоги, зумовлені відсутністю чітких критеріїв зарахування до її складу певних товарів; відсутність законодавчого регулювання масових заходів із залучення коштів; відсутність для благодійних організацій можливості одержання податкового кредиту з податку на додану вартість, що значно збільшує їх витрати і є головним стримуючим чинником благодійництва; обмеження для фізичних осіб можливості отримати податкових кредит у зв'язку з благодійністю; встановлення мінімального та максимального розміру благодійного внеску, який дає право на податковий кредит; безальтернативна прив'язка підтримки благодійності до наявності прибутку в конкретному році. Вирішення цих питань створить передумови для активізації благодійницької діяльності в нашій державі та розв'язання багатьох соціальних проблем.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можемо констатувати, що фінансовий інструментарій регулювання соціальної безпеки дуже різноманітний та об'єднує методи прямого та непрямого впливу на соціальні процеси в країні. При цьому ефективність застосування фінансових інструментів регулювання соціальних процесів залежить від багатьох чинників: макроекономічної ситуації в державі, історичних особливостей, менталітету населення та ін. Тому їхнє впровадження у практику вимагає глибокого попереднього вивчення та аналізу можливих економічних і соціальних наслідків. Взагалі, механізм фінансового регулювання соціальних процесів слід розглядати лише як інструментарій, призначений для досягнення головної мети управління соціальною безпекою – упередження появи, послаблення й подолання загроз соціальним інтересам як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, а також створення умов для їх повноцінної реалізації на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні.

Література:

1. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
2. Давидюк, О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / О. Давидюк // ЦПД МСП України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://cpsr.org.ua/?pr=6&id=175>
3. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2010. – №1. – С. 20-28.
4. Державні фінанси: теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі / За ред. Ю. Немеца, Г. Райта. – К.: Основи, 1998. – 542 с.
5. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс: Моногр. / О. П. Дзьобань. – Х.: Майдан, 2007. – 284 с.
6. Коленда Н. В. Вплив соціальної безпеки на відтворення населення / Н. В. Коленда // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – №4/1. – С. 54-56.
7. Кравченко Л. А. Державне фінансове регулювання економіки в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 / Л. А. Кравченко. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 18 с.
8. Макарова О. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методики розробки та оцінки: Моногр. / О. Макарова. – К.: Ліра-К, 2004. – 328 с.

9. Мацьків В. Теоретичні основи регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання / В. Мацьків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8(1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2012-1/Мацьків.pdf>
10. Ніколаєв Є. Проблематика соціальної безпеки у контексті навчального курсу «Соціально-економічна безпека» / Є. Ніколаєв // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць ХНУ ім. В. Каразіна. – 2011. – Вип. 17. – С. 399-404.
11. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
12. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навчальний посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
13. Паламарчук В. М. Економічні перетворення і соціальна безпека: Моногр. / В. М. Паламарчук. – Київ: НІСД, 1996. – 64 с.
14. Серебрянников, В. В. Социальная безопасность России / В. В. Серебрянников, А. Т. Хлопьев. – М.: ИСПИ РАН, 1996. – 352 с.
15. Сініцина І. Забезпечення адресності соціальної допомоги за допомогою бального методу з'ясування ступеню нужденності заявників: огляд літератури / І. Сініцина. – К.: CASE-Україна: ЦСЕД, 2011. – 46 с.
16. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Моногр. / За ред. І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колота, В. В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
17. Соціальна політика та економічна безпека / [О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко та ін.]; під ред. Є. І. Крихтіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 336 с.
18. Финансы: учебник / А. Г. Грязнова, Е. В. Маркина, М. Л. Седова и др.; под ред. А. Г. Грязновой, Е. В. Маркиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 496 с.
19. Холод Н. Фінансові інструменти державного регулювання доходів населення / Н. Холод // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 483-488.
20. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.
21. Fox L. Safety nets in transition economies: a primer / L. Fox // World bank Social Protection Discussion Paper. – 2003. – №0306. – 37 p.

ГЛАВА 4.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Коленда Н.В.,

кандидат економічних наук, доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

На сучасному етапі розвитку суспільства поглиблюються диспропорції між економічними та соціальними сферами життєдіяльності, що призводить до зниження рівня доходів населення, значного соціального та економічного розшарування суспільства, низької якості життя, зростання рівня явного та прихованого безробіття, нерегламентованої та нелегальної зайнятості. З'являються нові загрози для існування кожної окремої людини, які проявляються у низькому рівні медичного обслуговування, незадовільних житлово-побутових умовах, недостатньому рівні доходів, який не дає можливості для повноцінного відпочинку та відновлення сил, погіршенні криміногенної ситуації. Все це обумовлює появу негативних настроїв серед

населення та нових загроз національній безпеці. Тому вивчення теоретичних та прикладних аспектів забезпечення соціально-економічної безпеки, адекватної потребам національної безпеки, є вкрай актуальним та необхідним завданням.

Саме поняття «соціально-економічної безпеки особи» у вітчизняній науці досліджене недостатньо. Тому при обґрунтуванні та визначенні його сутності будемо відштовхуватись від таких базових понять як безпека особи, соціальна, та економічна безпека.

Перш за все, зосередимо увагу на понятті безпеки. Безпека є невід'ємною характеристикою й умовою життя та діяльності особи, суспільства та держави. Згідно з теорією А. Маслоу, де визначено ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами, є однією з фундаментальних потреб існування. Варто зазначити, що безпека включає дві взаємопов'язані функції суспільного буття – функцію існування і розвитку та функцію самозбереження і безпеки людей. Функція розвитку – це дії, пов'язані з реалізацією інтересів, спрямовані на закономірну зміну конкретних матеріальних об'єктів, такі, що ведуть до виникнення їх якісно нових станів або принципово нових об'єктів за умов збереження цілісності системи. Функція безпеки – це конкретні дії, які необхідно зробити, щоб захистити функцію розвитку соціальної системи від загроз як потенційних, так і реальних, як внутрішніх так і зовнішніх.

Тобто безпека повинна забезпечити не тільки нормальні умови функціонування соціальної системи, а й її розвиток, захист від різного виду загроз. А для індивідуумів основним критерієм безпеки є збереження здоров'я і нормальної життєдіяльності. Абсолютної безпеки у природі не існує, адже соціально-економічна система перебуває під впливом середовища, сама впливає на нього і змінюється під дією зовнішніх чинників [1].

Таким чином, безпека – це складне суспільне явище, що може виступати потребою, відчуттям, цінністю, результатом цілеспрямованої діяльності, соціальною функцією і призначене не тільки для забезпечення нормального функціонування та існування соціальної системи, а й для захисту її розвитку від можливих загроз.

Зупинимось детальніше на поняттях економічної та соціальної безпеки. Економічна безпека як складне соціальне явище є об'єктом наукового дослідження. Представники різних сфер науки вивчають проблему економічної безпеки з урахуванням своєї специфіки, в інтересах вирішення спеціальних завдань, зокрема можна серед них виділити Л. Абалкіна, А. Архипова, Т. Білокозя, В. Білоуса, М. Ващекіна, С. Глазьєва, Я. Жаліло, В. Мунтіяна, О. Новікову, Є. Олейнікова, В. Панькова, Г. Пастернак-Таранушенка, С. Пирожкова, Р. Покотиленка, В. Савіна, В. Сенчєгова, В. Тамбовцева та ін.

Вперше поняття «економічна безпека» було застосовано Ф. Рузвельтом, який розглядав її як існування таких економічних прав, як право на гідне житло, добру освіту, соціальний захист, розумний дохід в обмін на продукти та достатній рівень зайнятості населення. Офіційного статусу цей термін набув у 1985 році при прийнятті Резолюції про міжнародну економічну безпеку на 40-ій сесії Генеральної асамблеї ООН, а на 42-й Генеральній Асамблеї ООН прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки, яка вирізняла ієрархію рівнів

економічної безпеки: глобальна, міжнародна, національна, регіональна, місцева, об'єктова (безпека окремого підприємства).

В нашій країні поняття «економічна безпека» ввійшло у науковий обіг не раніше 1994 року, після написання науковцем Г. Пастернак-Таранушенком підручника «Економічна безпека держави». У Концепції економічної безпеки, затвердженій Кабінетом Міністрів України, економічна безпека розуміється як «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів».

Отже, економічна безпека трактується з різних точок зору, проте, на нашу думку, важливим є підхід, при якому економічну безпеку розглядають як стан захищеності економічних інтересів. При цьому основним життєво важливим інтересом в економічній сфері є відтворення джерела свого існування, яке, в свою чергу, сприяє забезпеченню стійкості його розвитку. Основоположний зміст відтворення на рівні індивідуума полягає у споживанні, а на рівні держави – перерозподілі ресурсів.

Проведений аналіз дав можливість виділити такі ознаки економічної безпеки особи: захищеність економічних інтересів від можливих загроз; стійкість та стабільність, яка реалізується шляхом забезпечення гідного рівня життя; можливість розвитку, що дозволяє швидко адаптуватись до внутрішніх та зовнішніх загроз. На наш погляд, економічну безпеку особи можна визначити як стан надійної захищеності економічних інтересів особи від небезпек та загроз, що гарантує достатній рівень життя та наявність можливостей для його покращення.

Як бачимо, економічна безпека особи повинна забезпечуватися шляхом надання можливості доступу людей до матеріальних ресурсів, необхідних для гідного існування, включаючи забезпечення зайнятості, належного та достойного рівня реальних доходів населення, а, отже, і його купівельної спроможності, тобто створення сприятливих матеріальних умов для існування та життєдіяльності кожної людини.

Варто зазначити, що в сучасних умовах особа не може відчувати себе захищеною без забезпечення належного рівня соціальної безпеки. Нині дослідження проблем соціальної безпеки дещо інтенсифікувалося, а тому опрацювання наукової літератури з економічної теорії та проблем соціального розвитку дозволило виділити ряд наукових підходів у вивченні цього поняття.

Філософський підхід. Серед філософів, які приділяли увагу соціальній безпеці, варто назвати Демокріта, Геракліта, Сократа, Арістотеля, Б. Спінозу, П. Гольбаха, Г. Гегеля, Т. Гоббса, Ф. Аквінського, І. Канта. Одними з перших крізь призму філософського бачення соціальну безпеку розглядають Демокріт, Геракліт, Арістотель, як можливість пристосування людини до умов проживання на засадах самозбереження, майнового розшарування, що є необхідною умовою безпечного існування окремої людини, її проживання в суспільстві, при цьому гарантом безпеки суспільства і його громадян вважалася

держава. У свою чергу, безпека є однією з основних потреб людини і бачення філософів на цю проблему такі. Демокріт тлумачив нужду (потребу) у безпеці як основну рушійну силу, яка не тільки викликає емоційні переживання, але й робить людину допитливою. На думку Геракліта, потреба безпеки залежить від умов життя. Сократ зазначав, що кожній людині притаманні потреби, бажання і прагнення. При цьому важливі не самі по собі бажання, а місце, яке вони посідають у житті людини. Людина не може подолати свою природу і стати незалежною від інших людей, якщо вона не в змозі керувати своїми потребами, бажаннями та поведінкою. Людина має прагнути до мінімізації своїх потреб і задовольняти лише нагальні з них, включаючи потребу безпеки. Арістотель уважав, що прагнення завжди пов'язані з метою, спрямованою на певний об'єкт, поданий у формі образу чи думки. Цей об'єкт може бути корисним чи шкідливим для людини. З іншого боку, прагнення залежать від потреб і пов'язаного з ними відчуття задоволення чи незадоволення. На основі потреб визначається придатність чи непридатність об'єкта для забезпечення життєдіяльності організму.

Розглянуті погляди філософів ще раз підтверджують, що забезпечення соціальної безпеки – це першочергове завдання держави, оскільки людина в більшості своїх випадків керується емоціями або її дії залежать від ситуації, в якій вона знаходиться. Тому саме держава повинна створити умови (відповідний рівень соціальної безпеки), в яких людина поводитиме себе відповідно до норм суспільного життя.

Як підсумок, можна сказати, що основним науковим здобутком філософського підходу щодо дослідження соціальної безпеки є виявлення природи появи цієї потреби а також відповідальних за її забезпечення.

Функціональний підхід. Виділення цього підходу пов'язано з появою та розвитком мотиваційних теорій, де розглядаються потреби безпеки. Основними представниками є А. Маслоу, Ф. Герцберг, К. Альдерфер, Д. Мак-Клелланд. Ці науковці розглядати вплив потреби безпеки на трудову та інші сфери діяльності людини. Зокрема, А. Маслоу розглядає потребу безпеки як потребу нижчого рівня, проте без її задоволення неможливий подальший розвиток особистості. В теорії Д. Мак-Клелланда потреби безпеки не виділена, проте зазначається, що ці потреби є першочерговими і за сучасного рівня економічного розвитку повинні бути гарантованими для людини. Ф. Герцберг зазначав, що без задоволення потреби безпеки людина отримуватиме невдоволення від своєї діяльності, тобто ці потреби є обов'язковими для задоволення. В теорії К. Альдерфера потреби безпеки також відіграють першочергову роль. Крім того зазначається, що рівень задоволення цієї потреби повинен постійно контролюватися та підвищуватися.

Отже, трактування потреб цими науковцями дозволяє зробити висновок, що під потребами безпеки вони розуміли, в першу чергу, соціальну безпеку особи і відповідальність за її забезпечення покладається на керівні органи підприємства чи держави.

Змістовий підхід. Суть цього підходу полягає в тому, що науковцями при трактуванні поняття «соціальна безпека» більше уваги приділяється її

складовим, тобто змістовому наповненню.

Більшість західних науковців притримуються думки, що соціальна безпека – це найвищий рівень системи соціального захисту, яка є універсальною та загальнодоступною населенню. З таким підходом важко погодитися, оскільки тут проведено ототожнення понять «соціальна безпека» та «соціальний захист», крім того не всі складові соціальної безпеки можуть бути забезпеченні системою соціального захисту.

Серед російських науковців варто назвати М. Масанову, Р. Пирогова, Е. Брічевського, праці яких присвячені розробці методології соціальної безпеки, концептуалізації підходів до цього поняття, опису її внутрішніх і зовнішніх загроз. Г. Андрєєва, В. Бехтерев, Л. Виготський, І. Кон, А. Леонтєв, Г. Осипов, С. Рубінштейн, Ж. Тощенко, В. Отрут розглядали проблеми соціальної безпеки з урахуванням концепції соціалізації на основі взаємозв'язаних теорій особи, соціуму, регіону, держави. Наукові праці А. Урсула, Г. Щедровицького присвячені дослідженню взаємозв'язку проблем безпеки і сталого розвитку. Соціальні наслідки радикальних реформ піддалися критичному осмисленню в працях А. Дугіна, А. Контарєва, Л. Никовської, Ю. Піоварова, А. Ципко й інших.

Українські науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики та НАН України узагальнили різні методичні підходи щодо визначення та розуміння поняття «соціальна безпека»: соціальна безпека – стан суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, за якого забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства загалом та гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей [2].

На думку О. Білорус, соціальна безпека є основою парадигми соціального розвитку в умовах глобалізації і розглядається як надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності [3]. У цьому визначенні робиться акцент на забезпеченні основних цінностей й інтересів людей як передумови соціальної безпеки. Проте інтереси і потреби людства непостійні, і тому важко визначитися, що ж саме має формувати соціальну безпеку окремої особи чи суспільства загалом.

Г. Пастернак-Таранущенко визначає соціальну безпеку як різновид безпеки, що базується на психічному та психологічному стані населення країни і залежить від багатьох інших видів безпеки (зокрема, від економічної, політичної, цінової, інформаційної тощо) та чинників розвитку ринку праці, демографічної та криміногенної ситуації у суспільстві [4]. Дискусійним в цьому баченні можна вважати те, що соціальна безпека – це не тільки психічний і психологічний стан особи, а й певний рівень матеріального забезпечення,

культурного, освітнього, інтелектуального розвитку.

Г. Дворецька розглядає соціальну безпеку як характеристику ступеня соціальної стабільності суспільства. Але ж розвиток суспільства, в більшості випадків, характеризується як безперервний, непередбачуваний процес, обтяжений загрозами та ризиками, тому за цих умов явище стабільності є малоймовірним.

Отже, в межах змістового підходу основні його представники при вивченні поняття «соціальна безпека» акцентували свою увагу на дослідженні стану особи чи суспільства, який би міг характеризуватися як соціально безпечний.

Процесуальний підхід. В межах цього підходу науковці при визначенні сутності поняття «соціальна безпека» акцентували свою увагу на процесах, що зумовлюють зміну рівня соціальної безпеки. Основними процесами при цьому розглядалися поява загроз, викликів та ризиків соціальній безпеці.

Серед російських вчених, які працювали над дослідженням соціальної безпеки в межах цього підходу, варто назвати З. Бактимірову, Є. Барковську, Н. Кіршина, Л. Михайлова, В. Світнєва, В. Соломіна, В. Хмельова та ін.

З. Бактимірова виділила окремі складові безпеки та зробила аналіз загроз безпеці людини. Є. Барковська соціальну безпеку населення розглядала як соціологічну категорію, що визначає стан стабільної захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від викликів і загроз, які виникають у всіх сферах життєдіяльності, взаємообумовлені і взаємозалежні від дій суб'єктів безпеки, що виникають у процесі її забезпечення [5]. Викликає сумнів у цьому визначенні позиція автора про те, що поява загроз та викликів зумовлена діями суб'єктів безпеки. Крім того, не уточнено, які саме загрози та виклики мають вплив на соціальну безпеку населення.

Н. Кіршин, Л. Михайлов, В. Світнєв, В. Соломін, В. Хмельов розглядають соціальну безпеку з точки зору безпеки життєдіяльності людини з урахуванням сучасних надзвичайних терористичних загроз та загроз соціально-політичного характеру. Таке визначення соціальної безпеки є неповним, оскільки не враховує усього спектру існуючих зовнішніх та внутрішніх загроз.

Вивченню загроз соціальній безпеці також приділяли увагу такі зарубіжні учені-економісти і політологи як М. Делягін, В. Іноземцев, А. Каллінікос, Н. Хомський, І. Валлерстайн, А. Панарін, М. Хардт, А. Негрі. Їх заслугою є те, що при дослідженні проблем соціальної безпеки вони особливу увагу приділили вивченню біологічної, психічної і соціальної природи людини, їх єдності і взаємозалежності, а також чинникам соціального середовища, які впливають на соціальну безпеку.

А. Возженіков, В. Гречихін, М. Делягін, В. Добреньков, В. Жуков, В. Іванов, О. Рум'янців, Г. Осадчая, А. Прохожев, Л. Шершньов, Р. Яновський та ін. зосередили увагу на дослідженні причин виникнення і характеру зовнішніх і внутрішніх загроз соціальній безпеці особи, суспільства та держави.

Вітчизняні науковці також при вивченні сутності поняття «соціальна безпека» приділяли значну увагу чинникам та процесам впливу на неї. Зокрема, І. Гнибіденком, А. Колотом, В. Роговим пропонується під соціальною безпекою

розуміти стан захищеності соціальних інтересів особи, суспільства, держави від впливу загроз національній безпеці. Не зовсім зрозумілим з цього визначення є позиція науковців щодо виділення загроз національній безпеці і чи всі вони мають вплив на соціальну безпеку чи тільки окремі з них.

Е. Лібанова соціальну безпеку визначає як одну із складових національної безпеки, трактуючи її як стан захищеності від загроз соціальним інтересам. Проте у визначенні варто було б вказати, які загрози мала на увазі автор (зовнішні чи внутрішні) і природу їх виникнення.

В. Паламарчук під соціальною безпекою розуміє недопущення умов, які б привели до неприйняттого зниження рівня життя населення і окремих соціальних груп, що обумовлює соціальну деградацію, а також забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення. Проте, у визначенні, по-перше, не враховано індивідуальний рівень; по-друге, мета соціальної безпеки повинна полягати у забезпеченні достойних умов існування суспільства, а не утриманні їх на мінімальному рівні.

В. Скуратівський зазначає, що соціальна безпека є складовою національної безпеки, яка визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам.

О. Новіковою у праці «Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення» сформовано синтетичний підхід до трактування сутності поняття «соціальна безпека». Науковець пропонує трактувати соціальну безпеку як "...стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці", наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [6, с. 27]. Під соціальними інтересами авторка розуміє орієнтири та прагнення людини, суспільства, держави до задоволення соціальних потреб стосовно забезпечення життєдіяльності, суспільно-нормального функціонування та соціального розвитку.

Дещо інше бачення щодо першоджерела забезпечення соціальної безпеки має П. Шевчук, який, розкриваючи сутність соціальної безпеки людини, пропонує одним із базових понять розглядати соціальні інтереси.

Підсумовуючи можна зазначити, що згідно наукових підходів зарубіжних та вітчизняних вчених в межах процесуального підходу соціальна безпека – це стан суспільства, який досягається в результаті попередження, уникнення або зниження впливу окремих загроз чи ризиків на соціальну сферу суспільства або ж врахування існуючих соціальних інтересів.

Організаційний підхід. Згідно цього підходу науковці при визначенні сутності поняття «соціальна безпека» більше уваги приділяли проблемам забезпечення соціальної безпеки як процесу взаємодії суб'єктів та об'єктів управління а також їх інфраструктурних елементів.

Роль державних органів влади в забезпеченні соціальної безпеки та побудові соціальної держави оцінили у своїх роботах російські науковці М. Лушнікова, А. Нуртдінова, Г. Семигін.

Російські соціологи В. Серебряніков та А. Хлоп'єв під соціальною безпекою розуміють сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь. Знову ж таки авторами конкретно не визначено заходів, які спрямовані на формування соціальної безпеки, та механізму їх реалізації.

М. Куліков, О. Белокрилова, В. Вольчик під соціальною безпекою розуміють систему надання допомоги у грошовій та натуральній формі, що виплачується з метою боротьби з бідністю. На нашу думку, це визначення є досить обмежене і скоріше характеризує одну із складових соціального захисту, а не соціальну безпеку.

С. Дойл визначає соціальну безпеку як стан держави, коли вона має можливість здійснювати заходи розвитку соціальної сфери, освіти та економіки без зовнішнього впливу, забезпечити своїх громадян житлом, продуктами харчування, роботою, захищати їхні громадянські права та особисті свободи. У цьому визначенні автором чітко виділено роль держави у досягненні соціальної безпеки. Проте, на наш погляд, це визначення є неповним, оскільки ігнорує такі важливі аспекти як безпеку особи (людини), соціальних груп, організацій і суспільства загалом.

Згідно з підходом М. Волгіна соціальна безпека – це стан і характеристика ступеня досягнення оптимального рівня безпеки, функціонування, відтворення та розвитку соціальної системи, що забезпечується сукупністю державних та суспільних заходів, коли зберігається існуючий у суспільстві конституційний устрій, соціальна стабільність, не припускається їх послаблення і, тим більше, підрив. З цього визначення важко зрозуміти, який рівень соціальної безпеки є оптимальним і яким чином його можна виміряти. Крім того, на нашу думку, цей рівень є різним для кожної особи, а тому сформувати соціальну безпеку, яка б відповідала оптимуму, неможливо і процесуально невиправдано.

У розвиток організаційного підходу до трактування сутності поняття «соціальна безпека» зробили внесок й українські науковці.

С. Пирожков трактує соціальну безпеку як результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентноспроможності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяє її як важливу складову системи національної безпеки. На нашу думку, соціальна безпека є результатом реалізації сукупності різних інструментів, що застосовуються на різних рівнях і в різних сферах регулювання, а не окремого інструмента. Е. Лібанова, при розкритті сутності соціальної безпеки, також дотримується думки, що стан захищеності або безпека людини, особи – це результат реалізації політики соціального захисту.

Покладаючи в основу формування змісту соціальної безпеки соціальні інтереси, О. Хомра та Т. Русанова акцентують увагу на важливості та

необхідності побудови адекватного механізму їх забезпечення та формування нормативно-правової бази. Відповідно до визначення, поданого авторами у праці «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії» соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Розглянуті визначення в межах організаційного підходу дозволяють зробити висновок, що соціальна безпека відображає результат діяльності державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади різного рівня, органів місцевого самоврядування, громадських організацій з метою нейтралізації або попередження негативних наслідків впливу на якість життя громадяни країни.

На основі критичного аналізу вище наведених визначень та синтезу наукових дефініцій, дамо власне тлумачення поняття «соціальна безпека». Для цього необхідно врахувати такі її особливості:

- це стан суспільства, який залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх чинників і підлягає регулюючому впливу зі сторони державних і місцевих органів влади та представників громадськості;

- залежність від особистих потреб, інтересів та бажань;

- спрямованість на уникнення, попередження, зниження загроз та ризиків соціальній складовій суспільного життя;

- направленість на ефективне функціонування, відтворення та розвиток соціальної системи;

- досягається завдяки взаємодії суб'єктів та об'єктів її забезпечення;

- спрямованість на реалізацію певної сукупності різнонаправлених функцій, основною з яких є соціальна;

- націленість на отримання відповідних результатів, включаючи комфортність існування у соціумі у всіх її аспектах.

Враховуючи вище сказане, соціальна безпека – це стан соціального, економічного, психічного та психологічного комфорту кожного громадянина, окремої групи та суспільства загалом, що досягається шляхом злагодженої діяльності державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади різних рівнів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та особистої активності населення, що направлена на охорону внутрішнього конституційного порядку, попередження, уникнення й зниження загроз та ризиків для життя, фізичного і психічного здоров'я людей.

Отже, соціально-економічна безпека особи – це стан надійної захищеності життєво важливих соціальних та економічних інтересів особи від можливих загроз її матеріальному достатку, соціальному добробуту, здоров'ю та життєдіяльності, за якого забезпечується збереження та розвиток людського потенціалу.

Література:

1. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 36-44.

2. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс] / О.О. Давидюк // Міністерство праці та соціальної політики України Центр перспективних досліджень. – 2006. – Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua/>.
3. Глобалізація та безпека розвитку: [Монографія] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко (за ред. професора Б. Кравченка). – К.: «Кондор», 2002. – 302 с.
5. Барковская Е.В. Социальная безопасность: методологический анализ и практика социологического исследования: дис. канд.социол. наук: 22.00.04 Москва,– 2005. – 140 с.
6. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення/ О.Ф. Новікова – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. - 460 с.

ГЛАВА 4.4. МОДЕРНІЗАЦІЯ НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Кучин С.П.

кандидат економічних наук, доцент

Харківський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

Досягнення стану соціальної безпеки, як складової частини безпеки національної, повинно сприяти забезпеченню національних інтересів України – життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей українського народу [8]. Відтак питання соціальної безпеки були і залишаються вкрай актуальними, враховуючи прагнення держави до захисту своїх національних інтересів та формування нової формації освічених, всебічно розвинених особистостей, як фундаментальної ланки українського суспільства.

Основними сучасними принципами забезпечення національної безпеки в Україні є пріоритет прав і свобод людини і громадянина, верховенство права, своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів. Закон України «Про основи національної безпеки України» містить положення згідно з яким національна безпека забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики в економічній, соціальній, політичній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [8]. Таким чином, соціальна політика держави є одним із головних інструментів забезпечення національної, а відтак, і соціальної безпеки держави.

Національна безпека тлумачиться українським законодавцем як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [8]. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в державі, однак недооцінка ролі інтелектуального потенціалу і недостатньо

ефективне його використання в Україні призводять до того, що у матеріальному виробництві спостерігається яскраво виражений трудомісткий і сировинний характер. Об'єктами національної безпеки України є конституційні права і свободи людини і громадянина, духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності суспільства, інформаційне, навколишнє природне середовище, природні ресурси; конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність держави [8]. Важливим висновком є те, що духовні, морально-етичні, культурні цінності суспільства визнаються державою повноправними об'єктами національної безпеки задля яких провадиться спеціальна державна політика в соціальній сфері.

У вітчизняній науковій літературі спостерігається невелика кількість робіт, присвячених дослідженню саме проблемам соціальної безпеки, соціального управління, соціальних ризиків [10, с. 441]. Соціальна безпека поки не стала актуальним предметом дослідження. У вітчизняній науковій літературі значна увага приділена лише теоретичним аспектам соціальної безпеки. В Україні окремі аспекти державного управління, засади соціальної держави, а відтак соціальної політики і безпеки розробляють такі фахівці: В. Андрійчук, В. Андрущенко, Ю. Арламов, М. Березін, Л. Весельська, Е. Гансова, Н. Головатий, М. Горожанкіна, М. Діба, З. Живко, В. Журавський, Г. Задорожний, Д. Зеркалов, Л. Ільчук, І. Ільїн, В. Кириленко, А. Колот, А. Кравченко, С. Кучерук, Е. Лібанова, А. Мельник, П. Надолішній, М. Ніколайчук, В. Нижник, О. Новікова, В. Олуйко, В. Паламарчук, В. Пашков, С. Пирожков, Ю. Поорхнявий, В. Скуратівський, М. Туленков, П. Шевчук, О. Якубовський та інші.

Відображення змісту соціальної безпеки як складової частини системи національної безпеки на сьогодні, показує лише її основні орієнтири. Оскільки, відсутні теоретико-методологічні розробки щодо визначення співвідношення між соціальними інтересами, соціальними загрозами та основними напрямками державної політики щодо здійснення соціальної безпеки [19]. Незважаючи на безліч сучасних загроз національній безпеці України – наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам, – питання соціальної безпеки залишаються малодослідженими.

Звернемось до визначення поняття «соціальна безпека». Соціальна безпека – це, передусім, частина більш загальної категорії – національної безпеки. Соціальна безпека – це стан захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав, свобод. Соціальна безпека – це, так би мовити, дбайливе відношення держави до головного свого багатства – людини [9, с. 3]. Е. Лібанова при розкритті сутності соціальної безпеки дотримується думки, що безпека людини – це результат реалізації політики соціального захисту. Соціальна безпека при цьому визначається як складова національної безпеки, як стан захищеності від загроз соціальним інтересам [11, с. 381]. О. Новікова пропонує трактувати соціальну безпеку як «стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від загроз національній безпеці», наголошуючи при цьому, що стан

безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [15, с. 27]. Таким чином, соціальна безпека містить в собі питання збереження соціальної перспективи всіх верств населення [17], а в основу формування змісту поняття «соціальна безпека» необхідно ставити національні соціальні інтереси, які б відображали фундаментальні цінності і прагнення діяльності людини, цивілізовані шляхи створення умов та засобів задоволення соціальних потреб громадян України [16, с. 8].

Досліджуючи соціальну безпеку, П. Шевчук запропонував наступне визначення: «Соціальна безпека людини – це певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог» [23, с. 108-109]. С. Пирожков трактує соціальну безпеку як результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентноздатності українського працівника [18]. Отже, соціальна безпека може бути визначена як позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує підтримання гідного рівня життя громадян [3]. Л. Весельська робить висновок, що соціальна безпека це стан соціальної стабільності та спроможності протистояти соціальним загрозам; правовий захист прав і свобод людини; належний рівень забезпечення офіційно встановлених соціальних стандартів та гарантій. Не зважаючи на розмаїття інтерпретацій соціальної безпеки, Л. Весельська виділяє два концептуальні підходи до формулювання її сутності: «державний», що полягає у її визначенні як сукупності певних управлінських дій, спрямованих на захист соціальних інтересів, та «суспільний», що визначає соціальну безпеку як певний стан, при якому забезпечується захист соціальних інтересів як окремої особи, так і суспільства в цілому [3].

Соціальну безпеку можна визначати методом оцінки самопочуття в масовій свідомості суспільства, яке нині характеризується низьким ступенем задоволення дорослого населення країни рівнем свого життям [10, с. 442-443]. Сучасну ситуацію у сфері соціального захисту населення України характеризує значний рівень соціальної напруги.

Таким чином, соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини – з іншого, органічно поєднані: без розвинених соціальних відносин не може бути досягнуто стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [21, с. 71].

Об'єктом соціальної політики є суспільні відносини, процеси, які відбуваються у соціумі, які впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей. Соціальна безпека безпосередньо залежить від соціальної політики, яка спрямована на соціальну роботу через внутрішню політику країни для формування загальних соціальних стандартів і

нормативів [10, с. 438]. В сучасних умовах діяльність державних органів управління та місцевого самоврядування в основному направлена на компенсацію збитків від дій загроз економічної безпеки або на подолання негативних тенденцій розвитку об'єкта [6, с. 26]. Пріоритетним для держави повинно бути комплексне вирішення проблем соціальної безпеки, формування відповідної політики попередження «руйнації» стану соціальної та національної безпеки.

Одними з пріоритетних національних інтересів України є розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу [8]. Провідну роль в реалізації цих інтересів відіграють суб'єкти соціально-культурної сфери. Соціально-культурну сферу доцільно розглядати як таку, що формує світогляд людини, орієнтує її на діяльність, спрямовану на розвиток і самореалізацію власного потенціалу. Традиційно оцінюється не тільки прямий внесок соціально-культурної сфери в розвиток економіки певних територій, але і її вплив на вирішення проблем зайнятості населення, зниження рівня бідності та злочинності; аналізується її зв'язок з системою освіти, формуванням людського капіталу тощо.

Дослідники схильні характеризувати соціально-культурну сферу, як таку, що охоплює сукупність галузей національної економіки, які виробляють і реалізують товари та послуги, необхідні для задоволення соціально-культурних потреб людини; як сферу суспільної діяльності, що спрямована на задоволення нагальних соціальних потреб людини та її фізичний розвиток; як сферу життєдіяльності суспільства, в якій реалізується соціальна політика держави, спрямована на розподіл матеріальних і духовних благ, забезпечуючи прогрес усіх сторін суспільного життя та покращення життєдіяльності кожної людини [13, с. 44; 14, с. 9].

Складовою частиною соціально-культурної сфери є сфера культури, яка охоплює суб'єкти бібліотечної, музейної, кінематографічної, театральної сфери. Суб'єкти сфери культури, як специфічні суб'єкти господарських відносин, завжди були покликані вирішувати одну з найважливіших завдань суспільства – розвиток його духовного потенціалу (сукупність якостей, що визначають можливість і межі участі особистості в соціальній, політичній та економічній діяльності) за допомогою поширення кращих культурних і мистецьких досягнень. Діяльність суб'єктів сфери культури у багатьох своїх прикладах не орієнтована на отримання прибутку та є складним процесом поєднання виробничих функцій, притаманних установам матеріального виробництва, та культурних, мистецьких, естетичних функцій, пов'язаних з наданням споживачеві унікального, інноваційного продукту, споживання якого має сприяти задоволенню соціально-культурних потреб людини.

Економічна доцільність сучасного ринку пригнічує значущість суб'єктів соціально-культурної сфери. Соціально-культурна доцільність відходить на другорядні позиції та, іноді, повністю втрачає свою вагу, знищуючись приматом речовинно-економічної вигоди. Елементи соціально-культурної сфери відіграють провідну роль, передусім, у розвитку духовно-морального потенціалу суспільства, його трудових ресурсів, поширенні кращих

культурних, мистецьких, освітніх досягнень, а також у створенні сприятливих умов для розвитку національної економіки. За роки незалежності в Україні становище суб'єктів соціально-культурної сфери суттєво змінилось. Вони опинились у нових, специфічних, не завжди сприятливих для себе умовах економічного розвитку, та значна їх частина взагалі ризикує зникнути з українського ринку. Суб'єкти соціально-культурної сфери належать до найменш захищеної частини конкурентного середовища економіки ринкового типу. Це обумовило загострення ряду соціально-економічних проблем, які гальмують процес ефективного розвитку суб'єктів сфери культури як частини соціально-культурної сфери держави, на яку покладено вирішальну роль у справі формування духовного розвитку та трудового потенціалу нації. Водночас, культура суспільства, його соціальний розвиток визнаються державою як важливий чинник національної безпеки.

Складна соціально-економічна ситуація, що склалась в Україні протягом останнього часу, серед своїх причин має негативний вплив західного мислення та способу життя, що несе розгалужений дисбаланс духовних та естетичних цінностей, цілодобову приховану пропаганду фізичного та психологічного насильства у засобах масової інформації, нав'язування суспільству сумнівних цінностей. Все це призвело до падіння загального рівня культурної освіченості населення та примітивності його естетичних смаків й уподобань, що несе в собі нові загрози для соціальної безпеки України.

Як провідники у суспільство моральних і духовних цінностей, суб'єкти сфери культури, в першу чергу, повинні сприяти розвитку гуманітарних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки, етики, залучати та знайомити суспільство із досягненнями вітчизняного та зарубіжного культурного надбання. Водночас, у ринкових умовах неможливо ефективно досягати цих цілей, не побудувавши міцну та сталу фінансово-матеріальну базу суб'єктів сфери культури. Аналізуючи сучасне становище суб'єктів сфери культури в національній економіці України, можна відзначити наступне: сфера фінансується за «залишковим» принципом, в суспільстві знівельована роль подібних установ, державою сфера залишена наодинці з умовами ринкової економіки, що практично прирікає багато суб'єктів не на розвиток, а на виживання чи загибель в умовах ринку.

Слід зазначити, що досягти високих результатів соціально-економічного розвитку вдалося тільки тим країнам, які починали з розвитку високих технологій, заснованих на підвищенні освітнього рівня працівників [10, с. 440], розвитку їх ціннісної конкурентоспроможності. Проте практика здійснення соціально-економічних реформ останніх років в Україні демонструє, що нові концепції та програми соціально-економічних реформ ігнорують системну реорганізацію соціального управління на сучасних наукових засадах, мало приділяють уваги створенню умов для підвищення рівня інтелектуальної праці [10, с. 441].

Швидкий та порівняно «безболісний» вихід з сучасної фінансово-економічної кризи для країн світу вже не можливий лише за допомогою економічних методів. Двигуном подолання кризових явищ в економіці мусять

стати духовно-культурні чинники розвитку суспільства. Криза демонструє недоліки використання лише економічних методик подолання негативних явищ в економіці. У сучасному світі детермінанти конкурентоспроможності країн світу зміщуються в бік етичних, духовно-моральних орієнтирів, оскільки саме вони служать фактором розвитку, на відміну від матеріально-утилітарних цінностей, які призводять до соціальної та культурної деградації [2, с. 154]. Традиції, цінності, звичаї безпосередньо впливають на розвиток економіки держави, а інтелектуальний та культурний розвиток, ціннісні орієнтації, обумовлюють мотиви досягнення цілей національного господарського розвитку [7, с. 125]. Самоідентифікація людини, передача з покоління в покоління культурних, духовних, моральних цінностей стають головними цілями та завданнями національного відродження [7, с. 131]. Сучасними загрозами національним інтересам і національній безпеці України в соціальній та гуманітарній сферах стають невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам, загострення демографічної кризи, прояви моральної та духовної деградації суспільства та інше [8].

Побідні положення яскраво підтверджує сучасний стан сфери культури в Україні. За роки незалежності значно знизилась кількість масових, універсальних бібліотек та їх бібліотечний фонд. У 2011 р. кількість масових та універсальних бібліотек досягла свого найнижчого показника за всі роки незалежності. Точну кількість вітчизняних музеїв неможливо визначити, так як в Україні не існує чіткої системи обліку музеїв, крім того музеї підпорядковані різним відомствам, які не координують свою діяльність. Однією з нагальних проблем розвитку музейної справи є відсутність єдиної сучасної інформаційної бази та єдиного координаційного органу у даній сфері. За часи незалежності кількість музеїв постійно зростала (винятком є лише 2002 р.), але їх відвідування скоротилось більш ніж у 2 рази. В українському суспільстві спостерігається тенденція до зниження зацікавленості до художніх, естетичних цінностей. Це вкрай негативно відбивається на кількості споживачів театральних послуг. Українська молодь в опитуванні, яке проводилося в 2012 р. серед розповсюджених причин того, що вони не відвідують театр, назвала: 78% – існування самого факту, що треба платити гроші за білет; 38% – відсутність бажання потягу до театального мистецтва; 34% – відсутність вільного часу; 12% – театр як вид мистецтва не цікавий; 12% – лінь; 6% – тривалий час вистави; 5% – за станом здоров'я; 4% – відсутність морального задоволення від вистав; 3% – відсутність інформації про місцезнаходження театру.

Специфіка функціонування, система управління та адміністрування в цих установах не дозволяють повною мірою використовувати можливість зміцнення своєї матеріально-технічної бази за рахунок розвитку ефективного фінансового менеджменту, диверсифікації фінансових ресурсів. Подібна ситуація ускладнюється вкрай низьким рівнем бюджетного фінансування, низьким рівнем оплати праці в сфері культури. Низький рівень заробітної плати негативно відбивається на кількості молодих професійних кадрів та є причиною їх високої плинності. Сучасна економічна ситуація розвитку суб'єктів сфери

театрального мистецтва характеризується недостатнім рівнем інформатизації суб'єктів, відсутністю систематичного впровадження новітніх методів управління, ігноруванням ролі маркетингових методів розширення збуту та залучення потенційних споживачів. Істотних змін в кількості професійних театрів за роки незалежності в Україні не відбулось. Цього не можна сказати про кількість відвідувань українських театрів. У 2011 р. їх кількість склала 38% від показника 1990 р. Кількість демонстраторів фільмів в Україні з кожним роком невинно зменшується. У 2011 р. вона досягла своєї найменшої кількості. Статистика кількості відвідувань демонстраторів взагалі є дуже негативною – відвідуваність на 2010 р. по відношенню до 1990 р. впала більш ніж у 61 раз.

Тенденція зниження інтересу до бібліотек, музеїв, театрів не відповідає світовій практиці. Так, наприклад, в Америці, в бібліотеки записано 68% населення, і спостерігається тенденція збільшення інтересу до читання, що можна прослідкувати на прикладі статистики окремих публічних бібліотек в США. Помітно зріс інтерес до читання у Франції. Книга становить половину (51%) розважальних покупок, набагато більше, ніж DVD і відеофільми (20%), а також музичні CD (15%) і відеоігри (14%). Неухильно зростає кількість читачів у бібліотеках Фінляндії та Китаю [5].

Аналізуючи сучасні проблеми розвитку сфери культури А.П. Марков та Г.М. Бірженюк стверджують: «Культура починає втрачати функції соціальної регуляції, суспільної консолідації та духовно-морального самовизначення людини, наближаючись до стану, який в соціології характеризується поняттям аномії, тобто неунормованості, дисфункціональності. Цінності та норми, що склали моральну вертикаль та духовний стрижень вітчизняної культури, сьогодні нестійкі, розмиті, суперечливі» [12, с. 92]. Таким чином, становлення системи національної безпеки є важливим етапом державотворення в Україні. Нагальність соціальних проблем свідчить про актуальність її аналізу при проведенні теоретичних досліджень з проблем соціальної безпеки України та шляхів їх реалізації [19].

Основними напрями державної політики з питань національної безпеки у соціальній та гуманітарній сферах в Україні є: істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, зниження рівня безробіття; створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві; збереження та зміцнення демографічного і трудових ресурсного потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я та інше [8].

Занепад культурної сфери неминуче призведе до духовної деградації людини, що негативно вплине на розвиток трудового потенціалу України, стане причиною погіршення якості ділової етики та культури спілкування в соціально-економічному середовищі країни.

Надмірна комерціалізація соціально-культурного життя призвела до зменшення безплатних соціокультурних послуг, зміщення пріоритетів культури із змістової складової на отримання прибутку. Це обумовило стандартизацію

культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживацтва [20].

Для суб'єктів сфери культури в Україні актуальними залишаються наступні проблемні питання: підвищення матеріальних стимулів та нематеріальної мотивації працівників; організація для співробітників систематичних навчальних заходів з музейного, бібліотечного, театрального менеджменту та маркетингу; розширення переліку платних послуг суб'єктів сфери культури; вивчення іноземного досвіду з питань залучення додаткових фінансових ресурсів; висвітлення у засобах масової інформації актуальних питань розвитку музейної, бібліотечної, театральної справи; стимулювання на законодавчому рівні динамічного розвитку спонсорства та меценатства; провадження інноваційних механізмів в обслуговуванні споживачів; побудова ефективної системи поповнення бібліотечних та музейних фондів; фінансова та фахова підтримка молодих спеціалістів; підтримка документального, дитячого, експериментального кінематографу; стимулювання демонстрації українського кіно у вітчизняних та закордонних кінотеатрах. Актуальним питанням залишається вивчення потреб глядача, прагнення зацікавити його, звернути увагу на послуги сфери культури, збудити потяг до духовно-культурних цінностей.

На наш погляд, в умовах українських реалій, соціально-культурному розвитку людини приділяється другорядна увага. Духовно-моральні чинники розвитку суспільства продовжують стрімко втрачати своє значення та свою вагу для більшості пересічних громадян України. З метою активізації дослідження соціальної безпеки та її соціально-культурних чинників пропонуємо внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України». А саме, до переліку загроз національній безпеці України додати нові загрози соціальній безпеці в напрямі швидкої втрати державою соціально-культурного та духовно-морального потенціалу нації. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у соціальній та гуманітарній сферах пропонуємо внести напрям з всебічного сприяння та стимулювання на державному рівні зміцненню фінансово-матеріальної бази суб'єктів сфери культури до яких належать підприємства, заклади та установи бібліотечної, музейної, кінематографічної, театральної справи.

Розвиток суб'єктів соціально-культурної сфери є необхідною та безальтернативною умовою формування у національному господарстві України ефективної соціально-економічної системи. Це пов'язано зі зростанням ролі та значення духовно-моральних та соціокультурних чинників в умовах реалізації імперативу виживання людства, з розумінням того, що неоліберальний сценарій сучасної глобалізації є кризово-катастрофічним, бо намагається уніфікувати людину та її цінності. Соціально-культурна сфера повинна сприяти людині в усвідомленні нею сенсу свого життя, кардинально змінити форми її мислення, відновити первинну значущість духовно-моральних і національно-культурних цінностей у господарському розвитку, а тому розвиток цієї сфери повинен

статі найбільш важливим пріоритетом сучасних соціально-економічних досліджень та основою для забезпечення соціальної безпеки України.

Література:

1. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України / В. Андрійчук // Політика і час. – 2004. – №9. – С. 61-71.
2. Батістова О. Актуалізація ціннісного підходу в дослідженнях глобального господарства / О. Батістова // Соціальна економіка. – 2012. – № 1. – С. 151-157.
3. Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення / Л.А. Весельська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». Збірник наукових праць. – 2010. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nvamu_upravl/2010_3/49.pdf
4. Головатий Н. Глобализация как средство уничтожения национальных государств / Н. Головатий // Персонал. – 2004. – №12. – С. 58-64.
5. Горюшкина С. О некоторых аспектах культурных потребностей населения России / С. Горюшкина // Журнал Новой экономической ассоциации. – М.: ОАО «Первая образцовая типография». – 2012. – №2(14). – С. 147-149.
6. Живко З.Б. Забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах інформаційного суспільства / З.Б. Живко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №6(96). – С. 20-28.
7. Задорожний Г. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции / Г. Задорожний, А. Москвина // Соціальна економіка: Науковий журнал. №1 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 106-133.
8. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
9. Зеркалов Д.В. Соціальні проблеми сталого розвитку: Монографія / Д.В. Зеркалов, О.Ю. Арламов. – К.: Основа, 2013 [Електронний ресурс]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.
10. Кучерук С.С. Механізми реалізації соціальної безпеки в Україні / С.С. Кучерук // Університетські наукові записки: науковий часопис / Хмельницький університет управління та права. – 2007. – 4(24). – С. 438-444.
11. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навч. пос. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Основи, 2004. – 491 с.
12. Марков А.П. Основы социокультурного проектирования. Учебное пособие / А.П. Марков, Г.М. Бирженюк. – СПб., 1997. – 270 с.
13. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. / О.Б. Моргулець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
14. Морозова Е.Я. Экономика и организация предприятий социально-культурной сферы / Е.Я. Морозова. – СПб.: Михайлов, 2002. – 317 с.
15. Новікова О. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Новікова – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
16. Паламарчук В.М. Економічні перетворення і соціальна безпека / В.М. Паламарчук. – К., 1996. – Вип. 1. – 64 с.
17. Пашков В.М. Господарсько-правові аспекти забезпечення охорони здоров'я як соціальної домінанти національної безпеки [Електронний ресурс] / В.М. Пашков – Режим доступу www.apteka.ua/archives/591/25280.html
18. Пирожков С. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України / С. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2003. – №1. – С. 93-106.
19. Поорхнявий Ю.Б. Соціальна безпека / Ю.Б. Поорхнявий, О.О. Давидюк, Л.І. Ільчук / Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23

20. Розробка проектів нормативних актів у сфері культури та мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2009-11.php
21. Соціальна держава: український вибір / [ред. В.А. Гошовської] / вид. друге – К.: ЦПСД, 2007. – 337 с.
22. Соціальна політика та економічна безпека / О.М. Головінов [та ін.]; заг. ред. Є.І. Крихтін; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
23. Шевчук П. Соціальна політика / П. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.

РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ГЛАВА 5.1. СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Баранова В.В.

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

Економічне зростання сучасного суспільства нерозривно пов'язане із запобіганням різноманітним загрозам, які особливо набувають свого поширення у період реформування економічної системи. Серед інших загроз набули поширення складні та небезпечні для нашої держави соціально-економічні явища: тіньова економіка і особливо її кримінальна складова, організована злочинність з її проникненням у систему економічних відносин, корупція на всіх щаблях державного управління, «втеча» капіталу за кордон за наявності дефіциту інвестиційних ресурсів. Розглянемо більш детально окреслені загрози економічній безпеці країни.

Тіньова економіка, як загроза економічній безпеці та засоби захисту

З часу здобуття незалежності проблема існування в Україні тіньової економіки – економічної діяльності, що не враховується офіційною статистикою та не включається у розрахунок ВВП – стала «об'єктом експлуатації» практично усього спектру політичних сил. Тіньовий перерозподіл національного багатства щедро годує матеріалами для роздумів, політиків, правознавців, публіцистів.

Незважаючи на те, що різноманітні форми тіньового здійснення економічної активності до певної міри притаманні усім суспільним системам, дану проблему не можна за існуючою традицією списати виключно на рахунок негативної спадщини радянського минулого, оскільки бурхливий розквіт «тінізації» припав саме на середину 90-х років, коли її рівень, за різними оцінками, збільшився з 20% до 65% офіційного ВВП.

За часів, коли керівництвом новоствореної держави визначалися параметри трансформації суспільно-економічної системи, суспільству не вдалося віднайти адекватні способи подолання конфлікту інтересів, що на початковому етапі формувався у відносинах між державою (у розумінні бюрократичного апарату) і суб'єктами господарювання успадкованої адміністративної, а також нової, «ринкової» моделі. У прихованій але безкомпромісній боротьбі за розподіл ресурсів та влади широкі верстви українських громадян об'єктивно виявилися «слабкою ланкою», не здатною стримати різке зростання соціального розшарування населення.

Справжнім ґрунтом для зростання тіньової економіки стало укорінення принципів тіньової політики – непрозорої системи прийняття рішень щодо процесів приватизації та регулювання підприємницької діяльності в умовах правового нігілізму. Втеча капіталів у тінь, яка відбувалася на тлі укорінення явищ корупції та криміналізації, стала формою самозахисту суспільного

організму у боротьбі з хворобою трансформації, яка віддзеркалювала існуючий дисбаланс інтересів різних суспільних груп.

Перед тим, як окреслити загрози, які тіньова економіка створює для національної безпеки, слід відзначити, що розвиток неконтрольованої державою економічної діяльності сам по собі є індикатором існування в державі певних деструктивних тенденцій.

Зокрема, високий рівень тінізації економіки переважно притаманний країнам з низькою ефективністю системи державного управління, ключовими ознаками якої у цьому випадку є відсутність перспективного бачення, недостатня професійна підготовка керівних кадрів, низька мотивація відповідальних контролюючих установ, недосконалість правової системи.

З іншого боку, вихід економічної діяльності у тінь також може сигналізувати про занепад морального стану суспільства та слабкість впливу консолідуючих недержавних інституцій (церква, громадські об'єднання та ініціативи), а також моральних авторитетів на формування позитивних стереотипів та конструктивних традицій суспільної поведінки.

Отже, однією з головних загроз, які несе в собі тіньова економіка національній безпеці, можна вважати блокування створення ефективних механізмів управління соціально-економічним розвитком. Криза в цій сфері, у свою чергу, стимулює розвиток широкого спектру суспільних проблем, у т. ч. демографічних та культурних ².

Тіньова економіка, як тимчасова альтернатива формально встановленим державою правилам гри у господарчій діяльності, загалом гальмує розвиток економічних проєктів, спрямованих на довготривалу перспективу, культивує серед бізнесу «загарбницький», орієнтований на отримання швидкого прибутку підхід до експлуатації вітчизняних дефіцитних ресурсів та стримує формування конкурентного економічного середовища.

У розумінні додаткового чинника непрозорості й корумпованості взаємодії державних органів з суб'єктами господарювання тіньова економіка опосередковано знижує інвестиційну привабливість національної економіки, як для місцевих, так і для закордонних інвесторів.

Найбільш небезпечні тіньові зони – торгівля наркотиками, зброєю, людьми та людськими органами, відмивання грошей – мають розглядатися не лише у внутрішньому, але й у зовнішньополітичному вимірі. Держава, не здатна контролювати та стримувати розвиток зазначених явищ на своїй території, має бути готовою протидіяти тиску зовнішнього середовища, що здійснюватиметься як у правовому полі, так і шляхом політичних спекуляцій та інформаційних провокацій з боку конкурентів.

Укорінення тіньових способів здійснення економічної активності взаємопов'язане із поширенням практики корупції як на вищому (вплив на формування загальнонаціонального правового поля), так і на нижчому (система хабарництва для вирішення буденних питань ведення підприємницької

² Статкевич М. Тіньова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту // <http://dialogs.org.ua/ru/project/page7924.html>

діяльності) рівнях. Масовий характер зазначених явищ підриває рівень довіри громадян до усієї вертикалі органів державного управління. Не дарма питання амністії або легалізації тіншових доходів залишається актуальним в українських умовах.

Фахівці умовно поділяють зону тіні на неформальну (неофіційна підприємницька активність громадян), підпільну (податкові махінації легальних суб'єктів господарчої діяльності) та незаконну (кримінальна сфера). Потенціал для виходу із тіні мають передусім ресурси двох останніх груп. Очевидно, що суттєва частина коштів, прихованих від оподаткування та вивезених закордон українськими резидентами в 90-х роках повернулася у вигляді інвестицій, здійснених великим та середнім бізнесом з початку поточного десятиріччя. Стабілізація економічної ситуації та утворення передумов для стабільного росту – є об'єктивними умовами зростання взаємної зацікавленості держави та суб'єктів підприємництва до виведення з тіні частини нагромаджених раніше капіталів. В українських умовах локомотивом цього процесу можуть виступати найбільш потужні економічні гравці, зацікавлені у формуванні власного позитивного іміджу, необхідного для освоєння ринків розвинутих країн.

Очевидно, що процес подолання тіншової економіки може бути успішним лише в умовах сталого економічного зростання, що базуватиметься на системі ефективного та взаємовигідного розподілу суспільних благ. Такий розвиток ситуації має звузити поле для видобутку тіншових доходів та стимулювати зміцнення правової системи.

У цьому зв'язку заходи у сфері боротьби з тіншовою економікою не можуть розроблятися у відриві від процесу загального оздоровлення економічної системи країни, спрямованого на гармонізацію інтересів державного апарату і громадянина, створення максимально сприятливих умов для функціонування суб'єктів господарювання у правовому полі³.

Негативні очікування суб'єктів господарювання та макроекономічна нестабільність під час кризи спричинили активізацію відпливу капіталів з легального сектору та зростання рівня тінізації економіки України, який у докризовий період мав тенденцію до скорочення. З одного боку, тіншові економічні відносини пом'якшили кризові впливи. Завдяки таким відносинам суб'єкти господарювання адаптували свою поведінку відповідно до виникаючих ризиків. З іншого боку, високий рівень тінізації об'єктивно призводить до руйнування важелів управління економікою, подальшого розшарування населення, підриву довіри до влади та гальмування реформ.

Отже, високий рівень тіншової економіки свідчить про реальні загрози національній безпеці держави, є наслідком неефективного функціонування суспільно-економічної системи і, у свою чергу, стимулює її подальше розбалансування.

³ Статкевич М. Тіншова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту // <http://dialogs.org.ua/ru/project/page7924.html>

Корупція як загроза національній безпеці України

Корупція є невід'ємним атрибутом будь-якої держави, вона завжди присутня там, де існує публічна влада. Жодна з країн світу не має повного імунітету від корупції – вони відрізняються лише її обсягами, характером її проявів та масштабом впливу на соціально-економічну та політичну ситуації. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. В країнах, де вона зустрічається порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не справляє суттєвого впливу на суспільне життя.

Корупція здатна протидіяти ефективному розвитку економіки держави та громадянського суспільства, які перебувають на етапі становлення. Вона є однією із основних причин політичної і соціальної нестабільності в Україні, на що неодноразово зверталася увага у виступах Президента України, керівників Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Генеральної прокуратури України.

Корупція спричиняє руйнівний вплив на усі сфери життя українського суспільства, є серйозною перепоною для реформ в економіці, гальмує становлення ринкових інститутів, перешкоджає надходженню інвестицій та становить загрозу національній безпеці України.

Корупція має загальнонаціональний системний характер і справляє значний вплив на українську політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Висока вартість життя та низький рівень правової і політичної культури в Україні обумовлюють поширення корупції як соціального явища. Вона є найсуттєвішою причиною падіння рівня суспільної довіри до всіх інституцій державної влади.

Проблеми ефективної протидії корупції хвилюють українську та світову наукову спільноту. Провідні наукові установи України тривалий час досліджують корупцію в Україні не лише як певний вид злочинної діяльності, а як соціальне явище, що має складну природу й особливу динаміку розвитку. Протягом останніх років науковці відмічають, що сучасна державна влада почала здійснювати активні кроки на шляху протидії корупції в Україні, хоча в цілому державна антикорупційна політика досі не набула ознак комплексності й системності.

Корупція здебільшого виникає через те, що вищі органи влади не можуть доцільно і правильно розпоряджатися ресурсами, які їм безпосередньо не належать, а є власність народу який їм надав владу, шляхом виконання покладених на них рішень. Все це відбувається від найнижчого до найвищого рівня керівництва через незахищеність пріоритетних прав і свобод людини і громадянина як основного принципу національної безпеки. Проблема полягає у

сприйнятті корупції, як за звичне, а можливість протистояння їй не розглядається взагалі⁴.

Під *корупцією* розуміється прийняття протиправних рішень з власних корисливих цілей і отримання винагороди за них. Загрозу національній безпеці корупція передбачає в діях держави при виконанні нею своїх внутрішніх та зовнішніх функцій, а саме через органи державного управління, що є запорукою ефективної діяльності цих органів. Все це сприяє падінню рейтингів країни і небажанню закордонних інвесторів вкладати свої капітали в розвиток даної країни.

Залежно від системи цінностей сьогодні *розрізняють «чорну» та «сіру» корупцію*. Шкідливість такої корупції визначається не з позиції національних інтересів, а бере своє коріння з позицій громадянина та еліти. «Чорна», тобто негативна корупція засуджується як політичною елітою, так і пересічним громадянином; «сіра», тобто помірна корупція – це все те, що має засудження з позицій громадянина, але виправдовується урядовою елітою.

На думку іноземних дослідників, рівень корупції в посткомуністичних країнах є вищим ніж в країнах, де був розвинений соціалізм.

В Україні корупція є явищем, яке давно вже домінує над державними інституціями. Не дарма в лексиконі пересічних громадян з'явилися терміни «червоні директори» при правлінні Кравчука; «олігархи» при Кучмі; «куми» – Ющенкові. Всі з нею борються і обіцяють боротися, проте все залишається без змін. Щоб протидіяти чи хоча б обмежити негативний вплив корупції в нашій країні потрібно їй протидіяти, зокрема висвітлювати в пресі, досліджувати в національних працях, вивчати і боротися в усіх можливих проявах.

Для викорінення її з країни необхідне адекватне право та прищеплення розуміння суспільством корупції як недопустимий спосіб життя – зло. Корупцію сміливо можна сьогодні вважати реальною загрозою національній безпеці України. Загалом в протидії цьому злу можна зменшити її обсяг прояву в суспільному житті і кожній сфері зокрема. А саме, обмежити її розповсюдження шляхом збільшення відповідальності за вчинення корупційних дій.

В цілому, можна зробити наступний висновок: потужний потенціал в економічній, політичній, правовій та соціальній сферах дає надію на покращення ситуації щодо корупції як суспільного явища загалом в нашій країні. Важливим є також те, що при незмінності ставлення людей до питань корупції є великий ризик національній безпеці загалом. *Наслідками подальшого впливу проявів корупції є:*

- втрата національного іміджу держави загалом;
- погіршення політичних, економічних, соціальних і правових позицій на світовій арені;
- міжнародна ізоляція від світового ринку;
- небажання прийому України в престижні світові організації;

⁴ Чапран О.М. Корупція – загроза національній безпеці // V Международная научно-практическая Интернет-конференция «АЛЬЯНС НАУК: УЧЕНЫЙ – УЧЕНОМУ» (20 марта 2009г.) // http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_chapran.php

- підриєв економічної системи держави загалом;
- криміналізація та тінізація економіки в цілому;
- девальвація моральних цінностей тощо.

З цього виходить, що проблеми і можливі наслідки корумпованості органів вищого управління стосуються як країни в цілому, так і громадянина зокрема.

Саме тому життєвою необхідністю для подальшого розвитку держави є протидія корупції. Тому це питання є важливим для суспільного прогресу, нормального життя та протидії держави іншим національним небезпекам в цілому ⁵.

Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері протидії корупції в Україні вивчаються аналітичними центрами, зокрема Агентством Стратегічних Досліджень, Центром економічних та політичних досліджень імені О.Разумкова, Інститутом конкурентного суспільства, Фондом місцевої демократії тощо. Не залишилися ці проблеми й поза увагою міжнародної наукової спільноти.

Так наприклад, згідно з Індексом сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, Україна у 2009р. посіла 146 місце із 180 (разом з Росією, Камеруном, Кенією, Зімбабве тощо).

Спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень.

За результатами діяльності у 2012 році спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції до суду направлено 2438 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення, що відображає рис. 1.

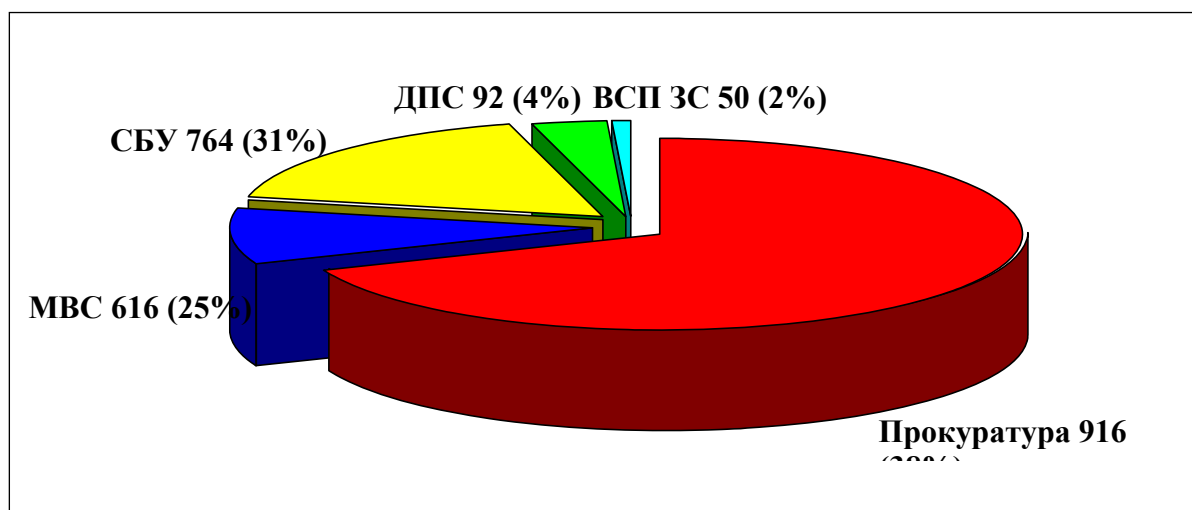

Рис. 1. Динаміка адміністративних протоколів про порушення вимог Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» за 2012 рік ⁶

⁵ Чапран О.М. Корупція – загроза національній безпеці // V Международная научно-практическая Интернет-конференция «АЛЬЯНС НАУК: УЧЕНЫЙ – УЧЕНОМУ» (20 марта 2009г.) // http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_chapran.php

⁶ Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2012 році. Міністерство юстиції. – 2013.

Виходячи з розглянутих аспектів корупції загалом, та України зокрема, підведемо наступні підсумки:

1. Згідно зі звітом, оприлюдненим міжнародною організацією Transparency International, Україна визнана найбільш корумпованою із 69 країн, охоплених її дослідженням.
2. В межах чинного законодавства тільки 4 акти встановлюють відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, в той час як понад 50 актів містять лише загальні декларації чи політичні цілі щодо подолання корупції.
3. Найбільш активними суб'єктами формування державної антикорупційної політики є Кабінет Міністрів України та Президент України при значно відчутнішому впливі останнього на ситуацію щодо подолання корупції.
4. Хабарництво в середньому складає 0,3–0,5% від загальної кількості злочинів, зареєстрованих в Україні.
5. Порушення кримінальних справ щодо хабарництва в Україні є не системним явищем, а радше винятком – здебільшого із таких справ до суду передаються менше ніж 40%.
6. Із посадових осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, близько 40% становлять державні службовці і службовці місцевого самоврядування 5–7 категорії, тобто представники найнижчої ланки.
7. Народні депутати України та депутати рад регіонального рівня залишаються для правоохоронних органів практично недосяжними.

Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що викоринити чи ліквідувати корупцію в цілому неможливо, проте протидіяти їй і зменшити вплив на державу реально.

З метою вдосконалення правових та організаційних засад запобігання та протидії корупції 21 жовтня 2011 року Президент України своїм Указом № 1001 схвалив Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки.

Метою Національної антикорупційної стратегії є зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій.

Національна антикорупційна стратегія передбачає, що оцінка ефективності її реалізації має ґрунтуватися на результатах виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки.

Саме тому життєвою необхідністю подальшого розвитку держави є протидія корупції. Це питання є важливим для суспільного прогресу, нормального життя та запобігання іншим викликам і загрозам. Потужний потенціал України в економічній, політичній, правовій та соціальній сферах дає надію на покращення антикорупційної ситуації в нашій країні.

Практичне забезпечення та ефективність забезпечення економічної безпеки держави за сучасних умов значною мірою залежить від застосування

наукових підходів до проблем цієї сфери. Великомасштабні дослідження у сфері економічної безпеки держави привели на Заході до створення нової науки, яка дістала назву «екосестейт» (economic security of state), тобто наука про економічну безпеку.

Однією з необхідних умов економічної безпеки є участь держав у спільній діяльності з розвитку міжнародної системи економічної безпеки. Однак вирішувати питання економічної безпеки за рахунок зусиль на міжнародному рівні сьогодні неможливо. У зв'язку з цим підвищується роль захисту своєї економічної системи як основного фактора забезпечення національної безпеки.

Література:

1. Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2012 році. Міністерство юстиції. – 2013.
2. Користін О.Є. Економічна безпека: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2010. – 306 с.
3. Статкевич М. Тіньова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту // <http://dialogs.org.ua/ru/project/page7924.html>
4. Чапран О.М. Корупція – загроза національній безпеці // V Международная научно-практическая Интернет-конференция «АЛЬЯНС НАУК: УЧЕНЫЙ – УЧЕНОМУ» (20 марта 2009 г.) // http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_chapran.php
5. Фінансова безпека соціально-економічного розвитку держави: сучасні проблеми та стратегічні орієнтири. Монографія / за заг. ред. О.В. Чернявської. – Полтава: ПУЕТ, 2012. – 459 с.

ГЛАВА 5.2. АГРОПОЛІСІС РОЗВИТОК ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ АГРОІНДУСТРИАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ КОМПЕТИТИВНОСТІ

Drobyazko S. I.

PhD in economic sciences, Associate Professor

«Ukrainian State University of Chemical Engineering», Dnepropetrovsk

Ukraine's transfer to European standards as a result of its entry into WTO and on the threshold of signing the Association with European Union, liberalization of consolidated laws, opening domestic markets for foreign investors requires from Agro-industrial corporation (AIC) increasing levels of competitiveness and changing operating conditions. Transnational corporations enter the Ukrainian market of APK and as a result, domestic players will face a tough competition and market compression.

Many domestic and foreign scientists devoted their works to the questions of formation, efficiency and prospects of cluster structures development. Many of them are studying industrial cauterization, both on regional and national levels. In the study of this problem the first suggestions were appeared and studied by works Golovnya Y. [1], Travyanko A.I. [7], Tsado H. [8] and others.

The aim of this article is to ground the expedience of agroindustrial technopolis (agropolis) creation, as an innovative form of agroindustrial production development; to determine social and economic meaningfulness, distinguishing features, functions and features of these structures, when compared them with other forms of organizing collaboration; to generalize the world and domestic experience on agropolis creation for the exposure of their advantages and prospect of application in the agroindustrial sphere of the country.

As a result of financial crisis, the country's markets, which only form market relations, suffered least, including Ukraine, in comparison with the developed countries economy. AIC is one of the most socially and economic important and perspective sectors of national economy of Ukraine. Exactly the agroindustrial sector of country's economy is the most competitive on European and world markets. The Dnepropetrovsk region occupies the special place in AIC of Ukraine, it has all the necessary pre-condition for separate territorial agroindustrial structures formation.

In spite of the fact that an agribusiness is one of the basic sources of state's income acquisition and employment; a way to its comprehensive development is related to the corresponding infrastructural limitations, insufficient access to financial, production and labour resources [1].

Economic strategy of increasing of Dnepropetrovsk region competitiveness should be based on cluster approach, concentration and bringing in direct domestic and foreign investments of multinational companies from other sectors of economy in AIC, strategies hosting, which is beyond traditional business-elites, and also negotiations related to a collaboration with the basic commercial Ukrainian partners from Russia, European Union, China and USA [2].

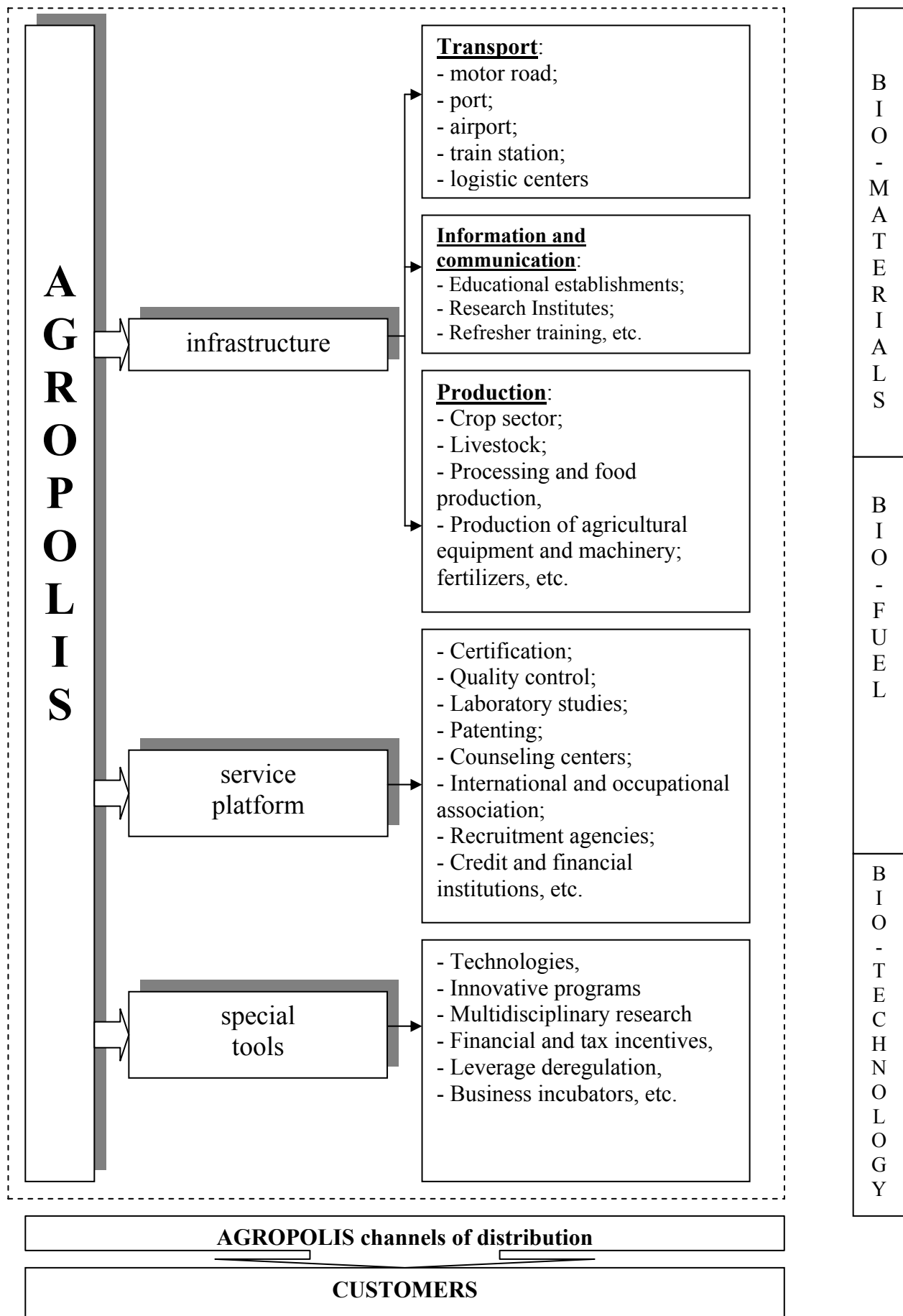

Fig. 1. Structural model of agropolis (developed by the author)

Nowadays agricultural sector of Dnepropetrovsk region economy and Ukraine on the whole, found itself before a system call which requires renewal the scientific and informative, technical and technological base of AIC on the brand new basis; before the necessity to adopt the brand new innovative model of development [3].

The necessity of cardinal modernization of AIC is conditioned by some basic factors [4, 5]:

- strengthening the global competition in an agroindustrial economy and the necessity of import substitution at the Ukrainian agroindustrial market;
- by low labour productivity in an agrarian sphere and inefficient use of present resources and productions;
- by insufficient level of development of human capital assets in rural locality;
- by disability of solving problem of providing the population with affordable and qualitative domestic food in volumes and structure, correspond to the rational scientific and grounded norms of feed.

That is why, one of the ways of solving problem of increasing AIC competitiveness on the whole, both Ukrainian and the Dnepropetrovsk region in particular, is creation of agroindustrial parks – agropolis. Under «agropolis» is meant a local organizational structure, formed for innovative development of agroindustrial activity which unites necessary elements on a one or a few associate territories, AIC, scientific and informative centers, educational establishments, transport organizations, public authorities etc, with the purpose of increasing competitiveness of economic sector, territory or region, by strengthening the co-ordination between economic subjects (by enterprises, central and local authorities) and educational and scientific establishments.

All the agropolis elements can be divided into flexible and hard. Flexible elements include social collaboration, enterprise development and long-term collaboration. Hard ones comprise transport and informative and communication infrastructures, scientific and informative centers, technological and industrial objects.

Agropolis basic components are infrastructure, service platform and specialized instruments.

Developed and modern transport, information, communicative and production infrastructures are the basis of successful agropolis operation. The model s shown is resulted on fig. 1. In accordance with this model, for agropolis in Dnepropetrovsk region formation, there are all the necessary pre-conditions: ramified system of motorways and railway tracks, river port, international air-port, educational establishments, scientific and research centers, processing enterprises and food industries, machine-building enterprises etc. [6]. Agropolis foundation in Dnepropetrovsk region will promote the increase AIC competitive recovery, bringing in direct foreign investments and increase the level of food security.

Moreover, according to directions of profile, agropolis can be divided into industrial, based on co-operation of research establishments and industrial enterprises; and commercial – concentrated on co-operation of research

establishments and food processing enterprises. Creation of agropolis must become a new direction of state's agro-economic policy concerning a support of some

regions by means of generation and introduction new ideas, technologies and know-how. The state must not take up a position of outsider in the process of agropolis forming, a public policy must assist strategic development of agroindustrial complex on the basis of existent regional resources. Development of adequate policy of agropolis forming must embrace agriculture, industry, scientific research-and-developments and innovative activity.

It is possible to obtain with the help of the following methods [7].

Firstly, agropolis can become the centers of specialists training for corresponding structures of agribusiness.

Secondly, to stimulate the effective transmission of knowledge and acquired skills with the purpose of increasing the dynamics of agrofirm competitiveness.

Thirdly, agropolis are multidimensional structures with the ramified network of horizontal and vertical contacts which lay the main emphasis on innovations.

Combination of agropolis and economic clearzone on separate territories will give the possibility to increase the FDI flows, export of agricultural products from this region. Integration of industrial enterprises on the basis of highly technological approaches and logistic services, based on liberal tax terms, can be directed on concrete subindustries of agroindustrial complex (milk processing, fats and oil industry, vegetable production) [8].

It is necessary to pay attention on an increased agropolis competitiveness on the basis of innovative approach in relation to agroindustrial clusters creation at the expense of increasing investments in the development of infrastructure of the whole region. Multidimensional agropolis organization must embrace agricultural, industrial, innovative and regional policies, and also the mechanism of their cooperation.

Results. Taking into account the fact that organization and creation of agropolis in Ukraine is quite heterogeneous and uncoordinated steps, there is a necessity of bringing them in accordance with an international level. Measures on forming and effective functioning of agropolis must be developed and inculcated on state and regional levels.

Thus, for the receipt of proper economic effect from agropolis creation it is necessary to create favourable terms for production infrastructure organization, investment mobilization to AIC, to stimulate creation of agroindustrial clusters, involvement educational establishments and scientific and research institutes, and also taking active part in international projects. Unfortunately, Ukraine has not enough experience and initiative concerning agropolis creation.

For simplification the procedure of agropolis and agroindustrial clusters creation and organization within the framework of collaboration with EU it is advisable to use the prepared platforms, namely ABC-Network, a agrobiotechnological cluster. In accordance with the world experience, the period of creation of valuably functioning agropolis takes about 10 years [9,10].

There are 16 agricultural holdings which are functioning in Dnepropetrovsk region, there are the most significant of them: Plc «Agro-Union», LTD. «AMG Agroholding», LTD. «Demis-agro», LTD. «Agro-oven», «Agrarian Holding Advance-guard», KSG Agro, «Privat-agroholding» and others [6].

It is expedient to create agropolis on the basis of 5 leading agricultural holdings of the region: «Agro-Union», «KSG-agro», «Agro-oven», «Demis-agro», «Orelskaya»

The agropolis creation in Ukraine and in the Dnepropetrovsk region, it is expedient to carry out on the principles of state-private partnership (PPP): the right of ownership on a agropolis remains in hands of the state, as a ground landlord , but the management, technical, investment and scientific-consultative resources are the prerogative of sole proprietors. Thus, it is necessary to create proper favourable terms for bringing in direct investments at state and regional levels, namely: tax remissions, transparency of the legal base, special financial package of services, technical requirements, etc. Creation of agropolis is related directly to territorial development of the region, and consists in distributing of duties between the bodies of local self-government and technopolis management.

List of literature:

1. Golovnya Y. Agribusiness cluster formation as a factor of innovation development in post-crisis environment. Efficient Economy. - Mode of access : / / <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1921>.
2. Energy development. Newsletter Network of Regional Center for Investment and Development. -K. : State Agency for Investment and National Projects of Ukraine , March 2013. - 48 p.
3. A comprehensive strategy for Dnipropetrovsk Oblast until 2015. Ratified the decision of the Regional Council of 24.06.2011 No132-7/VI. - Kiev , 2011. - 89 p.
4. Miller JF Agro-Industrial Production in Ukraine : Lessons from 2008 and ways to support innovative development / YF Miller, PT Sabluk // Economy APC. - 2009. - № 1. - S. 3-15
5. A. Orlik Clusters as an innovative form of agricultural production . - Journal of Social and Economic Research , 2012 , Issue 1 (44). - S. 258-265 .
6. Statistical Yearbook of Dnipropetrovsk region in 2012 / Ed. Shpilovoyi AM - Kiev , 2013 . - 515 p.
7. Travyanko AI Methodological approaches to cluster model of regional development / O. Travyanko / [electronic resource]. - Mode of access : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07toimrr.htm>.
8. Tsado H. Mechanism of interaction of regional integration 's socio-economic systems [electronic resource] / G. Tsado // socio- economic problems and the state. - 2011. - Issue . 2 (5). - Mode of access.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11thvses.pdf>.
9. Djeflat, A. (2009): Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development: Individual countries overview, background paper for the High-Level Conference “Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development”, organised by the World Bank, the Tunisian Government and ISESCO, December 1-3, Carthage.
10. Vermeire, B. & Gellynck, X. (2009): “Developing and common strategic vision on the EU food industry within the Food Cluster”, Research EU Focus, Vol. 2, 29.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ»
SCIENTIFIC JOURNAL «ECONOMICS and FINANCE»

Наукове видання
(українською, російською та англійською мовами)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Колективна монографія

Том 2

*Монографію включено
до наукометричної бази РИНЦ*

Відповідальний за випуск С.І. Дробязко

Комп'ютерна верстка Р.А. Кулькін

Формат 60x84/16. Ум.друк.арк. 16,7

Тираж 300 прим. Зам. № 113.

Видавець «ФОП Дробязко С.І.», 49107, м. Дніпропетровськ, а/с 5720.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДП №166-р від 19.11.2013 р.

ISBN 978-966-97392-8-5